

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

К. К. Голобородько, І. Г. Плющ, О. Є. Пахомов

**БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ.
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ.
ВИЩІ РІЗНОВУСІ ЛУСКОКРИЛІ**

Частина 1 (*Lepidoptera: Lasiocampoidea, Bombicoidea,
Noctuoidea* – частина).

Дніпропетровськ
Видавництво ДНУ
2010

ББК 28.691.89
УДК 595.783:787+788
Г 60

Рекомендовано до друку вченою радою Дніпропетровського
національного університету імені Олеся Гончара.
Протокол № 6 від 21.01.2010 р.

Рецензенти:

член-кор. НАНУ, д-р біол. наук, проф. *І. Г. Ємельянов*
д-р біол. наук, проф. *З. Ф. Ключко*
д-р біол. наук, проф. *О. З. Злотін*

Голобородько К. К., Плющ І. Г., Пахомов О. Є.

Г 60 Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Вищі різновусі лускокрилі. Частина 1. (*Lepidoptera: Lasiocampoidea, Bombycoidea, Noctuoidea* – частина) / за заг. ред. проф. О. Є. Пахомова – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 296 с.

Розглянуто важливі питання біорізноманіття комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області. Наведено характеристику природних умов області, видового складу лускокрилих, особливостей будови всіх стадій розвитку, екологічних комплексів, зоогеографічних особливостей, сучасного стану популяцій, складено кадастр. Особливу увагу приділено еколого-біологічним особливостям існування комплексу в екосистемах регіону усіх типів. Висвітлені питання впливу антропогенних факторів на стан популяцій у межах сучасної Дніпропетровської міської агломерації. Подано рекомендації щодо збереження та охорони лускокрилих у регіоні.

Для працівників природоохоронних організацій, наукових співробітників, аспірантів і викладачів вищих і середніх навчальних закладів.

Іл. 55. Табл. 5. Бібліогр. 321.

Голобородько К. К., Плющ І. Г., Пахомов А. Е.

Г 60 Биологическое разнообразие Украины. Днепропетровская область. Высшие разноусые чешуекрылые. Часть 1. (*Lasiocampoidea, Bombycoidea, Noctuoidea* – часть) / под общ. ред. проф. А. Е. Пахомова – Д. : Изд-во Днепропетр. нац. ун-та, 2010. – 296 с.

Рассмотрены важнейшие вопросы биоразнообразия комплекса высших чешуекрылых в условиях Днепропетровской области. Представлена характеристика природных условий области, видового состава чешуекрылых, особенностей строения всех стадий развития, экологических комплексов, зоогеографических особенностей, современного состояния популяций, составлено кадастр. Особое внимание уделено эколого-биологическим особенностям существования комплекса в экосистемах региона всех типов. Освещены вопросы влияния антропогенных факторов на состояние популяций в рамках современной Днепропетровской городской агломерации. Представлены рекомендации по сохранению и охране чешуекрылых в регионе.

Для работников природоохранных организаций, научных сотрудников, аспирантов и преподавателей высших и средних учебных заведений.

Илл. 55. Табл. 5. Библиогр. 321.

Goloborod'ko K. K., Pljushch I. G., Pakhomov O. Ye.

G 60 Biological Diversity of Ukraine. The Dnipropetrovsk region. Moth. Volume 1. (*Lasiocampoidea, Bombycoidea, Noctuoidea* – part) / Prof. O. Ye. Pakhomov (ed.). – Dnipropetrovsk : Dnipropetr. Nat. Univ. Press, 2010. – 296 p.

The major questions of butterflies biodiversity of the Dnipropetrovsk region are considered. Description of environmental conditions of area, species butterflies composition, features of structure of all development stages, ecological complexes, zoogeographical features, modern state, cadastre of species are presented. The special attention is spared to ecology and biology features of complex in all kinds of ecosystems in region. The questions of anthropogenic influence on butterflies population in modern Dnipropetrovsk city agglomeration are shown. Recommendations on saving and guard of butterflies in a region are presented.

Intended for the employees of nature protection organizations, research workers, graduate students and teachers of higher and middle educational establishments.

Ill. 55. Tab. 5. Bibliogr. 321.

ISBN 978-966-551-277-6

© Голобородько К. К., Плющ І. Г., Пахомов О. Є., 2010

© Лоза І. М., рисунки, 2010

© Видавництво ДНУ, технічне оформлення, 2010

ВСТУП

Збереження біотичного різноманіття на індивідуальному, популяційному та екосистемному рівнях, на думку багатьох учених, залежить у першу чергу від знань про сучасний стан фауни того чи іншого регіону. Дніпропетровщина, як область України із найбільш загрозливим масштабом антропогенного тиску, є зоною постійного ризику для сучасної фауни вищих різновусих лускокрилих. Отже, дослідження та постійний моніторинг цієї групи лускокрилих є необхідною передумовою для їх збереження. Першим кроком до нього повинно стати складення кадастрової характеристики лепідоптерофауни регіону.

До цього видання включено представників трьох надродин *Lasiocampoidea* (родина *Lasiocampidae*), *Bombycoidea* (родини *Endromididae*, *Saturniidae*, *Lemoniidae*, *Sphingidae*) і, частково, *Noctuoidea* (родини *Notodontidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae*, *Syntomidae*). Не зовсім логічний, на перший погляд, вибір родин, включених у даний випуск, визначається перш за все його обсягом. Дані про велику родину *Noctuidae* з надродини *Noctuoidea*, представленої у фауні Дніпропетровської області понад 400 видами, та про дві інші невеликі родини з цієї ж надродини будуть опубліковані в окремому виданні.

У цій праці використані матеріали авторів за понад п'ятнадцятирічний термін роботи. Наукові дослідження проводили як стаціонарно (на Присамарському міжнародному біосферному стаціонарі ім. О. Л. Бельгарда та стаціонарних пробних площах у м. Дніпропетровськ, у с. Майорка Дніпропетровського району, Дніпровсько-Орільському природному заповіднику), так і шляхом експедиційних виїздів до більшості районів області.

Крім матеріалів авторів, використані дані наукових досліджень кандидата біологічних наук доцента кафедри зоології та екології ДНУ ім. Олесь Гончара В. О. Барсова, засновника фондової колекції лускокрилих Дніпропетровського національного університету, що поповнювалась протягом майже 40 років. Без його колекції неможливо було б скласти кадастрову характеристику видів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області. Також дякуємо за співробітництво та картографічну допомогу кандидату географічних наук, доценту кафедри фізичної та економічної географії ДНУ ім. Олесь Гончара Н. М. Дук.

Окрема подяка за можливість користуватися зборами приватним колекціонерам – кандидату геолого-мінералогічних наук І. М. Черненку (м. Дніпропетровськ), а також В. М. Черненку (м. Запоріжжя), Р. А. Величку, В. О. Афанасьєвій (м. Дніпропетровськ). Щирі слова вдячності адресуємо кандидату біологічних наук І. А. Зайцевій і М. В. Шульман за допомогу в художньому оформленні, та кандидату біологічних наук І. М. Лозі за виконання оригінальних рисунків, що зображують будову різних стадій розвитку лускокрилих.

1 ПРИРОДНІ УМОВИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Географічне положення

Дніпропетровська область розташована на південному сході України, в басейні середньої та нижньої течії Дніпра. Координати крайніх точок території області:

- північна 49°11'17" пн. ш. 34°57'17" сх. д.
- південна 47°28'35" пн. ш. 33°18'43" сх. д.
- західна 47°36'20" пн. ш. 32°58'59" сх. д.
- східна 48°11'40" пн. ш. 36°55'28" сх. д.

Рис. 1.1. Адміністративний устрій Дніпропетровської області

Територія області – 31,9 тис. км², що складає 5,3 % території України.

Дніпропетровщина межує на сході з Донецькою, на півдні – із Запорізькою та Херсонською, на заході – з Миколаївською та Кіровоградською, на півночі – з Полтавською та Харківською областями.

1.2. Геологічна будова

Території Дніпропетровщини властива складна геологічна будова. У межах області є геологічні утворення майже всіх стратиграфічних видів, починаючи з архейських і закінчуючи четвертинними. Професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара І. М. Барг у 1997 році склав стратиграфічну колонку м. Дніпропетровськ (Барг І. М. Нариси геологічної історії Дніпропетровщини. – Дніпропетровськ : ТзОВ «Альфа» – НМОПІ, 1997. – 150 с.) (рис. 1.2).

Вік млн. років	Ератема (група)	Під-група	Система	Відділ	Під-відділ	Світа	Ярус	Під'ярус	Підсвіта	Шари	Індекс	Геологічна колонка	Потужність у м	Короткий літологічний опис порід				
1.8	КАЙНОЗОЙСЬКА		Четвертинна	Голоцен + плейстоцен							Q		15-20	леси і лесовидні суглинки, викопні ґрунти				
3.0				Пліоцен								Z ₂		2-20	червоно-бурі глини			
7.0				Міоцен	Верхній								N ₁₋₂		3,5-5	глини світло-сірі, жовто-сірі, зеленуваті		
9.3						Сарматський	Міоценовий											
13.7	НЕОГЕНОВА			Міоцен	Верхній	Сарматський	Сарматський	Середній				N ₁ S ₁₋₂		10	пісок світлий, дрібнозернистий з бурими плямами			
16.4						Новолетровська	Новолетровська	Середня							ЄZ		15-20	піски білі, кварцеві, каоліністі
33.7																		
38.0	Палеогенова			Еоцен	Верхній	Обухівська												
3300																		
3800	АРХЕЙСЬКА	Нижня (аульська серія)							Мандриковські		P ₂₋₃		3,5-4,0	піщані глини, глинисті піски з глауконітом і стеногалінною фауною				
											AR		> 600 м	амфіболіти, гнейси, мігматити, кристалічні сланці, плагіограніти, гранодіорити, каолінізована кора звітрявання				

Рис. 1.2. Зведена стратиграфічна колонка м. Дніпропетровськ (Барг, 1997)

Дніпропетровська область розташована в межах Східноєвропейської платформи, де процеси складкоутворення завершилися до пізнього протерозою (Фізична ..., 1992). Із структур першого порядку в межі області потрапляють південно-східна частина

Українського щита і частина Дніпровсько-Донецької западини. Південно-східна частина Українського щита поділяється на такі блоки: Кіровоградський, Придніпровський і Приазовський, два останні відмежовані Кінсько-Ялинським грабеном (Физическая география ..., 1988). Південніше щита розташована Причорноморська западина.

У межах південно-східної частини Українського щита докембрійський фундамент підіймається вище рівня моря на 100–150 м (Фізична ..., 1992). Дуже часто, особливо в долинах річок, частини фундаменту виходять на денну поверхню. Осадковий чохол на щиті невеликої потужності – декілька десятків метрів, більшою частиною – неоген-антропогеновий, меншою – палеоген-антропогеновий (Фізична ..., 1992).

Східніше Українського щита розташована Дніпровсько-Донецька западина, ускладнена в центрі Доно-Дніпровським грабеном (Физическая география ..., 1988). Грабен виповнений середньо- і верхньодевонськими і кам'яновугільними відкладами. Вище кам'яновугільних залягають пермські, тріасові, юрські, крейдові, палеогенові та неогенові відклади, потужність яких у напрямку щита поступово зменшується (Фізична ..., 1992).

1.3. Рельєф

Рельєф Дніпропетровської області рівнинний, неоднорідний. Тут розмістилися Придніпровська височина, Придніпровська та Причорноморська низовини. Придніпровська височина – це геоморфологічна область, сформована Українським щитом, а на базі Дніпровсько-Донецької та Причорноморської западини утворилися Придніпровська та Причорноморська низовини відповідно. Межі між геоморфологічними областями є тектонічно обумовленими, тобто збігаються з глибинними розломами земної кори (Фізична ..., 1992).

Дніпропетровська область розташована у зоні степів (рис. 1.3), що є однією з найдавніших на Східноєвропейській рівнині. Як тип ландшафту вона сформувалася в пліоцені (Половина, 1998). У четвертинний період її територія не покривалася льодовиком. Рельєф зрілий, ерозійний, з глибокими долинами річок, великими балками та розвинутою мережею ярів. На півдні розташовані численні степові блюдця та поди. Формування рельєфу у більшості районів почалося з кінця палеогену (Половина, 1998).

Більша частина території області з поверхні складена антропогеновими відкладами – переважно лесовидними, в основному лесовидними суглинками, в межах річкових терас – пісками та супісками, у долинах річок, на височинах та їх схилах поверхню еродованих місцевостей складають доантропогенові напівскельні та скельні породи (вапняки, граніти, гнейси) (Пашенко, 1989).

Визначальна риса степових ландшафтів (Пашенко, 1989а) – домінування в їх природному стані трав'янистої степової рослинності. У сучасних степових ландшафтах Дніпропетровської області такий тип рослинності майже повністю витіснили сільськогосподарські культури.

1.4. Клімат

Дніпропетровська область розташована у зоні помірних широт із достатньо активною атмосферною циркуляцією, переважачим типом якої є переміщення повітряних мас із заходу на схід (Фізична ..., 1992). За класифікацією Б. П. Алісова, у зоні помірних широт в Україні звичайно виділяють дві кліматичні області: атлантико-континентальну та континентальну. Дніпропетровська область розміщена в континентальній (Природа Украинской ..., 1984). Континентальність збільшується з

південного заходу на схід, що підтверджується збільшенням у цьому напрямку амплітуди добових і річних температур повітря (Горб, Дук, 2006).

Характерною особливістю клімату є значні коливання погодних умов з року в рік. Помірно-вологі та прохолодні роки змінюються різко посушливими та теплими, а посушливість у теплий період підсилюється дією суховіїв. У цілому, клімат характеризується відносно прохолодною, часто малосніжною зимою і жарким літом. Поєднання недостатнього зволоження з високими температурами в літній період зумовлює значну сухість повітря (Горб, Дук, 2006), що збільшує дефіцит вологості і випаровування й несприятливо впливає на сільськогосподарське виробництво.

Дніпропетровська область характеризується досить великим тепловим балансом. Річний радіаційний баланс дорівнює $50\text{--}57$ ккал/см². Тривалість вегетаційного періоду – 210–245 діб. Річна сума температур повітря вища $+10$ °С – 2800–3600 °С (Атлас природних ..., 1978).

Температурна амплітуда повітря зростає із заходу на схід. Тільки у період із червня по серпень не спостерігаються приморозки. Середньодобова температура дорівнює $+8,3$ °С, річна амплітуда – $27,6$ °С. Тривалість безморозного періоду – 191 доба. Середньомісячна січнева температура складає $-5,6$ °С, коливаючись у межах $-38\text{...}+10$ °С, липнева – $+22$ °С ($+8\text{...}+38$ °С) (Грицан, 2000).

Характеристику вітру наведемо за даними А. С. Горба (1992): у середньому протягом року повторюваність різних напрямків вітру на Дніпропетровщині майже однакова; дещо переважають на 3–5 % вітри північно-західної та південно-східної чвертей; середня річна швидкість вітру в області характерна для рівнинної частини України; вона становить взимку 5–5,5 м/с, зменшуючись у літній період до 3,5–4 м/с; максимальна швидкість припадає на післяполудневі години, а мінімальна – на другу половину ночі.

Річна кількість опадів у межах зони зменшується від 490 мм на півночі до 300–350 мм на півдні (Грицан, 2000). Коефіцієнт зволоження становить 0,8–1,2 (Бельгард, 1971). Для характеристики умов зволоження того чи іншого біотопу Л. П. Травлєєв запропонував поняття про локальний коефіцієнт зволоження, який являє собою співвідношення між опадами, стоком і випаровуванням для різних гігروتопів (Травлєєв Л. П., Травлєєв А. П., 1979).

Найбільша кількість опадів випадає в першій половині літа (інколи до 60 % річної норми), мінімальна – у лютому та жовтні (30–35 мм). Із травня по вересень спостерігаються опади лише у вигляді дощу. У холодну половину року реєструється 20–30 діб із твердими опадами (Горб, 1992). Річна тривалість періодів з опадами (Горб, 1992; Грицан, 2000; Горб, Дук, 2006) коливається від 124 до 160 діб.

1.5. Гідрологія

Водні ресурси Дніпропетровської області складаються із середньорічного стоку води з території та надходження у її межі річкових вод із суміжних територій. У середній за водністю рік ресурси місцевого стоку складають близько $0,87$ км³, із суміжних територій – $50,6$ км³, тобто загальний річковий стік складає $51,47$ км³ (Екологические основы..., 1998). Водозабезпеченість території Дніпропетровської області низька, складає від 10 до 50 тис. км³ на 1 км² площі на рік (Екологические основы..., 1998).

Головною рікою гідрографічної мережі Дніпропетровської області є Дніпро. Довжина р. Дніпро у межах області складає 261 км і, відповідно до розподілу головних приток по всій системі Дніпра, ця частина ріки від м. Київ до м. Запоріжжя належить до середнього Дніпра (Фізична ..., 1992).

Найбільшими притоками Дніпра у регіоні є Оріль, Самара з Вовчою та Інгулець. Найбільшими притоками Дніпра, басейни яких повністю розташовані в межах області, є Мокра Сура та Базавлук.

Загальна довжина 146 малих річок і ріки Дніпро у межах області складає 4926 км (Фізична ..., 1992). Значення цих річок як водних джерел різне. 26 малих річок (Водяна, Ворона тощо) загальною протяжністю 385 км майже повністю замулені. Вони втратили своє значення як водні джерела. 88 річок загальною протяжністю 1873 км повністю зарегульовані системою водойм (Кам'янка, Берестова, Татарка тощо).

Три річки (Гніздка, Кочерга та Грушоватка) загальною протяжністю 41 км використовуються як колектори для скидання очищених стічних вод м. Павлоград, а також як місце зберігання "хвостів" ГЗК Кривбасу. Річки Суха Сура та Широка використані під будівництво ставків-накопичувачів стічних вод міст Кривий Ріг та Дніпродзержинськ. Решта річок (Самара, Вовча, Оріль, Інгулець тощо) мають постійний плин води, а отже є головними водними джерелами декількох районів області.

Усього в Дніпропетровській області побудовано 121 водосховище та 1241 ставок. Озер в області мало, вони невеликі за розміром. Більшість їх розташована в долинах Дніпра, Самари та Орлі.

1.6. Ґрунти

Незважаючи на вік степового ландшафту, сучасні ґрунти в степах молоді. Їх молодість пояснюється тим (Половина, 1998), що материнські породи (леси й лесоподібні суглинки), на яких вони сформувалися, нагромаджувалися в епоху зледеніння.

Найбільше поширені (близько 90 % площі області) звичайні середньогумусні та південні малогумусні чорноземи, сформовані на важкогумусних лесових породах під різнотравно-кострицево-ковиловою та кострицево-ковиловою рослинністю.

Дослідження В. В. Докучаєва (Бельгард, Травлєєв, 1981) довели, що чорнозем звичайний є продуктом розкладу степової рослинності в посушливому кліматі за специфічних умов життєдіяльності мікроорганізмів та тварин. До складу верхнього горизонту чорноземних ґрунтів входить гнійно-акумулятивний горизонт із великим вмістом гумусу. У Дніпропетровській області переважають звичайні чорноземи із вмістом гумусу 6–8 % і потужністю гнійно-акумулятивного горизонту 40 см (Бельгард, Травлєєв, 1981). Завдяки високому вмісту гумусу та зернистій структурі чорноземи відрізняються високою родючістю.

На думку Н. А. Белової та А. П. Травлєєва (1999), під лісовими насадженнями на території Дніпропетровської області в умовах імпермацидного типу зволоження формуються чорноземи якісно своєрідних підтипів: чорноземи лісополіпшені (у лісових культурбіогеоценозах) та чорноземи лісові (у природних байрачних лісах вододілів та пристінів). Характерними особливостями таких ґрунтів учені вважають наявність лесиважу, позитивних мікрморфологічних властивостей, специфічних фізико-хімічних показників, збільшення кількості та поліпшення якості гумусних речовин, відсутність явища опідзолення тощо.

Вивчення фізико-хімічних і агрохімічних властивостей ґрунтів степових цілинок виявило (Белова, 1997), що такі ґрунти характеризуються середнім мулистопилуватим гранулометричним складом; за ступенем розвитку процесів вилужування ґрунти цілинок, як правило, слабковилужені. У профілі цілинних ґрунтів ясно прослідковується накопичення фосфору в ілювіальному горизонті. Сольовий профіль відрізняється невисоким вмістом водорозчинних солей.

Біологічна активність ґрунтів характеризується напругою біологічних процесів, що відбуваються в ній. Вивчення особливостей біологічної активності ґрунтів на прикладі Присамар'я показало (Белова, Травлеєв, 1999), що найвища активність ґрунтових ферментів спостерігається у верхніх шарах, де зосереджена найбільша кількість мікроорганізмів.

1.7. Рослинний покрив

Рослинний покрив Дніпропетровської області формується в умовах нестачі вологи та характеризується специфічними рисами, що виражаються у переважанні на межиріччях трав'янистої посухостійкої степової рослинності. Її складають головним чином багаторічні ксерофітні дерновинні злаки (Лавренко, 1954) із родів ковила (*Stipa*), костриця (*Festuca*), житняк (*Agropyron*), келерія (*Koeleria*). Ці домінуючі дерновинні злаки створюють у степах основу рослинних угруповань і складають максимум їх фітомаси.

Крім дерновинних злаків помітну участь у структурі травостану бере різотрав'я, роль якого сильно знижується на південь, у зв'язку зі зменшенням вологозабезпеченості. До складу різотрав'я входять види з різною будовою кореневої системи (Бельгард, 1971), наприклад стрижнекореневі рослини – види родів гвоздика (*Dianthus*), волошка (*Centaurea*), кореневищні рослини – види родів вероніка (*Veronica*), підмаренник (*Galium*), кореневопаросткові рослини – полин австрійський (*Artemisia austriaca*). У південних степах добре представлені напівчагарничкові полини.

Для степової рослинності характерна відкритість рослинного покриву та його мозаїчність. Проміжки між рослинами – кальвіції – у роки з великою кількістю атмосферних опадів заповнюються малорічниками, які у посуху звичайно залишаються в ґрунті у вигляді насіння (Бельгард, 1950).

У напрямку з півночі на південь у зв'язку зі збільшенням посушливості клімату степова рослинність набуває все більш ксерофільного характеру. Так, у північній частині зони переважають різотравно-кострицево-ковилові степи, які південніше змінюються більш одноманітними кострицево-ковилевими степами. Степова рослинність, крім чорноземів, існує ще й на пісках, супісках, кам'янистих схилах і солонцюватих чорноземах, відповідно утворюючи, за Е. М. Лавренко (1954), псамофільні, геміпсамофільні, петрофільні та галофільні варіанти степових угруповань, що зберігають загальні риси зональних фітоценозів.

Особливої уваги заслуговують лісові біогеоценози, розташовані у степовій зоні України. Рослинні угруповання степових лісів відрізняються високою насиченістю та складною просторовою структурою (Бельгард, 1938, 1950, 1971).

Помітні зміни вносять у структуру рослинного покриву степової зони річкові долини (рис. 1.4). За О. Л. Бельгардом (1950), залежно від тривалості водопілля, всі заплавні ліси поділяються на тривалозаплавні та короткозаплавні. До заплав у багатьох випадках примикає піщана тераса (арена). Рослинний покрив арен відрізняється великим різноманіттям, але головна деревна порода в цьому типі лісу – сосна звичайна.

У підзоні різотравно-кострицево-ковилевих степів значного розвитку досягає балково-яружний ландшафт. У таких умовах формуються байрачні екосистеми з домінуванням парцел дуба. За загальноновизнаною класифікацією О. Л. Бельгарда (1950), всі байрачні ліси (залежно від їх географічного положення) поділяють на такі варіанти:

- 1) північні (Присамарські байрачні ліси);
- 2) північно-західні (Верхньодніпровські байрачні ліси);
- 3) західні (Олександрійські байрачні ліси);
- 4) південні (байрачні ліси колишньої порожистої частини Дніпра).

Нині більшість території степового Придніпров'я вкрита культурбіогеоценозами. Степові цілинні біогеоценози залишились на невеликих територіях, не придатних для ведення сільського господарства.

Рис. 1.4. Розріз через долину р. Самара (за О. Л. Бельгардом, 1971)

Флора Дніпропетровської області, за даними В. В. Тарасова (2005), налічує 1714 видів, об'єднаних у 5 відділів, 7 класів, 126 родин, 607 родів. Важливою характеристикою систематичної структури флори вважається (Тарасов, 2005) послідовність розташування списку 10–20 найбільших родин у порядку зменшення кількості видів у них (табл. 1.1).

Цікавим є комплекс флори руслових водосховищ. На прикладі Запорізького водосховища Б. О. Барановський (2000) встановив, що до складу флори цієї водойми та її берегів входить 950 видів. Найчисленнішими є багаторічники (542 види). Гідрофітна та гігрофільна флора нараховують 55 та 140 видів відповідно.

Таблиця 1.1

Найбільші родини флори Дніпропетровської області, за В. В. Тарасовим (2005)

Назва родини	Ранг родини / кількість дикорослих видів, % від флори	Кількість родів у родині, % від їх кількості
<i>Asteraceae</i>	1 / 230 (14,2)	78 (12,85)
<i>Poaceae</i>	2 / 138 (8,56)	59 (9,72)
<i>Fabaceae</i>	3 / 99 (6,14)	26 (4,28)
<i>Brassicaceae</i>	4 / 86 (5,33)	42 (6,95)
<i>Caryophyllaceae</i>	5 / 86 (5,33)	32 (5,27)
<i>Lamiaceae</i>	6 / 76 (4,71)	27 (4,49)
<i>Rosaceae</i>	7 / 68 (4,22)	21 (3,46)
<i>Cyperaceae</i>	8 / 63 (3,91)	11 (1,81)
<i>Scrophulariaceae</i>	9 / 60 (3,72)	15 (2,47)
<i>Apiaceae</i>	10 / 53 (3,29)	30 (4,94)
<i>Chenopodiaceae</i>	11 / 45 (2,79)	15 (2,47)
<i>Ranunculaceae</i>	12 / 44 (2,70)	17 (2,80)
<i>Boraginaceae</i>	13 / 37 (2,29)	18 (2,97)
<i>Liliaceae</i>	14 / 35 (2,17)	3 (0,49)
<i>Polygonaceae</i>	15 / 31 (1,92)	8 (1,32)
<i>Rubiaceae</i>	16 / 26 (1,60)	3 (0,49)
<i>Salicaceae</i>	17 / 21 (1,30)	2 (0,33)

За новітнім (Тарасов, 2005) флористичним районуванням Дніпропетровської області виділяється 6 флористичних підрайонів: Верхньодомоткансько-

Верхньокам'янський, Інгулецько-Базавлуцько-Томаківський, Дніпровсько-Сурський, Дніпровсько-Орільський, Середньоорільсько-Самарський та Дніпровсько-Верхньововчанський.

Рідкісними та зникаючими у Дніпропетровській області вважаються 335 видів судинних рослин (Кучеревський, 2000), у тому числі 61 – занесений до Червоної книги України, 14 – до Світового, 22 – до Європейського Червоних списків, 322 – охороняються в області. За останніми даними (Тарасов, 2005) ще 80 видів додатково рекомендовано до охорони.

1.8. Тваринне населення

За сучасними поглядами на зоогеографічне (ентомогеографічне) районування світу (Крыжановский, 2002) степова зона Євразії включена до бореальної області як Скіфська підобласть. Фауна степової зони України за класичним поділом О. Ф. Ємельянова (1974) відноситься до Української підпровінції Західноскіфської надпровінції Скіфської області.

Найчисленнішим елементом фауни степової зони можна вважати безхребетних. Яскравим прикладом великого видового різноманіття цієї групи тварин є шкідлива ентомофауна, що свого часу була добре вивчена Л. Г. Апостоловим (1970). За результатами його досліджень зафіксовано близько 755 видів різних таксономічних груп (із них європейських видів приблизно 63,2 %, євразійських – 20,1 %, середземноморських – 4,6 %, голарктичних – 5,7 % та космополітів – 6,4 %).

Фауна хребетних нараховує 384 види тварин. Їх сучасний вигляд сформований за рахунок лісових та гідрофільних видів. З лісовими ландшафтами пов'язані 47 % видів, із гідроценозами – 37 %, із степовими та польовими – 17 %, із населеними пунктами – 6 % видів тварин (Фізична ..., 1992). Теріофауна включає 62 види (Булахов, Пахомов, 2006). У степових системах домінуюче положення займають мишоподібні гризуни, ховрах сірий, сліпак звичайний, заєць сірий, лисиця звичайна. У заплавах лісах численний кріт європейський, бурозубка звичайна, вовк, ласка, куниця, кабан дикий.

На прикладі досліджень орнітофауни Присамар'я А. А. Губкін (1972) вказує на високу щільність розміщення птахів в умовах степових екосистем (до 6,4 ос./га). А дещо раніше В. В. Стаховський наводить реєстр тієї ж території, до якого включено 240 видів птахів. У степовому Придніпров'ї А. А. Губкіним зареєстровано на гніздуванні 145 видів гніздових птахів (1972). Учений зауважує, що для степових ділянок характерні жайворонок польовий (*Alauda arvensis*), жовта трясогузка (*Motacilla flava*), перепілка (*Coturnix coturnix*).

Фауна амфібій степу налічує 10 видів (Булахов та ін., 2007), найхарактерніші серед яких – часничниця звичайна (*Pelobates fuscus*), ропуха зелена (*Bufo viridis*), жаба озерна (*Rana ridibunda*) та інші. У межах степового Придніпров'я також знайдено 11 видів рептилій (Булахов та ін., 2007).

Зарегулювання стоку більшості малих річок і Дніпра спричинило трансформацію екологічних комплексів риб і майже повну заміну реофільного комплексу лімнофільним. Іхтіофауна за сучасними даними налічує 50 видів риб і круглоротих, що належать до 13 родин 7 фауністичних комплексів (Біологічне різноманіття ..., 2008).

Як результат відсутності у степу природних схованок, норний спосіб життя характерний для більшості видів ссавців. За А. Г. Вороновим (1987) та О. Є. Пахомовим (1998), сліпці риють складні системи нір у пошуках їжі, інші (ховрахи та байбаки) – глибокі нори, в яких вони впадають у літню сплячку, що поступово переходить у зимову, треті (переважно полівки, хом'яки) риють відносно неглибокі (близько 30 см) нори, що мають вигляд системи розгалужених ходів. Існує невелика група тварин, що не риють

самі, а використовують покинуті нори під житло, наприклад види змій і ящірок, окремі представники твердокрилих тощо. У норах часто перебувають не тільки види, які використовують їх під помешкання, а й сапрофаги, що живляться залишками їжі хазяїв, та численні ектопаразити. Багато з них – носії різноманітних хвороб (геморагічні лихоманки, бореліози, туляремія та інші).

Окрему групу ссавців складають види, які існують стадами. Це у першу чергу копитні (козуля, сайгак, тарпан). Раніше ці види відігравали помітну роль у функціонуванні степових біогеоценозів. Як показав відомий ботанік І. К. Пачоський (Воронов, 1987), без помірного випасу, при якому тварини розбивають копитами скупчення мертвого листя на поверхні ґрунту, типові степові рослини гинуть, їх замінюють різноманітні одно- та дворічні рудеральні види.

2 СПИСОК ТАКСОНІВ ТА КОРОТКИЙ НАРИС ОСОБЛИВОСТЕЙ БУДОВИ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ

2.1. Список таксонів

На сьогодні у розробці природної системи ряду *Lepidoptera* досягнуто значний прогрес, але загальноприйнятої точки зору на класифікацію окремих родин й досі немає. У цьому виданні ми дотримались системи лускокрилих, запропонованої у сучасній фундаментальній праці, присвяченій лускокрилим Росії, під загальною редакцією С. Ю. Синьова (Каталог ..., 2008). Прийнята в нашому виданні система таксонів ряду *Lepidoptera* має такий вигляд:

РЯД *LEPIDOPTERA* Linnaeus, 1758 – ЛУСКОКРИЛІ

НАДРОДИНА *LASIOCAMPOIDEA*

РОДИНА *LASIOCAMPIDAE*

Підродина *Poeciloscampinae*

Рід *Trichiura* Stephens, 1828

Trichiura crataegi (Linnaeus, 1758)

Рід *Poeciloscampa* Stephens, 1828

Poeciloscampa populi (Linnaeus, 1758)

Підродина *Malacosominae*

Рід *Malacosoma* Hübner, [1820]

Malacosoma neustrium (Linnaeus, 1758)

M. castrensis (Linnaeus, 1758)

M. franconicum ([Denis et Schiffermüller], 1775)

Підродина *Lasiocampinae*

Рід *Eriogaster* German, 1810

Eriogaster lanestris (Linnaeus, 1758)

E. neogena (Fischer von Waldheim, 1824)

Рід *Lasiocampa* Schrank, 1802

Lasiocampa quercus (Linnaeus, 1758)

L. trifolii ([Denis et Schiffermüller], 1775)

Рід *Macrothylacia* Rambur, 1866

Macrothylacia rubi (Linnaeus, 1758)

Підродина *Pinarinae*

Рід *Euthrix* Meigen, 1830

Euthrix potatoria (Linnaeus, 1758)

Рід *Gastropacha* Ochseneimer, 1810

Gastropacha quercifolia (Linnaeus, 1758)

G. populifolia (Esper, 1784)

- Рід *Phyllodesma* Hübner, [1820]
Phyllodesma tremulifolium (Hübner, 1810)
P. ilicifolium (Linnaeus, 1758)
- Рід *Dendrolimus* Germar, 1812
Dendrolimus pini (Linnaeus, 1758)
- Рід *Odonestis* Germar, 1812
Odonestis pruni (Linnaeus, 1758)
- НАДРОДИНА BOMBICOIDEA
- РОДИНА ENDROMIDIDAE
- Підродина *Endromidinae*
- Рід *Endromis* Ochsenheimer, 1810
Endromis versicolora (Linnaeus, 1758)
- РОДИНА SATURNIIDAE
- Підродина *Aglinae*
- Рід *Aglia* Ochsenheimer, 1810
Aglia tau (Linnaeus, 1758)
- Підродина *Saturniinae*
- Рід *Saturnia* Schrank, 1802
Saturnia pyri ([Denis et Schiffermüller], 1775)
- Рід *Eudia* Jordan, 1911
Eudia pavonia (Linnaeus, 1758)
E. spini ([Denis et Schiffermüller], 1775)
- РОДИНА LEMONIIDAE
- Рід *Lemonia* Hübner, [1820]
Lemonia dumi (Linnaeus, 1761)
L. taraxaci ([Denis et Schiffermüller], 1775)
- РОДИНА SPHINGIDAE
- Підродина *Sphinginae*
- Рід *Acherontia* Laspeyres, 1809
Acherontia atropos (Linnaeus, 1758)
- Рід *Agrius* Hübner, 1819
Agrius convolvuli (Linnaeus, 1758)
- Рід *Sphinx* Linnaeus, 1758
Sphinx ligustri Linnaeus, 1758
- Рід *Hyloicus* Hübner, [1819]
Hyloicus pinastri (Linnaeus, 1758)
- Підродина *Smerinthinae*
- Рід *Smerinthus* Latreille, 1802
Smerinthus ocellatus (Linnaeus, 1758)
- Рід *Mimas* Hübner, [1819]
Mimas tiliae (Linnaeus, 1758)
- Рід *Marumba* Moore, 1882
Marumba quercus ([Denis et Schiffermüller], 1775)
- Рід *Laothoe* Fabricius, 1807
Laothoe populi (Linnaeus, 1758)
- Підродина *Macroglossinae*
- Рід *Daphnis* Hübner, [1819]
Daphnis nerii (Linnaeus, 1758)
- Рід *Proserpinus* Hübner, [1819]
Proserpinus proserpina (Pallas, 1772)

- Рід *Hyles* Hübner, [1819]
Hyles hyppophaes (Esper, [1793])
H. euphorbiae (Linnaeus, 1758)
H. galii (Rottemburg, 1775)
H. livornica (Esper, [1780])

- Рід *Deilephia* Laspeyres, 1809
Deilephia elpenor (Linnaeus, 1758)

- Рід *Choerocampa* Duponchel, 1835
Choerocampa porcellus (Linnaeus, 1758)

- Рід *Macroglossum* Scopoli, 1777
Macroglossum stellatarum (Linnaeus, 1758)

- Рід *Hemaris* Dalman, 1877
Hemaris tityus (Linnaeus, 1758)
H. fuciformis (Linnaeus, 1758)

НАДРОДИНА NOCTUOIDEA

РОДИНА NOTODONTIDAE Stephens, 1829

- Підродина *Thaumetopoeidae* Aurivillius, 1889
Рід *Thaumetopoea* Hübner, [1820]
Thaumetopoea processionea (Linnaeus, 1758)

Підродина *Puggerinae* Duponchel, 1844

- Рід *Clostera* Samouelle, 1819
Clostera curtula (Linnaeus, 1758)
C. anachoreta ([Denis et Schiffermüller], 1775)
C. pygra (Hufnagel, 1766)
C. anastomosis (Linnaeus, 1758)

Підродина *Notodontinae* Stephens, 1829

- Рід *Notodonta* Ochseneimer, 1810
Notodonta torva (Hübner, [1803])
N. dromedarius (Linnaeus, 1767)
N. tritophus ([Denis et Schiffermüller], 1775)
Рід *Eligmodonta* Kiriakoff, 1967
Eligmodonta ziczac (Linnaeus, 1758)
Рід *Drymonia* Hübner, [1819]
Drymonia dodonaea ([Denis et Schiffermüller], 1775)
D. querna ([Denis et Schiffermüller], 1775)
D. ruficornis (Hufnagel, 1766)
D. velitaris (Hufnagel, 1766)

- Рід *Pheosia* Hübner, [1819]
Pheosia tremula (Clerck, 1759)
P. gnoma (Fabricius, 1776)

- Рід *Pterostoma* Germar, 1812
Pterostoma palpina (Clerck, 1759)

- Рід *Leucodonta* Staudinger, 1892
Leucodonta bicoloria ([Denis et Schiffermüller], 1775)

- Рід *Ptilodon* Hübner, [1822]
Ptilodon capucina (Linnaeus, 1758)
P. cucullina ([Denis et Schiffermüller], 1775)

- Ряд *Odontosia* Hübner, [1822]
Odontosia carmelita (Esper, 1799)

- Ряд *Ptilophora* Stephens, 1828

- Ptilophora plumigera* ([Denis et Schiffermüller], 1775)
Ряд *Gluphisia* Boisduval, 1828
Gluphisia crenata (Esper, 1758)
Ряд *Furcula* Lamarck, 1816
Furcula furcula (Clerck, 1759)
F. bifida (Brahm, 1787)
F. bicuspis (Brokhausen, 1790)
F. interrupta (Christoph, 1867)
F. aeruginosa (Christoph, 1873)
Ряд *Cerura* Schrank, 1802
Cerura vimula (Linnaeus, 1758)
C. erminea (Esper, 1783)
Ряд *Dicranura* Reichenbach, 1817
Dicranura ulmi ([Denis et Schiffermüller], 1775)
Підродина *Phalerinae* Butler, 1869
Ряд *Phalera* Hübner, [1819]
Phalera bucephala (Linnaeus, 1758)
P. bucephaloides (Ochsenheimer, 1810)
Ряд *Peridea* Stephens, 1828
Peridea anceps (Goeze, 1781)
Підродина *Heterocampinae* Neumoegen et Dyar, 1889
Рід *Spatalia* Hübner, [1819]
Spatalia argentina ([Denis et Schiffermüller], 1775)
Рід *Harpyia* Ochsenheimer, 1810
Harpyia milhauseri (Fabricius, 1775)
Рід *Stauropus* Germar, 1812
Stauropus fagi (Linnaeus, 1758)
РОДИНА LYMANTRIIDAE Hampson, 1893
Підродина *Orgyinae* Wallengren, 1861
Рід *Dicallomera* Butler, 1881
Dicallomera fascelina (Linnaeus, 1758)
Рід *Calliteara* Butler, 1881
Calliteara pudibunda (Linnaeus, 1758)
Рід *Laelia* Stephens, 1828
Laelia coenosa (Hübner, [1808] 1796)
Рід *Orgyia* Ochsenheimer, 1810
Orgyia antiqua (Linnaeus, 1758)
Рід *Teia* Walker, 1855
Teia recens (Hübner, [1819])
T. antiquiodes (Hübner, [1822])
T. dubia (Tauscher, 1806)
Рід *Euproctis* Hübner, [1819]
Euproctis chrysorrhoea (Linnaeus, 1758)
E. similis (Fuessly, 1775)
Підродина *Lymantriinae* Hampson, 1893
Рід *Arctornis* Germar, 1810
Arctornis l-nigrum (Müller, 1754)
Рід *Leucoma* Hübner, [1822]
Leucoma salicis (Linnaeus, 1758)

- Рід *Lymantria* Hübner, [1819]
Lymantria monacha (Linnaeus, 1758)
L. dispar (Linnaeus, 1758)
- РОДИНА ARCTIIDAE [Leach], 1815
- Підродина Arctiinae [Leach], 1815
- Рід *Callimorpha* Latreille, 1809
Callimorpha dominula (Linnaeus, 1758)
- Рід *Euplagia* Hübner, [1820]
Euplagia quadripunctaria (Poda, 1761)
- Рід *Tyria* Hübner, [1819]
Tyria jacobaea (Linnaeus, 1758)
- Рід *Spiris* Hübner, [1819]
Spiris striata (Linnaeus, 1758)
- Рід *Coscinia* Hübner, [1819]
Coscinia cribraria (Linnaeus, 1758)
- Рід *Parasemia* Hübner, [1820]
Parasemia plantaginis (Linnaeus, 1758)
- Рід *Hiphoraia* Hübner, [1820]
Hiphoraia aulica (Linnaeus, 1758)
- Рід *Arctia* Schrank, 1802
Arctia caja (Linnaeus, 1758)
- Рід *Epicallia* Hübner, [1820]
Epicallia villica (Linnaeus, 1758)
- Рід *Eucharia* Hübner, [1820]
Eucharia festiva (Hufnagel, 1766)
- Рід *Pericallia* Hübner, [1820]
Pericallia matronula (Linnaeus, 1758)
- Рід *Chelis* Rambur, 1866
Chelis maculosa (Gerning, 1780)
- Рід *Diacrisia* Hübner, [1819]
Diacrisia sannio (Linnaeus, 1758)
- Рід *Rhyparia* Hübner, [1820]
Rhyparia purpurata (Linnaeus, 1758)
- Рід *Diaphora* Stephens, 1759
Diaphora mendica (Clerck, 1759)
- Рід *Huphantria* Harris, 1841
Huphantria cunea (Drury, 1773)
- Рід *Spilosoma* Curtis, 1825
Spilosoma lubricipedium (Linnaeus, 1758)
S. urticae (Esper, 1789)
- Рід *Spilarctia* Butler, 1875
Spilarctia lutea (Hufnagel, 1766)
- Рід *Phragmatobia* Stephens, 1828
Phragmatobia fuliginosa (Linnaeus, 1758)
- Рід *Epatolmis* Butler, 1877
Epatolmis caesarea (Goeze, 1781)
- Підродина Lithosiinae Billberg, 1820
- Рід *Thumatha* Walker, 1866
Thumatha senex (Hübner, [1808])

- Рід *Miltochrista* Hübner, [1819]
Miltochrista miniata (Forster, 1771)
- Рід *Cybosia* Hübner, [1819]
Cybosia mesomella (Linnaeus, 1758)
- Рід *Pelosia* Hübner, [1819]
Pelosia muscerda (Hufnagel, 1766)
P. obtusa (Herrich-Schaffer, 1847)
- Рід *Atolmis* Hübner, [1819]
Atolmis rubricollis (Linnaeus, 1758)
- Рід *Lithosia* Fabricius, 1798
Lithosia quadra (Linnaeus, 1758)
- Рід *Eilema* Hübner, [1819]
Eilema complanum (Linnaeus, 1758)
E. deplanum (Esper, 1787)
E. griseolum (Hübner, [1803])
E. lurideolum ([Zincken], 1817)
E. lutarellum (Linnaeus, 1758)
E. palliatellum (Scopoli, 1763)
E. pseudocomplanum (Daniel, 1939)
E. pygmaeolum (Doubleday, 1847)
E. sororculum (Hufnagel, 1766)
- Рід *Setina* Schrank, 1802
Setina irrorella (Linnaeus, 1758)
S. roscida ([Denis et Schiffermüller], 1775)
- РОДИНА SYNTOMIDAE Snellen, 1867 (*Ctenuchidae* Kirby, 1837)
- Рід *Syntomis* Ochseneheimer, 1808
Syntomis nigricornis Alphéraky, 1883
S. phegea (Linnaeus, 1758)
- Рід *Dysauxes* Hübner, [1819]
Dysauxes ancilla (Linnaeus, 1767)
D. punctata (Fabricius, 1781)

2.2. Особливості будови

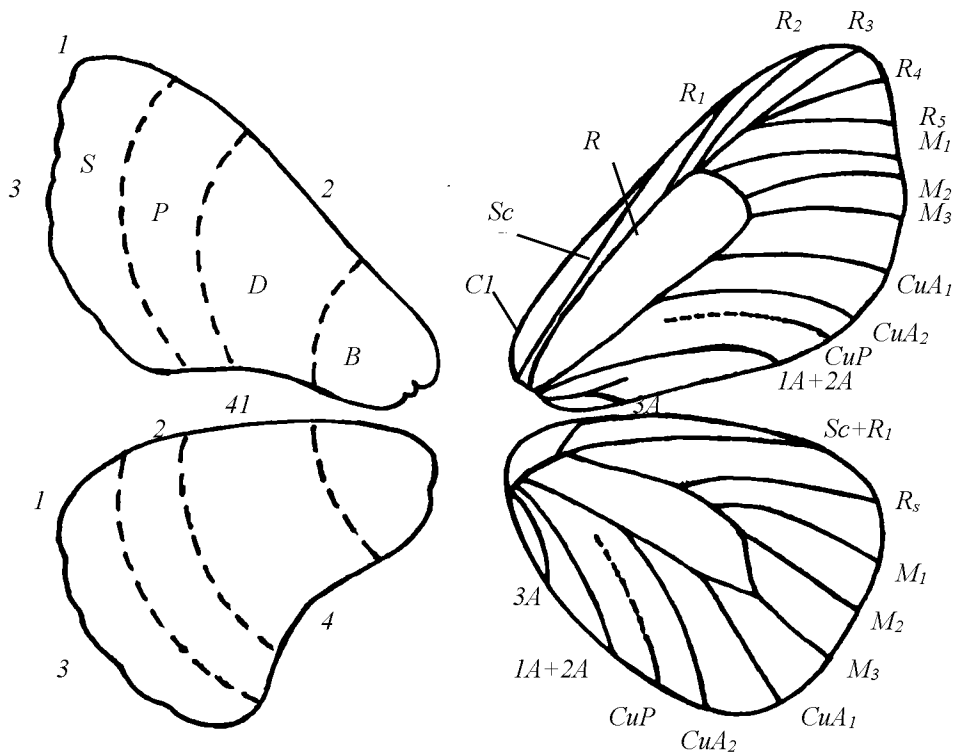
Всі лускокрилі (*Lepidoptera*) – комахи з повним метаморфозом. У процесі онтогенезу вони проходять ембріогенез та три стадії постембріонального розвитку: стадію гусені, лялечки та імаго (метелика). Надалі особливості будови пропонується розглянути за стадіями розвитку – імаго (*imago*), яйце (*ovo*), гусінь (*larva*) та лялечка (*purra*). Метелик (імаго) є завершальною стадією життєвого циклу. Він виходить з лялечки, на яку перетворилась гусінь. Гусінь – це стадія живлення, лялечка – стадія внутрішнього перетворення при зовнішньому стані спокою, і метелик – стадія відтворення.

ІМАГО. Тіло імаго вищих різновусих лускокрилих складене з трьох окремих відділів: голови (*caput*), грудей (*thorax*) і черевця (*abdomen*). Голова кругла, з крупними фасетковими очима (*oculi*), складеними з великої кількості омаїдів. У деяких видів присутні прості вічка (*ocelli*). Вусики або антени різних типів: ниткоподібні, гребенеподібні, перисті, веретеноподібні. У деяких видів імаго живляться нектаром квітів або розчинами органічних речовин, тобто мають ротовий апарат сисного типу.

Сисний ротовий апарат – це пара губних щупиків (palpi labialis) і хоботок (proboscis), який складається з двох жувальних лопатей (galea). У стані спокою хоботок скручений у спіраль. У видів родин *Saturniidae*, *Lasiocampidae*, *Notodontidae*, *Lymantriidae* хоботок недорозвинений – імаго не живляться. У більшості видів бражників (*Sphingidae*) хоботок довгий, вони вживають нектар із квітів на льоту.

Грудний відділ складений з передньо-, середньо- і задньогрудей. Кінцівки являють собою ходильні ноги, що складаються з тазика (coxa), стегна (femur), вертлюга (trochanter), гомілки (tibia) й члеників лапки (tarsus). Дорсальна частина середньо- і задньогрудей несе вкриті лусочками крила. Передні й задні крила скріплюються за допомогою френулума й зачіпки. Френулум являє собою одну або декілька щетинок, розташованих біля основи заднього крила. Зачіпка – це декілька щетинок або виріст біля основи переднього крила. У представників родини *Lasiocampidae* френатний тип зчеплення відсутній.

На крилах (alae) розрізняють їх основу або корінь (basis), вершину або апекс (apex), задній або анальний кут (tornus), а також передній або костальний край (costa), зовнішній край (termen) і задній або анальний край (dorsum) (рис. 2.1).

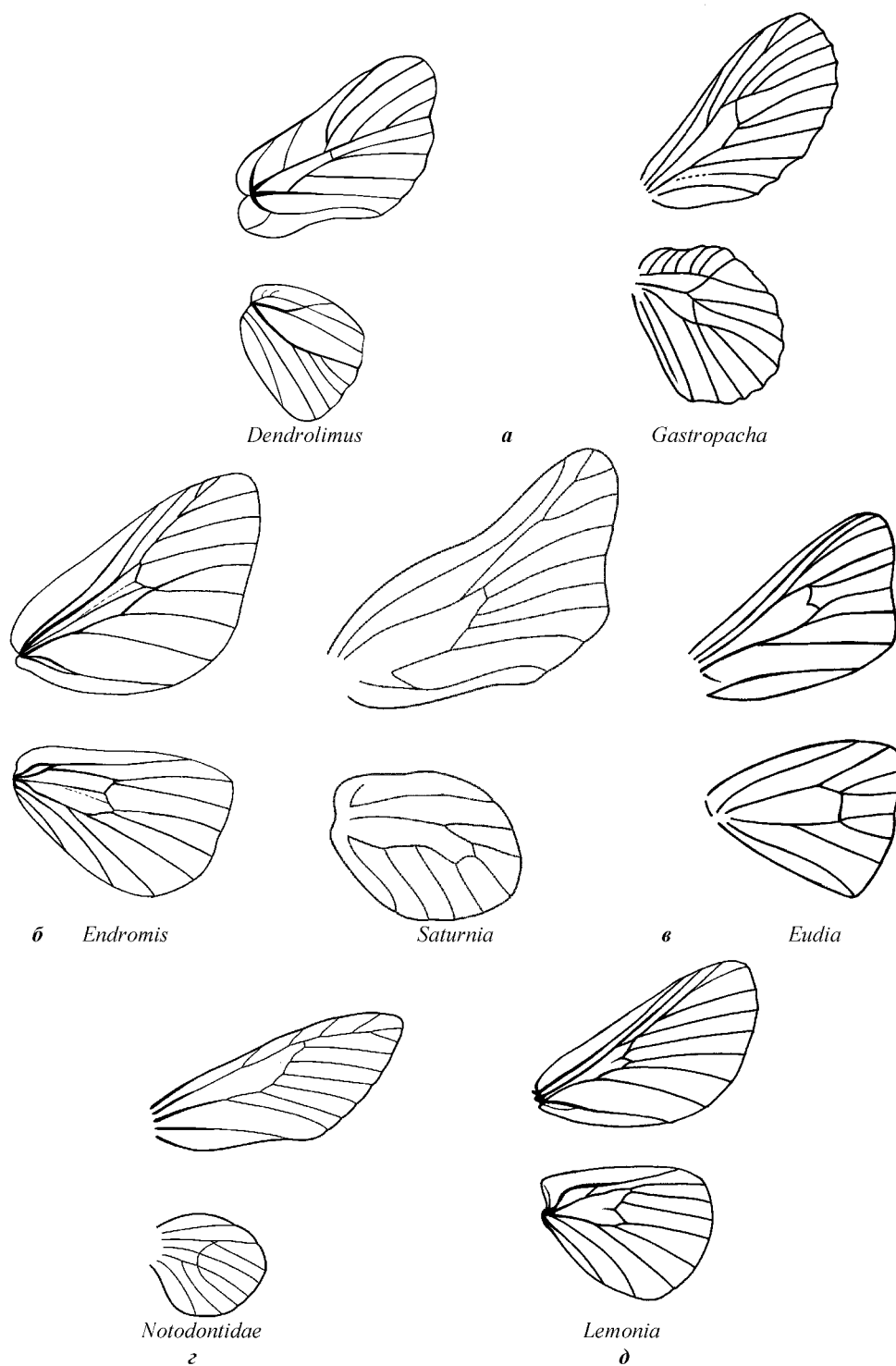

Рис. 2.1. Морфологія крил:

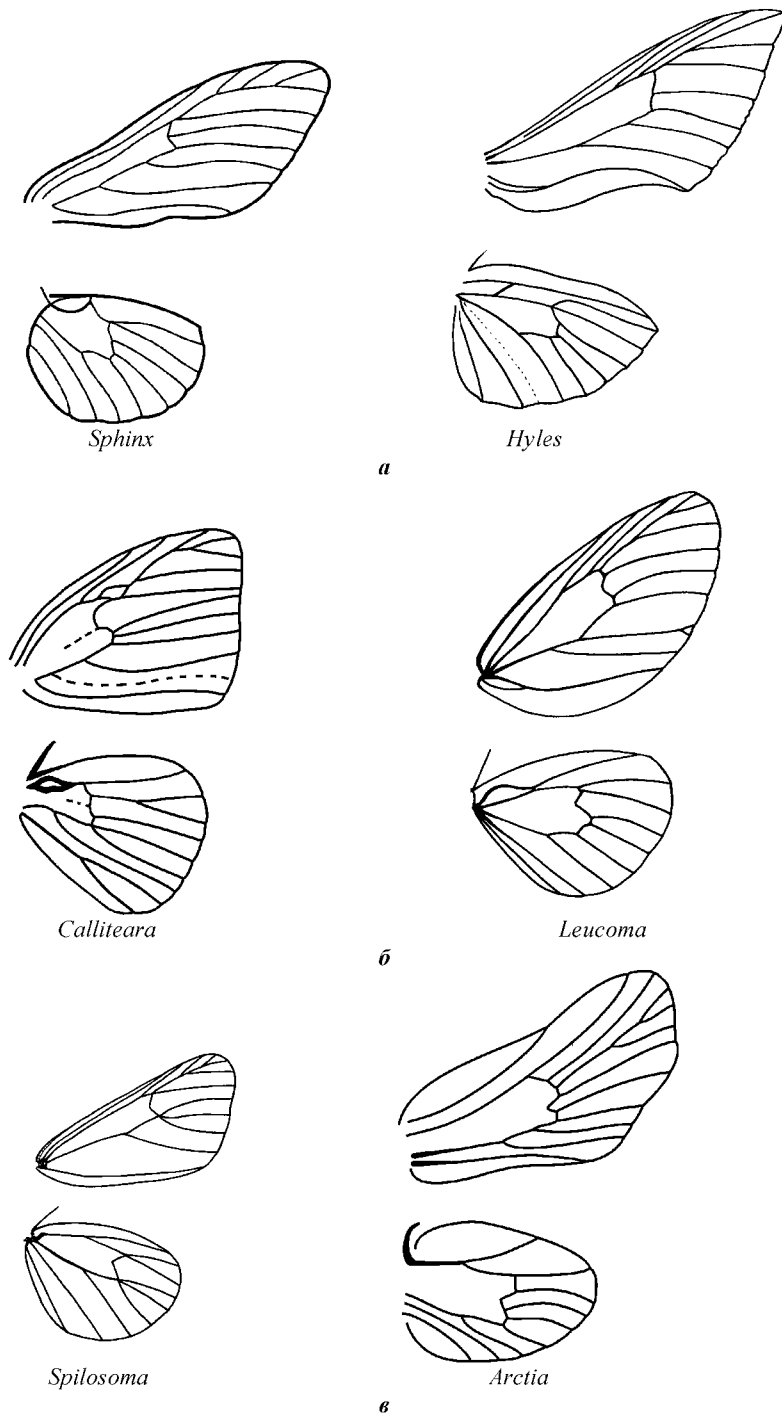
1 – апекс (вершина крила), 2 – передній край, 3 – зовнішній край, 4 – задній край;
 S – субмаргінальна область, P – постдискальна область, D – дискальна область,
 B – базальна область; C – костальна жилка, M – медіальні жилки, Cu – кубітальні жилки,
 Sc – субкостальні жилки, R – радіальні жилки, CuP – задня кубітальна жилка, A – анальні жилки

Крило вищих різновусих лускокрилих має систему жилок (venae), представлену п'ятьма основними стовбурами: субкостальним, радіальним, медіальним, кубітальним і

анальним. Жилкування на передньому й задньому крилах не тотожні – на задньому воно дещо спрощене (рис. 2.2; 2.3).

Рис. 2.2. Жилкування крил (за Lemaire, Minet, 1998; Leraut, 2006):
 а – Lasiocampidae, б – Endromididae, в – Saturniidae, з – Notodontidae, д – Lemoniidae

Рис. 2.3. Жилкування крил (за Inoue, 1956; Leraut, 2006):
 а – *Sphingidae*, б – *Lymantriidae*, в – *Arctiidae*

У більшості вищих різновусих лускокрилих крила у стані спокою складаються дахоподібно, лише *Saturniidae* тримають їх не складаючи. Самиці деяких видів *Lymantriidae* мають зачаткові крила (рис. 2.4), отже не здатні літати.

Черевце вищих різновусих лускокрилих складене 10 сегментами (X сегмент атрофований і з'єднаний з IX). Придатки останніх сегментів утворюють зовнішні статеві органи, які є частиною генітального апарату (рис. 2.5), будова якого має велике значення при діагностиці таксонів.

Більшість видів обраних родин активні в темний час доби, лише деякі види бражників (*Sphingidae*), ведмедиць (*Arctiidae*), сатурній (*Saturniidae*) і самці коконопрядів (*Lasiocampidae*) та хвилівок (*Lymantriidae*) активні вдень або цілодобово. Самиці багатьох видів здатні виділяти феромони, запах яких може приманювати самців з великих відстаней, навіть за декілька кілометрів.

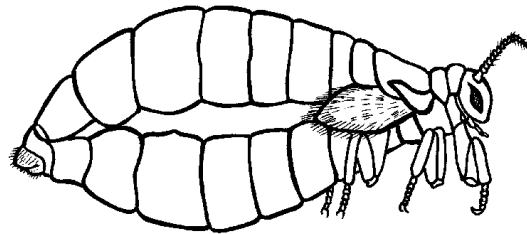

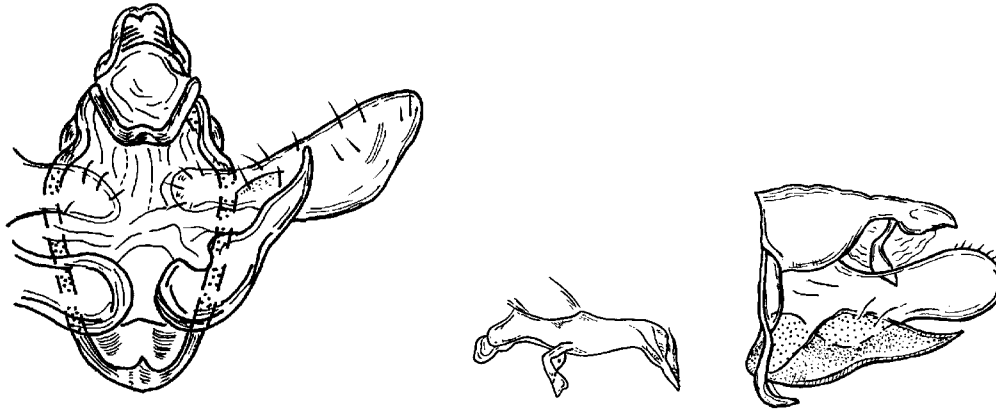
Рис. 2.4. Самиця *Teia recens* (Hübner, [1819]) (за Кожанчиковим, 1950)

ЯЙЦЕ. Типові яйця вищих різновусих лускокрилих різноманітні за формою, а за розташуванням мікропіле (місгоруле) поділяються на дві групи. 1) Радіально-симетричні або “стоячого” типу яйця. Мікропіле у таких яєць завжди міститься на верхньому полюсі. Вони можуть бути конічними, грушоподібними, циліндричними, коржоподібними, веретенподібними, напівсферичними. До цього типу належать яйця, наприклад, багатьох представників надродина *Noctuoidea*. 2) Білатерально симетричні, або “лежачого” типу яйця. Мікропіле яєць цієї групи завжди міститься збоку. Форма таких яєць може бути овальною, еліптичною, “прямокутною”. Яйця лежачого типу характерні для, наприклад, родин *Sphingidae*, *Lasiocampidae*.

Забарвлення яєць вищих різновусих лускокрилих також різноманітне. Після відкладання вони найчастіше жовтуваті, зеленуваті, рожевуваті, бежеві. У процесі ембріонального розвитку хоріон часто темніє. Перед виходом гусені він часто стає напівпрозорим. Самиці вищих різновусих лускокрилих прикріплюють яйця поодиночці або групами до гілок, стовбурів дерев, листя, рідше відкладають на поверхню ґрунту, камені та ін. У деяких видів яйця покриваються волосками або особливими виділеннями самиць. У окремих видів сформована гусінь зимує всередині яйця.

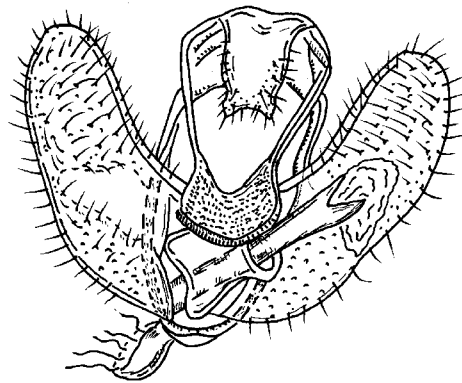
ГУСІНЬ. Гусінь лускокрилих вибраних родин має червоподібну форму тіла (рис. 2.6), яке складається з голови, 3 грудних і 10 черевних сегментів. Голова крупна, з ротовим апаратом гризучого типу. На голові розташовано зазвичай 6 простих очок. Ноги на грудних сегментах недорозвинені, виконують функцію захвату їжі та опори. Черевних несправжніх ніжок зазвичай 5 пар, розташованих на III–VI і X сегментах черевця. Вони мають гачки, за допомогою яких гусінь прикріплюється до субстрату. По боках тулуба розташовано 9 пар дихалець або стигм.

Гусінь вибраних родин є вільноіснуючою. Для багатьох видів характерний розвиток на тілі вторинного волосяного покриву, бородавок, колочок, рогів, шишів та ін.

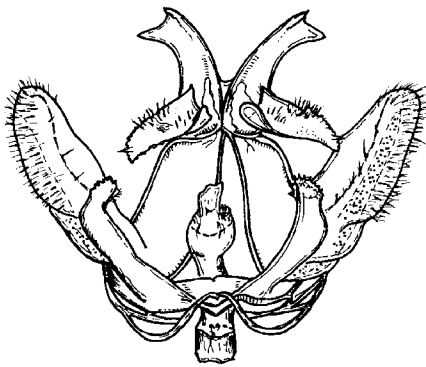
Poecilocampa populi (Linnaeus, 1758)

a

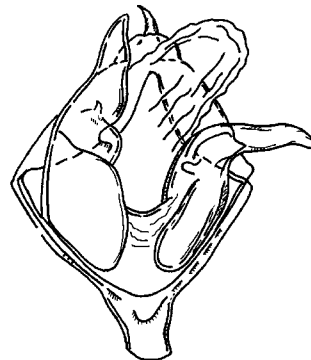
Lemonia dumii (Linnaeus, 1761)

b

Pterostoma palpina (Clerck, 1759)

b

Lymantria monacha (Linnaeus, 1758)

z

Рис. 2.5. Приклади будови генітальних апаратів самців
(за Ю. О. Чистяковим, 1988; P. Leraut, 2006):
 a – *Lasiocampidae*, б – *Lemoniidae*, в – *Notodontidae*, з – *Lymantriidae*

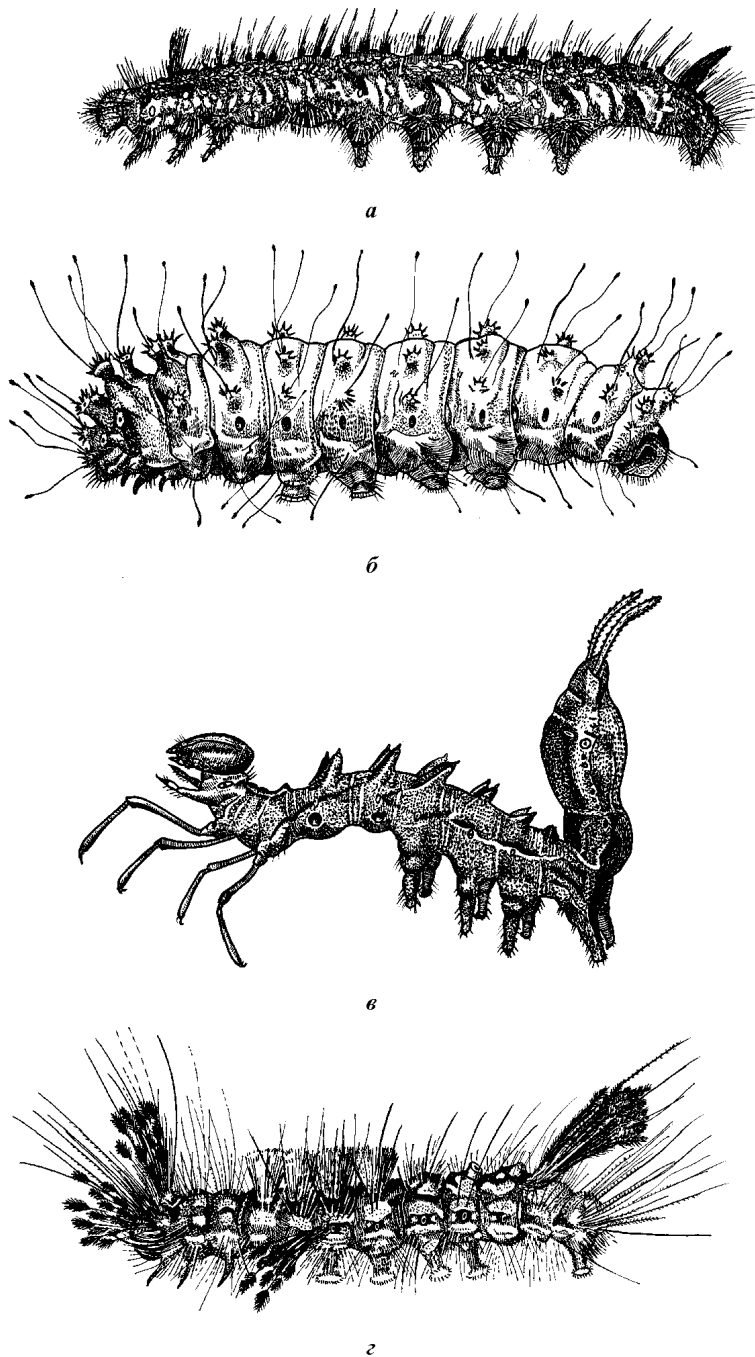
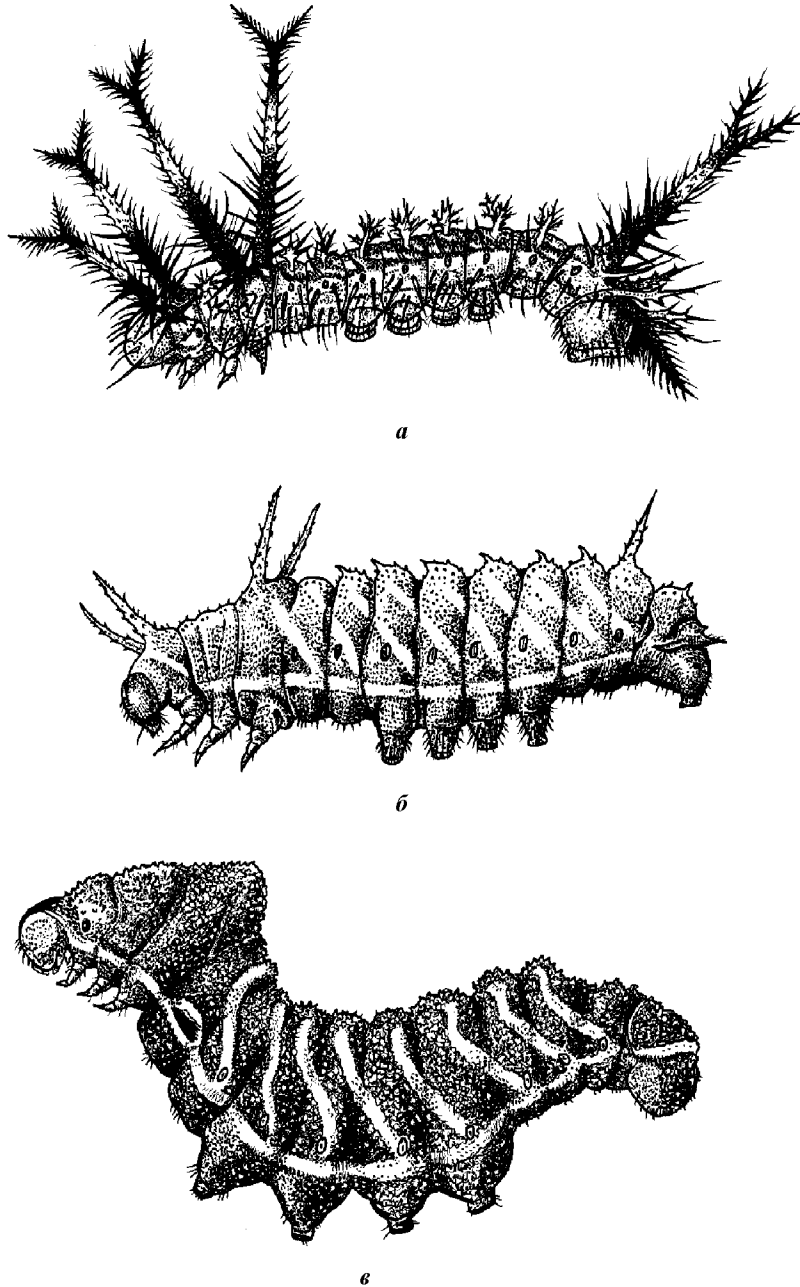

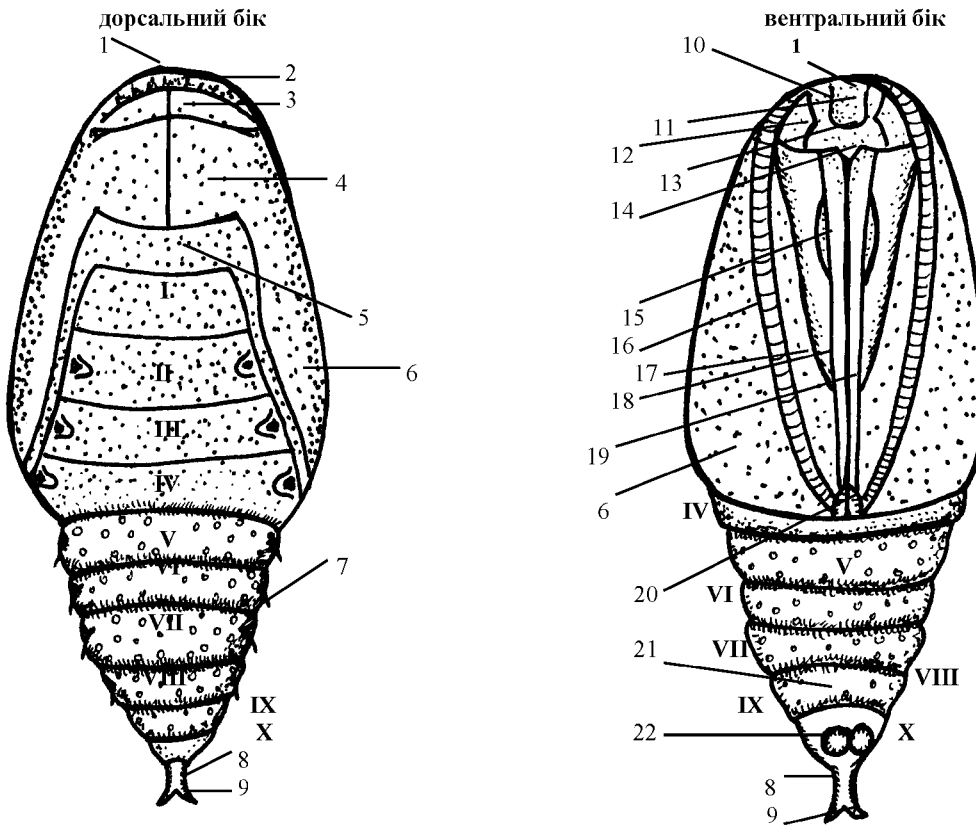
Рис. 2.6. Гусінь представників різних родин комплексу вищих різновусих лускокрилих (за А. М. Герасимовим, 1952): а – *Euthrix potatoria* (Linnaeus, 1758); б – *Saturnia pyri* ([Denis et Schiffermüller], 1775); в – *Stauropus fagi* (Linnaeus, 1758); г – *Orgyia antiqua* (Linnaeus, 1758).

У голої гусені наявні лише первинні щетинки, які мають велике значення в систематичних дослідженнях. Забарвлення гусені або криптичне, або застережне, зі складним візерунком. Із віком забарвлення гусені може сильно змінюватись. Протягом росту гусінь декілька разів линяє (рис. 2.7), як правило, 4–5, інколи до 7 разів. Періоди між линянням називаються віками.

Рис. 2.7. Вікові зміни зовнішності гусені *Aglia tau* (Linnaeus, 1758) (за А. М. Герасимовим, 1952):
а – гусінь першого віку; б – гусінь третього віку; в – доросла гусінь.

ЛЯЛЕЧКА. У вищих різновусих лускокрилих лялечка покрита або повна (пура *obtecta*). Всі придатки її тулуба спаяні в загальну тверду нерухому оболонку. Лише черевні сегменти зберігають певну рухомість. Але у деяких представників *Arctiidae* лялечка абсолютно нерухома. На кінцевих сегментах лялечки розрізняють анальний і статевий отвори (на IX сегменті в самців, на VIII – у самок). На X сегменті міститься кремастер у вигляді виступаючого бугорка або вістря (рис. 2.8). Зазвичай на кремастері є щетинки та гачки, які допомагають фіксації лялечки.

Рис. 2.8. Схема будови лялечки (за Е. І. Хотько, 1977):

- 1 – тім'я; 2 – потилиця; 3 – передньоспинка; 4 – середньоспинка; 5 – задньоспинка;
 6 – передні крила; 7 – дихальця; 8 – кремастер; 9 – відростки; 10 – очі; 11 – лоб;
 12 – захисні склерити; 13 – верхня губа; 14 – нижня губа; 15 – стегна передніх ніг; 16 – вусики;
 17 – гомілки середніх ніг; 18 – гомілки передніх ніг; 19 – наличник; 20 – лапки задніх ніг;
 21 – статевий отвір; 22 – анальний отвір; I–X сегменти черевця

Тіло лялечки часто голе, але у деяких видів (*Notodontidae* і *Lymantriidae*) на її голові, грудях і черевці містяться пучки волосків. Забарвлення лялечки найчастіше одноманітне від бурого до майже чорного. Представники родин *Saturniidae*, *Lasiocampidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae* заляльковуються в коконах, щільних або пухких, із напівпрозорих ниток. Деякі види (часто *Sphingidae*) здатні заляльковуватись на ґрунті або в ґрунті, в коконах із скріплених часток, або всередині особливої овальної порожнини – коліски. Кокони розташовуються на стовбурах або гілках дерев, у ґрунті або на його поверхні, на камінні або під ним та ін.

3 ІСТОРИЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БІОРІЗНОМАНІТТЯ КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Історія дослідження вищих різновусих лускокрилих фауни Дніпропетровської області

Перші друковані відомості (Vöber, 1793) про фауну лускокрилих із території сучасної Дніпропетровської області з'явилися у праці полковника, начальника Кадетського корпусу в Санкт-Петербурзі, статського радника, зоолога та ботаніка Йоганна де Бебера (1746–1820), який у квітні–липні 1793 р. відбув у наукову подорож за маршрутом Катеринослав (Дніпропетровськ) – Крим (Ключко, 2006).

Дослідження лускокрилих Лівобережної України розпочинаються з роботи професора Харківського університету, засновника та першого голови Харківського товариства дослідників природи Олександра Вікентійовича Черная (1821–1898). Переїхавши 1845 р. до Харкова із Санкт-Петербурга, де він працював у Зоологічному музеї Академії наук Черная розгорнув активну роботу з вивчення Харківської та прилеглих губерній (Некрутенко, Чиколовець, 2005). Результат цих досліджень викладений у праці (Czetmay, 1854), яка стала першим фауністичним зведенням по Харківській, Полтавській і Катеринославській губерніях.

Справа Черная була продовжена співробітником Харківського університету Василем Олексійовичем Ярошевським (1841–1904), який у своїй роботі (Ярошевський, 1880), присвяченій фауні лускокрилих Харкова та його околиць (Харківська, Курська, Полтавська, Херсонська та Катеринославська губернії), наводить дані про знахідки вищих різновусих лускокрилих на території Катеринославської губернії у с. Новоселівка Павлоградського повіту.

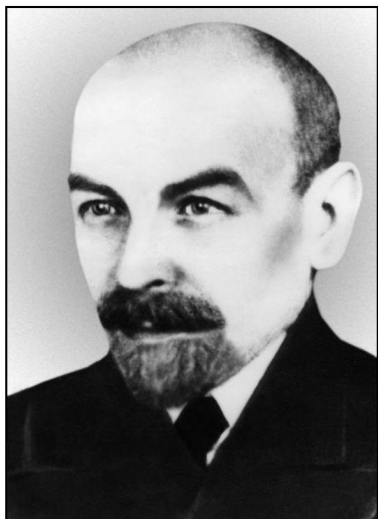
Наприкінці XIX ст. у Катеринославі в класичній гімназії вчителем працює випускник фізико-математичного факультету Київського університету Костянтин Людвігович Брамсон (1842–1906). Відомий ентомолог, кореспондент Департаменту землеробства в ентомологічній частині, член-кореспондент Імператорського

Брамсон Костянтин Людвігович
(1842–1906)

Московського товариства дослідників природи, член Російського ентомологічного товариства (Санкт-Петербург), дійсний член ентомологічного товариства в Парижі тощо, автор першого дихотомічного ключа до визначення денних метеликів Європи (включно з територією сучасної України) та Кавказу (Bramson, 1890).

Уже на той час на Катеринославщині постає проблема захисту лісових та садових насаджень, де провідним комплексом видів-шкідників є вищі різновусі лускокрилі. Цьому питанню присвячені дві великі монографії. Через 6 років після визначника К. Л. Брамсон друкує працю, присвячену комахам-шкідникам і засобам боротьби з ними (Брамсон, 1883), де подаються відомості по 14 видах вищих різновусих лускокрилих Катеринославської губернії. У цій монографії висвітлено й перші відомості про трофічні зв'язки і спалахи чисельності. Ця книга набула широкого визнання, про що свідчить друге її перевидання (Брамсон, 1896) із доповненнями по біології зазначених видів. І майже у цей час виходять праці І. Я. Шевирєва (1892, 1893), присвячені комахам-шкідникам степових лісництв і засобам боротьби з ними. У публікаціях того періоду також можна знайти фауністичні дані по Катеринославській губернії (Блеккер, Кавригін, 1898), де автори наводять перелік видів із Маріупольського повіту (Велико-Анадольська ділянка).

Акімов Михайло Павлович (1886–1955)

Подальші дослідження регіональної фауни були сконцентровані у Дніпропетровському університеті, заснованому у 1918 р. Водночас із заснуванням університету організована кафедра зоології, на базі якої у 1926 р. відкрито кафедру зоології безхребетних під керівництвом професора М. П. Акімова. Саме з цього часу починається планомірне дослідження регіональної фауни безхребетних, включно з комплексом вищих різновусих, що тоді досліджувались головним чином як шкідники сільського господарства (Стрельцов, 1928).

Наступні два десятиріччя ознаменувались виходом праці О. Г. Розанова (1930), присвяченої фауні лускокрилих Артемівщини (Катеринославська губернія), а у

1941-му виходить перший том праць Зоологічного музею Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, в якому Л. А. Шеложко (1941) опублікував матеріали про вищих різновусих лускокрилих Київщини (але по суті це був перший і дотепер єдиний фауністичний аналіз вищих різновусих майже всієї сучасної території України). У цій публікації для Катеринославщини автор наводить: *Lasiocampidae* – 9; *Saturniidae* – 3; *Sphingidae* – 12; *Notodontidae* – 5; *Lymantriidae* – 7; *Arctiidae* – 17; *Syntomidae* – 3.

У період Другої світової війни, в 1941–1943 рр., збори лускокрилих, спочатку на Правобережжі, а згодом у Донбасі (уздовж лінії руху німецьких військ: Володимир-Волинський – Луцьк – Рівне – Житомир – Кіровоград – Дніпропетровськ – Донбас), проводили Б. Альберті, Й. Соффнер та інші. Підсумкова публікація цих зборів з'явилась майже через 20 років (Alberty, Soffner, 1962), в ній автори наводять 7 видів (*Saturniidae*, *Sphingidae*, *Notodontidae*) з досліджуваного нами регіону. В окупованому Дніпропетровську університет не припиняв своєї роботи. За цей час на біологічному

факультеті працювала кафедра зоології безхребетних (завідувач доц. А. В. Бондарев), співробітники якої підготували збірник статей “Комахи Південно-Східної України” (Рева, 1998). Але надрукувати її не судилося, а рукописи не збереглися.

На жаль, у повоєнні роки спеціальних фауністичних досліджень на території області не проводилось, натомість колектив кафедри зоології безхребетних тварин Дніпропетровського університету активно брав участь у дослідженні природних і штучних лісів степової зони України і Молдавії. За 15 років були проведені експедиції:

- 1949 р. – Комісарівський, Грушеватський та П’ятихатський масиви (Дніпропетровський лісгосп);
- 1950 р. – Старо-Бердянський, Алтагирський, Радіонівський, Каменський масиви (Мелітопольський лісгосп);
- 1951 р. – Велико-Анадольський та Шайтанський масиви (Велико-Анадольський лісгосп);
- 1952 р. – Радинський масив і урочище “Лабіринт” (Вознесенський лісгосп);
- 1953 р. – Березовський масив (Одеський лісгосп);
- 1954 р. – Велико-Михайлівський масив (Дніпропетровський лісгосп).

Результатом цих експедицій стала низка робіт М. П. Акімова (1948, 1950, 1953, 1955, Акімов, Топчиев, 1960), присвячена кронним ентомокомплексам, в якій серед інших фітофагів наводяться матеріали по *Notodontidae*, *Lymantriidae*. Співробітник кафедри зоології безхребетних О. Г. Топчиев у своїх публікаціях (1950, 1955, Акімов, Топчиев, 1960) розглядає питання формування ентомофауни штучних лісів і лісосмуг степової зони України, включно з територією Дніпропетровщини.

Топчиев Олександр Григорович
(1905–1969)

Харакоз Ганна Василівна
(190–196)

У цих працях подано матеріал про знаходження та, частково, про екологію *Lasiocampidae*, *Notodontidae*, *Lymantriidae*, у тому числі у праці (Акімов, Топчиев, 1960) знаходимо цікаві дані про знахідки дуже рідкісного виду – *Eudia spini* ([Dennis et Schiffermüller], 1775). А асистент кафедри Г. В. Харакоз займалась дослідженням ентомокомплексів травостою, в її публікації (1955), серед інших, є дані про лускокрилих. У цей ж період подібні дослідження відбуваються й на Криворіжжі (Боченко, 1952, 1954, 1955).

Також слід згадати видатного ентомолога ХХ ст. С. І. Медведєва, серія його праць (1950, 1950а, 1953, 1953а, 1954) присвячена дослідженням ентомокомплексів степової зони України. Виняткової цінності вони набули на початку ХХІ ст., через те, що більшість екосистем, обстежених ученим, вже остаточно втрачена, наприклад території району будівництва Каховської ГЕС (Медведєв, 1953а). У 1964 р., із метою концентрації зоологічних досліджень у регіоні, кафедри зоології безхребетних і зоології хребетних були з'єднані в спільну кафедру (зоології) ДГУ (Кафедра зоології ..., 2003). Цей етап ознаменувався початком екологізації зоологічних досліджень і розвитком зооекологічного напрямку. Основні дослідження були спрямовані на вивчення фауністичних комплексів як структурних компонентів наземних і водно-болотних екосистем. На основі отриманих даних були розроблені та впроваджені у практику зооекологічні основи створення штучних лісових насаджень у степу (Апостолов, 1961) й техногенних ландшафтах.

Не припиняються дослідження особливостей видового складу й екології комплексу кронних фітофагів. У цей період Л. Г. Апостолов (1968, 1968а) публікує матеріал про структуру ентомокомплексів байрачних лісів Південно-Східної України. Ціла низка його публікацій присвячена комплексу небезпечних для лісового господарства видів (1960, 1961, 1962, 1963, 1976, Апостолов, Дабкевич, 1961, Апостолов, Барсов, 1977), серед яких автор наводить відомості й про групи, що увійшли до цього видання.

Апостолов Леонід Георгійович
(1933–2001)

Барсов Віктор Олександрович
(1943–2001)

Саме у цей час починає наукову роботу відомий дніпропетровський лепідоптеролог Віктор Олександрович Барсов, засновник сучасних ентомологічних фондів ДНУ ім. Олесь Гончара (Голобородько та ін., 2007). Перша його праця (Барсов, 1968) присвячена фауні лускокрилих колишньої порожистої частини р. Дніпро. У ній він повідомляє про знахідки 350 видів, серед яких *Marumba quercus* ([Denis et Schiffermüller], 1775), *Teia dubia* (Tauscher, 1806) та *Epatolmis caesarea* (Goeze, 1781). У 1973 р. Віктор Олександрович захищає кандидатську дисертацію, присвячену проблемам екології золотогузки *Euproctis chrysorrhoea* (Linnaeus, 1758) (Барсов, 1973), яка по суті стала першою роботою, спрямованою на дослідження аутоекологічних особливостей небезпечного для лісового господарства степової зони України фітофага. Через декілька років виходить його публікація (Барсов, 1975), присвячена питанням фауністики степового комплексу

лускокрилих, в якій він наводить 21 вид вищих різновусих лускокрилих (без урахування *Geometridae* і *Noctuidae*) та їх біотопічний розподіл. Дещо пізніше (Барсов, 1977) вийшла перша публікація, що висвітлює фенологічні особливості весняного комплексу лускокрилих, в якій автор наводить 20 видів.

Початок 1980-х років ознаменувався виходом праці, що підсумувала дослідження кронних комах-фітофагів степової зони за 1956–1977 роки (Апостолов, 1981). Ця монографія до сьогодення часу була фактично єдиною спробою узагальнити фауністичні матеріали про ентомокомплекс степових лісів України. Автор за час своїх досліджень на території області обстежив усі великі масиви природних (в долині р. Самара, Оріль, Дніпро) та штучних (Комісарівський, Грушеватський, Велико-Михайлівський) лісів. У книзі подано матеріали про знахідки 41 виду із 135, що розглядаються в нашій монографії.

Подальший розвиток регіональних лепідоптерологічних досліджень пов'язаний із розробкою заходів охорони та збереження рідкісних і зникаючих видів (Барсов, 1983). Вперше на регіональному рівні було здійснено спробу аналізу стану 75 видів рідкісних лускокрилих (Методические..., 1984), у тому числі 23 видів, що увійшли до цієї книги. Саме в цей час у Західному Донбасі розпочинаються роботи з дослідження та моніторингу стану деревних і чагарникових насаджень ділянок лісової рекультиваци порушених земель. За результатами цих досліджень (Белоконь, 1984, 1988; Белоконь, Солодовникова, 1986) було з'ясовано роль та особливості заселення штучних насаджень чотири небезпечними для лісового господарства видами комплексу вищих різновусих лускокрилих, яким присвячено цю монографію.

Наступного десятиліття виходять праці із спробою сформулювати основи кадастрової характеристики місцевої ентомофауни (Барсов, 1991; Кадастровая..., 1996; Барсов, 1997). Наприкінці цього десятиріччя розпочинаються дослідження території Дніпровсько-Орільського природного заповідника (Антонец, Барсов, 1998, 2000), результатом яких є встановлення попереднього видового списку видів, що необхідно охороняти.

В останні десять років вищі лускокрилі на Дніпропетровщині досліджуються в рамках проекту, спрямованого на вивчення біорізноманіття області. Постійним моніторингом охоплені основні за площею та ступенем збереження екосистеми, в результаті чого була опублікована перша спеціалізована праця (Голобородько та ін., 2009), присвячена аналізу поширення видів надродина *Bombicoidea*.

3.2. Біорізноманіття

Станом на 2009 рік на території області було зафіксовано 135 видів вищих різновусих лускокрилих (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea*, *Noctuoidea*: *Notodontidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae*, *Syntomidae*), що складає 80 % (табл. 3.1.) від установлених для території України 168 видів. Найбільша кількість видів, як і в цілому у Палеарктиці, належить до родини *Arctiidae* (рис. 3.1.).

Однак слід зазначити, що серед установлених 135 видів – 3 (*Furcula interrupta* (Christoph, 1867), *Drymonia velitaris* (Hufnagel, 1766) та *Phalera bucephaloides* (Ochsenheimer, 1810)) наводимо як сумнівні, через відсутність колекційного матеріалу та сучасних знахідок, єдиною підставою для включення їх до регіональної фауни були літературні джерела.

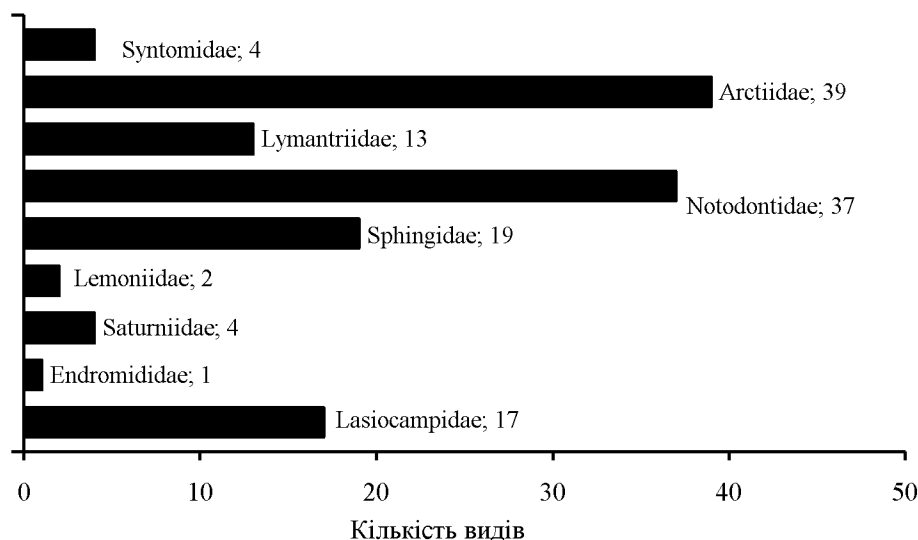

Рис. 3.1. Презентативність родин вищих різновусих лускокрилих у фауни Дніпропетровської області

З іншого боку, при подальшому, більш поглибленому дослідженні території області можливі знахідки ще 9 видів, що зараз відомі з сусідніх регіонів:

Lasiocampidae

1. *Eriogaster rimicola* ([Denis et Schiffermüller], 1775)
2. *E. catax* (Linnaeus, 1758)
3. *Cosmotriche lobulina* ([Denis et Schiffermüller], 1775)

Sphingidae

4. *Sphingonaepiopsis gorgoniades* (Hübner, [1819])
5. *Hemaris croatica* (Esper, [1800])

Notodontidae

6. *Drymonia obliterated* (Esper, 1785)

Lymantriidae

7. *Gynaephora selenitica* (Esper, 1783)
8. *Calliteara abietis* ([Denis et Schiffermüller], 1775)
9. *Penthopthera morio* (Linnaeus, 1767).

3.3. Зоогеографічний аналіз

Зоогеографічний аналіз вищих різновусих лускокрилих фауни Дніпропетровської області проведено на основі класифікації ареалів, запропонованої К. Б. Городковим (1984). Саме починаючи з цієї публікації поняття ареал лускокрилих трактується як тривимірна структура. Ареал характеризується трьома складовими (елементами): широтна – розповсюдження з півночі на південь, довготна – із заходу на схід і висотна (вертикальна).

Для спрощення сприйняття наведемо детальну характеристику ареалів за складовими, запропонованими К. Б. Городковим (1984), з урахуванням географічного положення України.

Широтна складова ареалу. Одна з найбільш важливих характеристик – широтно-висотне (або зонально-поясне) розповсюдження таксона, ці складові органічно пов'язані між собою. Вони визначаються в першу чергу температурними факторами, котрі прямо або

опосередковано впливають на поширення більшості видів. Види фауни України, включно з територією Дніпропетровської області, у характеристиці ареалів матимуть такі складові:

1. Помірний (температний) ареал:
  - 1.1. Бореальний (тайга, частково мішані ліси та лісостеп);
  - 1.2. Суббореальний (широколистяні ліси, частково лісостеп, степ).
2. Субтропічний ареал.

Висотна складова ареалу. Традиційно гірські ландшафти поділяють на низькогір'я, середньогір'я і високогір'я, а також виділяють окрему висотну зону – альпійський пояс. Саме на основі цієї системи побудована типологія гірського поширення. Через фізико-географічні особливості території України тут можливий тільки монтанний тип гірського поширення, оскільки через відсутність високих гір альпійський тип не трапляється. Якщо проаналізувати основні типи рівнинно-гірського поширення, то для характеристики ареалів видів української фауни можна використовувати два основні типи – борео-монтанний і полізональний.

Довготна складова ареалу. Для формування довготних кордонів ареалу особливе значення має розділ материків океанами. Вони утворюють бар'єри, котрі часто й

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика біорізноманіття таксонів
вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області з українською фауною**

Таксони	Родина		Роди		Види	
	України	області	України	області	України	області
1	2	3	4	5	6	7
<i>LASIOCAMPOIDEA</i>	1	1	11	11	21	17
<i>LASIOCAMPIDAE</i>			11	11	21	17
<i>POECILOCAMPINAE</i>			2	2	2	2
<i>Trichiura</i>					1	1
<i>Poecilocampa</i>					1	1
<i>MALACOSOMINAE</i>			1	1	3	3
<i>Malacosoma</i>					3	3
<i>LASIOCAMPINAE</i>			3	3	8	5
<i>Eriogaster</i>					4	2
<i>Lasiocampa</i>					3	2
<i>Macrothylacia</i>					1	1
<i>PINARINAE</i>			5	5	7	7
<i>Euthrix</i>					1	1
<i>Gastropacha</i>					2	2
<i>Phyllodesma</i>					2	2
<i>Dendrolimus</i>					1	1
<i>Odonestis</i>					1	1
<i>BOMBICOIDEA</i>	4	4	22	20	32 (33)	29
<i>ENDROMIDIDAE</i>			1	1	1	1
<i>ENDROMIDINAE</i>			1	1	1	1
<i>Endromis</i>					1	1
<i>SATURNIIDAE</i>			3	3	4 (5)	4
<i>AGLINAE</i>			1	1	1	1
<i>Aglia</i>					1	1
<i>SATURNINAE</i>			2	2	3 (4)	3
<i>Saturnia</i>					1	1
<i>Eudia</i>					2 (3)	2
<i>LEMONIIDAE</i>			1	1	3	2
<i>Lemonia</i>					3	2

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4	5	6	7
SPHINGIDAE			17	15	24	19
SPHINGINAE			4	4	4	4
<i>Acherontia</i>					1	1
<i>Agrius</i>					1	1
<i>Sphinx</i>					1	1
<i>Hyloicus</i>					1	1
SMERINTHINAE			5	4	6	4
<i>Smerinthus</i>					1	1
<i>Mimas</i>					1	1
<i>Marumba</i>					1	1
<i>Laothoe</i>					2	1
MACROGLOSSINAE			8	7	14	11
<i>Daphnis</i>					1	1
<i>Proserpinus</i>					1	1
<i>Hyles</i>					5	4
<i>Deilephia</i>					1	1
<i>Choerocampa</i>					1	1
<i>Macroglossum</i>					1	1
<i>Hemaris</i>					3	2
NOCTUOIDEA (частково)	4	4	22	20	114	87
NOTODONTIDAE			22	20	40	31
THAUMETOPOEINAE			1	1	3	1
<i>Thaumetopoea</i>					3	1
PYGAERINAE			2	1	5	4
<i>Clostera</i>					4	4
NOTODONTINAE			14	13	26	23
<i>Notodonta</i>					3	3
<i>Eligmodonta</i>					1	1
<i>Drymonia</i>					5	4
<i>Pheosia</i>					2	2
<i>Pterostoma</i>					1	1
<i>Leucodonta</i>					1	1
<i>Ptilodon</i>					2	1
<i>Odontosia</i>					2	1
<i>Ptilophora</i>					1	1
<i>Gluphisia</i>					1	1
<i>Furcula</i>					3	4
<i>Cerura</i>					2	2
<i>Dicranura</i>					1	1
PHALERINAE			2	2	3	2
<i>Phalera</i>					2	2
<i>Peridea</i>					1	1
HETEROCAMPINAE			3	3	3	3
<i>Spatalia</i>					1	1
<i>Harpyia</i>					1	1
<i>Stauropus</i>					1	1
LYMANTRIIDAE			12	10	18	13
ORGYINAE			8	7	12	9
<i>Dicallomera</i>					1	1
<i>Calliteara</i>					2	1
<i>Laelia</i>					1	1
<i>Orgyia</i>					1	1
<i>Teia</i>					3	3
<i>Euproctis</i>					2	2
LYMANTRIINAE			5	3	5	4
<i>Arctornis</i>					1	1
<i>Leucoma</i>					1	1

1	2	3	4	5	6	7
<i>Lymantria</i>					2	2
ARCTIIDAE			35	28	50	39
ARCTIINAE			25	20	28	21
<i>Callimorpha</i>					1	1
<i>Euplagia</i>					1	1
<i>Tyria</i>					1	1
<i>Spiris</i>					1	1
<i>Coscinia</i>					1	1
<i>Parasemia</i>					1	1
<i>Hyphoraia</i>					1	1
<i>Arctia</i>					1	1
<i>Epicallia</i>					1	1
<i>Eucharia</i>					1	1
<i>Pericallia</i>					1	1
<i>Chelis</i>					1	1
<i>Diacrisia</i>					1	1
<i>Rhyparia</i>					1	1
<i>Diaphora</i>					1	1
<i>Hyphantria</i>					1	1
<i>Spilosoma</i>					2	2
<i>Spilarctia</i>					1	1
<i>Phragmatobia</i>					2	1
<i>Epatolmis</i>					1	1
LITHOSIINAE			10	8	22	18
<i>Thumatha</i>					1	1
<i>Miltochrista</i>					1	1
<i>Cybosia</i>					1	1
<i>Pelosia</i>					2	2
<i>Atolmis</i>					1	1
<i>Lithosia</i>					1	1
<i>Eilema</i>					10	9
<i>Setina</i>					2	2
SYNTOMIDAE			2	2	6	4
<i>Syntomis</i>					3	2
<i>Dysauxes</i>					3	2

безпосередньо виступають межею поширення видів. Не менше на кордони ареалів впливають і фактори, зумовлені морським або континентальним аридним або гумідним кліматом. Цей комплекс кліматичних факторів, як указує К. Б. Городков (1984), на відміну від солярних, не має певної орієнтації (за винятком західного переносу) і може визначати й широтні межі ареалів. Таким чином, у природі відсутні особливі фактори, що обмежують тільки довготне поширення, скоріш за все воно визначається довільно орієнтованими факторами. Отже, в межах України трапляються такі основні типи довготного поширення:

- американо-європейські;
- транспалеарктичні;
- західнопалеарктичні;
- центральнопалеарктичні.

Найчисленніші типи ареалів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області й України в цілому – палеарктичні. Основною різницею між цими типами вважається відсутність видів із євразійським типом ареалу в Північній Америці. Наведемо більш детальну типологію основних євразійських ареалів:

- 1) транс'євразійські;
- 2) європейські (включно із євро-кавказькими);
- 3) євро-сибірські.

Широтна, висотна й довготна складові ареалу дають тривимірну систему координат і дозволяють охарактеризувати тип поширення (Городков, 1984). На основі їх поєднання виникає описова класифікація ареалів. Наведемо основні ареали, що притаманні видам комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області:

1. *Західно-центральнопалеарктичні ареали*:
  - 1.1. Євро-сибіро-центральноазійські.
  - 1.2. Євро-сибіро-середньоазійські.
  - 1.3. Євро-сибірські.
    - 1.3.1. Євро-ленські (європейсько-східносибірські).
    - 1.3.2. Євро-байкальські (європейсько-південно-середньосибірські).
    - 1.3.3. Євро-обські (європейсько-західносибірські).
2. *Західнопалеарктичні (європейсько-кавказько-північноафрикансько-близькосхідні) ареали*:
  - 2.1. Євро-кавказькі.
  - 2.2. Європейські.
  - 2.3. Західноєвропейські.
3. *Голарктичні ареали*.

Виявилось, що майже третина (рис. 3.2) всіх зареєстрованих видів мають транс'євразійські ареали. Причому 42 % таких видів складають представники родини *Notodontidae* – 18 з 36 регіональної фауни. На другому місці за кількістю *Arctiidae* – 28 %. Такий факт, мабуть, можна пояснити фізико-географічними умовами, в яких перебуває область. Так, у регіоні відсутні великі форми рельєфу, які б здатні були чинити перешкоди для поширення лускокрилих. До того ж, майже всі види цієї групи за трофічними зв'язками вважаються поліфагами, зв'язаними з основними деревинними видами рослин, які, як відомо, мають переважно трансконтинентальне поширення.

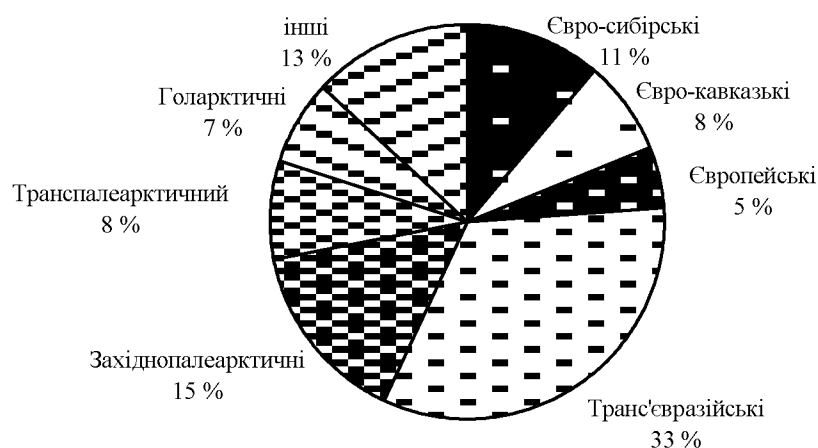

Рис. 3.2. Основні типи ареалів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області

Другою за кількістю видів є група, утворена видами із західнопалеарктичними ареалами. До цієї групи увійшли види з двома типами поширення – власне західнопалеарктичним і західно-центральнопалеарктичним. Види із першим типом ареалу на території області рідкісні та не численні, це *T. processionea*, *P. cucullina*, *D. ulmi*, *P. anceps*, *H. milhauseri*, *C. dominula*, *E. quadripunctaria*, *C. maculosa*, *S. roscida*. Представники другої групи більш звичайні та численні види – *D. pini*, *L. populi*, *T. jacobaea*, *E. complanum*.

Євро-сибірський тип ареалів за кількістю видів регіональної фауни перебуває на третьому місці. У Дніпропетровській області в комплексі видів із цим типом поширення виділяємо 5 окремих варіантів ареалів:

1. Власне євро-сибірські (*T. crataegi*, *E. lanestris*, *F. bifida*, *S. striata*).
2. Євро-сибіро-центральноазійські (*H. euphorbiae*).
3. Євро-обські (*L. quercus*, *S. ocellatus*).
4. Євро-байкальські (*L. trifolii*, *M. tiliae*, *E. festiva*, *D. mendica*).

Складною виявилась і структура європейських та євро-кавказьких ареалів, які разом становлять 13 %. Види з таким типом поширення в області займають переважно зональні (степові) стації і вважаються південними елементами регіональної фауни. Всього в цьому комплексі виділяємо такі варіанти:

1. Власне європейські ареали (*L. dumi*, *O. carmelita*).
2. Євро-кавказькі ареали (*P. tremulifolia*, *D. dodonaea*, *H. caulica*).
3. Південноєвропейсько-кавказькі ареали (*M. castrensis*, *M. frankonicum*, *S. pyri*).
4. Західноєвропейсько-кавказькі ареали (*M. quercus*).
5. Середземноморсько-кавказькі ареали (*A. atropos*, *T. dubia*).
6. Євро-казахстанські ареали (*E. spini*, *H. pinastri*, *P. proserpina*).

Особливим типом поширення можна вважати голарктичне. До цього комплексу належать і види, що людиною були завезені з Євразії до Північної Америки (*O. antiqua*, *E. similis*, *E. chrysorrhoea*, *L. salicis*, *P. plantaginis*, *A. caja*) і навпаки (*H. cunea*). Причому двом із них (*L. dispar* та *P. fuliginosa*) з часом вдалось опанувати майже всю територію помірних зон на цих континентах, отже, зараз їх поширення вважається панголарктичним. Всі ці представники вельми широкі поліфаги, здатні до трофічних пристосувань, адже майже всі з перелічених мають трофічні зв'язки із 100 і більше видами квіткових рослин. А такі види, як *O. antiqua*, *E. chrysorrhoea*, *L. dispar*, *H. cunea* здатні давати катастрофічні спалахи чисельності, через що вважаються небезпечними шкідниками сільського та лісового господарств. Особливо слід відзначити американського білого метелика (*H. cunea*), поширення якого в Євразії в окремих регіонах вважається пандемією. В Україні цей вид за останні 20 років поширився майже всією країною, через що його внесено до переліку карантинних шкідників.

3.4. Екологічні комплекси

Екологічна класифікація біотопів добре розроблена для булавовусих лускокрилих (*Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea*). Однією з перших, загально визнаною, була класифікація (Blab, Kudrna, 1982), що побудована на узагальненні типових екологічних факторів, спільних для європейських видів булавовусих лускокрилих. Установлені фактори об'єднувались авторами в „екологічні формації” відповідно до характеру використання життєвого простору. Згодом класифікація доповнювалась і змінювалась (Denis, 1992; Die Schmetterlinge..., 1993; Reinhardt, Thust, 1993; Die Tagfalter..., 1999; Motýli České..., 2002) і за понад 20-річну історію сформувалось декілька підходів. Найкраще розробленими зараз вважаються два з них – еколого-флористичний (Die Schmetterlinge..., 1993) та еколого-морфологічний (Denis, 1992; Motýli České..., 2002).

Як у Європі, так і в Україні питання екологічної класифікації біотопів лускокрилих розроблене майже тільки для булавовусих. І. Г. Плющ (1988) дав загальну характеристику фауни булавовусих країни, запропонувавши 7 екологічних угруповань. Спеціалізовані дослідження, присвячені цій проблемі, проводились у Карпатах та Прикарпатті (Канарський, 2003, 2004, 2005), в результаті чого автором було запропоновано виділення 10 екологічних груп для регіональної фауни.

У Дніпропетровській області проблема класифікації біотопів розроблялась також при дослідженні *Hesperioidea* та *Papilionoidea* (Голобородько, Пахомов, 2007), й окремо подібна характеристика наводилась для *Lycaenidae* (Голобородько, Пахомов, 2005). У цих працях біотопи видів було охарактеризовано за 6 екологічними типами.

Окремої екологічної класифікації біотопів видів комплексу вищих різновусих лускокрилих не розроблялось. Натомість існує досвід адаптації подібної класифікації булавовусих (Motýli a..., 2007), згідно з якою у Дніпропетровській області всього виділяємо 6 екологічних угруповань:

1. Убіквісти (U; ubiquitous). Евритопні види, які завдяки широким трофічним зв'язкам як імаго (полілектичність), так і гусені (трофічний зв'язок із декількома найпоширенішими родинами квіткових рослин) постійно спостерігаються на всій території області. Характерними представниками цієї групи у регіоні є два види *Arctiidae* – *H. cunea* та *P. fuliginosa*.

2. Гігрофіли (H; hygrophil). Існують у біотопах із високим зволоженням (фітоценози тальвегів, заплав та інші навколводні рослинні асоціації). Живиться гусінь гігрофільними видами квіткових рослин. У Дніпропетровській області до цього угруповання належить 13 % видів комплексу вищих різновусих лускокрилих (рис. 3.3). Найхарактернішими можна вважати – *E. potatoaria*, *G. populifolia*, *C. curtula*, *E. ziczac*, *D. ulmi*, *T. antiquiodes*, *A. l-nigrum*, *L. salicis*, *T. senex*, *P. muscerda*.

Рис. 3.3. Структура екологічних комплексів вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області

3. Мезофіли-1 (М-1; grassland + seminemoral mezofil). Сюди віднесено види, що існують у лучних екосистемах – *M. rubi*, *D. pini*, *O. pruni*, *L. dumii*, *S. ligustri*, *P. proserpina*, *D. elpenor*, *C. dominula*, *P. plantaginis*, *H. aulica*, *S. urticae* або на імагінальній стадії постійно здійснюють мікроміграції з лісових біогеоценозів до луків та навпаки – *H. galii*, *M. miniata*, *D. ancilla*, *D. punctata*.

4. Мезофіли-2 (М-2; nemoral mezofil). Неморальні мезофіли – винятково види, що заселяють біогеоценози коротко- та тривалозаплавних лісів Дніпропетровської області. На преімагінальних фазах розвитку пов'язані з деревинною рослинністю (фітоценози з домінуванням дуба звичайного). За кількістю видів ця група найбільша (рис. 3.3). Характерними представниками є: *P. populi*, *G. quercifolia*, *S. ocellatus*, *M. tiliae*,

M. quercus, *C. pygra*, *N. dromedarius*, *D. dodonaea*, *F. bifida*, *D. fascelina*, *L. monacha*, *P. matronula*, *P. plumigera*, *A. rubricollis*, *L. quadra*.

5. Ксеротермофіли-1 (X-1; xerotermofil-1). Ці види існують в умовах ксеротермних плакорних трав'яних біогеоценозів та на степових схилах давніх балково-байрачних систем. Характерні представники: *M. castrensis*, *M. franconicum*, *A. atropos*, *A. convolvuli*, *H. euphorbiae*, *T. dubia*, *C. maculosa*.

6. Ксеротермофіли-2 (X-2; xerotermofil-2). Переважна більшість – види, що існують в умовах сусідства степових ценозів і штучних лісових насаджень (як правило, з акацій) або заселяють степові чагарникові формації. Характерними тут є – *T. crataegi*, *E. neogena*, *S. pyri*, *E. pavonia*, *E. spini*, *H. hypophaes*, *E. quadripunctaria*, *E. villica*.

Аналіз екологічної класифікації свідчить, що 75 % видів комплексу вищих різновусих лускокрилих займають азональні для області біотопи, що безперечно впливає як на стан їх популяції, так і на можливість поширення в межах області. Всі види цієї групи трофічно пов'язані з деревинною та чагарниковою рослинністю, а отже, перебувають в умовах екологічної невідповідності, через що стан популяцій деяких видів можна розглядати як потенційно загрозливий. З іншого боку, 25 % видів, що заселяють зональні біотопи, перебувають ще у більшій небезпеці, оскільки цілих степових екосистем за 200 років інтенсивного освоєння вже майже не залишилось. Таким чином, комплекс вищих різновусих лускокрилих у межах області є, мабуть, одним із найбільш уразливих серед груп комах.

3.5. Сучасний стан популяцій

Оцінити сучасний стан популяцій представників комплексу вищих різновусих лускокрилих – складне, але актуальне завдання через щорічне зменшення природних біотопів усіх типів, яке згодом може призвести до повного зникнення значної кількості видів.

На території області станом на 2009 р. зареєстровано перебування 135 видів комплексу вищих різновусих лускокрилих, яким присвячено цю монографію. Знаходження трьох видів (*D. velitaris*, *F. interrupta*, *P. bucephaloides*) відоме тільки за літературними даними (Апостолов, 1981), адже колекційний матеріал відсутній. Але завдяки наявності цих видів у деяких регіонах України факт їх існування й у Дніпропетровській області можливий.

Спеціальні дослідження комплексу різновусих лускокрилих на території області ведуться вже понад 50 років. Причому постійним моніторингом протягом цього періоду охоплені найбільший резерват природної лісової рослинності – Самарський бір, на території якого розташовані дві біологічні бази ДНУ ім. Олесья Гончара. Щорічно відбуваються експедиції, якими на поточний момент охоплено майже всю територію Дніпропетровської області. Але, незважаючи на такий обсяг виконаних робіт і відносно невелику територію регіону, ще залишається досить багато невирішених питань. Так, 8 видів (*M. franconicum*, *G. populifolia*, *E. versicolora*, *A. tau*, *L. taraxaci*, *T. processionea*, *F. aeruginosa*, *L. coenosa*) з Дніпропетровської області відомі лише за єдиним екземпляром. Безумовно, наявність їх у межах регіону не викликає великих сумнівів, але, звісно, бажано підтвердити ці факти новими знахідками, тим більше, що 3 з них внесено до Червоної книги України (1994).

Для відображення реальної ситуації сучасного поширення видів пропонуємо розглядати особливості їх поширення у хронологічному порядку. Після аналізу всіх колекційних фондів кафедри зоології та екології ДНУ ім. Олесья Гончара маємо змогу виділити три такі періоди – до 1970 р.; з 1970 по 1995 р.; сучасні знахідки.

Із установленого фауністичного комплексу 10 видів після 1970 р. на території області більше не траплялись. Серед них *G. populifolia*, *D. sannio* та *R. purpurata* мають всеукраїнське поширення. Зробити висновки про сучасний стан їх популяцій неможливо, але слід зауважити, що екосистеми, де були зроблені знахідки, з тих часів збереглись майже в не порушеному стані.

E. neogena, *L. taraxaci*, *F. aeruginosa*, *T. dubia* і *P. plantaginis* перебувають на межі своїх ареалів, ймовірно через що й реєструвались у край рідко. На території України *L. taraxaci* та *P. plantaginis*, вочевидь, мають на Дніпропетровщині південну межу свого поширення, *E. neogena* й *T. dubia* – північну. Особливо цікавою є знахідка популяції *E. neogena* в байрачних екосистемах колишньої порожистої частини р. Дніпро. Це перша й поки що єдина знахідка цього коконопряда в межах України. На жаль, окрім серії з 5 (1 ♂ та 4 ♀♀) екземплярів, зібраних В. О. Барсовим у 1961 р., більше матеріалів немає. Пізніше також вид не реєструвався.

Постає питання про знахідки на території області *T. processionea*. Адже із степової зони для другої половини ХХ ст. цей вид відомий, за найближчими знахідками, тільки з території Молдови (Гербовецький ліс). На Дніпропетровщині він реєструвався тільки у серпні 1966 р. З літературних джерел (Шелюжко, 1941) відомо, що *T. processionea* у першій половині ХХ ст. реєструвалась ще й у Харківській та навіть Херсонській областях. Вочевидь, наявних дубових ценозів у заплавах середніх річок степової зони та в долині р. Дніпро вистачає для утворення мікропопуляцій. Але, через відсутність сучасного матеріалу, припустимо, що все ж таки такі мікропопуляції відносно тимчасові.

Вісім видів не реєструвались на території області після 1995 р. А саме – *T. crataegi*, *E. lanestris*, *E. versicolora*, *A. tau*, *L. dumii*, *C. anastomosis*, *C. maculosa*, *D. punctata*. Особливе занепокоєння викликає відсутність сучасних знахідок степових видів *T. crataegi* та *C. maculosa*. Адже екосистеми, де було зроблено останні знахідки, розташовані поряд із населеними пунктами й відчувають постійний антропогенний тиск – випасання худоби, рекреаційне навантаження, в окремих випадках навіть засвоєння під будівництво.

При подальшому посиленні антропогенного пресу на фоні встановленого нами тривалого збіднення видового складу лускокрилих і скорочення чисельності багатьох видів вищих різновусих лускокрилих відбувається вульгаризація комплексу видів фауни області. Однак певні види проявляють себе зростанням чисельності, що в окремих випадках може призвести до значних економічних збитків у лісовому та садово-парковому господарстві. Така ситуація, безумовно, потребує посиленого моніторингу комплексу вищих різновусих лускокрилих у Дніпропетровській області. Метою таких заходів є недопущення спалахів чисельності небезпечних видів для господарства, з одного боку, а з іншого – розробка реальних і ефективних засобів охорони всіх представників комплексу як невід'ємного компонента біорізноманіття Дніпропетровщини.

4 КАДАСТРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У кадастровій характеристиці для кожного виду лускокрилих подана така інформація:

- назва виду (латинська мова);
- назва виду (українська мова, якщо є);
- назва виду (російська мова).

Якщо існують синоніми, які часто вживаються поряд з офіційною назвою, вони наводяться після сучасної назви.

Таксономічна характеристика подає відомості про кількість видів роду у фауні України та області, а також дані про підвидову належність популяцій області.

Поширення. Коротко охарактеризовано тип ареалу виду; подаються відомості про поширення виду в світі та Україні.

Місцеперебування. Характеризуються основні біотопи, екосистеми та ландшафти, в яких існує вид у Дніпропетровській області. Вказуються особливості просторового розподілу виду по території області.

Морфологічні ознаки. Наводиться стисла характеристика імаго та преімагінальних стадій, для імаго надається інформація про середні розміри окремо для обох статей; для кожного виду описано основні складові забарвлення верхнього та нижнього боків крил. Для преімагінальних стадій також надаються дуже стислі відомості про колір та (для частини видів) особливості будови хоріона яйця, особливості забарвлення гусені та лялечки.

Біологічні особливості. Характеризується: кількість генерацій, що дає вид за рік, визначаються приблизні часові межі перебування на стадії імаго; живлення імаго; живлення гусені з обов'язковим уточненням трофічного зв'язку з конкретними таксонами рослин; на яку саме частину самиця відкладає яйця і в якій кількості; особливості існування гусені; на якій стадії відбувається зимівля; за яких обставин проходить процес заляльковування і де саме перебуває лялечка.

Заходи охорони. Вказується на заходи, які використовуються для охорони даного виду. Особливо підкреслюється охорона виду в конкретних заповідних територіях, необхідність утворення нових охоронних територій для подальшого збереження та збільшення чисельності виду.

Економічне значення. Висвітлюється в основному господарське значення для видів, небезпечних городнім, садовим, польовим і лісовим культурам.

4.1. LASIOCAMPOIDEA – КОКОНОПРЯДОПОДІБНІ

РОДИНА LASIOCAMPIDAE – КОКОНОПРЯДИ

ПІДРОДИНА POECILOCAMPINAE

РІД TRICHIURA Stephens, 1828

Trichiura crataegi (Linnaeus, 1758)

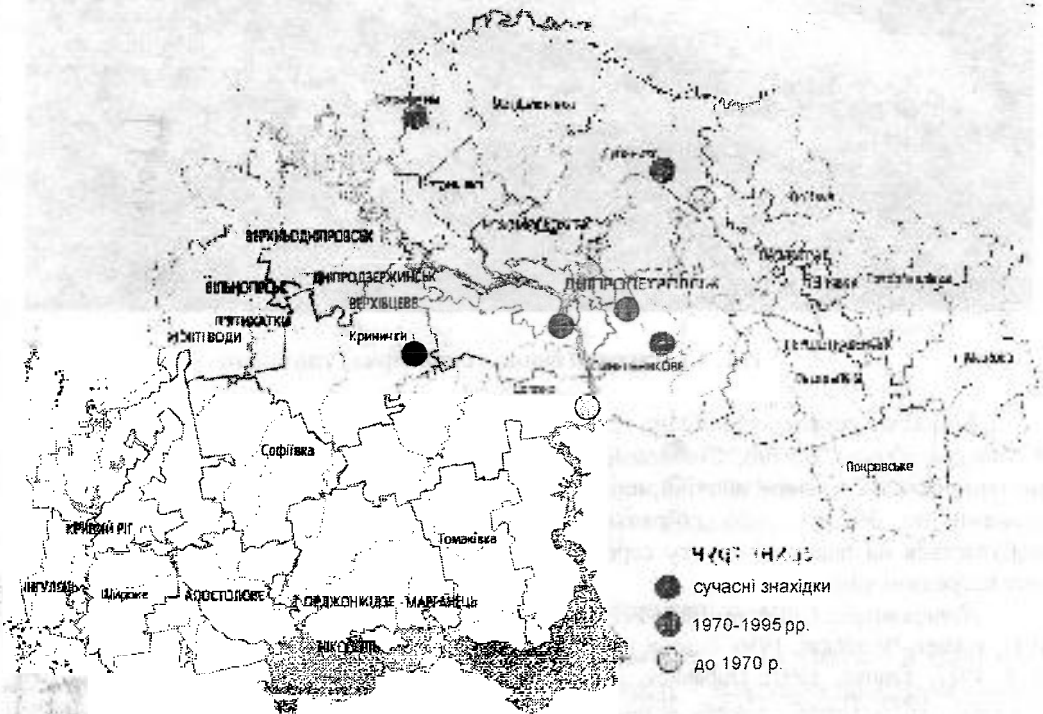
Коконопряд глодовий

Коконопряд боярышниковий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-сибірський температурний. Майже вся Європа, окрім Півдня, по лісостеповій і лісовій зоні через Сибір до Далекого Сходу, Кавказ, Мала Азія.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-2. На території Дніпропетровщини (карта 1) у байрачних лісах, інколи у садових господарствах та рідколісся.

Карта 1. Поширення коконопряда глодового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 30–35 мм, ♀ – 35–40 мм. Самиця значно крупніша за самця. Але забарвлення в обох статей майже однакове. Передні крила світло- або темно-сірого кольору. На передніх крилах дві хвилясті темні смужки, які обмежують області темного фону. Дискальних плям немає. Задні крила світліші за передні, поперечна смужка посередині більш темна.

Преімагінальні стадії. Гусінь завбільшки до 40 мм. Чорна, все тіло вкрите волосками, на спині – короткі червонуваті, по боках – блідо-жовті, серед яких виділяються пучки довших чорних волосків. На спині є подвійний ряд червонуватих бородавок. Поперечні смужки можуть бути білуватими, жовтуватими або

червонуватими. По боках проходить блакитна смужка. Голова чорна, блискуча. Лялечка червонувато-бура, в світлому коричневому коконі.

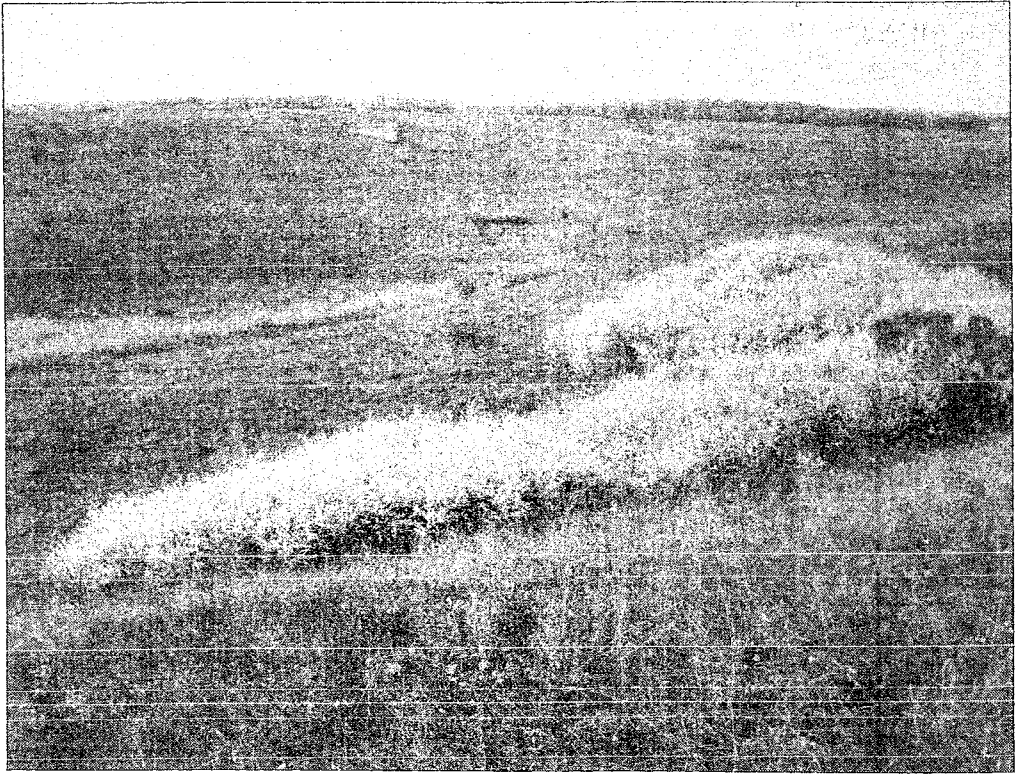

Рис. 4.1. Типовий біотоп коконопряда глобового

Біологічні особливості. Одна генерація (VIII–X). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Crataegus*, *Prunus*, *Sorbus*, *Cotoneaster*, *Salix*, *Betula*, *Quercus*, *Populus* та інші деревинні листяні породи). Активні вночі, прилітають на світло. Самиця відкладає яйця невеликими купками до 10 шт., або спіральними ланцюжками до 30 шт. Заляльковування відбувається на поверхні ґрунту серед рослинних решток, моху. Зимус гусінь першого віку всередині яйця.

Література: Grünberg, 1909; Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Шеложко, 1941; Forster, Wohlfahrt, 1956; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Emmet, 1991; Dubatolov, Zolotuchin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Кузнецов, 1999; Földner, Damm, 2002; Татаринцов та ін., 2003; Leraui, 2006; Мотуїї ..., 2007; Zolotuhin, 2007; Karalov..., 2008.

Д. РОЕСИЛОСАМПА Stephens, 1828

Roecilosampa populi (Linnaeus, 1758)

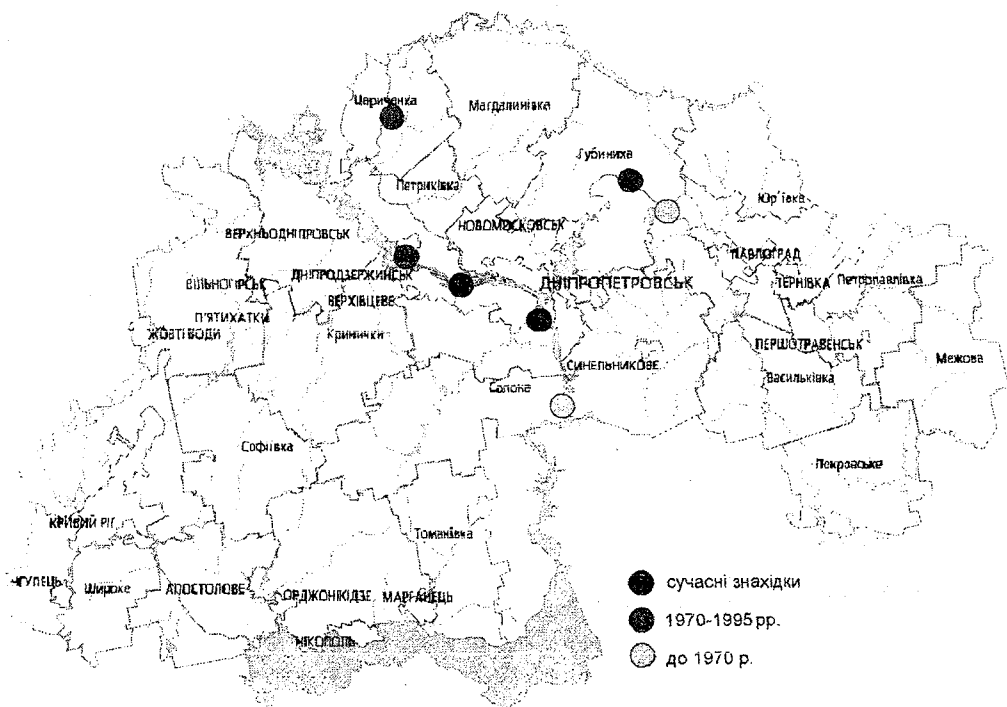
Коконопряд тополевий

Коконопряд тополевий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Південний Сибір, Частикий Схід. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцезаребування. Мезофіл-2. За всю історію спостережень трапляється тільки поодинокими екземплярами. Найчастіше в долині р. Дніпро (карта 2).

Карта 2. Поширення коконопряда тополевого

Морфологічні ознаки. Розмах крил у середньому 35–37 мм. Передні й задні крила сірого кольору. На передніх крилах у базальній області – жовтувата поперечна смужка. Посередині передніх і задніх крил йде зигзагоподібна смужка, на передніх крилах – жовтувата, на задніх – білувата.

Преімагінальні стадії. Гусінь сіра, з рідким волосяним покривом і чорнуватим або буруватим рисунком. Поряд з головою червоно-жовта пляма. На кожному членнику по 4 червоно-жовті маленькі бугорки. Лялечка чорно-бура, в сірому міцному коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IX–XI). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Populus tremula* та інші *Populus*, *Tilia*, *Quercus*, *Alnus*, *Betula*, *Salix*, *Corylus*, плодови дерева). Гусінь існує поодиноким. Зимує на стадії лялечки, в коконі.

Література: Eckstein, 1922; Romaniszyn, Schille, 1929; Шелюшко, 1941; Bergmann, 1953; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковський, 1990; Emmet, 1991; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Földner, Damm, 2002; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА *MALACOSOMINAE*
 РІД *MALACOSOMA* Hübner, [1820]

Malacosoma neustria (Linnaeus, 1758)

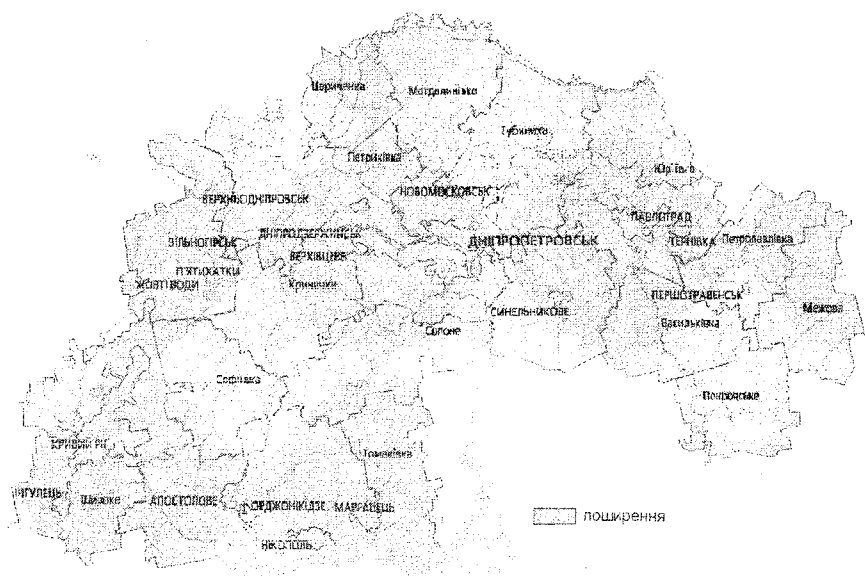
Коконопряд кільчастий

Коконопряд кольчастий, кільчастий шелкопряд

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний полізональний. Європа (крім найбільш північних районів), Північна Африка, Мала Азія, Урал, Південний Сибір, Західний Казахстан, Монголія, Північний Китай, Далекий Схід Росії, Корея, Японія. В Україні майже скрізь.

Місцезребування. Ксеротермофіл-2. У Дніпропетровській області найчастіше в байрачних лісах і в долині р. Самара. (карта 3), інколи в плодкових садах (рис. 4.2).

Карта 3. Поширення коконопряда кільчастого

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 28–32 мм, ♀ – 38–42 мм. Імаго жовто-коричневого кольору. Дискальна область передньої пари крил зазвичай темніша загального забарвлення. У популяціях трапляються дві форми самців (світла й темна). Відомі імаго кремового забарвлення з рожевим відтінком із червоно-бурою широкою перев'яззю. Інкули трапляються особини з червонувато-бурими або кармінно-бурими крилами, в яких перев'язь більш червона, у світлій обвідці.

Преімагінальні стадії. Яйця округлі, діжкоподібні, сіро-коричневі, зверху білуваті. Гусінь першого віку чорна, завбільшки до 2 мм. Доросла гусінь до 55 мм, вкрита поодинокими волосками. Загальне забарвлення сіро-синє. На синій голові та на перших двох сегментах тіла по дві чорні плями. На спинному боці біла повздовжня смужка, по боках сині й червоно-жовті смужки, знизу у чорній обвідці. Дихальця жовті. Лялечка від бурого до чорного кольору, м'яка, вкрита коричневими волосками, довжиною до 20 мм, у подвійному щільному блідо-жовтому коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Фенологічні цикли в популяціях розтягнуті, за рахунок чого досягається “фенологічне уникання” частини особин несприятливих факторів середовища. Імаго не живиться. Час життя імаго не перевищує двох тижнів. Полідендротамнофаг, до спектра живлення якого входить багато деревних порід, але найчастіше реєструється на: *Quercus*, *Betula*, *Corylus*, *Ulmus*, *Populus*, *Rosa*, *Salix*, *Malus*, *Prunus*, *Cerasus*, *Crataegus*, *Pachus*, *Spiraea*, *Armeniaca*. Яйця відкладає кільцями на тонкі гілочки, інколи на черешки листків і плодоніжки. Самиці відкладають яйця спіральними рядками навколо гілочок у вигляді твердих високих кілець. Звідси й назва виду. Яйця склеєні між собою, тому кільця не руйнуються, навіть якщо їх зняти із субстрату. Кладка в середньому має 100 яець, одна самиця здатна відкласти й до 400 шт. Зимує на стадії яйця. Під час розпускання бруньок відроджується гусінь, яка існує у великих павутинних кублах. Спочатку вона перебуває у виводку, а з третього віку – на стовбурах та розвилках гілок, утворюючи великі павутинні кубла. Доросла гусінь розповзається по всьому дереву й заляльковується у коконі між листям, скріпленим павутинням.

Рис. 4.2. Типовий біотоп коконопряда кільчастого

Економічне значення. Постійно реєструється в садових господарствах, на індивідуальних присадибних ділянках і штучних лісосмугах по всій території області. Колись траплявся лише у дібровах та на диких плодкових деревах, але на теперішній час спалахи чисельності дає переважно у садах та парках. Особливо часто трапляється у старих яблуневих садах. Під час масового розмноження може повністю знищити листя плодкових дерев. Вважається шкідником лісового та садово-паркового господарств.

Література: Bramson, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Шелюшко, 1941; Bergmann, 1953; Новак, 1974; Барсов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Emmet, 1991; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Татаринев та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Malacosoma castrensis (Linnaeus, 1758)

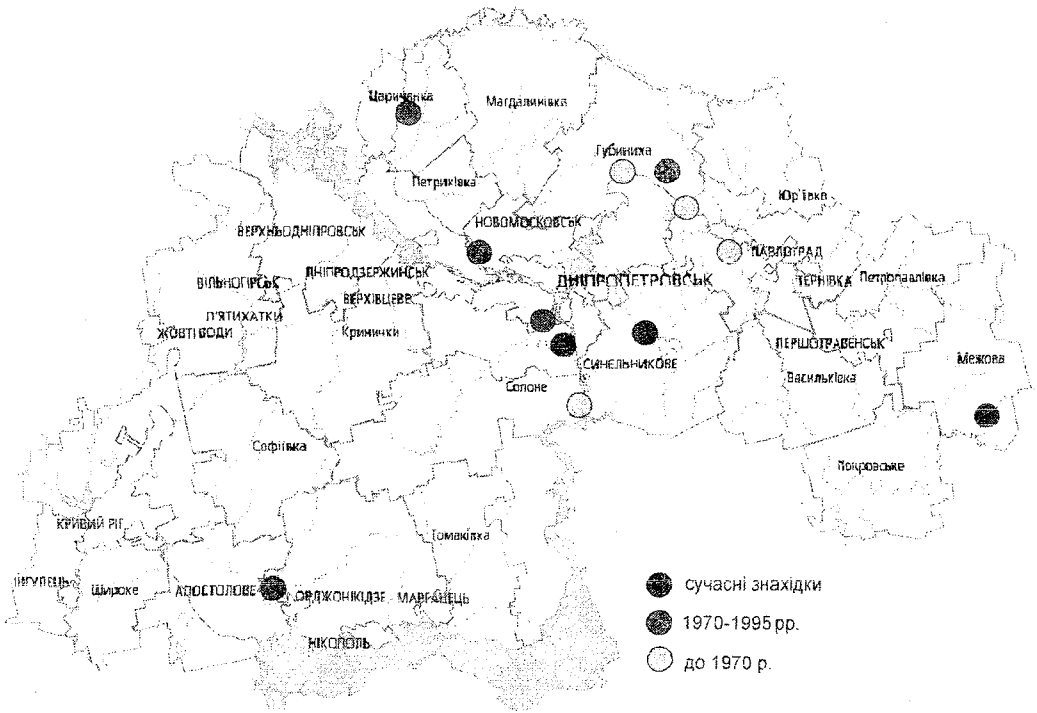
Коконопряд молочайний

Коконопряд молочайний

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Південноєвропейсько-азійський. Південна та Середня Європа, Кавказ, Центральна Азія. В Україні майже по всій території, найчисленніший у Криму.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-І. У Дніпропетровській області трапляється в цілинних залишках степу по схилах давніх балок. Найчастіше реєструється на лівобережжі області (карта 4).

Карта 4. Поширення коконопряда молочайного

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 30–32 мм, ♀ – 35–40 мм. Передні крила вохристо-жовті, дискальна область темніша загального фону. Її обмежують світло-жовті смужки. У дискальній області задньої пари крил темно-жовта, або майже біла, смужка, інколи ледь помітна. Загальне забарвлення задньої пари крил бурувате, темніше від передньої.

Преімагінальні стадії. Гусінь схожа з *M. neustria*. Але головною відмінністю є наявність чорних плям на бічній блакитній смужці.

Біологічні особливості. Одна генерація (кінець V–VII). Поліхортотамнофаг (*Euphorbium*, *Centaurea*, *Artemisia* та ін.). Самиця розміщує яйця кладками по 100 й більше штук, у вигляді кільця навколо гілочки. Зимує на стадії яйця. Заляльковується у щільному коконі, вкритому жовтим нальотом.

Література: Eckstein, 1922; Шелюшко, 1941; Bergmann, 1953; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будащукін, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Malacosoma franconicum ([Denis et Schiffermüller], 1775)

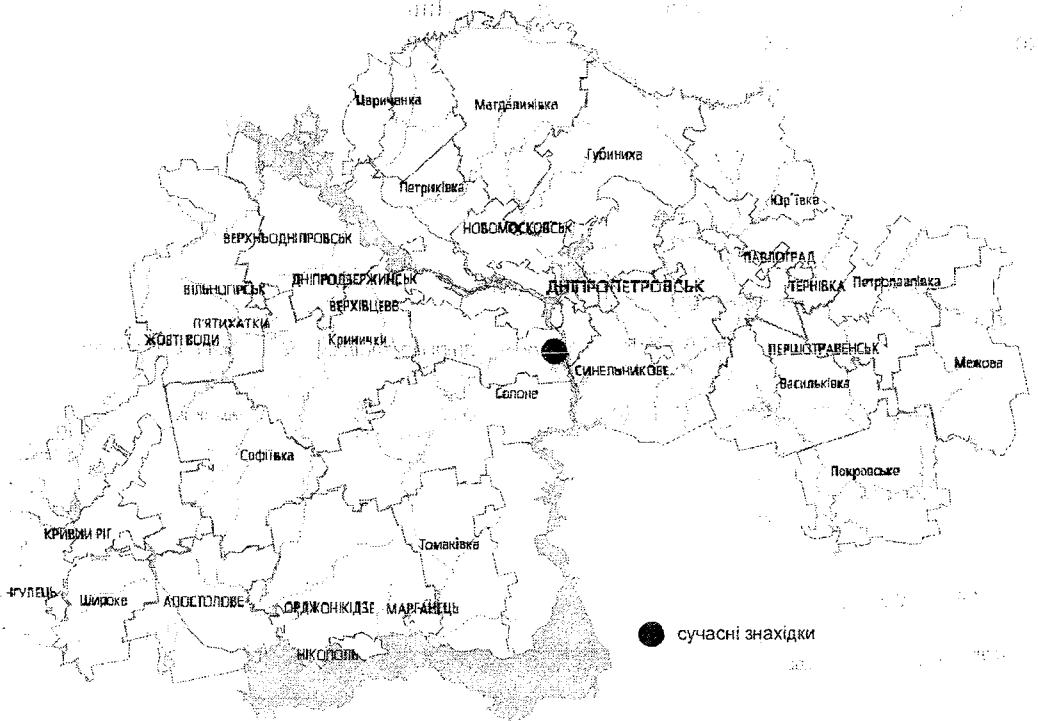
Коконопряд пирійний

Коконопряд пырейный

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Південноєвропейсько-кавказький. Південна та Середня Європа, Кавказ. В Україні лише в Криму та локально в Дніпропетровській області.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. У Дніпропетровській області локально трапляється в байрачно-балкових системах колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 5).

Карта 5. Поширення коконопряда пирійного

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 23–26 мм, ♀ – 30–35 мм. Загальне забарвлення самця коричневе. На передніх крилах дві жовтуваті смужки. Самниця світліша, крила без візерунка. Задні крила в обох статей однотонні, позбавлені візерунка (рис. 4.4).

Біологічні особливості. Біологія в Дніпропетровській області не відома. У Криму одна генерація (кінець V–VII). Імаго не живиться. Поліхортофаг (*Agropyron*, *Rumex*, *Plantago*). Зимує на стадії яйця. Заляльковування в щільному коконі, вкритому жовтим нальотом.

Література: Hering, 1932; Rougeot, Vitte, 1983; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА *LASIOCAMPINAE*
 РІД *ERIOGASTER* German, 1810

Eriogaster lanestris (Linnaeus, 1758)

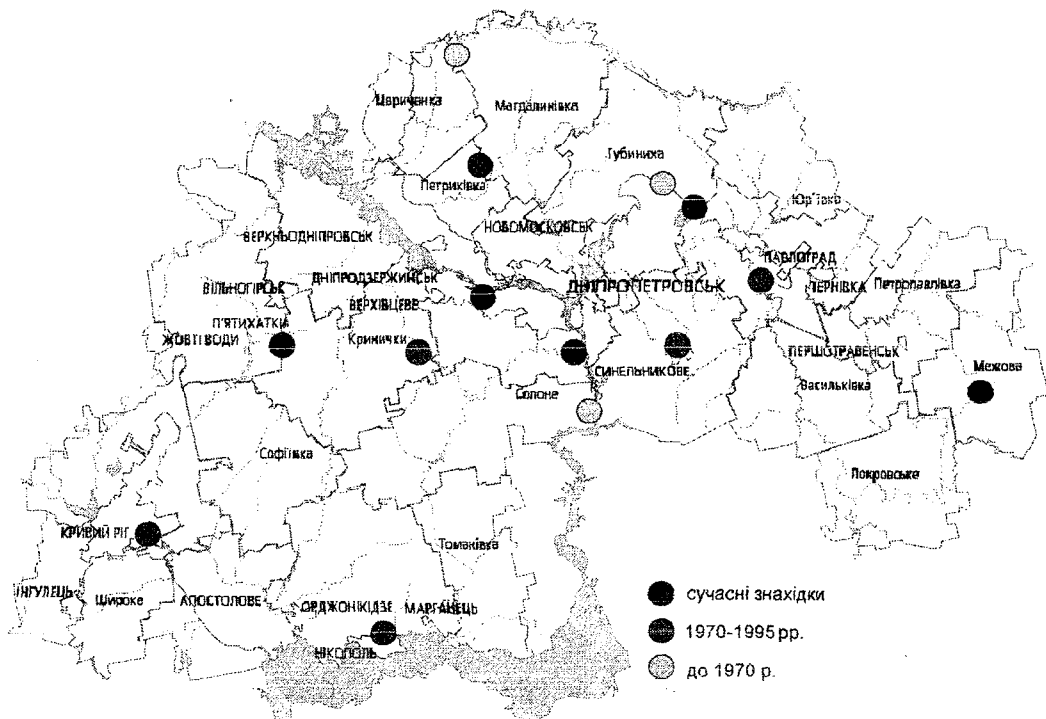
Коконопряд пухнастий

Коконопряд пушистий

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євросибірський температний. Вся Європа окрім Півдня, по лісостеповій і лісовій зоні простягається через Сибір до Далекого Сходу.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території Дніпропетровщини (карта 6, рис. 4.3) у короткозаплавних лісах, інколи у садових господарствах.

Карта 6. Поширення коконопряду пухнастого

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 30–35 мм, ♀ – 35–40 мм. Самиця значно крупніша за самця. Але забарвлення в обох статей майже однакове, іноді самиця значно світліша. Передні крила червоно-бурого кольору, в базальній та дискальній областях – по одній білій плямі. Перед зовнішнім краєм іде біла поперечна смужка. Задні крила світліші за передні, посередині білувата смужка, інколи в самиць розмита. У самиці на задньому кінці тіла густий м'який волосяний покрив (волосяні анальні пучки), звідси й назва виду.

Преімагінальні стадії. Гусінь завбільшки 40–43 мм, чорнувато-синя, з подвійним рядом червоно-жовтих плям. Знизу від кожної такої плями розташовано по три білі крапки. Лялечка темно-жовта, у міцному білому, рідше жовтому коконі.

Біологічні особливості. Одна генерація (середина III – IV). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Populus, Rosa, Alnus, Quercus, Prunus, Sorbus, Cerasus, Malus, Crataegus,*

Spiraea, Sanguisorba). Самиці живуть лише декілька годин, самці – декілька днів. Відкладають яйця на гілочки, одразу в одну кладку (від 200 до 350 шт.) вкриваючи їх сірим пушком. Гусінь перших віків існує спільно, у великих павутинних кублах, покидає їх тільки вночі заради живлення. Линяє 4 рази, кожен раз при цьому залишаючи старе кубло, а на новій гілці утворює наступне. Після 4-го линяння гусінь розповзається. Наприкінці червня – в липні гусінь опускається до підстилки, де в коконі заляльковується. Зимують лялечка, часто двічі, відомі випадки діапаузи тривалістю до 8 років.

Рис. 4.3. Типовий біотоп коконопряда пухнастого

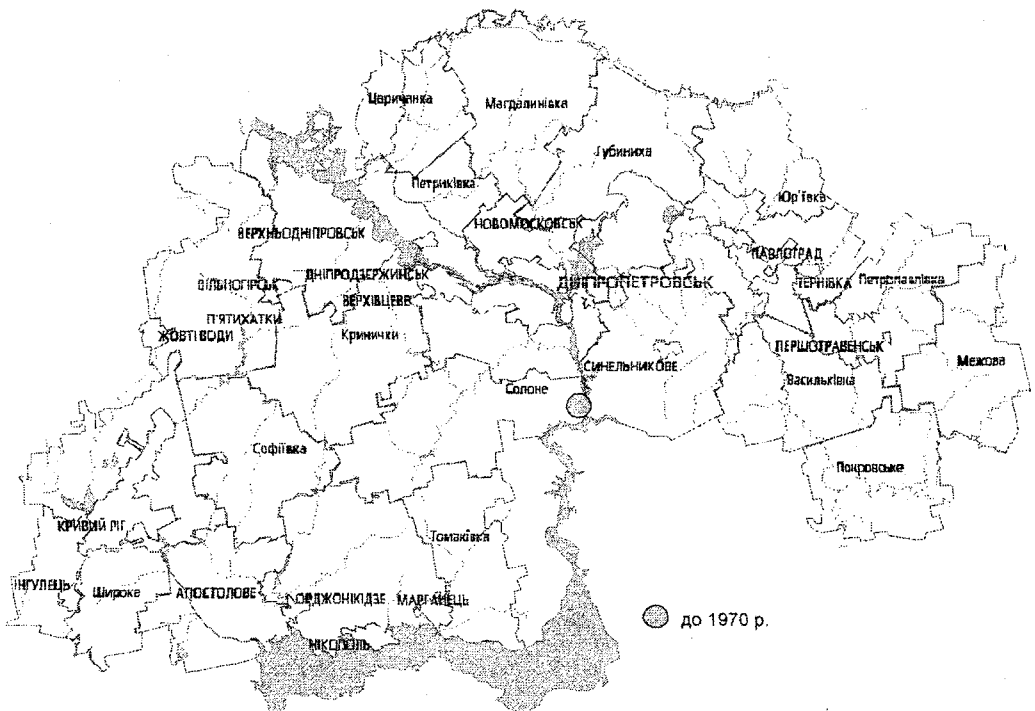
Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Барсов, 1968; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Эфетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Emmet, 1991; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Мотулі, ..., 2007; Каталог..., 2008.

Eriogaster neogena (Fisher von Waldheim, 1824)

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Східносередземноморський. Південно-Східна Європа, Кавказ, Центральна Азія. В Україні відомий тільки з Дніпропетровської області.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На Дніпропетровщині знайдено в байрачних екосистемах колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 7), в околицях с. Військове (1961 р.).

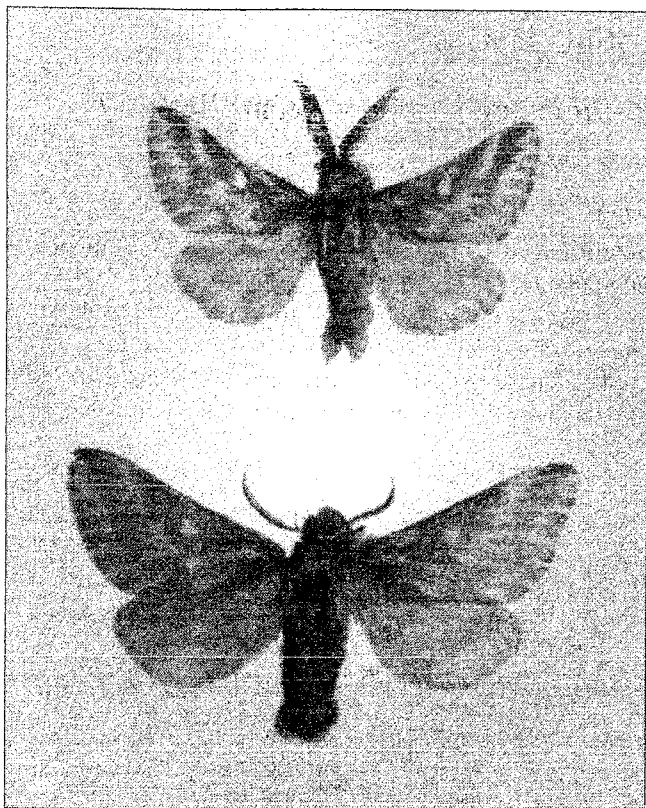

Карта 7. Поширення *E. neogena*

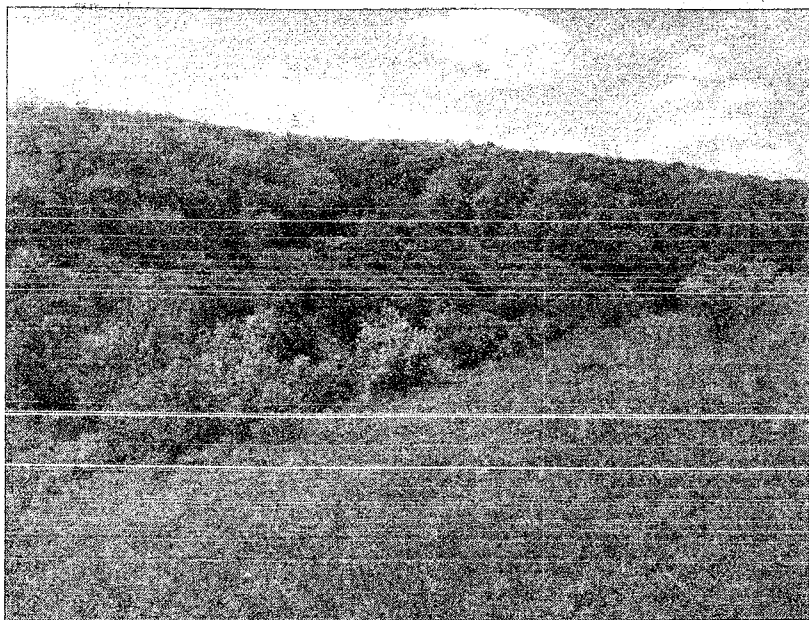
Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 23–25 мм, ♀ – 24–30 мм. Загальне забарвлення сіре. Тіло темно-сіре. На передніх крилах два ряди білуватих коротких штрихів. У дискальній області біла плямочка. Задні крила світліші, прикоренева область та смужка посередині крила темніші загального фону (рис. 4.4).

Біологічні особливості. Біологія в межах Дніпропетровської області, як і країни в цілому, не відома. Імовірна одна генерація (VII–VIII). Імаго не живиться. В області зафіксовано трофічний зв'язок із *Robinia pseudoacacia* та *Caragana arborescens* (Апостолов, 1981).

Література: Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Leraut, 2006; Каталог..., 2008.

a

б

Рис. 4.4. Зовнішній вигляд *E. neogena* та біотоп де було зроблено знахідку:
a – самець і самиця; *б* – балка в окол. с. Військове, Солонянського р-ну

РІД *LASIOCAMPA* Schrank, 1802

Lasiocampa trifolii ([Denis et Schiffermüller], 1775)

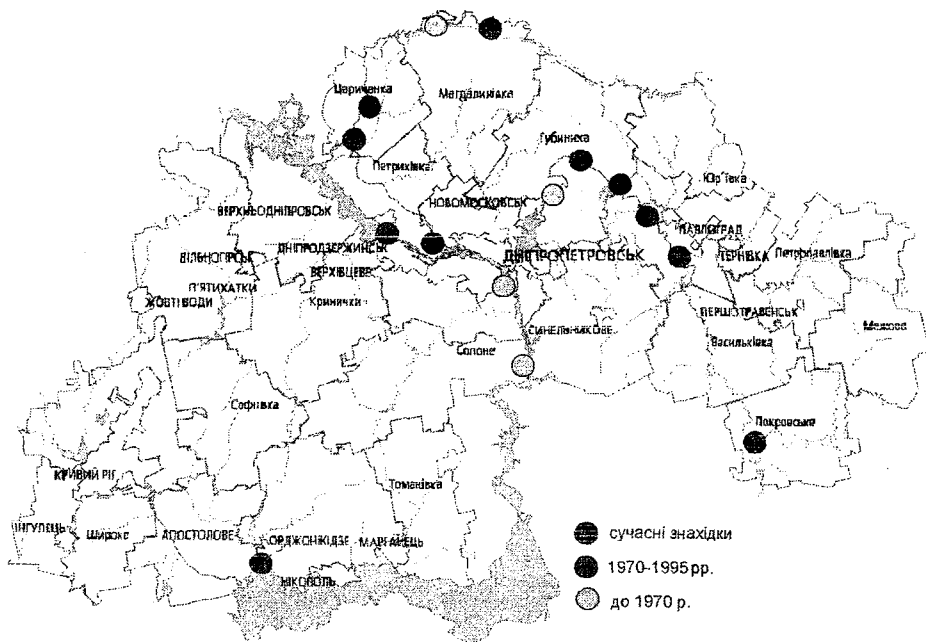
Коконопряд коношиновий

Коконопряд клеверний

Таксономія. Один із двох видів роду в Україні та у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-байкальський полізональний. Європа, Північна Африка, Кавказ, Центральна Азія, Сибір до Якутії включно. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. В області найчисленніший у лучних екосистемах долин р. Самара та Оріль, інколи у тальвегах великих байрачних екосистем (карта 8).

Карта 8. Поширення коконопряда коношинового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 40–45 мм, ♀ – 50–60 мм. Забарвлення обох пар крил коричневе або жовто-коричневе, значно варіює. У дискальній області верхньої пари є біла пляма у чорній обвідці. Через постдискальну область проходить поперечна жовта або помаранчева смужка.

Преімагінальні стадії. Гусінь схожа із гусінню коконопряда дубового, але відрізняється бічними плямами, які в коношинового світло-коричневі, у вигляді подвійних косих штрихів.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VII–X). Імаго не живиться. Поліхортодендрофаг (*Trifolium*, *Genista*, *Onobrychis*, *Ononis*, інколи *Salix*). Метелики активні в сутінках і на початку ночі, самці активні і вдень. Самець відкладає яйця поодиноці на ґрунт. Гусінь розвивається навесні й початку літа. Заляльковування відбувається у маленьких кублах-колісках у верхньому шарі ґрунту.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шеложко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Татаринів та ін., 2003; Lewandowski, Fischer, 2005; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог ..., 2008.

Lasioctampa quercus (Linnaeus, 1758)

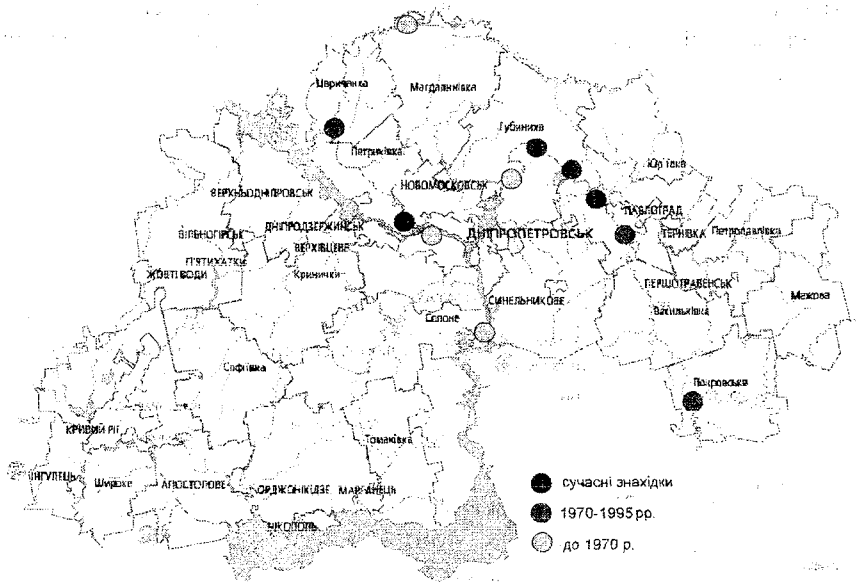
Коконопряд дубовий

Коконопряд дубовий

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-обський температний. Середня та Південна Європа, Мала Азія, Кавказ, Сибір на схід до Єнісею. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцезребування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області трапляється поодинокими особинами, але стабільно (карта 9). Постійні знахідки відомі тільки з долин р. Самара та Дніпро.

Карта 9. Поширення коконопряда дубового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 55–65 мм, ♀ – 65–80 мм. Самці досить мінливого кольору, найчастіше каштанові із жовтою смужкою в постдискальній області. Зовнішній край задніх крил досить часто значно світліший порівняно із забарвленням базальної частини. Самиці кремезніші та світліші – вохристі, рідше жовті. У обох статей на передніх крилах, в середині дискальної області по одній виразній білій плямочці.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, повністю вкрита темно-коричневими та світлими волосками. На кожному сегменті є трикутна жовтувата пляма. Інколи трапляються особини із світло-жовтими або брудно-білими плямами. Головна капсула чорна; очі волохаті.

Біологічні особливості. Одна генерація (VI–VIII). Імаго не живиться. Полідендротамнофаг (*Populus*, *Salix*, *Betula*, *Alnus*, *Quercus*, *Sorbus*, *Rubus*, *Rosaceae*). Самці активні вдень, самиці – із настанням сутінок і рано вранці, частіше за самців прилітають на світло. Зимують гусінь. Перезимувавши, гусінь останнього віку заляльковується у травні.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Барсов, 1975; Skell, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Thiele, Thiele, 2002; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008; Сергеев, Золотухин..., 2008.

ПІД *MACROTHYLACIA* Rambur, 1866

Macrothylacia rubi (Linnaeus, 1758)

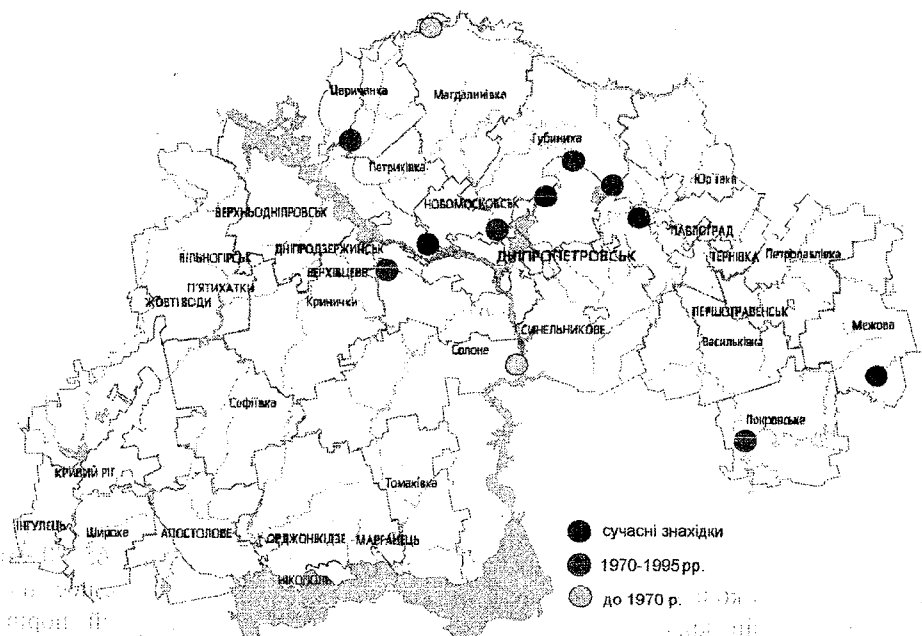
Кокконопряд малиновий

Кокконопряд малиновий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний полізональний. Майже вся Європа, окрім Півночі, Південний Сибір, Далекий Схід. В Україні майже скрізь.

Місцезребування. Мезофіл-1. На території області відомі тільки поодинокі знахідки (карта 10), більш-менш стала популяція тільки в Самарському лісі. На решті території вид відомий лише з давніх балок з укритим деревинною рослинністю та чагарниками тальвегом.

Карта 10. Поширення коконопряда малинового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 42–50 мм, ♀ – 55–65 мм. Самець коричневий або темно-коричневий, самиця світліша, інколи майже жовтого кольору. Обидві статі на передній парі крил мають по дві майже прямі світлі поперечні смужки.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, на кожному сегменті по одному жовтому кільцю. Все тіло вкрите світлими волосками.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Імаго не живиться. Поліхортодендрофаг (*Rubus*, *Plantago*, *Rumex*, *Taraxacum*, *Spirea*, *Sorbus*, *Potentilla*, *Prunus*, *Quercus*, *Salix*, *Populus*, *Tremula* та ін.). Зимуює на стадії гусені. Заляльковування відбувається у квітні, після зимівлі гусінь не живиться.

Література: Grünberg, 1909; Eckstein, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Bergmann, 1953; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Булашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА *PINARINAE*
РІД *EUTHRYX* Meigen, 1830

Euthryx potatoria (Linnaeus, 1758)

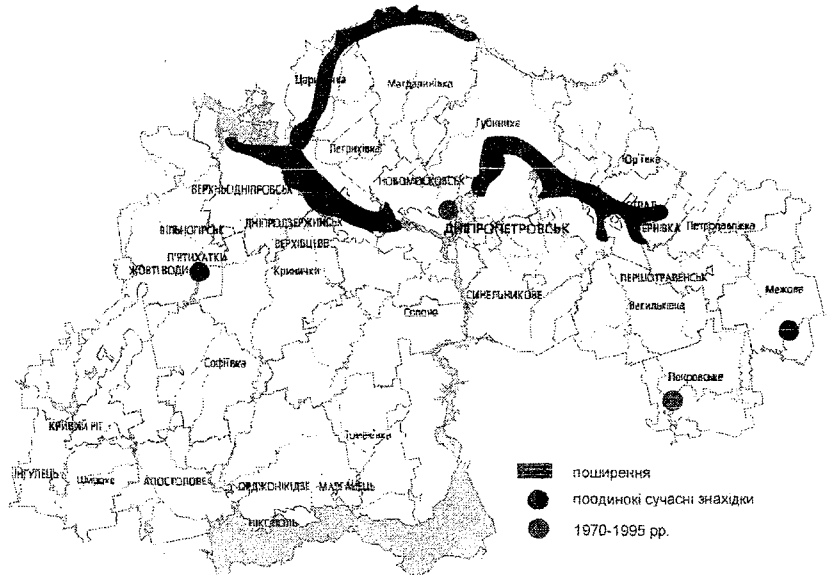
Коконопряд трав'яний

Коконопряд травяной

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Мала Азія, Південний Сибір, Далекий Схід. В Україні – майже скрізь, у деяких регіонах локально.

Місцеперебування. Гігрофіл. В лісових екосистемах усіх типів (карта 11), інколи навіть у старих штучних лісосмугах, що межують з байрачними системами, на луках. Найчисленніший у долинах р. Самара й Оріль.

Карта 11. Поширення коконопряда трав'яного

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 50–60 мм, ♀ – 60–70 мм. Забарвлення крил самців і самок мінливе – від світло-вохристого до коричневого, найчастіше самець червоно-бурий, самиця темно-жовта. У візерунку передніх крил добре розрізняється майже пряма темна смужка від вершини крила до середини заднього краю. У дискальній області передніх крил завжди є 1–2 світлі плямочки.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь темно-коричнева з яскраво-жовтими смужками по боках. На 2 та 11-му сегментах міститься по одному пучку волосків.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI – середина VIII). Імаго не живиться. Найвища активність спостерігається увечері, метелики часто прилітають на світло. Олігохортофаг (*Poaceae* і *Carex*). Самиця відкладає яйця поодинокі, або маленькими купками на листки злаків і прикриває їх волосками з кінця черевця. Гусінь відрізняється незвичайно високим споживанням води. Зимує на стадії гусені.

Література: Grünberg, 1909; Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Bergmann, 1953; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Татаринев та ін., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Weis, 2007; Каталог..., 2008.

РІД *GASTROPACHA* Ochseneheimer, 1810

Gastropacha quercifolia (Linnaeus, 1758)

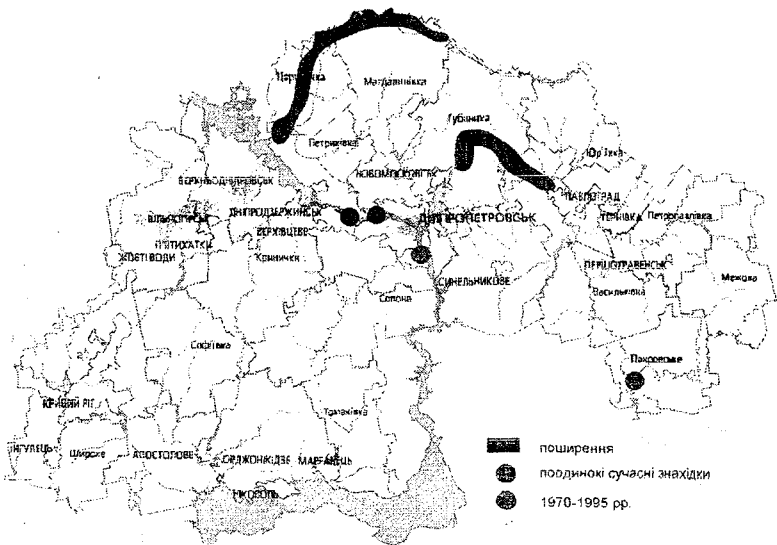
Коконопряд дуболистий

Коконопряд дуболистий

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім деяких найбільш північних і південних районів), Кавказ та Закавказзя, Центральна Азія, Сибір, Далекий Схід, Північний Китай, Корейський півострів, Японія. В Україні скрізь, але локально, здебільшого нечисленний.

Місцезребування. Мезофіл-2. Поширений тільки в заплавах лісах області (карта 12).

Карта 12. Поширення коконопряда дуболистого

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 50–70 мм, ♀ – 65–85 мм. Імаго червоно-бурі, бурі або коричневі з фіолетовим відливом і хвилястими поздовжніми смужками на зазубрених крилах. Самиці значно кремезніші. У стані спокою нагадує сухий дубовий листок.

Преімагінальні стадії. Яйця продовгуваті із зеленими хвилястими волосками. Гусінь бура або темно-сіра з волосистими бородавками по боках. Все тіло вкрите короткими густими темно-сірими волосками. На спині ряд червонуватих бородавок і сині поперечні виступи на 2–3-му сегментах. Доросла гусінь може досягати в довжину 100 мм, до 15 мм завширшки. Лялечка в яйцеподібному, щільному павутинному коконі сірого кольору.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–IX). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Salix*, *Populus*, *Alnus*, *Pyrus*, *Betula*, *Quercus*, *Sorbus*, *Spirea*, *Cerasus*, *Prunus*, *Malus* та ін.). Заляльковування відбувається наприкінці травня у кроні або на стеблі кормової рослини. Самиця відкладає яйця поодиночі переважно на листя. Розвиток яйця триває 16–18 діб. Зимує гусінь молодших віків.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Савкавський, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Gastropacha populifolia (Esper, 1784)

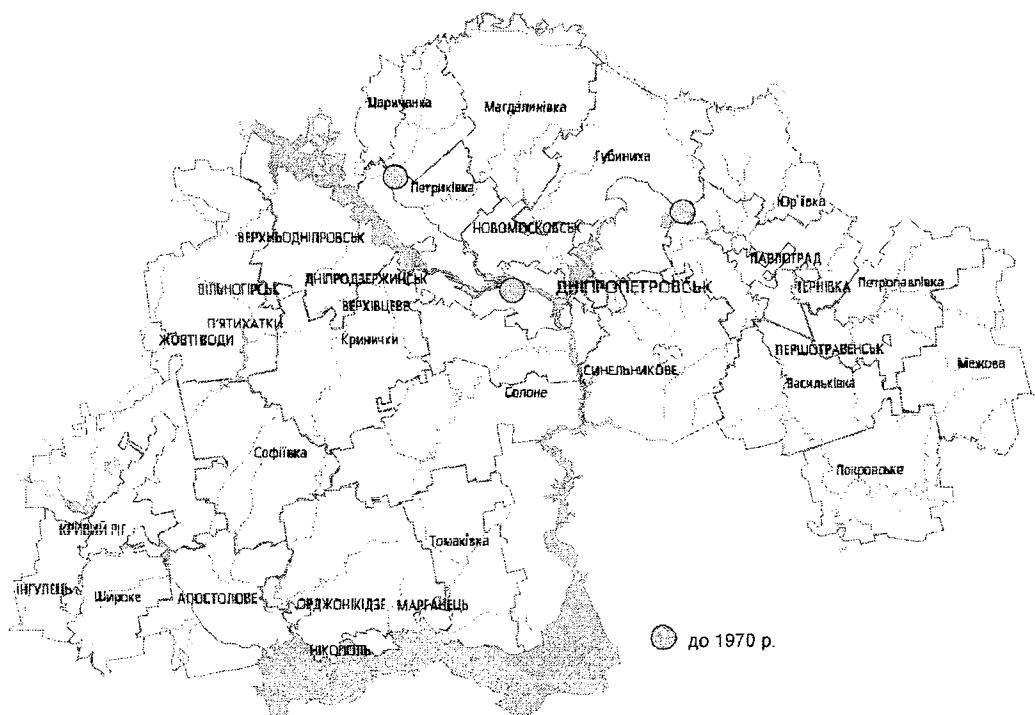
Коконопряд тополеволистий

Коконопряд тополеволистный

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім деяких найбільш північних і південних районів), Кавказ, Сибір, Далекий Схід, Корейський півострів, Японія. В Україні майже скрізь спорадичні знахідки.

Місцєперебування. Гігрофіл. Поодинокі знахідки в межах області відомі тільки із заплавних і байрачних лісів долини р. Дніпро (карта 13).

Карта 13. Поширення коконопряда тополеволистого

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 55–60 мм, ♀ – 60–70 мм. Імаго зазвичай рудого забарвлення, інколи світло-коричневі з хвилястими поздовжніми смужками на зазубрених крилах, з великим такого ж кольору волохатим черевцем. У стані спокою нагадує сухий листок тополі. Досить подібний до *G. quercifolia*.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-сіра із сірими волосками й більш темними плямами. Лялечка черно-бура, у світло-сірому кокони.

Біологічні особливості. Моновольгинний вид (VI– VII). Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*). Зимує на стадії гусені. Заляльковування відбувається на стовбурах дерев або серед рослинних решток.

Література: Grünberg, 1909; Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шеложко, 1941; Bergmann, 1953; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковський, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Кузнецов, 1999; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Dolinskaya, Pljushch, 2000; Földner, Damm, 2002; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *PHYLLODESMA* Hübner, [1820]

Phyllodesma tremulifolia (Hübner, [1810])

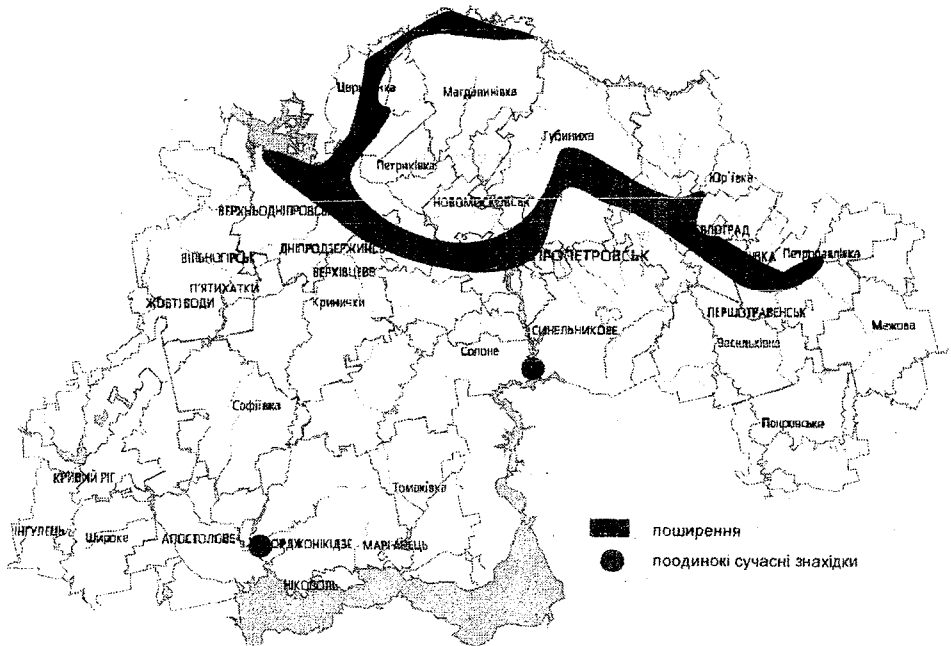
Коконопряд осиковолистий

Коконопряд осиноволистный

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України, та у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-кавказький. Середня, рідше Південна Європа, Кавказ, Центральна Азія (частково). В Україні – у лісовій, лісостеповій зонах і в Карпатах – звичайний, на Півдні – локально.

Місцеперебування. Мезофіл-2. Поширений тільки в заплавах лісах області (карта 14). Найбільша чисельність спостерігається в долині р. Самара.

Карта 14. Поширення коконопряда осиноволистого

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 34–36 мм, ♀ – 42–45 мм. Загальне забарвлення коричнево-сіре. Самиці звичайно темніші за самців. На передній парі крил обох статей у дискальній та постдискальній областях сукупність темних крапочок утворює декілька смужок. Посередині задніх крил обох статей – розмита темна смужка.

Преімагінальні стадії. Гусінь сіра, на 2 та 3-му сегментах на спинному боці поперечна оранжева смужка в тоненькій білій облямівці, на початку та кінці смужки – по чорній плямі. Ноги в щільних китицях сірих волосків, причому китиці на 1-му сегменті майже вдвічі більші за решту.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VI, інколи перша декада VII). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Salix*, *Quercus*, *Betula*, *Alnus*). Зимує лялечка.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плюш, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motýlí..., 2007; Каталог..., 2008.

Phyllodesma ilicifolia (Linnaeus, 1758)

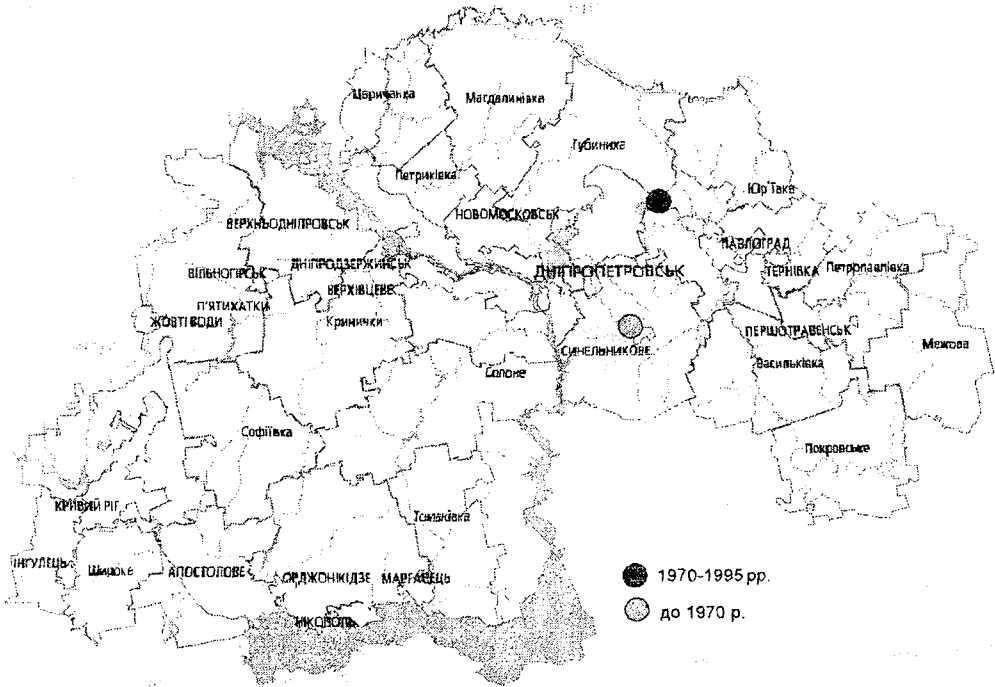
Коконопряд верболистий

Коконопряд вямячатокрилий серий

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Помірна зона Європи, Сибіру та Далекого Сходу Росії, Кавказ. В Україні – у лісовій, лісостеповій зонах і в Карпатах – майже скрізь, на Півдні – локально.

Місцеперебування. Мезофіл-2. Поодинокі знахідки тільки в заплавних лісах області (карта 15). Найбільша чисельність спостерігається в долині р. Самара.

Карта 15. Поширення коконопряда верболистого

Морфологічні ознаки. Розмах крил у середньому 35–45 мм. Крила сірувато-бурі, біля зовнішнього краю сіруваті. У центрі передніх крил кутоподібна сірувата пляма. Посередині задніх крил обох статей – розмита темна, а одразу під нею білувата смужка.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки до 60 мм. Тіло іржаво-буре, вкрите червонувато-бурими волосками. На спині – ряд сірих і чорних поперечних смужок. По боках – ряд блакитнувато-сірих смужок. Голова сіро-бура. Лялечка червонувато-бура, вкрита червонувато-білим нальотом, лежить у жовтувато-білому коконі.

Біологічні особливості. Моновольгинний вид (IV–VI, інколи перша декада VII). Імаго не живиться. Активні увечері та вночі. Полідендрофаг (*Salix*, *Alnus*, *Crataegus*). Зимує лялечка в коконі, розміщеному в скрученому листку кормової рослини.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *DENDROLIMUS* Germar, 1812

Dendrolimus pini (Linnaeus, 1758)

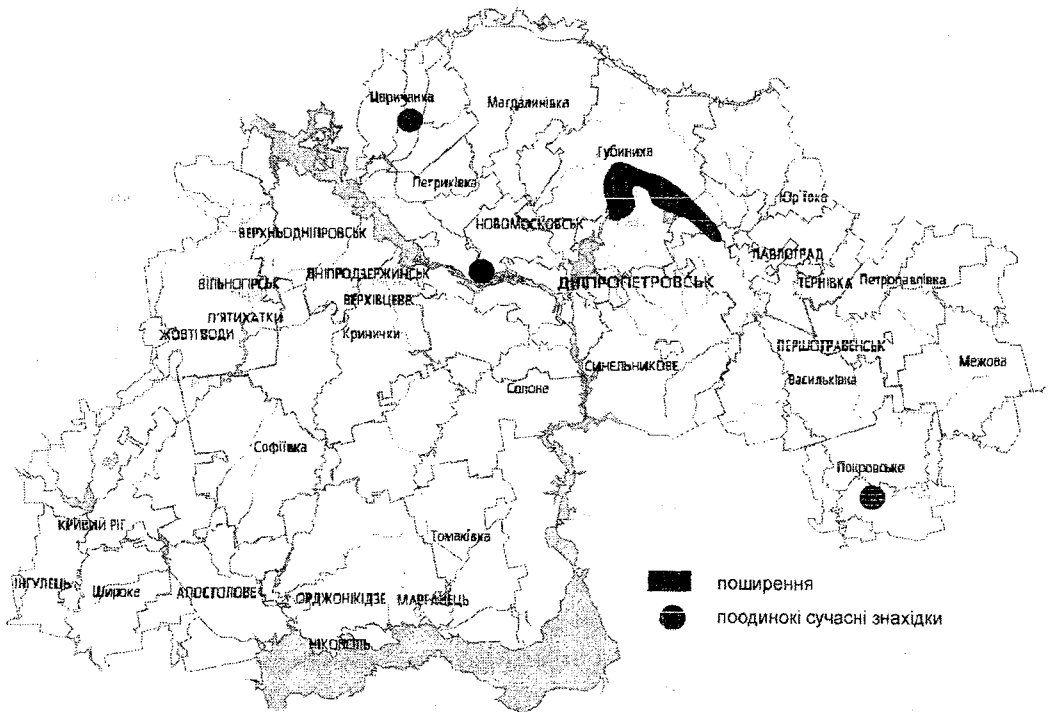
Коконопряд сосновий

Коконопряд сосновий, шелкопряд сосновий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-сибірський. Північна та Середня Європа, інколи на Півдні, Кавказ, Урал, Західний Сибір (до Єнісею). В Україні майже скрізь численний, іноді масовий.

Місцеперебування. Мезофіл-І. Поширений тільки в соснових лісах області (карта 16, рис. 4.5). Найбільша чисельність спостерігається в аренних екосистемах долини р. Самара.

Карта 16. Поширення коконопряда соснового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 50–65 мм. ♀ – 65–70 мм. Для імаго характерна дуже значна мінливість забарвлення, хоча основне забарвлення від сірувато-коричневого до бурого. На передніх крилах є 2–3 хвилясті поперечні смужки. У дискальній області передньої пари крил обох статей завжди є контрастна маленька біла пляма. Задні крила майже однокольорові, від сірого до червоно-коричневого забарвлення.

Преімагінальні стадії. Яйця овальної форми, спочатку синьо-зелені, згодом сіро-коричневі, 1,5–2 мм завбільшки. Гусінь значно варіює в забарвленні, у більшості випадків від бурого до коричневого. На спині кожний сегмент має чорну ромбоподібну пляму й світлу поздовжню смужку. Дихальця білі. Все тіло вкрите густими волосками. Довжина дорослої гусені становить 50–80 мм. Лялечка чорна, велика (30–35 мм), у веретеноподібному коконі (завбільшки 50–60 мм) коричневого кольору. Зі стінок кокона зазвичай назовні стирчать волоски гусені.

Біологічні особливості. Моновольтний вид (VI–VIII). Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Pinus silvestris* та ін. *Pinus*, інколи *Picea*). Яйця відкладає купками на різні органи кормової рослини. За життя одна самиця в середньому здатна відкласти до 200 яєць. При перших приморозках гусінь спускається до підстилки або верхнього шару ґрунту, де й зимує. Коли середньодобова температура перевищуватиме 4–5 °С, гусінь підійметься до крони, де протягом усієї доби буде живитися. Наприкінці восьмого віку гусінь заляльковується або на стовбурі, в тріщинах кори, або безпосередньо в кроні. При низьких температурах лютого та березня гусінь здатна до другої діапаузи.

Рис. 4.5. Типовий біотоп коконопряда соснового

Економічне значення. На території всієї України вважається небезпечним шкідником лісового та паркового господарства. Найбільші спалахи чисельності спостерігаються в старих (50–100 років) моноценозах сосни звичайної. Оскільки гусінь знищує хвою повністю, уражені насадження часто не в змозі поновити її і згодом усихають.

Література: Grünberg, 1909; Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Новак, 1974; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Dubatolov, Zolotuhun, 1992; Sauer, 1993; Плюц, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Dolinskaya, Pljushch, 2000; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *ODONESTIS* Germar, 1812

Odonestis pruni (Linnaeus, 1758)

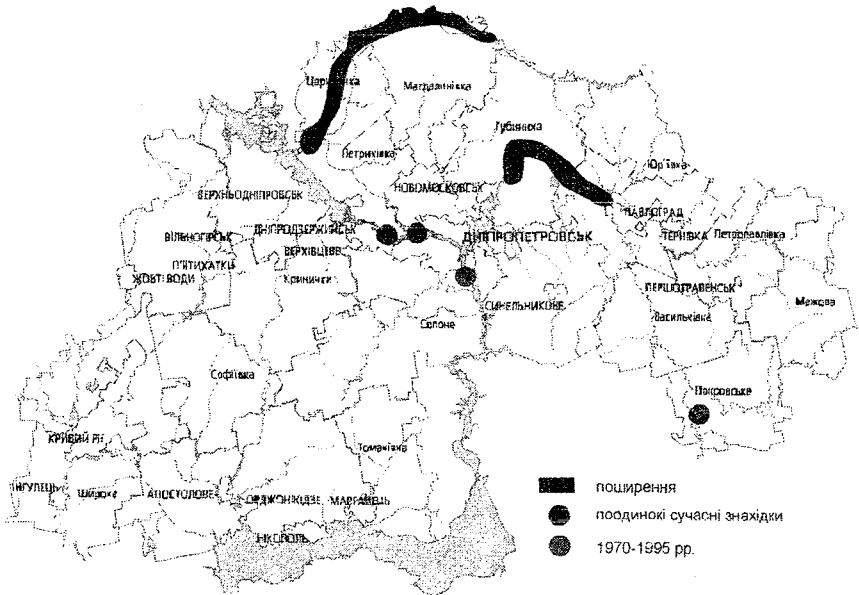
Коконопряд сливовий

Коконопряд сливовий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Середня й Південна Європа, Північ Малої Азії, Північно-Східний Китай, Японія. В Україні майже скрізь, але місцями трапляється локально.

Місцеперебування. Мезофіл-1. Трапляється у долинах р. Оріль і Самара (карта 17), інколи у байрачних лісах правобережжя р. Самара.

Карта 17. Поширення коконопряда сливового

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ у середньому 50–55 мм, ♀ – 55–60 мм. Крила зубчасті, жовто-оранжеві або оранжево-червоні. Передні крила з білою округлою дискальною плямою і двома темними, увігнутими поперечними смужками. Зовнішній край хвилястий. Задні крила вохристо-жовті, майже без рисунка.

Преімагінальні стадії. Гусінь синювато-сіра з жовтуватими поздовжніми смужками, а інколи з жовто-сірими плямами. Голова буро-сіра. Лялечка чорна, в бурому волосистому коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Malus*, *Prunus*, *Armeniaca*, *Cerasus*, *Alnus*, *Tilia*, *Quercus*). ♀ відкладає яйця на листки й гілочки кормових рослин, купками до 200 штук. Ембріональний розвиток триває приблизно 10 діб. Зимуює гусінь молодших віків. Заляльковування відбувається в підстилці у щільному коконі.

Література: Eckstein, 1922; Gaege, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Буланкин, 1990; Савковский, 1990; Dubatolov, Zolotuhin, 1992; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Кузнецов, 1999; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

4.2. BOMBICOIDEA – БОМБІКОЇДНІ ЛУСКОКРИЛІ

4.2.1. РОДИНА ENDROMIDIDAE – БЕРЕЗОВІ ШОВКОПРЯДИ

ПІДРОДИНА ENDROMIDINAE

РІД *ENDROMIS* Ochsenheimer, 1810

Endromis versicolora (Linnaeus, 1758)

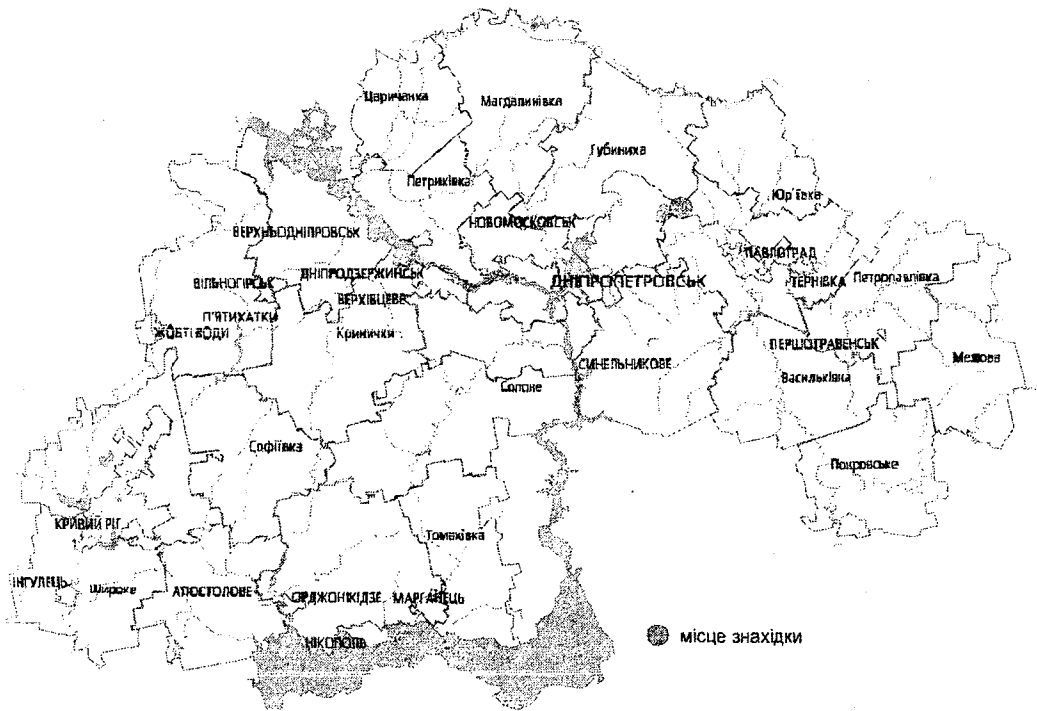
Шовкопряд березовий

Шелкопряд березовий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Південний Сибір, Далекий Схід. В Україні більшість знахідок – у лісовій зоні.

Місцезребування. Мезофіл-2. За всю історію спостережень достовірно відомий лише один екземпляр із долини р. Самара (карта 18, рис. 4.6).

Карта 18. Поширення шовкопряда березового

Морфологічні ознаки. Розмах крил до 70 мм. Імаго з широкими загостреними передніми й округлими задніми крилами. Передні крила коричневі з білуватим запиленням уздовж жилок. Задні крила жовтувато-бурі з тьмяними темними смужками й плямами. Самиці значно крупніші за темніших самців. На крилах обох статей є три білі плями трикутної форми, розташовані ступінчасто біля вершини передніх крил.

Преімагінальні стадії. Гусінь молодших віків темного кольору, волохата, згодом стає блискучо-зеленою, голою. Лялечка темно-бура, в міцному мережаному коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (початок III–V). Імаго не живиться. Самці активні як удень, так і вночі, самиці літають мало, увечері та вночі. Полідендрофаг (*Tilia, Betula, Carpinus, Salix, Alnus, Corylus*). Самиця відкладає яйця на гілки кормової рослини суцільним ланцюжком. Гусінь із яєць виходить у середині травня. Молода гусінь існує спільно. Потурбована піднімає передній кінець тіла. Спочатку скелетує листок, згодом об'їдає його цілком, залишаючи черешок та серединну жилку. В червні – серпні гусінь спускається до підстилки, де утворює в ґрунті кокон. Зимує на стадії лялечки. Період діпаузи може тривати до трьох років.

Рис. 4.6. Типовий біотоп шовкопряда березового

Охорона: занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – вразливий).

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелножко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008; Голобородько и др., 2009.

4.2.2. РОДИНА SATURNIIDAE – ПАВИНООЧКИ

ПІДРОДИНА AGLINAE

РІД *AGLIA* Ochsenheimer, 1810

Aglia tau (Linnaeus, 1758)

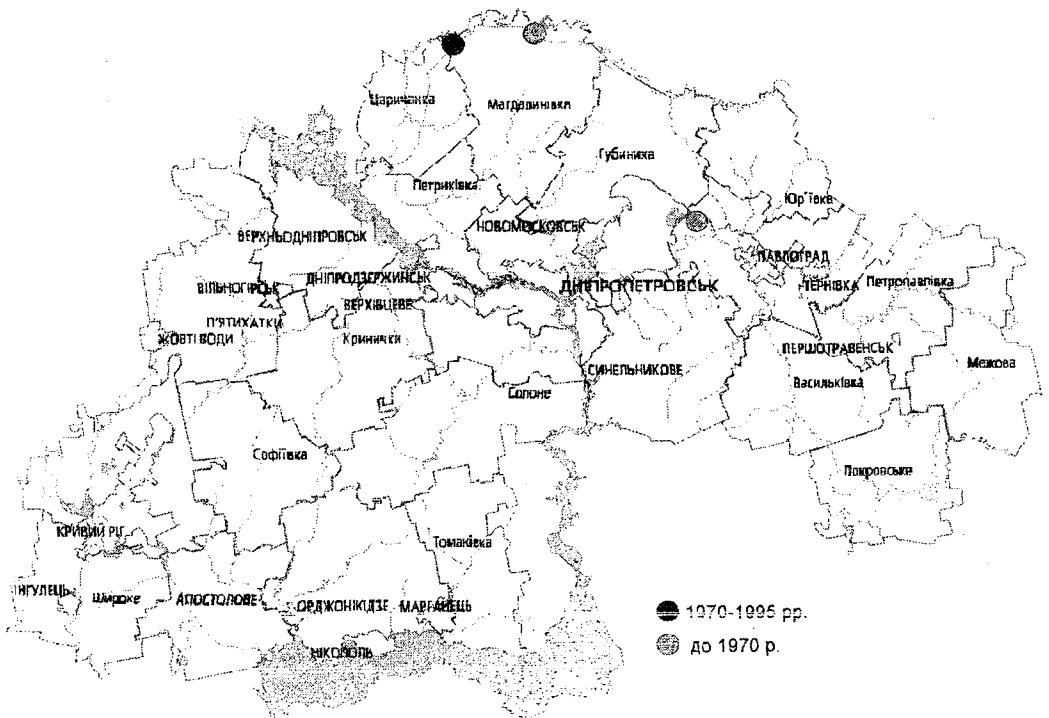
Павиноочка руда

Павлиноглазка рыжая, сатурния-аглия

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, лісова й лісостепова зони Сибіру, Далекий Схід, Японія. В Україні трапляється майже скрізь, крім степових районів та Полісся, локальний.

Місцезребування. Мезофіл-1. За всю історію спостережень трапляється тільки поодинокими екземплярами, в заплавах комплексів р. Оріль та Самара (карта 19, рис.4.7).

Карта 19. Поширення павиноочки рудої

Морфологічні ознаки. Розмах крил у ♀ становить 65–75 мм, ♂ – 50–60 мм. Загальне забарвлення обох пар крил самців руде, інколи трапляються меланістичні форми. Самиці значно світліші та блідніші, жовто-сірі, кремезні. На кожному крилі у чорній обвідці міститься фіолетове вічко, у середині якого білий рисунок у вигляді грецької літери τ – тау (звідси й латинська назва).

Преімагінальні стадії. Гусінь першого та другого віку блідо-зеленого кольору, мас парні довгі червоні вирости на 1, 2 та 10-му сегментах, котрі після третього линяння зникають. Доросла гусінь зеленого кольору з однією світло-жовтою бічною смужкою та жовтим кільцем на першому сегменті. Стигми в червоних обвідках. По боках черевних сегментів – косі жовті смужки.

Рис. 4.7. Типовий біотоп павиноочки рудої

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (початок IV – V). Імаго не живиться. Самці активні як удень, так і вночі, самиці літають мало, переважно увечері. Іноді прилітають на світло. Яйця відкладають вночі по одному на листки кормової рослини. Полідендрофаг (*Quercus*, *Betula*, *Alnus*, *Tilia*, *Carpinus*, *Corylus*, *Prunus*, *Malus*). Гусінь розвивається до серпня. Спочатку існує спільно, згодом розповзається. Для заляльковування гусінь спускається на павутинні до підстилки. Там вона заривається у верхній шар старого листя, де згодом утворює сітчастий легкий кокон, в якому й зимує.

Охорона: занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – вразливий).

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gacde, 1929; Hering, 1932; Шелюкко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Площ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Beeke & al., 2000; Földner, 2000; Красная книга Белгородской..., 2004; Albrecht, Nässig, 2006; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА SATURNIINAE

РІД SATURNIA Schrank, 1802

Saturnia pyri ([Denis et Schiffermüller], 1775)

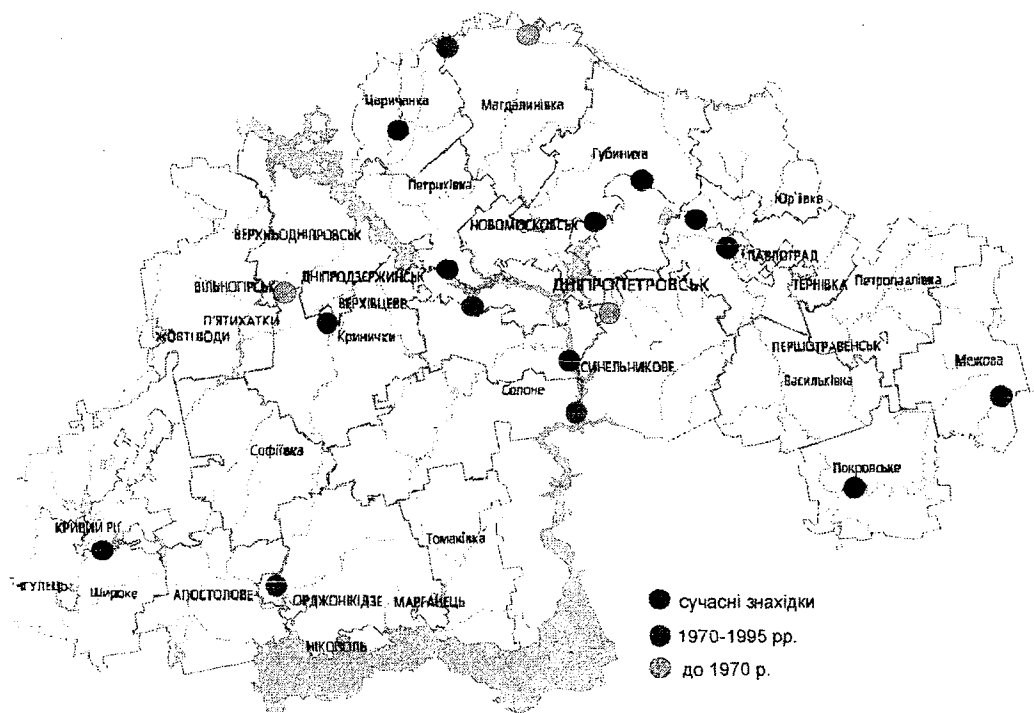
Сатурнія грушева

Большой ночной павлиний глаз, павлиноглазка грушевая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейсько-середземноморський. Південна та частково Середня Європа, Східне Середземномор'я, Передня Азія, Кавказ, Закавказзя. В Україні поширена майже скрізь, але локально. Найчастіше у лісостеповій зоні і лісах степової зони.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-2. У межах області постійно трапляється в байрачних екосистемах у тернових фітоценозах (карта 20, рис. 4.8), рідше приурочена до штучних лісосмуг із вираженим чагарниковим ярусом; в долинах середніх і малих річок, інколи у садах.

Карта 20. Поширення сатурнії грушевої

Морфологічні ознаки. Вид вважається найбільшим представником лускокрилих у Європі, розмах крил 120–150 мм. На верхньому боці передніх і задніх крил по одному великому вічку, з чорною плямочкою всередині й червонуватою обвідкою. Широка темно-коричнева смуга, відокремлена від кайми крил із зовні світлою смужкою, проходить по передніх і задніх крилах.

Преімагінальні стадії. Гусінь зеленого кольору з блакитними бородавками по всьому тілу. Перед заляльковуванням зелена гусінь набуває коричневого забарвлення. Лялечка коричневого кольору.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VI). Імаго не живиться. Активні переважно вночі, інколи ввечері. Самиця відкладає яйця на гілки та листки кормової рослини. Олігодендрофаг (*Armeniaca vulgaris*, *Prunus*, *Cerasus*, *Pyrus*, *Malus*, *Juglans*, *Fraxinus*). Гусінь розвивається до серпня. Заляльковується в щільному коричневому коконі грушоподібної або яйцеподібної форми. Зимує на стадії лялечки, інколи двічі.

Рис. 4.8. Типовий біотоп сатурнії грушевої

Економічне значення: вважається умовним шкідником плодових садових культур (слива, абрикос, груша, яблуна). Випадків спалаху чисельності на Дніпропетровщині зафіксовано не було.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – вразливий).

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжок, 1941; Forster, Wohlfahrt, 1956; Барсов, 1968, 1975, 1983; Rougeot, Vjtte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Ebert, 1994; Плісін, Шеніурак, 1997; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *EUDIA* Jordan, 1911

***Eudia pavonia* (Linnaeus, 1758)**

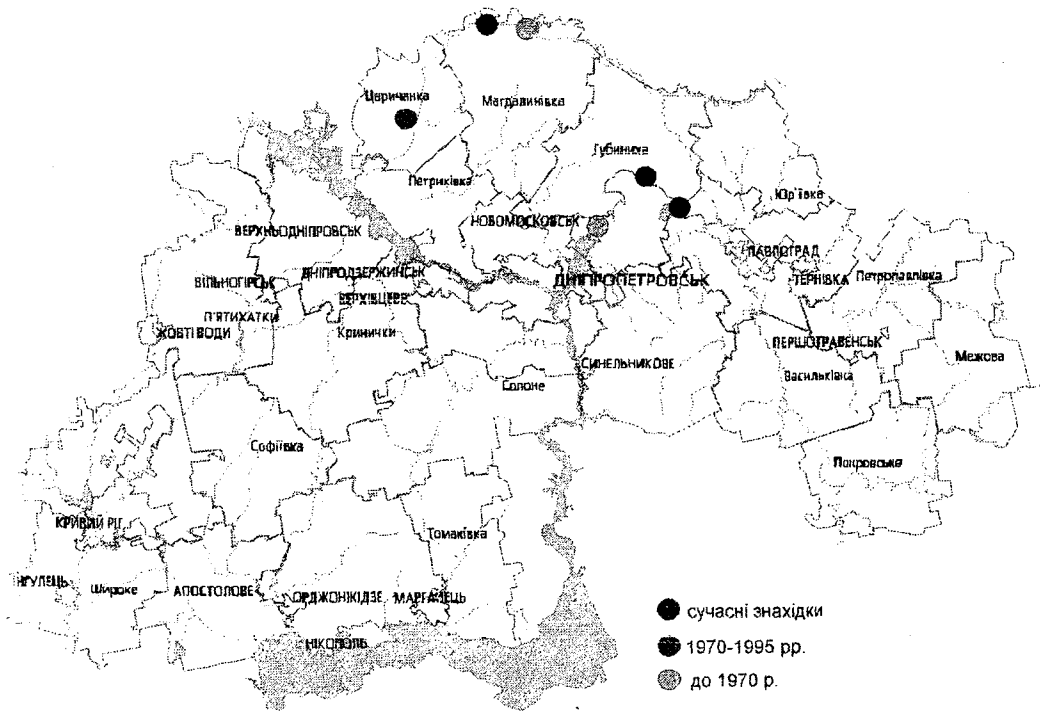
Сатурнія мала

Малый ночной павлиний глаз, павлиноглазка малая

Таксономія. Один із двох (трьох) видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Європа, Кавказ, Мала Азія, через усю лісову зону Євразії до Японії. В Україні майже скрізь, але спорадично. Найчастіше у лісостеповій зоні і лісах та чагарниках степової зони.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-2. У межах області постійно трапляється в байрачних екосистемах із терновими фітоценозами (карта 21, рис. 4.9), рідше в долинах малих річок.

Карта 21. Поширення сатурнії малої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 50–76 мм. Статевий диморфізм виразний. Передні крила самця бурі, задні – оранжево-руді; загальний фон крил самки сірий. На кожному крилі є по одній великій вічкуватій плямі, утвореній різнобарвними концентричними кільцями з чорною облямівкою та центром, і кілька подвійних хвилястих ліній. Тіло та прикоренева частина крил опушені.

Преімагінальні стадії. Гусінь молодших віків чорна з жовтим візерунком. Доросла гусінь зелена з жовтими або червонуватими бородавками, часто з чорними поперечними смужками.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (кінець IV –VI). Імаго не живиться. Самці активні вдень, інколи увечері. Самиці малорухомі, яйця відкладають уночі

невеликими купками на гілках кормової рослини; інколи прилітають на світло. Полідендрохортофаг (переважно на *Prunus*, рідше на *Rubus*, *Rosa*, *Crataegus*, *Sorbus*, *Frangula*, *Rhamnus*, *Spirea*, *Salix*, *Betula*, *Quercus*, *Carpinus*). Гусінь розвивається до липня. Після виходу з яйця деякий час гусінь існує суспільно, згодом розповзається. Заляльковується в щільному коричневому грушоподібному коконі, який утворює на прикореневій частині кормової рослини. Зимує на стадії лялечки, інколи діапауза може тривати до трьох років.

Рис. 4.9. Типовий біотоп сатуріїї малої

Економічне значення: вважається умовним шкідником плодових садових культур (слива, абрикос, груша, яблуна). Випадків спалаху чисельності на Дніпропетровщині зафіксовано не було.

Охорона: занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – рідкісний).

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Porter, 1980; Hulme, 1981; Read, 1983; Rougeot, Vite, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефегов, Будашкин, 1990; Савковський, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Schmitt, 2000; Красная книга Республики Беларусь, 2006; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Eudia spini ([Denis et Schiffermüller], 1775)

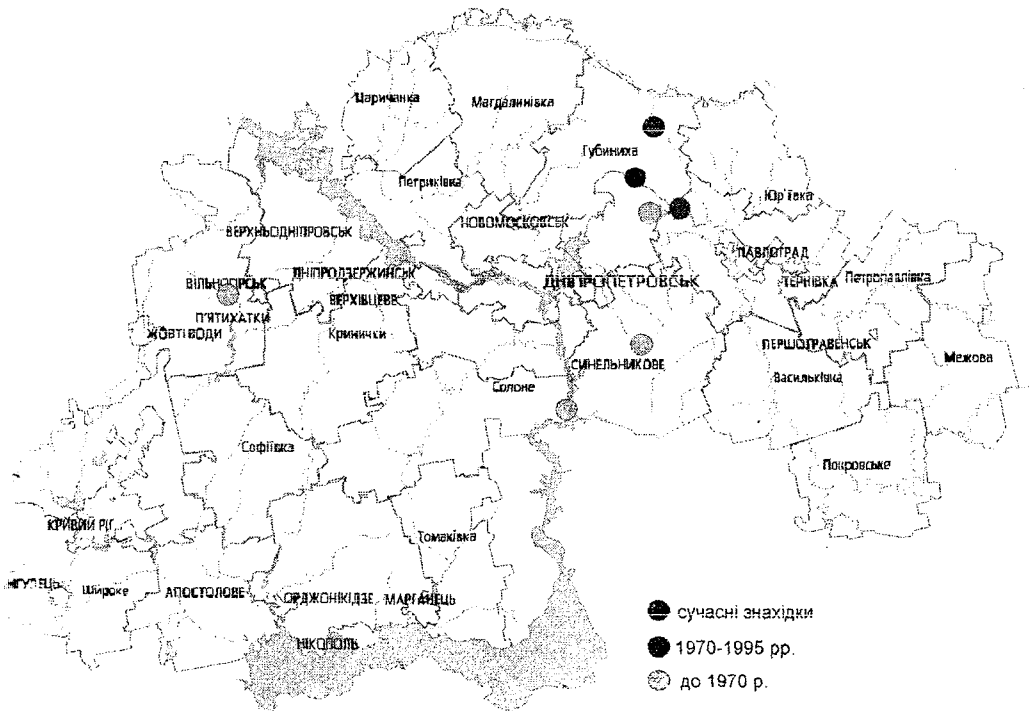
Сатурнія середня, сатурнія тернова

Павлиноглазка терновая

Таксономія. Один із двох (трьох) видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Східносередземноморський. Південна та Південно-Східна Європа, Кавказ, Закавказзя, Мала Азія, Північний Казахстан, Алтай. В Україні в минулому траплявся майже повсюдно, крім північних районів, сучасний стан популяції виду не відомий. Вірогідно, вид уже зник на більшій частині території України.

Місцезеребування. Ксеротермофіл-2. У межах області відома тільки з байрачних екосистем правобережжя р. Самара (рис. 4.10). До 1970-х років траплялась у штучних лісових масивах і в байраках колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 22).

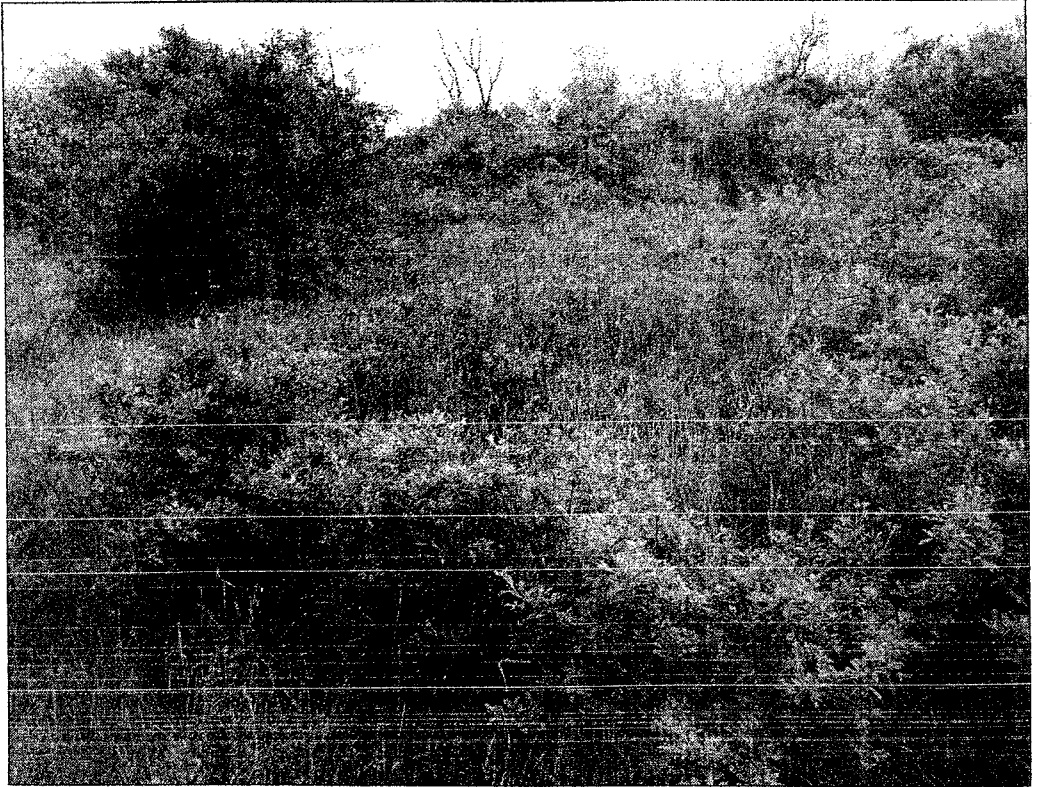

Карта 22. Поширення сатурнії середньої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 70–90 мм. Забарвлення крил обох статей схоже. ♂ дуже схожа на ♀ сатурнії малої. Крила буро-сірі. На кожному крилі є по одному великому вічку, чорному з білою смужкою, облямованому вохристо-жовтим кільцем. Крила з кількома хвилястими лініями. Тіло та прикоренева частина крил опушені. Від близького *E. ravonia* відрізняється сірим фоном крил самця, розташуванням зубчастої смужки на передніх крилах та більшим розміром крил. Внутрішня перев'язь на передніх крилах майже пряма (у сатурнії малої – з перегином).

Преімагінальні стадії. Гусінь молодших віків чорна з жовтим рисунком. Доросла гусінь зелена з золотисто-жовтими бородавками, часто з чорними поперечними смужками. Лялечка коричнева, в міцному коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (кінець IV – VI). Імаго не живиться. Самці активні у другій половині дня, до сутінок. Самиці малорухомі, яйця відкладають уночі. Олігодендрофаг (*Prunus, Frangula, Rhamnus, Rosa, Ulmus, Salix*). Гусінь розвивається до липня. Після виходу з яйця деякий час гусінь існує суспільно, згодом розповзається. Заляльковується в щільному коричневому грушоподібному коконі, який утворює на прикореневій частині кормової рослини. Зимує на стадії лялечки.

Рис. 4.10. Типовий біотоп сатурнії середньої

Економічне значення: сатурнія середня вважалась умовним шкідником плодових садових культур (слива, абрикос, груша, яблуна) (Брамсон, 1883). Випадків спалаху чисельності на Дніпропетровщині у XX ст. зафіксовано не було.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – зникаючий). Доцільний пошук популяцій виду та створення ентомологічних заказників у місцях виявлення популяцій виду з охороною природних чагарникових біотопів, забороною випалювання трав, застосування пестицидів тощо.

Література: Брамсон, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Leraut, 2006; Мотуїлі ..., 2007; Каталог..., 2008; Голобородько и др., 2009.

4.2.3. LEMONIIDAE – ОСІННІ ШОВКОПРЯДИ

Рід *LEMONIA* Hübner, [1820]

Lemonia dumii (Linnaeus, 1761)

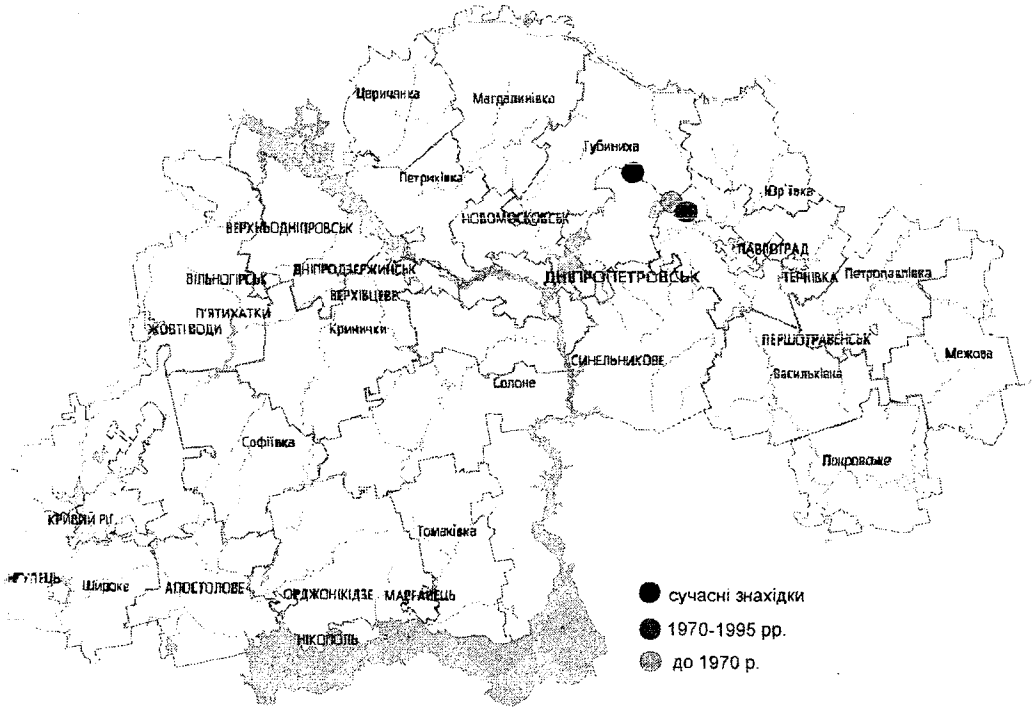
Шовкопряд салатний

Шелкопряд салатный

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та один із двох у фауні Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейсько-малоазійський. Поширений у Середній та Південній Європі, Малій Азії. В Україні трапляються переважно поодинокі особини, найчастіше у лісовій і лісостеповій зонах.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У Дніпропетровській області (карта 23) відомий лише з суходільних лучних екосистем Присамар'я (рис. 4.11).

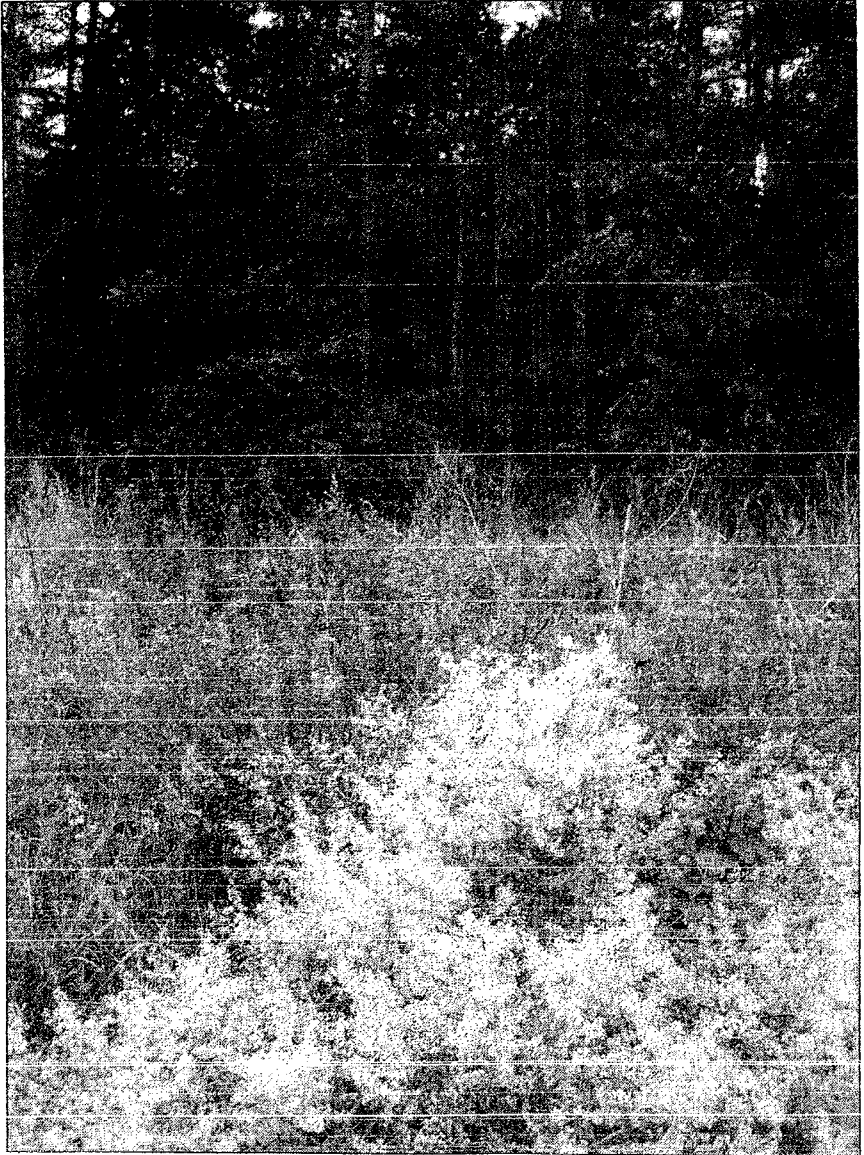

Карта 23. Поширення шовкопряда салатного

Морфологічні ознаки. Розмах крил у середньому 45–50 мм. Імаго з темними оливково-бурими крилами. Через усі крила проходить вохристо-жовта ледь хвиляста смужка. На передніх крилах жовта дискальна пляма. Бахромка вохристо-оранжева. Малюнок самців більш контрастний. Груди пухнасті, черевце волохате із світлими кільцями.

Преімагінальні стадії. Гусінь укрита м'якими рідкими волосками, з оксамитово-чорними продовгуватими плямами по боках. Спочатку лялечка червоно-коричневого кольору, перед виходом імаго її покриви стають темно-бурими.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (ІХ–Х). Імаго не живиться. Самці активні вдень, у години з потужною інсоляцією, самиці літають погано. Олігохортофаг (*Lactuca*, *Taraxacum*, *Hieracium*). Гусінь живиться у найтепліші години доби. Заляльковування відбувається у ґрунті, в невеличкому поглибленні. Зимують яйця й частина лялечок.

Рис. 4.11. Типовий біотоп шовкопряда салатного

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 1999; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008, Голобородько и др., 2009.

Lemonia taraxaci ([Denis et Schiffermüller], 1775)

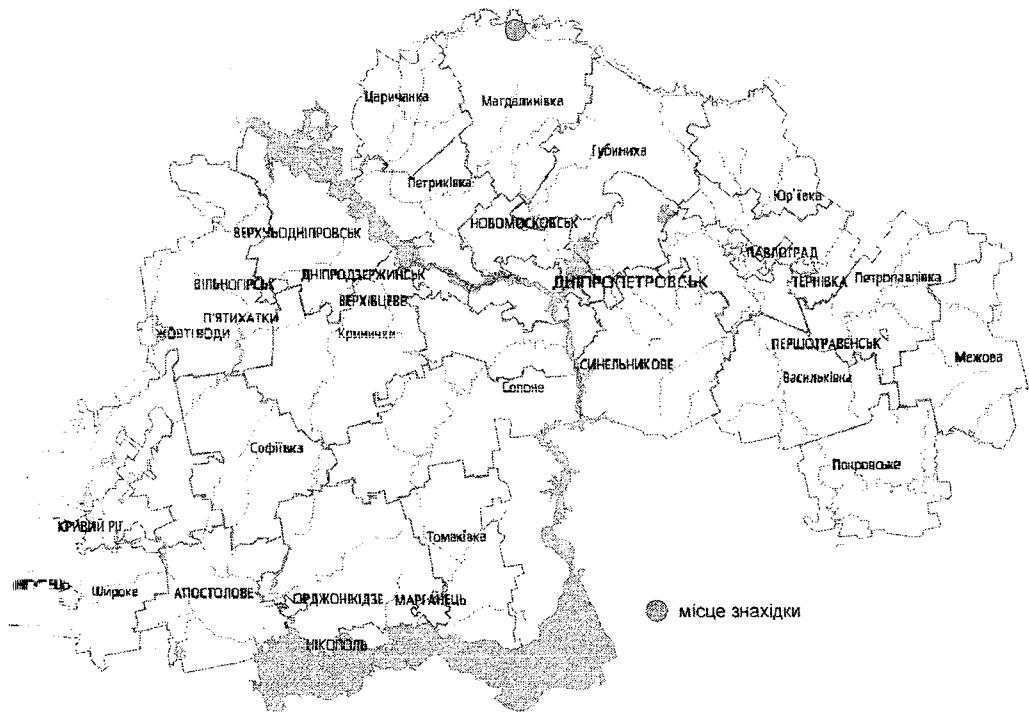
Шовкопряд кульбабовий

Шовкопряд одуванчиковий

Таксономія. Один із трьох видів роду в фауні України та один із двох у фауні Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-обський темпратний. Поширений у Середній та Південній Європі, Західному Сибіру. В Україні трапляється поодинокими особинами, найчастіше у лісовій і степовій зонах.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області (карта 24) відомий лише з суходільних лучних екосистем долини р. Оріль (рис. 4.12) (єдина знахідка).

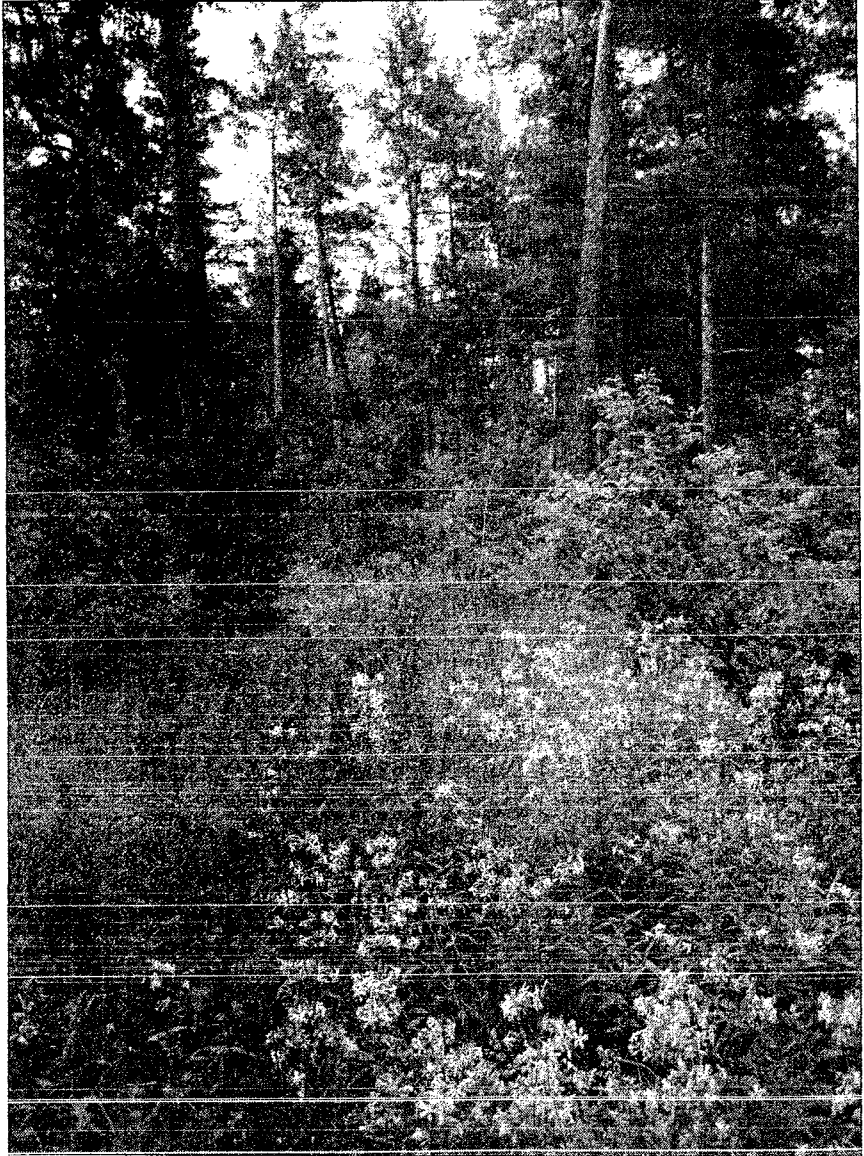
Карта 24. Поширення шовкопряда кульбабового

Морфологічні ознаки. Розмах крил у середньому 35–45 мм. Крила однотонні, світло-жовті, жовті або червонувато-жовті. На передніх крилах по одній чорній плямочці. Груди волохаті, червонувато-жовті, черевце зверху темно-сіре, майже чорне знизу й по боках жовте.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки приблизно 50 мм, жовтувато-оранжева, з оксамитово-чорними плямами на сегментах, по боках бура. Тіло вкрите оранжево-бурими волосками. Голова чорно-бура.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IX–X). Імаго не живиться. Самці активні вдень, у години з потужною інсоляцією. самиці літають слабо, залишають укриття тільки після заходу сонця. Олігохортофаг (*Lactuca*, *Taraxacum*, *Hieracium*, *Asteraceae* та ін.). Залляльковування відбувається без кокона, у верхніх шарах ґрунту. Розвиток лялечки інколи триває декілька місяців. Зимуює гусінь першого віку всередині яйця. В окремих випадках може зимувати й лялечка.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія — вразливий). Доцільний пошук територій, де вид існує, та створення ентомологічних заказників у місцях виявлення популяцій з охороною природних чагарникових біотопів, заборона випалювання трав, застосування пестицидів тощо.

Рис. 4.12. Типовий біотоп шовкопряда кульбабового

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauße, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Кумаков, Коршунов, 1979; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Большаков, 2000; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

4.2.4. SPHINGIDAE – БРАЖНИКИ

ПІДРОДИНА SPHINGINAE

РІД ACHERONTIA Laspeyres, 1809

Acherontia atropos (Linnaeus, 1758)

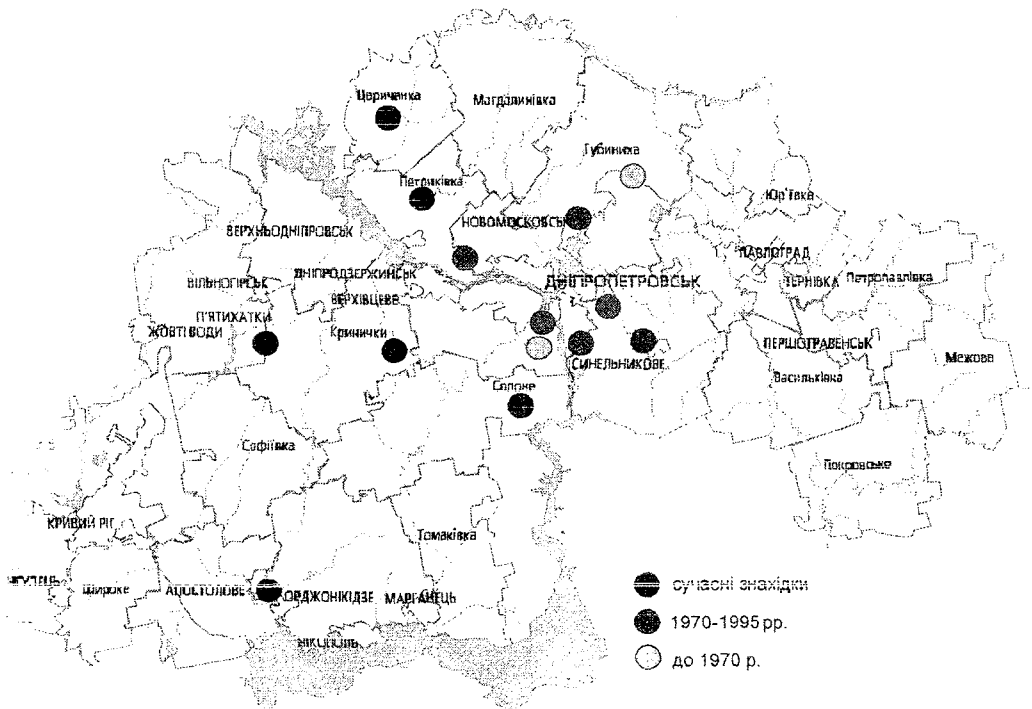
Бражник мертва голова

Бражник мертвая голова

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Середземноморський. Південна та частково Центральна та Південно-Східна Європа, Кавказ та Закавказзя, Північна Африка, Мала та Західна Азія. Вид вважається активним мігрантом, здатним на значні переміщення. В Україні – скрізь, але поодинокими екземплярами, які є майже винятково мігрантами.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. Реєструється майже щорічно, але поодинокими особинами. Найчастіше у плакорних степових екосистемах (карта 25), поблизу насаджень картоплі.

Карта 25. Поширення бражника мертва голова

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 95–125 мм. Це найбільший бражник Європи. В імаго вузькі довгі крила й товсте веретеноподібне черевце. Передні крила темно-бурі з неясним рисунком у вигляді зубчастих жовтувато-бурих поперечних смужок. Задні крила охристо-жовті з двома чорними поперечними перев'язями (рис. 4.13). Груди темно-бурі зі світлим рисунком, який нагадує людський череп.

Черевце зверху охристо-жовте з широкою поздовжньою блакитною смужкою. Імаго коливанням виступу верхньої губи епіфаринкса (коли метелик всисає повітря у глотку, а потім протискає його у зворотному напрямку) здатне видавати пронизливий писк.

Преімагінальні стадії. Гусінь велика, до 150 мм, із зігнутим рогом. Загальне забарвлення жовте або зеленувате з косими блакитнуватими смужками й чорними крапками. Головна капсула жовта. Перед заляльковуванням гусінь темнішає. Гусінь здатна також видавати звуки тертям щелепами.

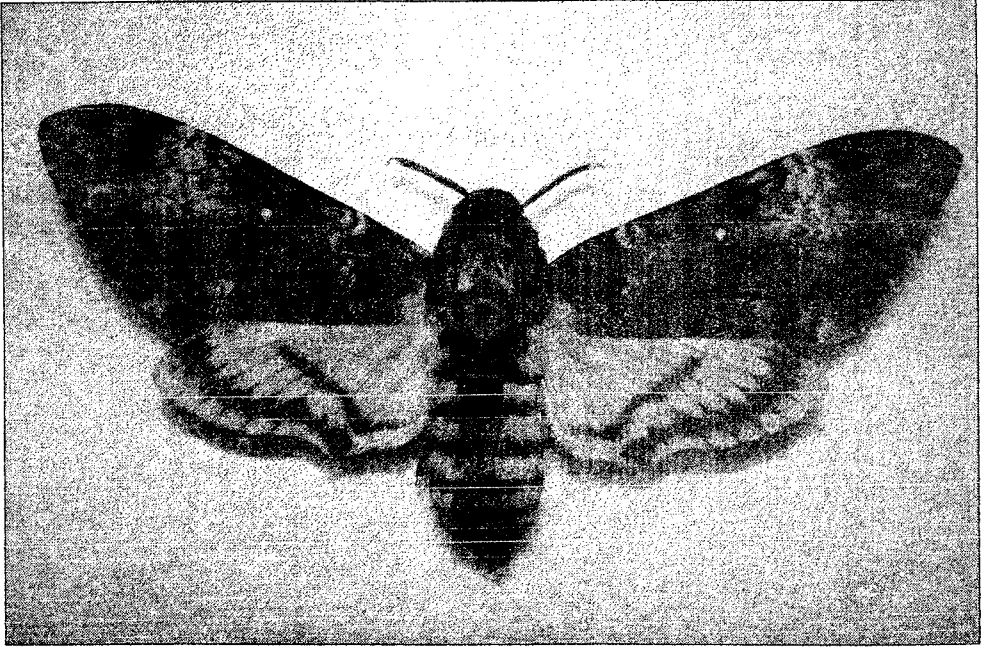

Рис. 4.13. Імаго *A. atropos*

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VII і IX–X). Імаго живляться виділеннями на стовбурах дерев, пошкоджених плодах, часто залітають до вуликів, де споживають мед. Імаго активні вночі, інколи прилітають на світло. Олігохортофаг (*Solanum*, *Datura*, *Atropa*, *Lycium*, *Nicotiana*, інколи *Syringa*, *Rubus*, *Evonymus*). Самиці відкладають по одному до 200 яєць. Гусінь також активна вночі, вдень ховається, зазвичай у верхніх шарах ґрунту. Заляльковування відбувається в ґрунті на глибині до 20 см. Зимує на стадії лялечки. На території України взимку майже повністю вимерзає, натомість уже навесні наступного року прилітають нові мігранти.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – рідкісний).

Література: Seitz, 1909-1913; Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Красная книга Белгородской..., 2004; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *AGRIUS* Hübner, 1819

Agrius convolvuli (Linnaeus, 1758)

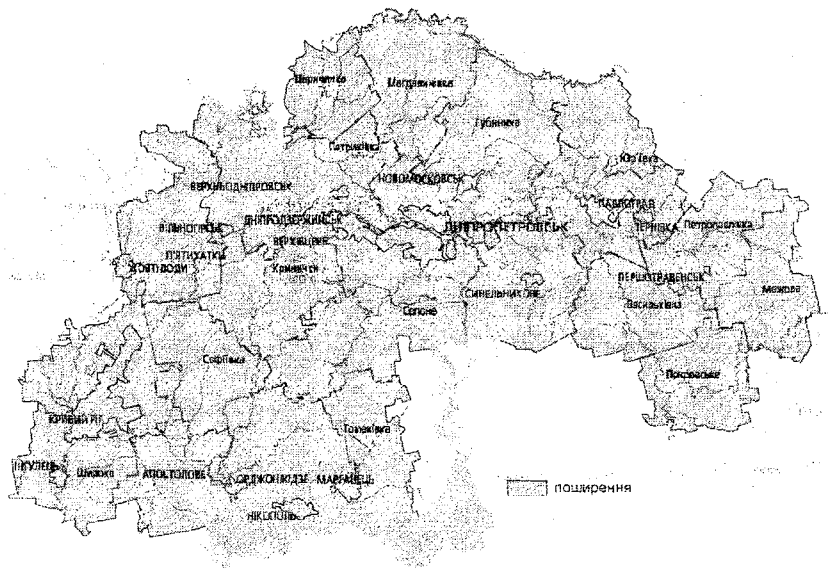
Бражник березковий

Бражник вьюнковий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Палеотропічний. Південна Палеарктика, Ефіопський, Орієнтальний та Австралійський регіони. Вид вважається активним мігрантом, здатним на значні переміщення. В Україні скрізь, найвища кількість у степовій зоні та в Криму.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області скрізь. Найчастіше у плакорних степових екосистемах (карта 26).

Карта 26. Поширення бражника березкового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 95–120 мм. Крила сіро-коричневі, з хвилястим рисунком. На кожному сегменті черевця є кільце, утворене сполученням білої, рожевої і чорної смужок. У імаго надзвичайно довгий хоботок, який у розгорнутому стані сягає 100 мм завдовжки.

Преімагінальні стадії. Гусінь брудно-зеленого або бурого кольору, з жовтими косими штрихами. Ріг чорний, посередині з червоним кільцем. Головна капсула жовта з 4 вертикальними чорними смужками. Лялечка коричнева, з досить довгим спіралью скрученим відокремленим чохлаком хоботка.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VI–VII і VII–X). Через довгий хоботок імаго здатні живитись нектаром, заглибленим у вінчик на 50 мм і більше. Живлення починається увечері й триває всю ніч. Імаго активні вночі, інколи прилітають на світло. Олігохортофаг (*Convolvulus*, *Ipotomea*). Заляльковування відбувається в ґрунті на глибині до 20 см. Зимує на стадії лялечки. На території України взимку може вимерзати, однак чисельність популяції наступного року поновлюється за рахунок особин-мігрантів.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Чистяков, 2001; Leraut, 2006; Месліні ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *SPHINX* Linnaeus, 1758

Sphinx ligustri Linnaeus, 1758

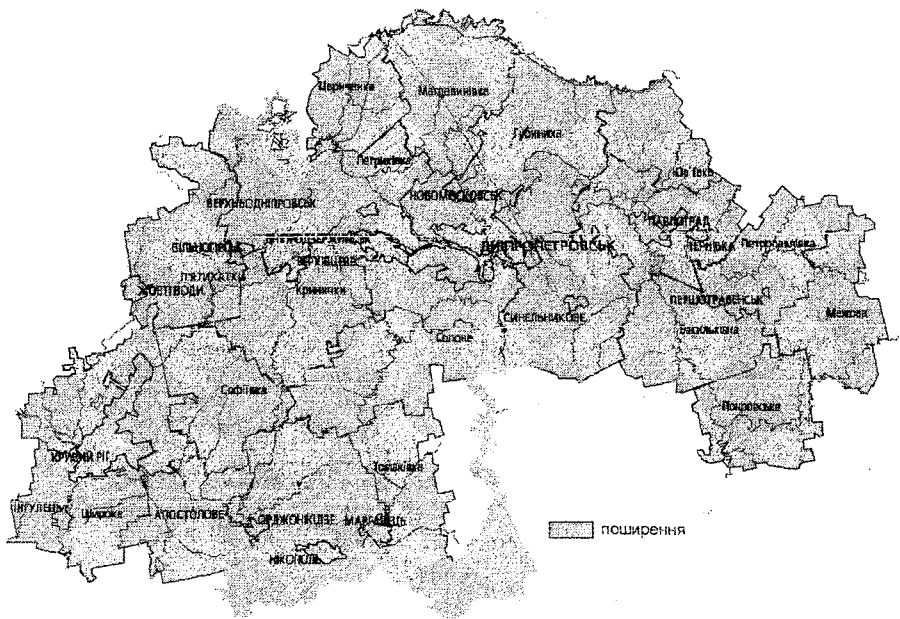
Бражник бузковий

Бражник сиреневий, бражник бирючинний

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний полізональний. Вся Європа, до 62° пв. ш., Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Казахстан, Центральна Азія, Монголія, Сибір, Північний Китай, Далекий Схід, Японія. В Україні – скрізь.

Місцез перебування. Мезофіл-1. На території області скрізь (карта 27).

Карта 27. Поширення бражника бузкового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 90–110 мм. Загальне забарвлення верхніх крил коричневе з домішками сірого. Забарвлення задніх крил червонувато-бузкове, з двома широкими чорними смужками.

Преімагінальні стадії. Яйце блідо-зелене еліпсоподібне. Гусінь дорослого віку завбільшки до 100 мм, яскраво-зелена. Косі смужки двокольорові: зверху рожево-фіолетові; знизу – білі. Стигми червонувато-жовті. Ріг добре розвинений, нижня половина жовта, верхня – чорна. Лялечка коричнева, блискуча, з прилеглою хоботковою піхвою, в колісці з шовкових ниток.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI і VII–IX). Живлення гусені починається увечері й триває всю ніч. Імаго активні вночі, прилітають на світло. Оліготамнофаг (*Syringa*, *Fraxinus*, *Viburnum*, *Ribes*, *Lonicera*, *Malus*, *Spiraea*). Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту. Зимує на стадії лялечки.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Saueg, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Кузнецов, 1999; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Чистяков, 2001; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *HYLOICUS* Hübner, [1819]

Hyloicus pinastri (Linnaeus, 1758)

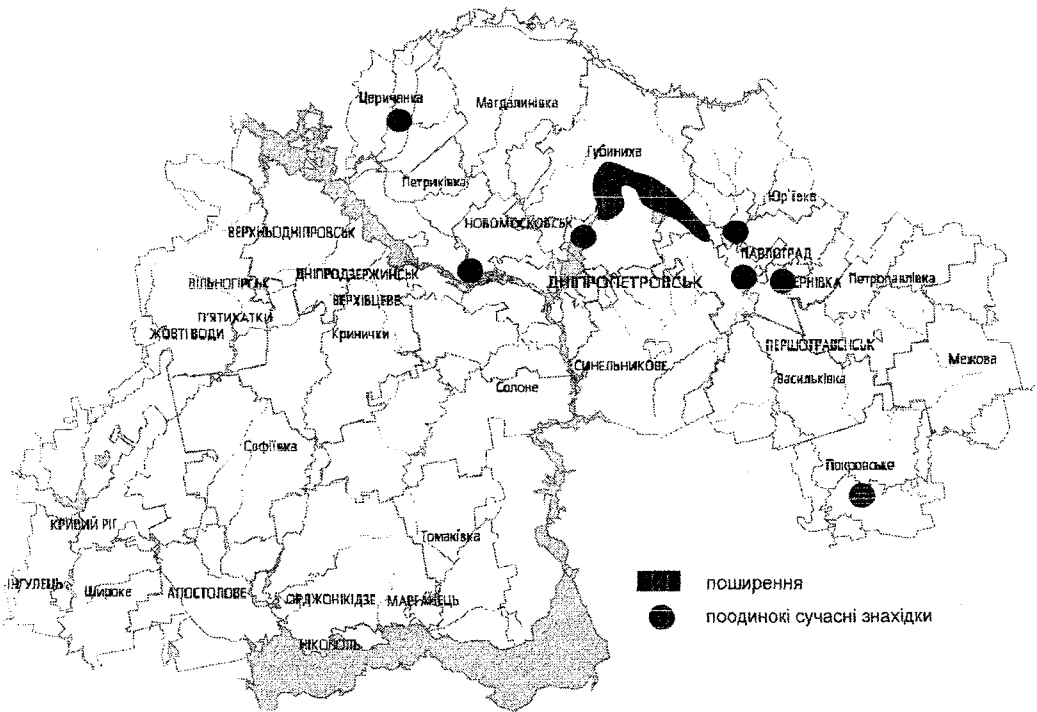
Бражник сосновий

Бражник сосновый

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-казахстанський. Майже вся Європа, Південне й Східне Середземномор'я, Кавказ, Західний Сибір. Завезений до Північної Америки. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області тільки в районах поширення соснових формацій (карта 28, рис. 4.14).

Карта 28. Поширення бражника соснового

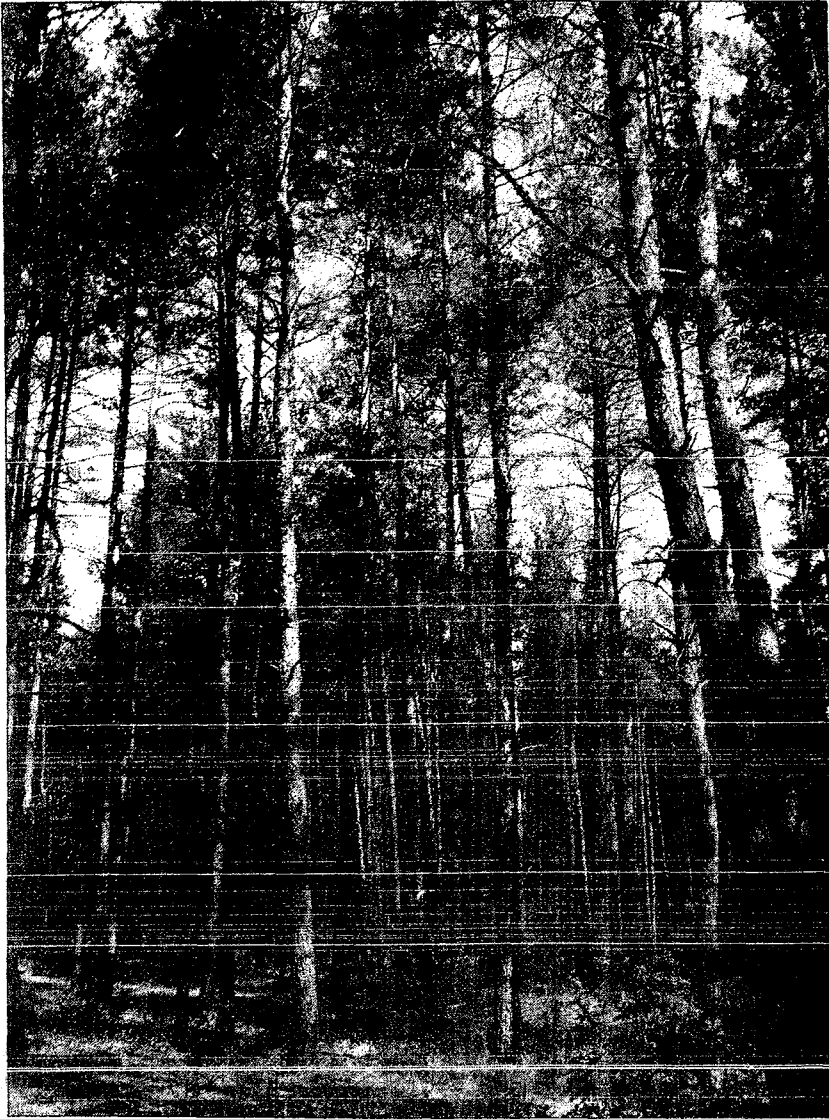
Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 70–80 мм. Забарвлення крил сіро-коричневе з хвилястим рисунком, який імітує структуру кори сосни. Задні крила зверху також однотонні, темно-коричневі. Черевце смугасте зі світлими й темними смужками, іноді вони можуть бути не чіткими.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь смарагдово-зелена. На спинному боці через усе тіло проходить коричнева смужка. Уздовж боків три білі смужки, остання біля ніг має вигляд пунктиру, решта суцільні. Стигми оточені оранжевими плямами. Ріг чорний. Головна капсула брудно-оранжевого кольору. очі чорні з жовтою смужкою.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Живлення починається у сутінках і продовжується вночі. Імаго активні вночі, прилітають на світло. Яйця самиця відкладає тільки на хвою кормової рослини. Олігодендрофаг (*Pinus*, *Picea*, *Larix*). Стадія

гусені триває з липня до вересня. Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту. Зимують на стадії лялечки, інколи двічі.

Економічне значення: у межах Європи відомі поодинокі спалахи чисельності, одним із найбільших був випадок, зареєстрований у Польщі в 30-х роках ХХ ст. На території Дніпропетровської області як шкідник жодного разу не реєструвався.

Рис. 4.14. Типовий біотоп бражника соснового

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motylí ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА SMERINTHINAE

РІД SMERINTHUS Latreille, 1802

Smerinthus ocellatus (Linnaeus, 1758)

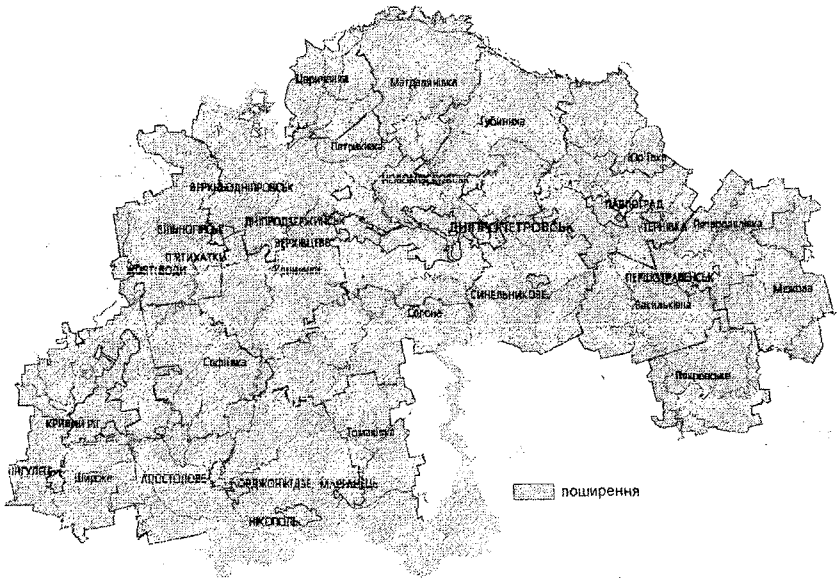
Бражник очкастий

Бражник глазчатий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-обський температурний. Середня Європа до 62° пв. ш., Середземномор'я, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Казахстан, Західний Сибір. В Україні скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області скрізь (карта 29).

Карта 29. Поширення бражника очкастого

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 60–75 мм. Загальне забарвлення передніх крил сіро-коричневе, з хвилястим рисунком, складові якого темніші за фон. На задніх крилах містяться великі плями, схожі на очі (темна пляма в блакитній обвідці, оточеній темним кільцем), звідси й назва виду. Загальний фон більшої частини задніх крил рожево-червоний.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-зеленого чи блакитнувато-зеленого кольору. Через усе тіло проходять косі світло-жовті або білі смужки. Стигми в світло-коричневій обвідці. Головна капсула зелена, на кожному оці поздовжня біла смужка. Ріг зелений, по боках на нього заходять останні смужки з тулуба.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–IV і VII–IX). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Salix*, *Populus*, інколи *Malus*, *Padus* та інші дерева та розоцвіті чагарники). Заляльковування відбувається в коконі, у верхніх шарах ґрунту, або в тріщинах кори кормової рослини. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Совковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motuli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *MIMAS* Hübner, [1819]

Mimas tiliae (Linnaeus, 1758)

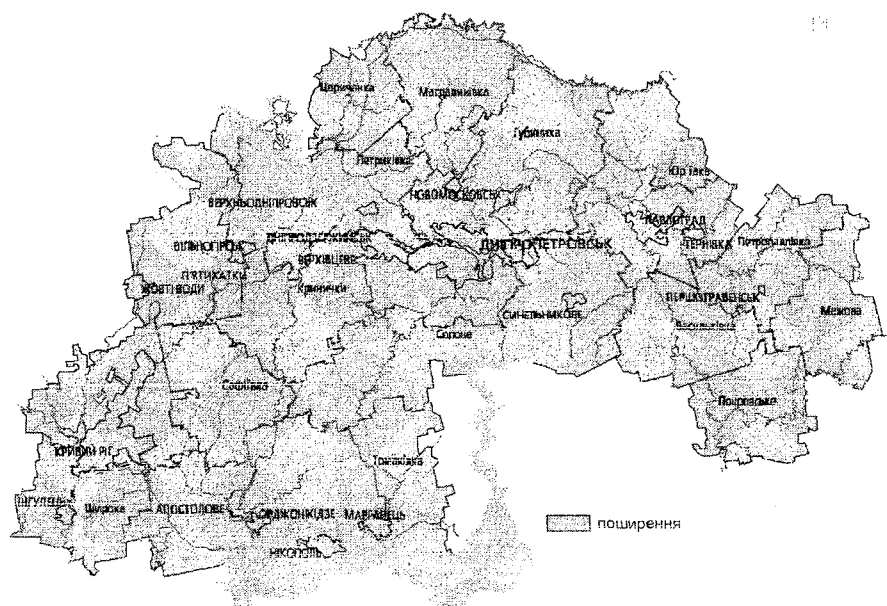
Бражник липовий

Бражник липовый

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейсько-малоазійський температний. Майже вся Європа, Мала Азія, Кавказ, Західний Сибір. В Україні скрізь.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території області найвища чисельність спостерігається в заплавах лісах (карта 30). Часто – в міських паркових урбоекотопах.

Карта 30. Поширення бражника липового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 60–80 мм. Зовнішній край верхніх крил імаго хвилястий. Зазвичай загальне забарвлення крил зеленувате, оливкове або рожевувате. У дискальній області верхніх крил є темна хвиляста смужка. Задні крила жовтуваті або оливкові чи оливково-сірі, з більш-менш виразною чорною плямою в анальному кінці.

Преімагінальні стадії. Гусінь яскраво-зелена зі світлими косими смужками по боках, ближче до спини ці смужки супроводжуються темною тінню. Останній сегмент має жовту пляму. На очах по одній поздовжній смужці світлого кольору. Стигми в червоних обвідках. Ріг різнобарвний.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Імаго не живиться. Активні вночі, прилітають на світло. Самиця відкладає яйця по одному або по двоє на нижній бік листка кормової рослини. Олігодендрофаг (*Tilia*, *Betula*, *Alnus*, *Ulmus*, *Quercus*). Залаяльковування відбувається в невеличкому поглибленні у ґрунті, яке перед залаяльковуванням вимощується слиною й павутинням. Зимує на стадії лялечки.

Література: Gaede, 1929; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державець, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *MARUMBA* Moore, 1882

Marumba quercus ([Denis et Schiffermüller], 1775)

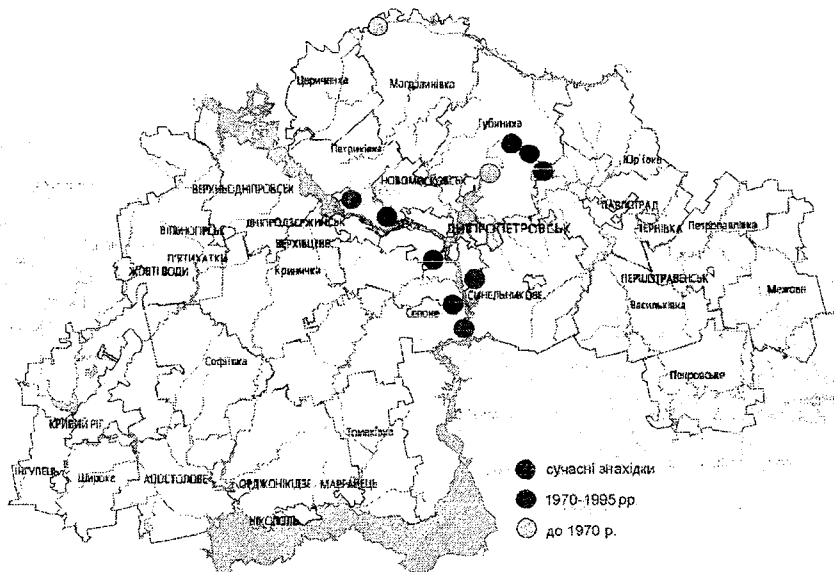
Бражник дубовий

Бражник дубовий

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західноєвропейсько-кавказький. Майже вся Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Південно-Західний Іран, Західний Казахстан, Туркменістан. В Україні трапляється у степовій та лісостеповій зонах.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території області найвища чисельність спостерігається в долині р. Самара (карта 31) та в байрачних лісах правобережжя р. Самара, інколи в байраках колишньої порожистої частини долини р. Дніпро.

Карта 31. Поширення бражника дубового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить до 115 мм. Імаго з вузькими видовженими крилами й товстим черевцем. Зовнішній край крил хвилястий. Забарвлення мінливе. Передні крила вохристо-жовті з темними поперечними смужками, задні – бурувато-жовті з розмитою перев'яззю, яка починається з анального кута. Задні крила темніші, в анальному куті невизначна чорна пляма, біля основи крила буро-червона пляма.

Преімагінальні стадії. Гусінь зелена із загостреною головою. Стигми в оранжевій обвідці, по боках – ряд косих жовтих смужок. Ріг блакитний.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Імаго не живиться. Активні в сутінки й уночі, прилітають на світло. Монодендрофаг (*Quercus*). Гусінь розвивається з червня по вересень. Залляльковування відбувається в невеличкому поглибленні у ґрунті. Зимуює на стадії лялечки.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – рідкісний).

Література: Eckstein, 1922; Шелюшко, 1941; Барсов, 1968; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Методические указания..., 1984; Carter. Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга ..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Мотулі . 2007; Каталог.... 2008.

РІД *LAOTHOE* Fabricius, 1807

Laotloe populi (Linnaeus, 1758)

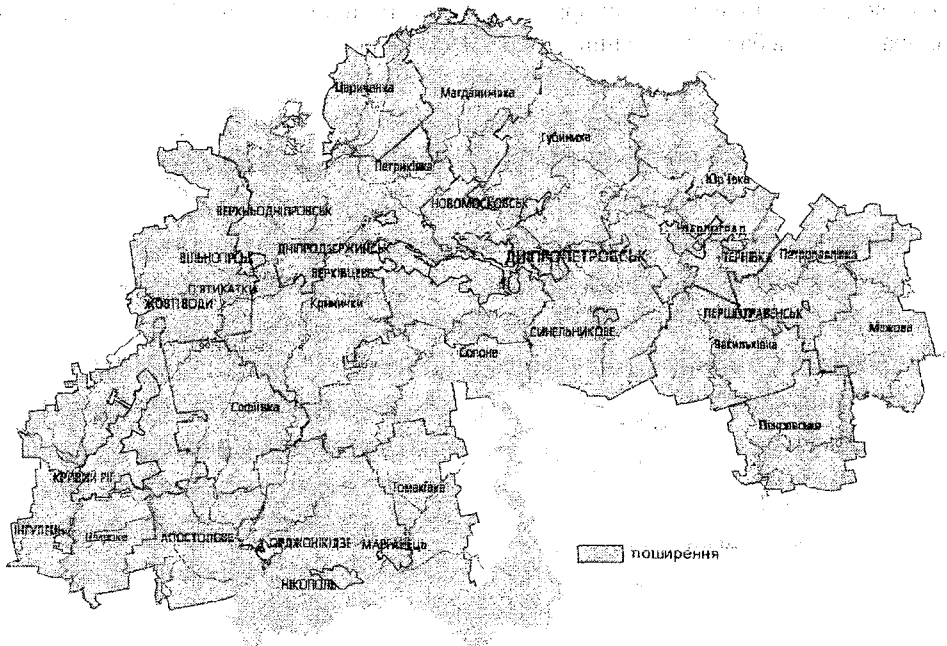
Бражник тополевий

Бражник тополевий

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та єдиний у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Майже вся Європа, Південне Середземномор'я, Кавказ, Північно-Західний Китай, Західний Сибір. В Україні скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області найвища чисельність спостерігається в долинах р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 32). Часто трапляється в байрачних лісах, міських паркових урболандшафтах.

Карта 32. Поширення бражника тополевого

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 65–90 мм. Забарвлення імаго мінливе, окрім сірих особин часто трапляються жовтуваті, світло-коричневі, навіть рожевуваті. На передніх крилах, у дискальній області, завжди є біла плямочка. На задніх крилах велика червонувата пляма з невиразними межами. Зовнішній край усіх крил зубчастий.

Преімагінальні стадії. Гусінь яскраво-зелена, все тіло вкрите жовтими крапками. Через усю спину проходять косі жовті смужки. Стигми в коричневій обвідці, над ними такий же за розміром ряд коричневих плям.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI і VII–VIII). Імаго не живиться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*, інколи на *Malus* й *Pyrus*). Гусінь розвивається з червня по жовтень. Заляльковування відбувається в невеличкому поглибленні в ґрунті, поблизу стовбура кормової рослини. Перед заляльковуванням утворює кокон. Зимує на стадії лялечки.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Saucr, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Кузнецов, 1999; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Földner, Damm, 2002; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІДРОДИНА MACROGLOSSINAE

РІД *DAPHNIS* Hübner, [1819]

***Daphnis nerii* (Linnaeus, 1758)**

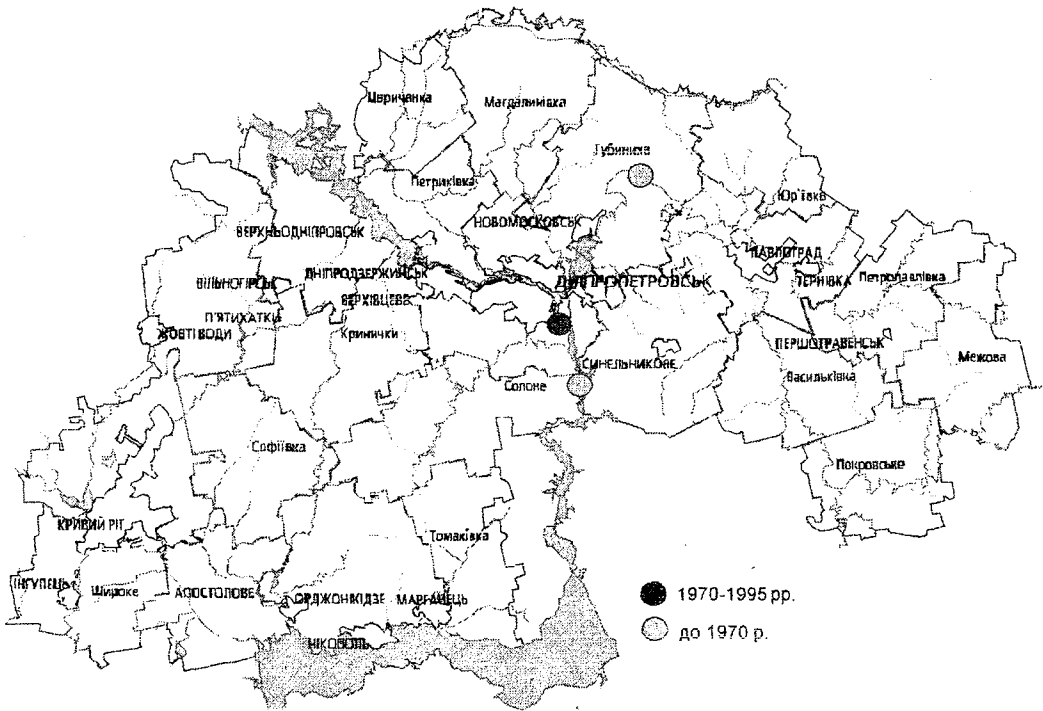
Бражник олеандровий

Бражник олеандровый

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Палеотропічний. Південна Європа, Мала Азія, Близький Схід, Тропічна Африка, Західна Індія, Туркменістан. Щорічно мігрує на північ. В Україні тільки як мігрант трапляється на Кримському п-ві, у степовій зоні, рідше в Карпатах і Лісостепу.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області – тільки поодинокі особини-мігранти, знахідки зроблено в долині р. Дніпро та р. Самара (карта 33).

Карта 33. Поширення бражника олеандрового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 90 – 120 мм. Імаго з вузькими видовженими крилами й товстим черевцем. Передні крила яскраво-зелені з рисунком із білих, рожевих, фіолетових і темно-зелених смужок. Задні крила фіолетово-сірі з широкою зеленою каймою й білою хвилястою смужкою поперек жилки (рис. 4.15). Тіло зверху оливково-зелене зі світлими поперечними кільцями.

Преімагінальні стадії. Гусінь крупна зелена з широкою білою смужкою по боках. Вище і нижче цієї смужки два ряди білих крапочок. Головний кінець жовтий з двома віччастими плямами, утвореними жовтим, чорним і блакитним кільцями, що оточують білий центр. Анальний кінець і ріг жовті. Перед заляльковуванням гусінь коричневішає.

Біологічні особливості. Полівольтинний вид, але в межах області траплявся у VI–VII. Імаго активно живиться. Активні в сутінки й уночі, прилітають на світло.

Оліготамнофаг (*Nerium*, рідше *Vinca*). Вважається, що дієта на барвінку не забезпечує нормального розвитку гусені. Заляльковування відбувається в підстильці поблизу кущів кормової рослини. Лялечка лежить безпосередньо на ґрунті. Будь-яка стадія не переживає температур нижчих + 10 °С, через що вид повністю гине взимку. Зимус лялечка.

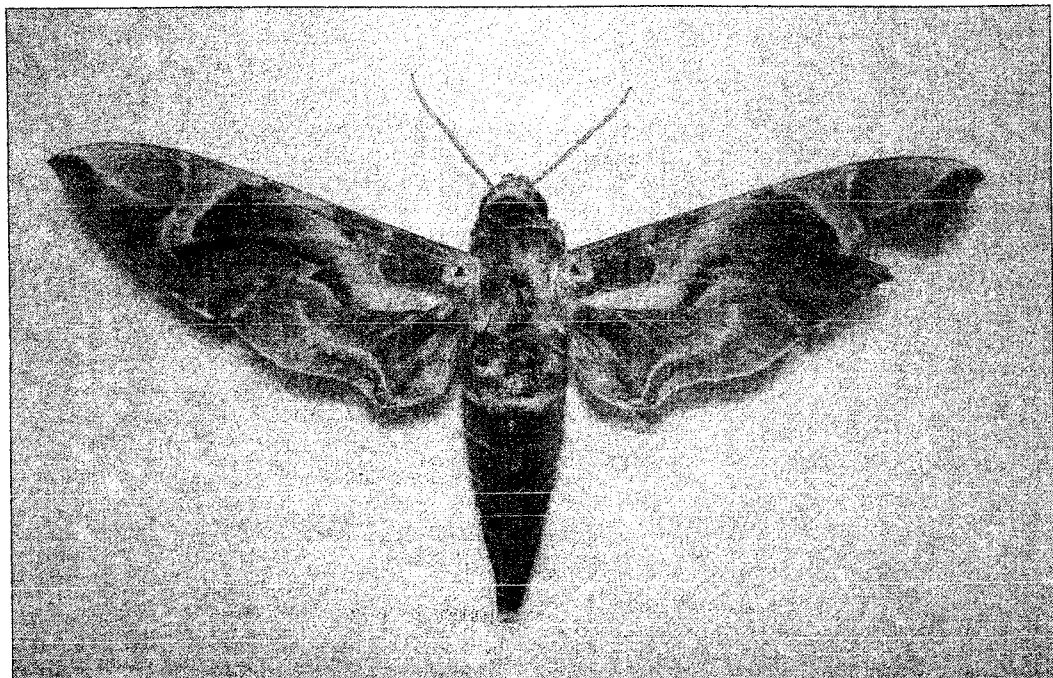

Рис. 4.15. Особина-мігрант *D. nerii*

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (1994) – II категорія.

Література: Seitz, 1909-1913; Eckstein, 1922; Wolff, Krauße, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга України, 1994; Danper and all., 1998; Большаков, 2000; Красная книга Белгородской..., 2004; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *PROSERPINUS* Hübner, [1819]

Proserpinus proserpina (Pallas, 1772)

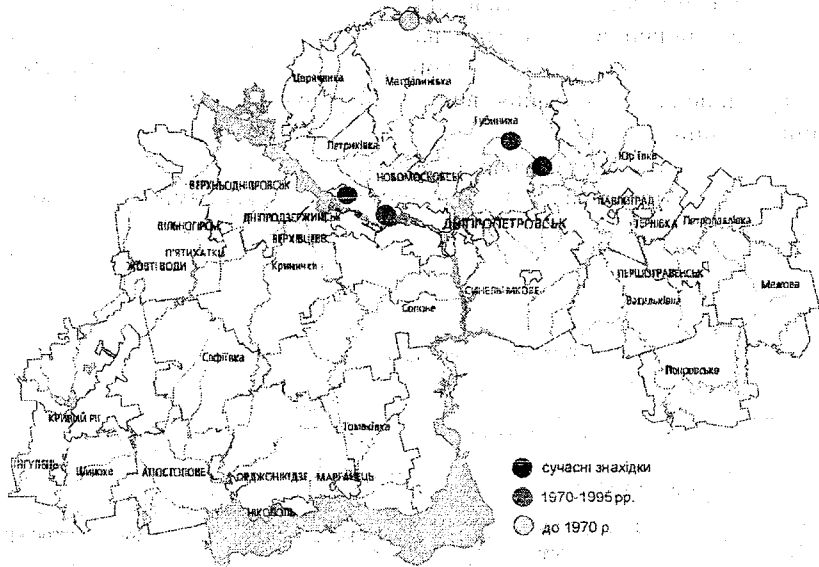
Бражник прозерпіна

Бражник прозерпіна, прозерпіна

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Східно-середземноморський. Центральна, Південна та Південно-Східна Європа, Південний Урал, Кавказ та Закавказзя, Західна та (частково) Центральна Азія, Казахстан. В Україні майже повсюдно.

Місцеперебування. Мезофіл-I. На території області поодинокі знахідки в лучних екосистемах долин р. Самара та Дніпро (карта 34).

Карта 34. Поширення бражника прозерпіна

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 34–40 мм. Статевий диморфізм не виразний. Метелик із товстим кремезним тілом та порівняно невеликими крилами. Зовнішній край крил хвилястий. Передні крила сірувато-зелені з широким затемненням біля країв та широкою оливково-зеленою перев'яззю посередині. Задні крила вохристо-жовті з чорною смужкою по краях. Тіло сіро-зелене.

Преймагінальні стадії. Гусінь без рога, на його місці лише невеликий виступ. Забарвлення зелене або сіре з рисунком чорних поздовжніх або косих штрихів і рядом білих крапочок по боках.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VI). Імаго активні в сутінки й уночі, живляться нектаром квітів. Олігохортофаг (*Epilobium*, *Oenotera*, *Lythrum*). Гусінь розвивається з липня по серпень–вересень. Заляльковування відбувається у невеличкому поглибленні у верхніх шарах ґрунту. Зимує на стадії лялечки.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – рідкісний).

Література: Gaede, 1929; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vite, 1983; Державец, 1984; Методические указания..., 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга України, 1994; Плюш, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Большаков, 2000; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *HYLES* Hübner, [1819]

Hyles hypporphaes (Esper, [1793])

Бражник обліпиховий

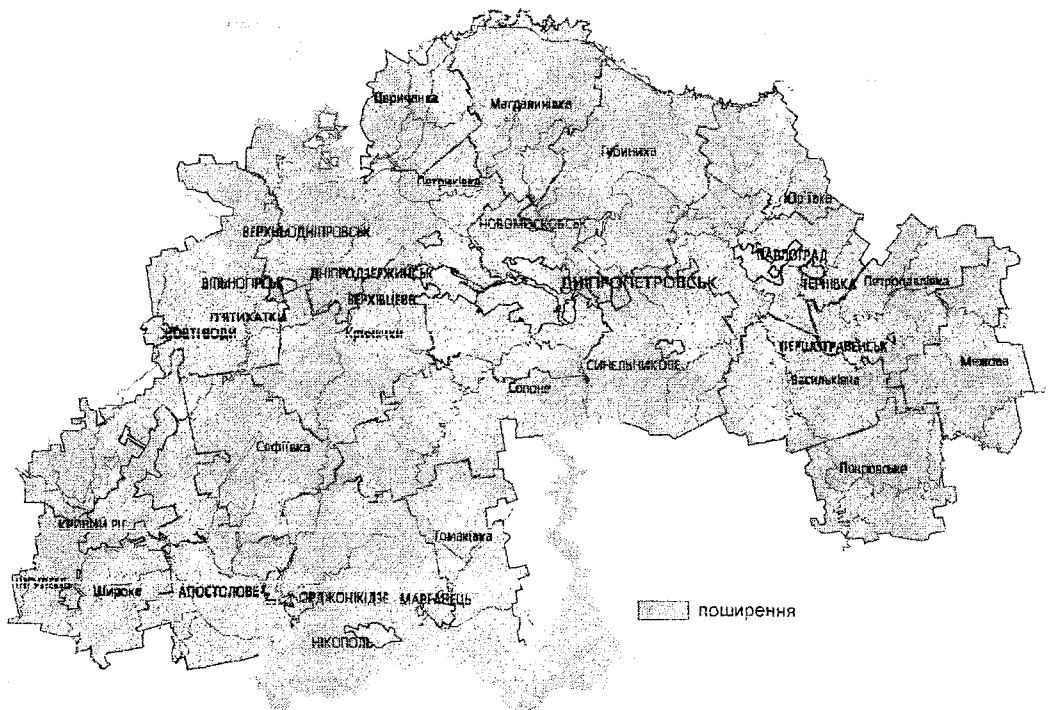
Бражник облепиховый

Таксономія. Один із п'яти видів роду у фауні України та чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-сибіро-центральноазійський. Південна та Південно-Східна Європа, Мала Азія, Кавказ, Північний Іран, Казахстан, Центральна Азія, Афганістан, Північна Індія, Тибет (частково), Монголія, Північно-Західний Китай.

В Україні ареал виду за останні 50 років значно розширився. Перша достовірна знахідка датована 1954 р. й відбулась на Кримському півострові. Вже на початку та в середині 1980-х років реєструється по всій території АР Крим. Із середини та кінця 1980-х зафіксований в Одеській, Луганській, Донецькій і Дніпропетровській областях. У наступному десятиріччі з'являються знахідки в лісостеповій і лісовій зонах. На сьогодні це єдиний приклад такого швидкого розширення ареалу серед бражників. Ми пов'язуємо таке швидке просування виду з інтродукцією та подальшим успішним культивуванням обліпики.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-2. На території області найвища чисельність спостерігається в екосистемах із штучними насадженнями кормової рослини (карта 35, рис. 4.16).

Карта 35. Поширення бражника обліпихового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 65–75 мм. Імаго з вузькими видовженими крилами й товстим червцем. Забарвлення верхніх крил світло-буре, через усе крило від апекса до основи проходить коса смужка, децю світліша загального фону.

На задніх крилах широка червона смужка, ближче до черевця – невелика біла пляма. На передніх сегментах черевця по боках дві чорні й дві білі плями.

Преімагінальні стадії. Гусінь сіро-зеленого кольору, мімікрує під листки кормових рослин – обліпихи (*Hippophaë rhamnoides* L.) та лоха сріблястого (*Eleagnus argentea* Pursh).

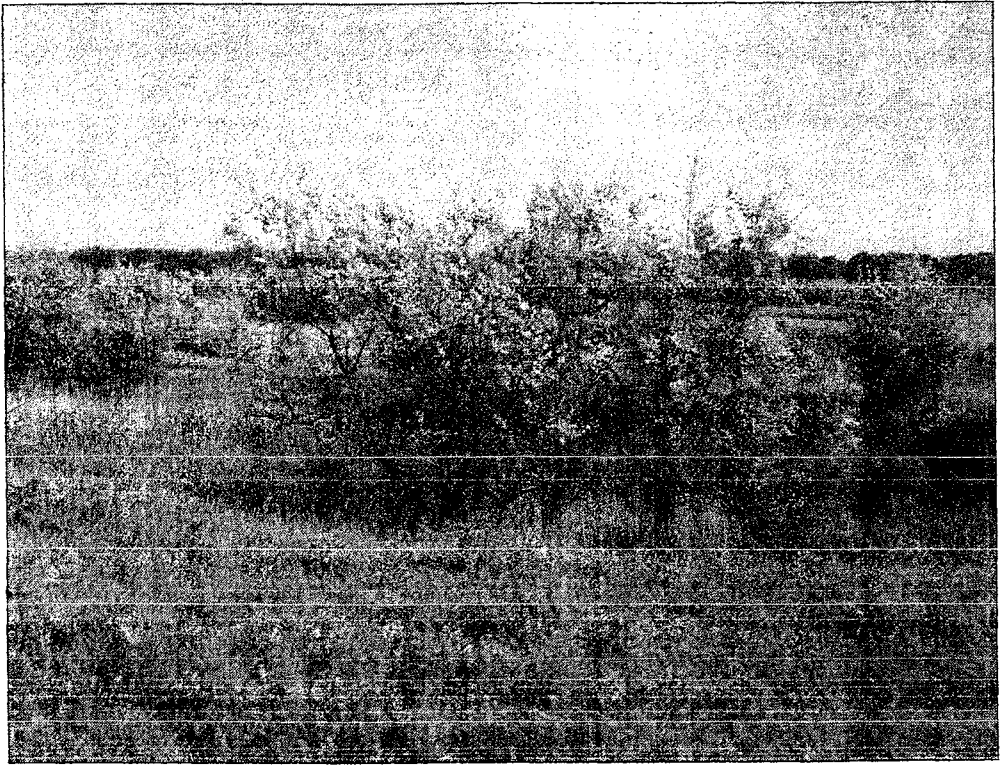

Рис. 4.16. Типовий біотоп бражника обліпихового

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (кінець V–VI і VIII–IX). Імаго активно живиться. Активні в сутінки й уночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Hippophaë rhamnoides*, *Eleagnus argentea*). Гусінь розвивається в липні та у вересні–жовтні. Заляльковування відбувається в невеличкому поглибленні у ґрунті. Зимує на стадії лялечки.

Література: Hering, 1932; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Saucr, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Hyles euphorbiae (Linnaeus, 1758)

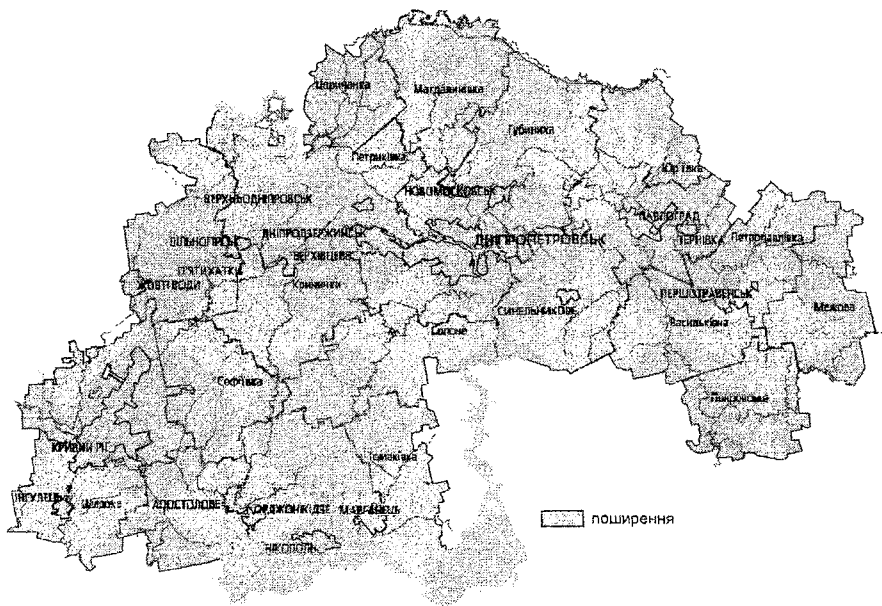
Бражник молочайний

Бражник молочайний

Таксономія. Один із п'яти видів роду у фауні України та чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-сибіро-центральноазійський. Південна, Центральна та Південно-Східна Європа, Кавказ, Мала Азія, Іран, Афганістан, Казахстан, Центральна Азія, Західний Сибір. В Україні скрізь, але найвища чисельність у степовій зоні.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. Вся територія області (карта 36), в окремі роки – масово.

Карта 36. Поширення бражника молочайного

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 65–80 мм. Імаго з вузькими видовженими крилами й товстим черевцем. Забарвлення крил світло-оливкове. Через усю субмаргінальну область передніх крил проходить темно-зелена смужка. На задніх крилах широка червона смужка, обмежена чорними смужками зверху і знизу. Зовнішній край нижніх крил рожевий.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката, жовтого, зеленого, рідше червоного кольору з чорними кільцями й крапками. Уздовж усієї спини проходить червона смужка. По боках два ряди білих плям. Ріг червоний з чорним кінцем. Головна капсула й ноги червоні.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VI–VII і VIII–IX). Активні в сутінки й уночі, часто летять на світло. Монохортофаг (*Euphorbia*). Гусінь розвивається з липня по вересень. Заляльковування відбувається в невеличкому поглибленні у верхніх шарах ґрунту. Зимує на стадії лялечки другої та частково першої генерації, інколи декілька разів.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Hyles galii (Rottemburg, 1775)

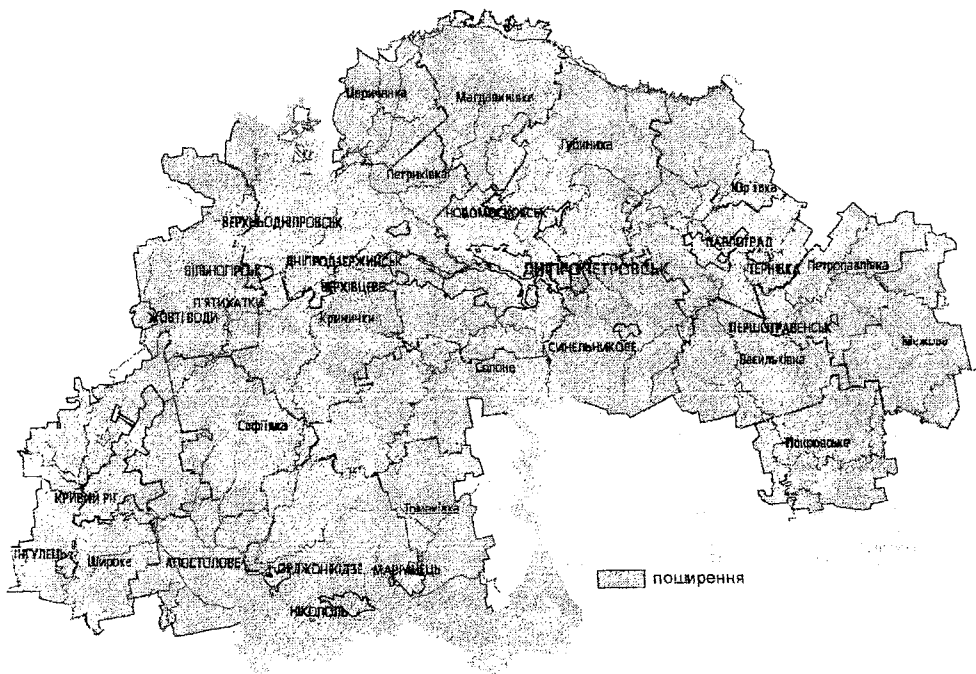
Бражник підмаренниковий

Бражник подмаренниковый

Таксономія. Один із п'яти видів роду у фауні України та чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Панголарктичний. Майже вся територія Європи, Північної Азії та Північна Америка. В Україні скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У межах області приурочений до лісових та лучних екосистем (карта 37), трапляється навіть у штучних лісосмугах із розвиненим підмаренниковим травостаном.

Карта 37. Поширення бражника підмаренникового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 60–80 мм. Передні крила оливково-зелені, з поздовжньою жовтою смужкою в центральній частині крила. Задні крила рожево-червоні, біля основи чорні з чорною смужкою вздовж зовнішнього краю. Черевце зверху з білими плямами.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-сірого кольору. Головна капсула, анальний сегмент і ріг сіро-рожеві. Уздовж спини два ряди жовтих плям, дещо нижче розташовані маленькі білі цяточки. Стигми брудно-білі в чорній обвідці.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VI–VII і VIII–IX). Активні в сутінки й уночі, іноді трапляються і вдень; часто летять на світло. Імаго активно живляться. Олігохортофаг (*Galium*, *Epilobium*). Залялюкування відбувається у невеличкому поглибленні у верхніх шарах ґрунту. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шеложко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Площ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Чистяков, 2001; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Hyles livornica (Esper, [1780])

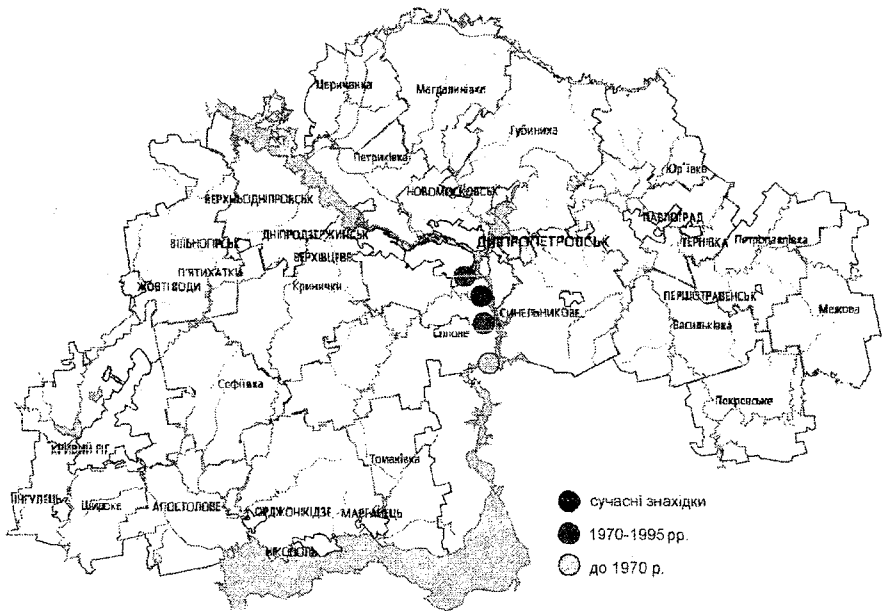
Бражник ліворнський

Бражник ливорнский

Таксономія. Один із п'яти видів роду у фауні України та чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Палеотропічний. Південна Європа, Африка, Західна, Центральна та Південна Азія, Австралія. Здатний до тривалих міграцій. В Україні майже скрізь, але не переживає зиму. Імовірно на території Кримського півострова дає тимчасову другу генерацію, на решті території – мігрант.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. В області знайдений тільки в долині р. Дніпро, у теплі роки трапляється частіше, але зазвичай це поодинокі знахідки (карта 38).

Карта 38. Поширення бражника ліворнського

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 65–85 мм. Загальний фон забарвлення верхніх крил темно-оливковий. Від апекса до базальної області проходить світло-жовта смуга. Всі жилки вкриті білими лусочками, що утворюють вузькі смужки. Задні крила забарвленням дуже схожі на молочайного бражника, але в анальному куті в ліворнського більше розвинуте затемнення, червона смуга більш насиченого кольору.

Преімагінальні стадії. Гусінь зелена, риг жовтий. На спині два ряди брудно-білих плям у чорній обвідці. Стигми червоні, оточені чорною плямою невиразної форми.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VII–IX). Активні в сутінки й уночі, часто летять на світло. Імаго активно живляться. Поліхортофаг (*Galium*, *Euphorbia*, *Vitis*, *Epilobium*, *Linaria*, *Rumex*, *Calligonum*, та ін.). Заляльковування відбувається в невеличкому поглибленні у верхніх шарах ґрунту. Зимують на стадії лялечки, але в області взимку вимерзає. Популяція поновлюється наступного року за рахунок нових мігрантів.

Література: Herring, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефегов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *DEILEPHILA* Laspeyres, 1809

Deilephila elpenor (Linnaeus, 1758)

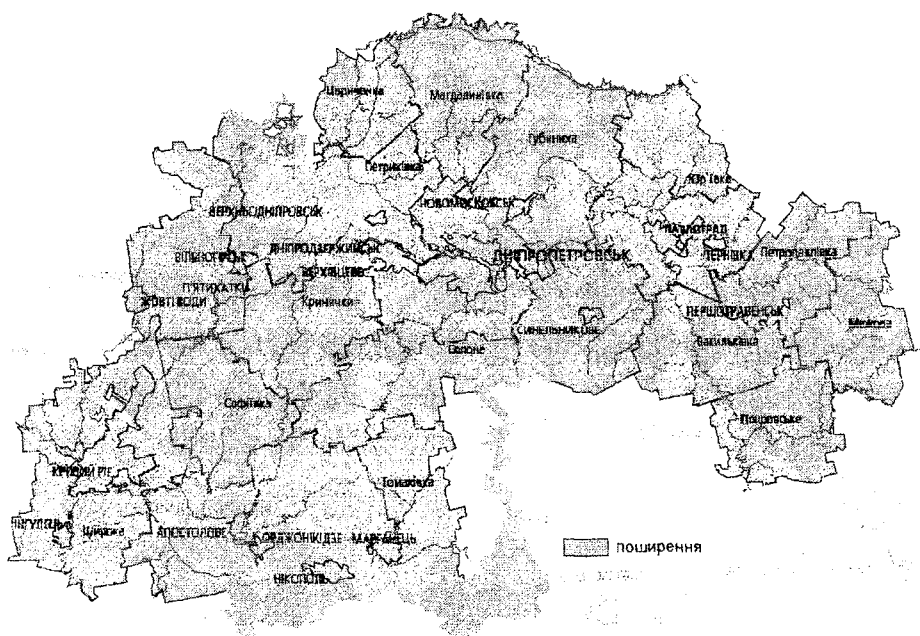
Бражник середній вищий

Бражник середній винний

Таксономія. Єдиний представник роду у фауні України та у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся територія північної частини Євразії. В Україні скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У межах області приурочений до лісових та лучних екосистем (карта 39).

Карта 39. Поширення бражника середнього винного

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 60–70 мм. Передні крила оливково-зелені, з рожевим полем біля зовнішнього краю й двома рожевими смужками, що йдуть від заднього краю до вершини крила. Задні крила червонувато-рожеві з широким чорним затемненням біля основи крила.

Преімагінальні стадії. Забарвлення гусені мінливе, варіює від світло-зеленого до темно-коричневого й навіть чорного. На передній частині тіла розташовані чотири великі вічкасті плями. За ними на кожному сегменті є по одній чорній крапці з кожного боку. Ріг маленький, майже не виражений, чорного кольору.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VII–VIII). Активні в сутінки й уночі, часто летять на світло. Імаго активно живляться. Поліхортофаг (*Epilobium*, *Galium*, *Rubia*, *Lythrum*, *Oenothera*, *Vitis*). Гусінь живиться вночі. Яйця відкладають по одному. Заляльковування відбувається в невеличкому поглибленні у верхніх шарах ґрунту. Зимують на стадії лялечки.

Література: Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Щешурак, 1997; Danner and all., 1998; Чистяков, 2001; Leraut, 2006; Мотуїл ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *CHOEROCAMPA* Duponchel, 1835

Choerocampa porcellus (Linnaeus, 1758)

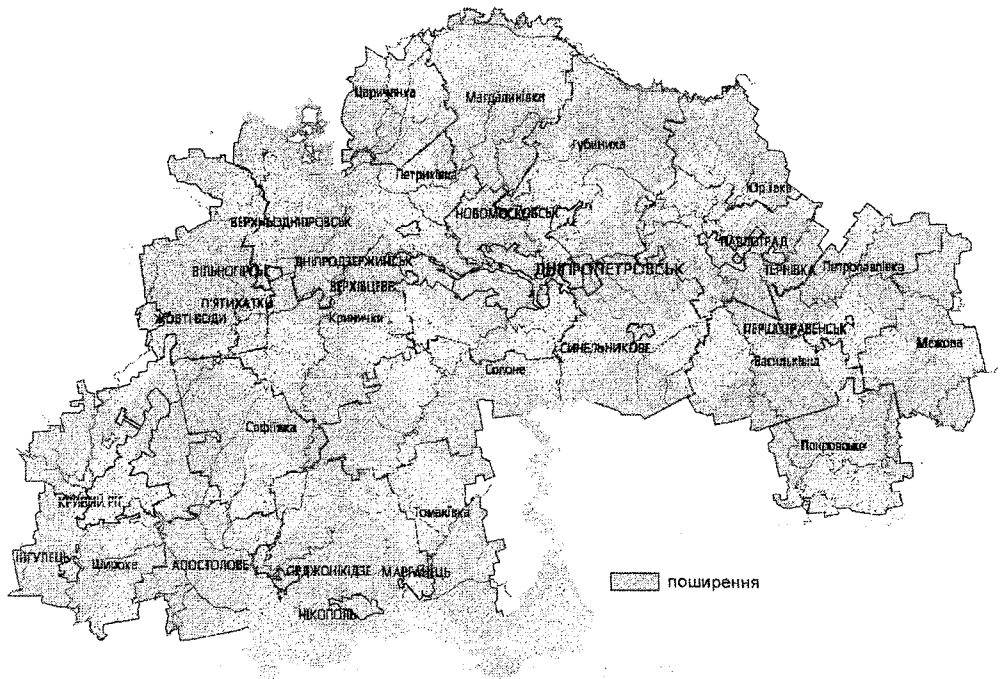
Бражник малий винний

Бражник малий винний

Таксономія. Єдиний представник роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-ленський. Майже вся Європа, Кавказ, Північна Африка, Центральна Азія (частково), Сибір, Північно-Західний Китай. В Україні скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У межах області приурочений до лісових та лучних екосистем (карта 40).

Карта 40. Поширення бражника малого винного

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 45–55 мм. Передні крила оливково-зелені з великими рожевими плямами на передньому зовнішньому краї і широкою рожевою каймою. Задні крила оливково-зелені, з рожевим зовнішнім краєм. Тулуб мішаного оливково-зеленого й рожевого забарвлення.

Преімагінальні стадії. Забарвлення гусені мінливе, варіює від блискучо-зеленого до коричневого й навіть чорного. На передній частині тіла розташовані чотири великі вічкасті плями. Ріг редукований.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VII–VIII). Активні в сутінки й вночі, часто летять на світло. Імаго активно живляться. Поліхортофаг (*Galium*, *Impatiens*, *Epilobium*, *Vitis*). Заляльковування відбувається у вільному коконі на поверхні або ледве заглибленому в ґрунт. Зимує на стадії лялечки.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефегов, Будашкін, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *MACROGLOSSUM* Scopoli, 1777

Macroglossum stellatarum (Linnaeus, 1758)

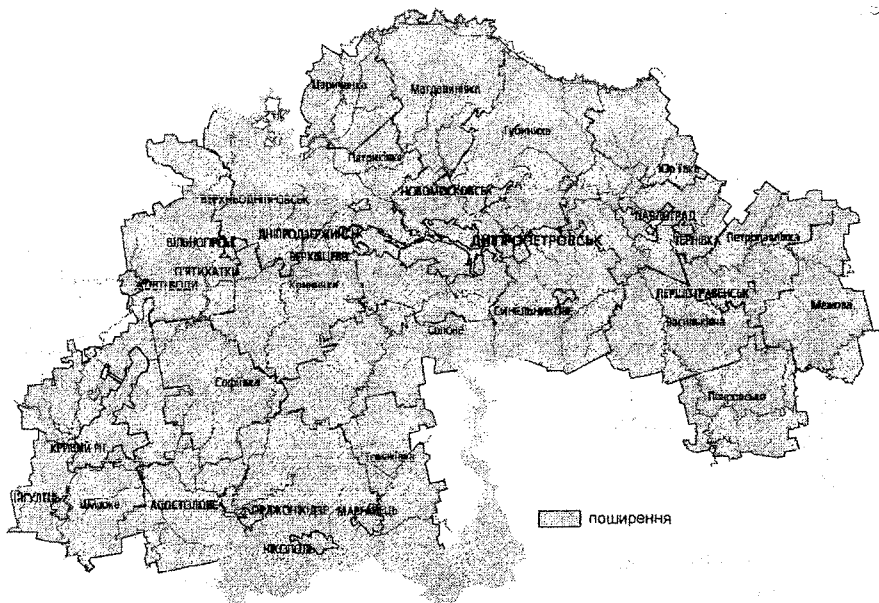
Язикан звичайний

Языканы обыкновенный

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний. Європа, Кавказ, Північна Африка, Центральна Азія, Індія, Сибір, Китай, Далекий Схід. В Україні скрізь. Вид із високою міграційною активністю.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У межах області найбільші популяції приурочені до лісових та лучних екосистем (карта 41), але імаго трапляються скрізь.

Карта 41. Поширення язикана звичайного

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 40–50 мм. Загальне забарвлення передніх крил сіре або коричнювато-сіре, на них дві поперечні тонкі чорні смужки. У дискальній області маленька чорна крапочка. Задні крила оранжеві, від світлого тону до темнішого на зовнішньому краї. На останніх сегментах черевця є довгі чорні й білі лусочки, що утворюють ніби хвіст.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-сіра, все тіло вкрите білими крапочками. По спині проходить біла смужка, на боках, по стигмах – жовта.

Біологічні особливості. Полівольтинний вид (XI–V, VI–VII і VIII–IX). Активні вдень, у сутінки, іноді прилітають на світло. Імаго активно живляться. Олігохортофаг (*Rubia*, *Galium*). Самиця відкладає яйця на льоту, по одному, на листки кормової рослини. Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту. Зимують лялечки, рідше імаго.

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Чистяков, 2001; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *HEMARIS* Dalman, 1877

Hemaris tityus (Linnaeus, 1758)

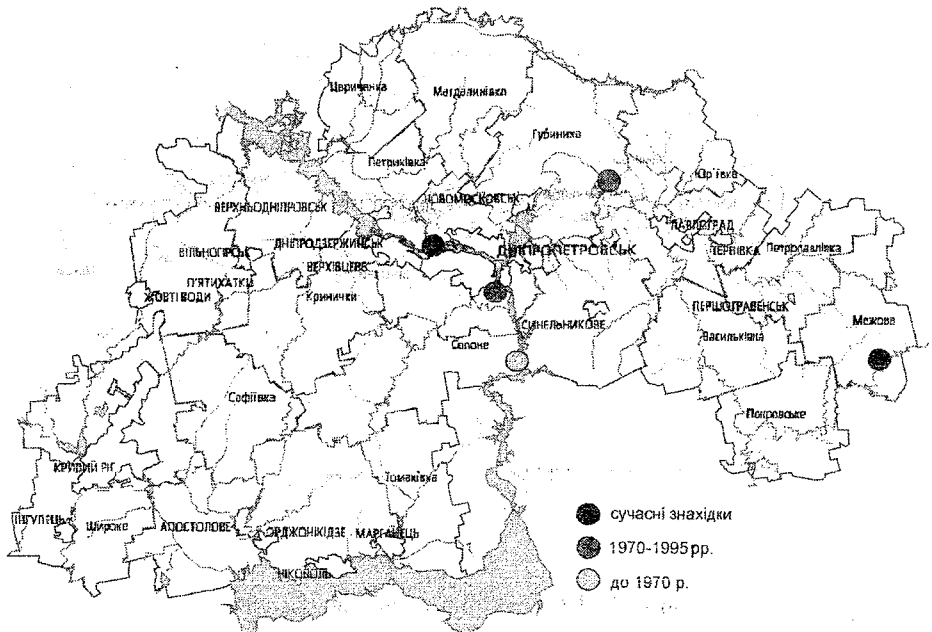
Бражник скабіозовий

Шмелевидка скабіозова

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та двох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі), Південний Урал, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, частково Казахстан, Західний Сибір, Монголія та деякі райони Північного Китаю. В Україні трапляється майже повсюдно.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У межах області приурочений до лісових та лучних екосистем (карта 42).

Карта 42. Поширення бражника скабіозового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 38–42 мм. Крила прозорі, лускатий покрив зберігся тільки у вигляді вузької бурої кайми по краю. Черевце зверху пухнасте, буре, з чорними й рудими кільцями. Кінець черевця із коротким пензликом з чорних лусочок. Грудний відділ сірого кольору.

Преімагінальні стадії. Гусінь зелена зі світлими смужками по боках і червоно-бурим, майже прямим рогом. Стигми оточені оранжево-червоними кільцями.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (кінець IV–VI і VII–VIII). Активні вдень. Імаго активно живляться. Поліхортофаг (*Scabiosa*, *Knautia*, *Galium*, *Dipsacus*). Залляльковування відбувається в ґрунті, іноді у травостой. Зимуює на стадії лялечки.

Охорона: вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – рідкісний).

Література: Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Редкие и исчезающие..., 1988; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга України, 1994; Площ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008.

Hemaris fuciformis (Linnaeus, 1758)

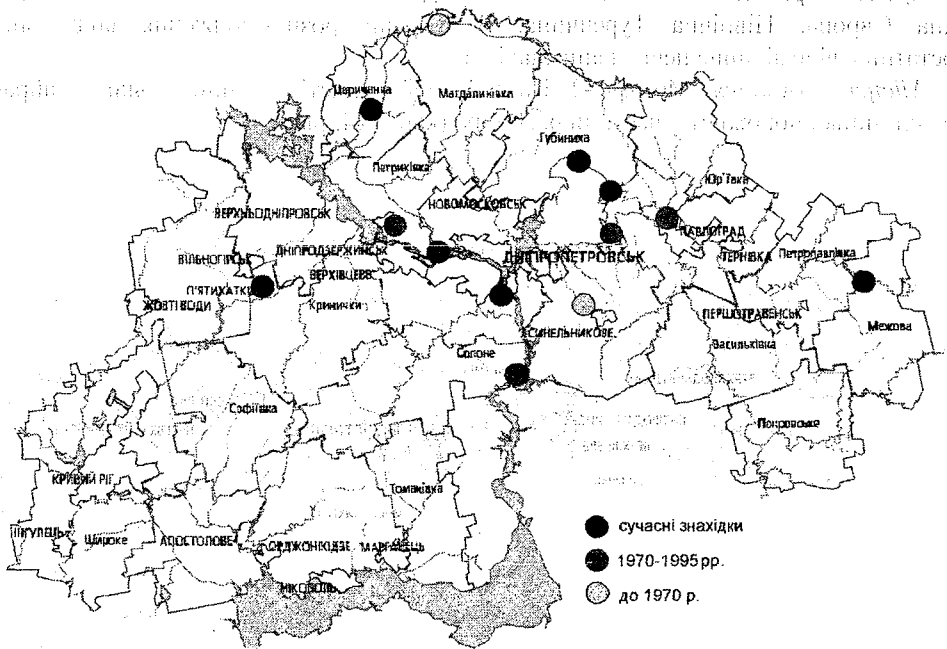
Бражник жимолостевий

Бражник жимолостевый, шмелевидный

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та двох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний. Вся Європа (крім Півночі), Кавказ, Мала Азія, Іран, Центральна Азія (частково), Казахстан, частково Сибір, Далекий Схід. В Україні трапляється майже повсюдно.

Місцезребування. Мезофіл-1. У межах області приурочений до лісових та лучних екосистем (карта 43), інколи трапляється в парках та присадибних ділянках.

Карта 43. Поширення бражника жимолостевого

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 38–42 мм. Імаго схожі на попередній вид, але у них: чорна кайма на зовнішньому краї крил значно ширша; у дискальній області передніх крил є поздовжня темна пляма. Грудний відділ оливкового кольору.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-зелена, на спині майже жовта, над ногами темно-зелена. Ноги й ріг майже чорні. Ріг кривий. Стигми в червоній обвідці. Нижній бік тулуба гусені затемнений більш інтенсивно порівняно із попереднім видом.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V – початок VI і VII – початок VIII). Активні вдень. Імаго активно живляться. Поліхортофаг (*Lonicera*, *Symphoricarpus*, *Galium*). Залляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту або на ґрунті, під опалим листям. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Методические указания..., 1984; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Danner and all., 1998; Чистяков, 2001; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

4.3. NOCTUOIDEA – СОВКОПОДІБНІ ЛУСКОКРИЛІ

4.3.1. РОДИНА NOTODONTIDAE – ЗУБНИЦІ

ПІДРОДИНА *THAUMETOROEINAE* – ШОВКОПРЯДИ ПОХІДНІ

РІД *THAUMETOROEA* Hübner, [1820]

Thaumetopoea processionea (Linnaeus, 1758)

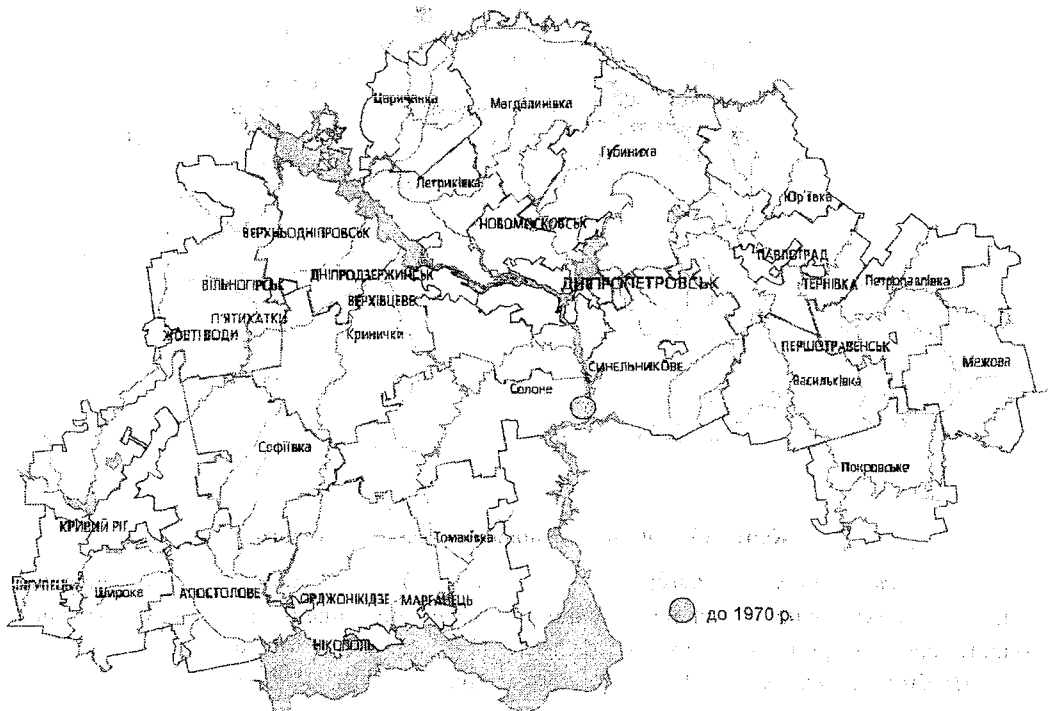
Шовкопряд похідний дубовий

Шелкопряд походний дубовий

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та єдиний у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейсько-Малоазійський. Західна, Центральна, Південна та Південно-Східна Європа, Північна Туреччина. В Україні розповсюдження виду вивчене недостатньо, відомі лише нечисленні знахідки.

Місцезаребування. Мезофіл-2. На території області відомий тільки з байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 44, рис. 4.17).

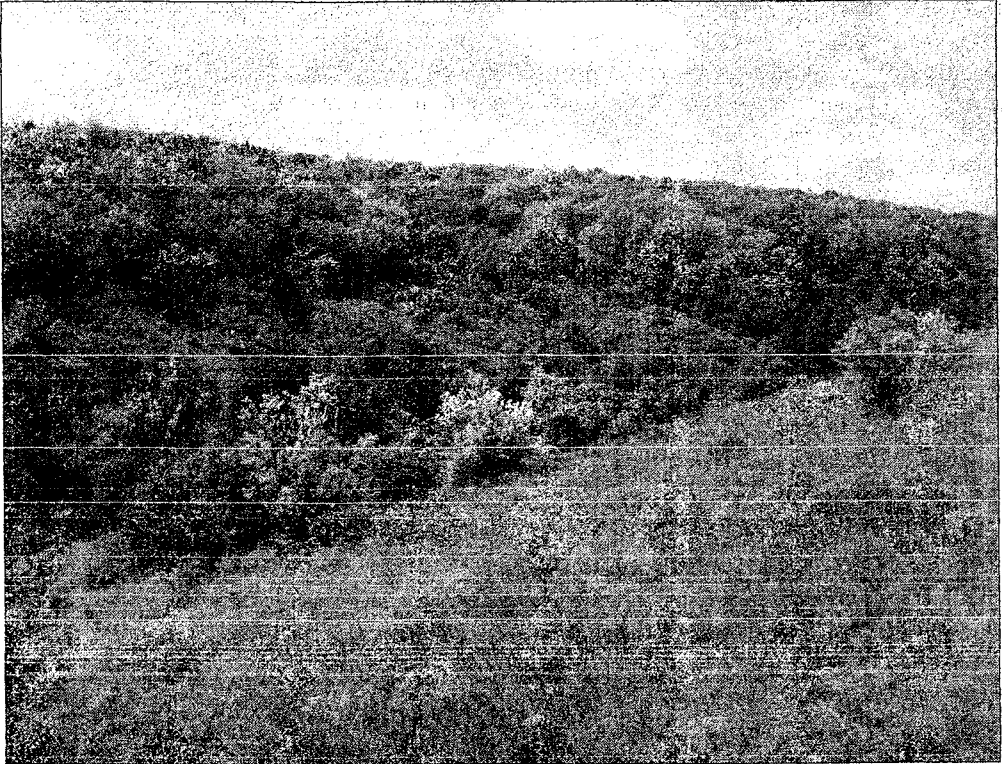

Карта 44. Поширення шовкопряда похідного дубового

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 25–35 мм. Загальне забарвлення крил світло-коричневе. Дискальна область передніх крил світліша загального фону. Черевце пухнасте, світло-коричневе. На задніх крилах в анальному куті сіра або коричнево-сіра пляма, решта поверхні – майже біла.

Преімагінальні стадії. Гусениць строката. На спині чорна смужка, по боках синя, безпосередньо над ногами біла. Стигми в жовтій обвідці, над ними ряд жовтих, більших за розміром, плямочок. Усе тіло вкрите довгими волосками білого кольору. Вони отруйні, в людини й тварин можуть викликати інтенсивні подразнення.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VII – початок VIII). Активні вночі, інколи летять на світло. Монодендрофаг (*Qaerolis*). Удень гусінь ховається у великому кублі. Щовечора, утворюючи декілька рядів, гусінь з кубла підіймається по стовбуру до листків. Ряди мають щільну (при пересуванні кожна гусінь зберігає постійний контакт з попередньою особиною) будову, яка забезпечується шовковою павутинкою. Гусінь спочатку об'їдає листок, залишаючи жилки, згодом знищує всю листову поверхню. Після харчування, у тому ж порядку, гусінь вертається до кубла. Стадія гусені триває з травня по червень. Зимує на стадії яйця.

Рис. 4.17. Типовий біотоп шовкоприда похідного дубового

Економічне значення. Вважається небезпечним листогризом. Але на території області спалахів чисельності за всю історію спостережень зафіксовано не було.

Література: Брамсон, 1883; Шелюшко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; державец, 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Nassig, 2000; Мешкова, 2002; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Schintlmeister, 2008.

ПІДРОДИНА PYGAERINAE
РІД *CLOSTERA* Samouelle, 1819

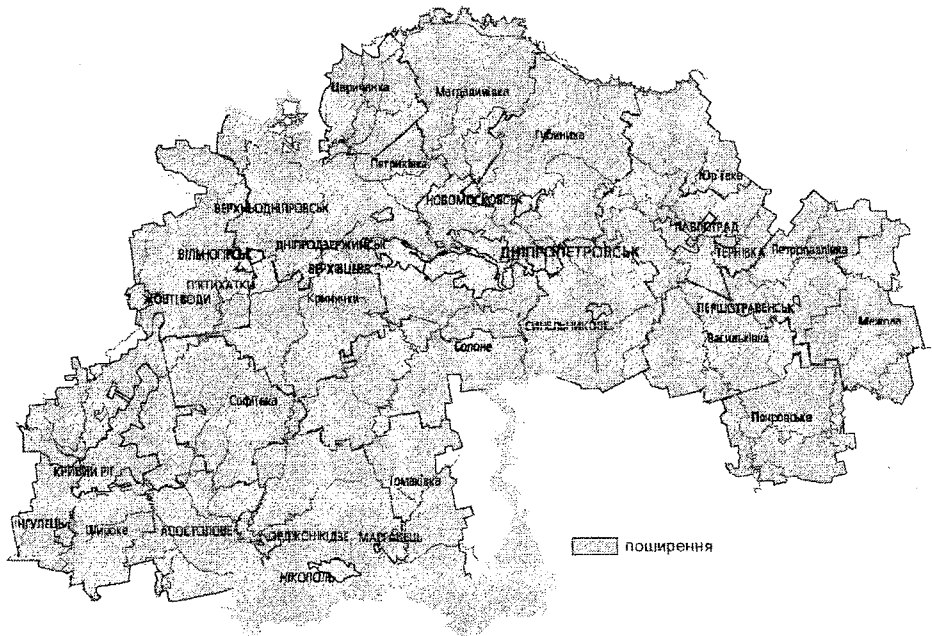
Clostera curtula (Linnaeus, 1758)

Кисточниця хвостата

Таксономія. Один із чотирьох видів роду у фауні України та у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Сибір, гори Центральної Азії, Далекий Схід. В Україні скрізь, у степовій зоні локально.

Місцезребування. Гігрофіл. У межах області відома переважно із заплавних лісових біогеоценозів р. Дніпро, Оріль і Самара та ін. (карта 45).

Карта 45. Поширення *C. curtula*

Морфологічні ознаки. Розмах крил 30–36 мм. Передні крила блідо сіро-коричневі, з коричневим трапецієподібним полем у верхній частині, яке обмежується з середини білуватою постдискальною смужкою. Ближче до базальної області крила розташовані дві або три поперечні смужки. Задні крила сірі або жовтувато-сірі, без рисунку.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-зеленого або світло-сірого кольору, із жовтими бородавками. Голова – чорна. Уздовж спини – біла смужка. По боках, ближче до ніг, проходить ряд червоних плямочок. Ноги червоні. На кожному сегменті розташовані по п'ять сірих волосків.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI, VII–VIII). Імаго не живиться. Активні вночі, часто летять на світло. Полідендрофаг (*Populus*, *Salix*, *Tilia*, *Ulmus*, *Acer*, *Alnus*, *Betula*). Гусінь розвивається в V–VI та VIII–IX, особини трапляються поодинокі або невеликими групами, активні вночі, вдень ховаються в кублах, сплетених із листя. Зимують на стадії лялечки.

Література: Шелюжок, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефегов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Legaut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

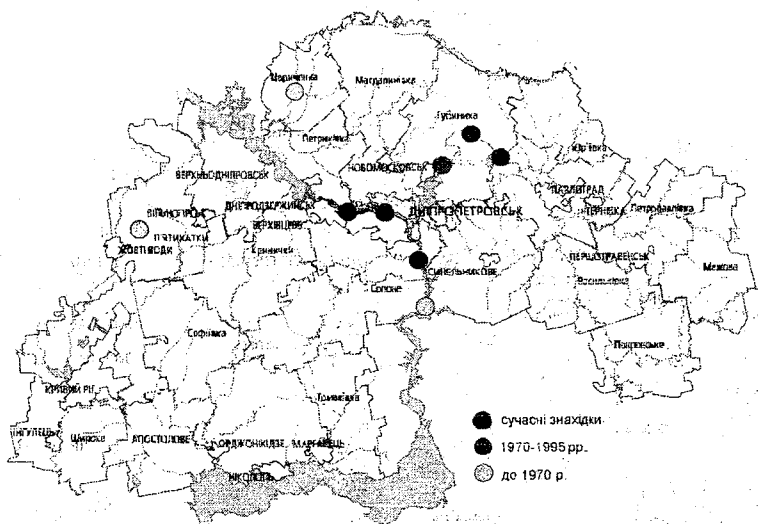

Clostera anachoreta* ([Denis et Schiffermüller], 1775)Кисточниця отшельниця*

Таксономія. Один із чотирьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський, температний. Вся Європа (крім найбільш північних районів, більшої частини Великобританії, південної частини Піренейського півострова та деяких островів Середземномор'я), Кавказ, Північна Індія, Сибір, Китай, Далекий Схід, Японія. В Україні скрізь, у степовій зоні локально.

Місцезребування. Гігрофіл. У межах області відома головним чином із заплавних лісових біогеоценозів р. Дніпро, Оріль і Самара (карта 46).

Карта 46. Поширення *C. anachoreta*

Морфологічні ознаки. Розмах крил 32–36 мм. Забарвлення світло-коричневе. Зона апекса верхніх крил темно-коричнева, іноді червоного кольору, на відміну від попереднього виду, не обмежена з внутрішнього боку білою смужкою. Під великою плямою, на більш світлому фоні, є дві чорні крапочки, причому верхня більша за нижню. Задні крила монотонно сірі.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-сірого кольору, із чорною головою. Уздовж спини – біла смужка. По боках, ближче до ніг, проходить ряд червоних плямочок. Ноги червоні. Все тіло вкрите рудими волосками.

Біологічні особливості. Дві генерації (IV–VI, VII–VIII). Активні вночі, часто летять на світло. Ооїгодендрофаг (*Populus, Salix*). Самця відкладає яйця рівними рядками, по 25–150 штук на верхній бік листка кормової рослини. Розвиток гусені в V–VI і VIII–IX. Молода гусінь скелетує листя, з третього віку грубо об'їдає листок. Гусінь першого – другого віку живиться у сутінки, вдень збивається в тісний клубок й ховається у скрученому листку. До третього віку гусінь існує спільно в кублах, утворених зі скелетованого листя, після третього линяння розповзається. Заляльковування відбувається в легких шовковистих коконах, що розміщуються поодиноці між листків, у тріщинах кори й навіть на поверхні ґрунту, серед підстилки. Розвиток лялечки першої генерації триває до 9 діб, лялечка другої – зимує.

Література: Шеложко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог ..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Clostera pigra (Hufnagel, 1766)

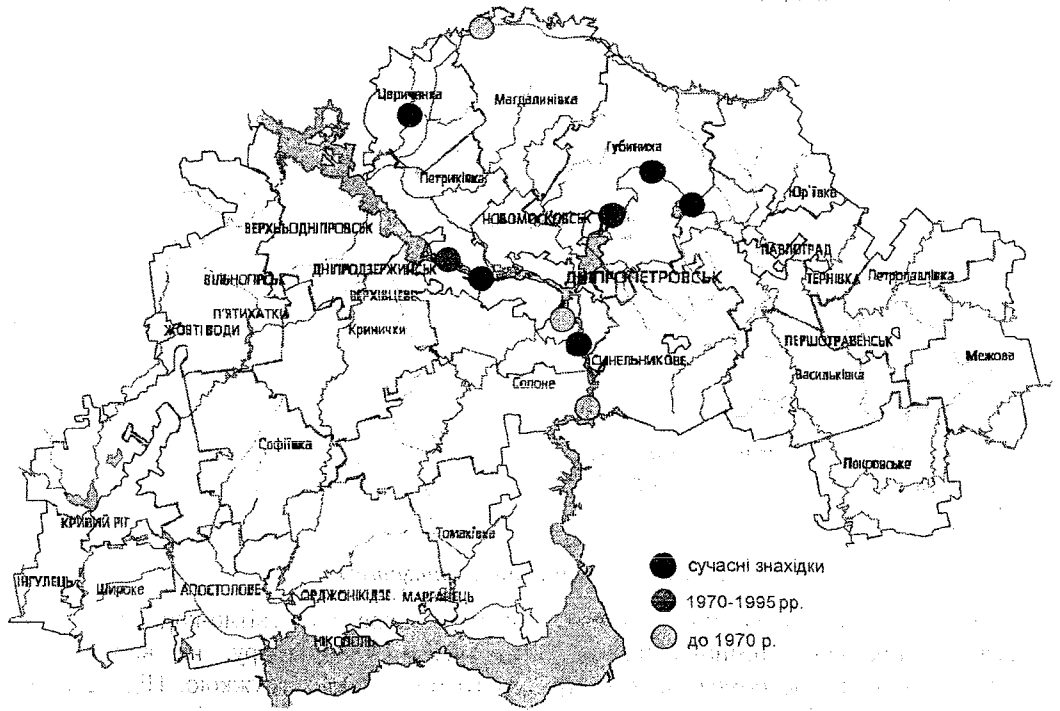
Китичник малий

Кисточниця мала, Кисточниця медлительная

Таксономія. Один із чотирьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Помірна зона Євразії. В Україні скрізь, дещо менша чисельність спостерігається на півдні, у степовій зоні.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території Дніпропетровської області відомий із груп біотопів (карта 47) заплав річок. Інколи може траплятися навіть у тальвегах балок, у вербових фітоценозах.

Карта 47. Поширення китичника малого

Морфологічні ознаки. Розмах крил 22–30 мм. Імаго коричнево-сірого кольору. На передніх крилах три нечіткі поперечні світлі смужки, зовнішня з яких примикає до переднього краю, утворюючи білу пляму. На апексі передніх крил темно-коричневе затемнення. Задні крила без рисунку.

Преімагінальні стадії. Загальне забарвлення світло-сіре. Все тіло вкрите білими волосками. На спині два ряди жовтих плямочок. По боках проходить широка чорна смужка, над ногами вузька жовта. На 4 та 11-му сегментах на спині подвійна чорна пляма. Голова чорна.

Біологічні особливості. Дві генерації (V–VI, VII–VIII). Імаго не живиться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*). Зимує на стадії гусені, в легкому коконі, на гілках між листям.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Clostera anastomosis (Linnaeus, 1758)

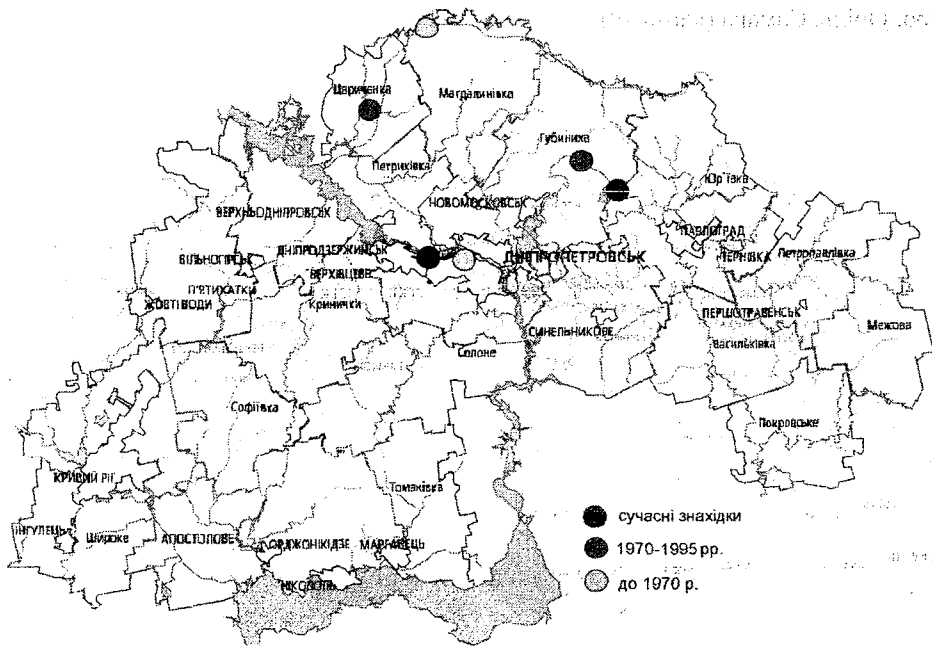
Китичник тополевий

Кисточница тополевая

Таксономія. Один із чотирьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Помірна зона Європи (за винятком Великобританії, західної частини Франції), Мала та Центральна Азія (на південь до Непалу включно), Китай, Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні скрізь, дещо менша чисельність спостерігається на півдні, у степовій зоні.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території Дніпропетровської області відомий із груп біотопів (карта 48) заплавлі річок. Інколи може траплятись навіть у тальвегах балок, у вербових фітоценозах.

Карта 48. Поширення китичника тополевого

Морфологічні ознаки. Розмах крил 30–40 мм. Обидві пари крил мають буре забарвлення, передні крила темніші, з фіолетово-червонуватим відлиском. На передніх крилах, у дискальній області на нижньому боці є світліший загального фону мазок. Нижня пара крил має однотонне буре забарвлення без рисунка.

Преімагінальні стадії. Загальне забарвлення дорослих гусениць темно-сіре, на спині чорна смуга, оточена з боків жовтими, більш вузькими смужками. На чорній смугі, на кожному сегменті, міститься по парі білих плямочок. На жовтих смужках, на кожному сегменті, по парі червоних бородавок із пучками волосинок.

Біологічні особливості. Дві генерації (V–VI, VII–VIII). Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*). Гусінь розвивається в V–VI та з VIII–IX до весни, спочатку тримається спільно, пізніше поодиночі. Зимує на стадії гусені.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

ПІДРОДИНА NOTODONTINAE

РІД NOTODONTA Ochsensheimer, 1810

Notodonta torva (Hübner, [1809])Син.: *tritophus* Esper, [1786]

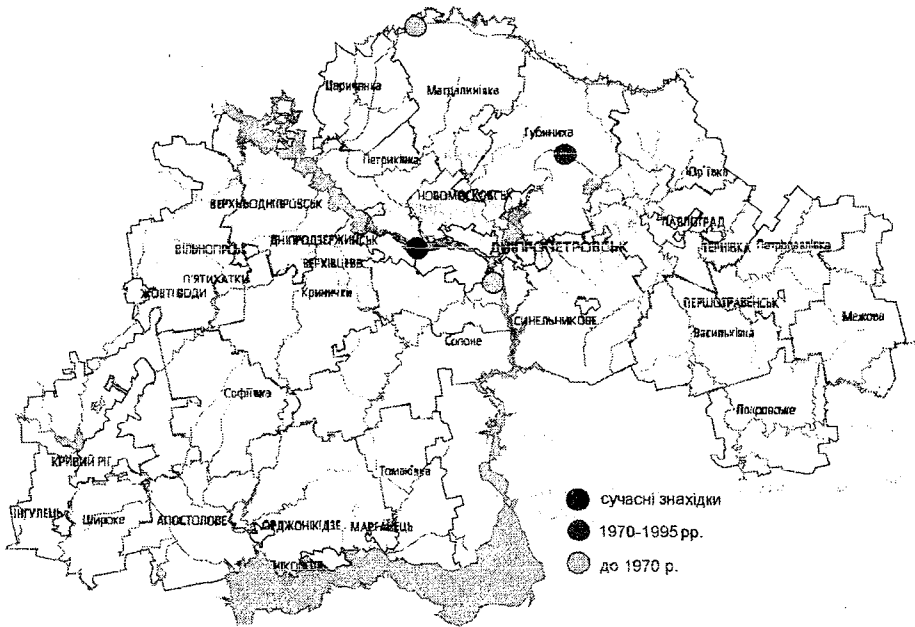
Зубниця сіра

Хохлатка серая, Хохлатка светло-бурая

Таксономія. Один із трьох видів роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний. Помірна зона Євразії, Північна Америка. В Україні – найчастіше в Карпатах, Поліссі, рідше в лісостеповій зоні.

Місцезребування. Гігрофіл. На території області найчастіше реєструється в долині р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 49).

Карта 49. Поширення зубниці сірої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 38–44 мм. Передні крила сірі. Уздовж зовнішнього краю проходить смужка, складена з маленьких білих штрихів. Дискальна область світліша, в ній міститься серпоподібна плямочка у світлій обвідці. Задні крила суцільно сірі з чорною плямою на задньому краї.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-зеленого або бурого кольору, останні два сегменти жовті. Бугри на спині загострені й розташовані на 4–6 й 11-му сегментах. Стигми в маленьких білих кружечках, оточених низкою білих крапочок. Посередині кожної червоної ноги проходить біла смужка.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI, VII–VIII). Імаго не живиться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Populus*, *Betula*, *Salix*). Гусінь розвивається в VI–VII і VIII–IX, перебуває поодинокі. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner. Damm, 2002; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Notodonta dromedarius (Linnaeus, 1767)

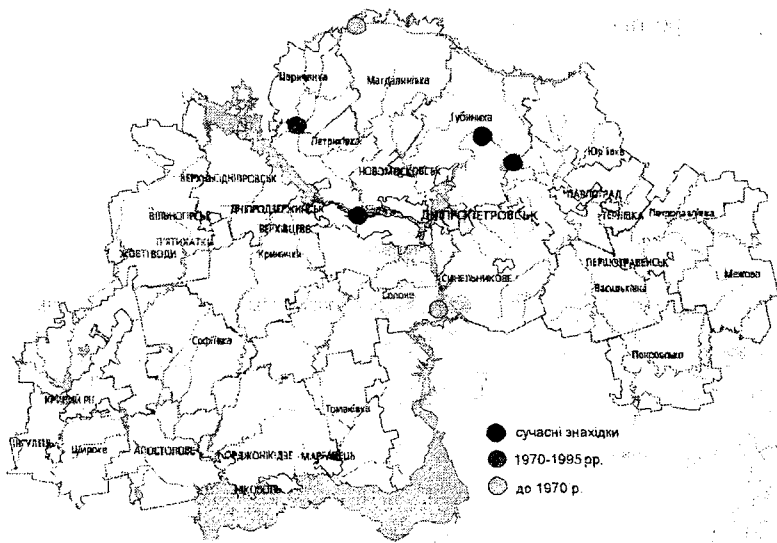
Зубниця вільхова

Хохлатка ольховая

Таксономія. Один із трьох видів роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Поширений майже по всій Європі, на Кавказі, у лісовій та лісостеповій зонах Росії – до Західного Сибіру. Вказаний для Приамур'я. В Україні – найчастіше в Карпатах, Поліссі, рідше в лісостеповій та степовій зонах.

Місцезнаходження. Мезофіл-2. На території області найчастіше реєструється в долині р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 50).

Карта 50. Поширення зубниці вільхової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 38–42 мм. Передні крила сіро-бурі, з іржаво-червоними плямами, жовтуватою основою й такого ж кольору ламаними смужками. Півмісячна пляма різко виступає. Задні крила темно-сірі, майже без рисунку.

Преімагінальні стадії. Яйце півкулеподібне, з плоскою основою, біле, на вершині зеленувате, протягом розвитку набуває блідо-зеленого кольору. Діаметр яйця становить приблизно 1,1 мм, висота – 0,45 мм. Гусінь жовто-зелена, зелена або коричнево-червона, із гребінцем на спині, що складається з виступів на 4–7 і 11-му сегментах. Голова темно-сіра або жовта. Від головної капсули до першого бугорка йде коричнево-червона смужка й така ж сама, тільки пунктиром, смужка по боках. Дихальця білі з чорною каймою. Передня пара ніг видовжена.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI, VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, часто прилітають на світло. Полідендрофаг (*Alnus*, *Populus*, *Betula*, *Salix*, *Quercus*, *Corylus*, *Tilia*). Самиця відкладає яйця кладками по 100–140 шт. Розвиток яйця триває приблизно тиждень. Гусінь розвивається в VI і VIII–IX, тримається поодиночці або невеликими групами. Зимує на стадії лялечки. Заляльковування відбувається в підстилці в легкому коконі.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиєц, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Notodonta tritophus ([Denis et Shiffermüller], 1775)

Син.: *phoebe* Siebert, 1790

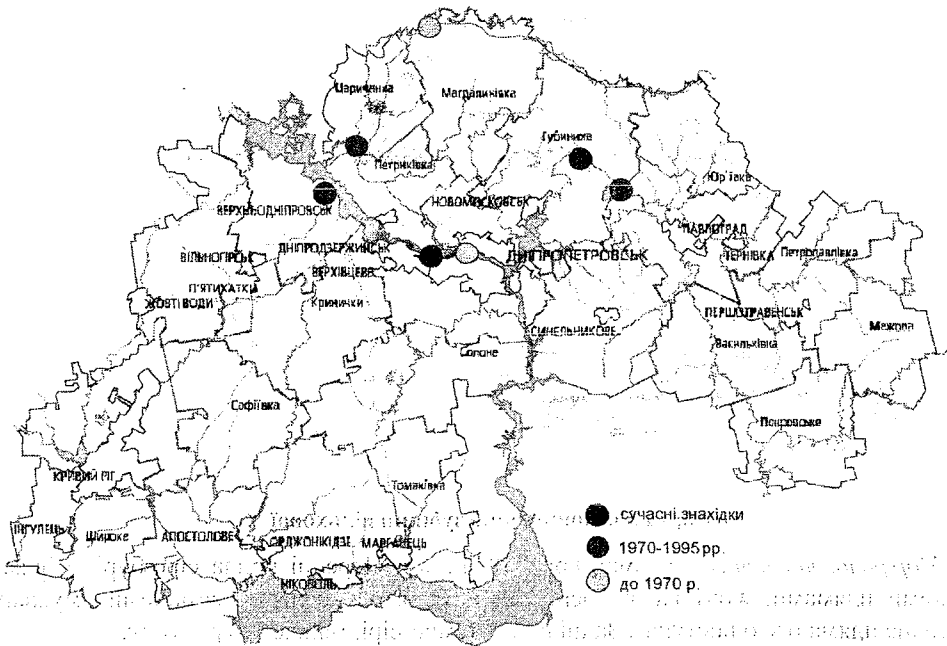
Зубниця світло-сіра

Хохлатка светло-серая, Хохлатка Феба

Таксономія. Один із трьох видів роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський, температний. Середня та (частково) Південна та Північна Європа, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, лісова та лісостепова зони Росії на схід до Західного Сибіру. В Україні – найчастіше в Карпатах, Поліссі, рідше в лісостеповій та степовій зонах.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області найчастіше реєструється в долині р. Оріль й байрачних лісах Верхньодніпровського району. Також поодинокі знахідки відомі з долин р. Дніпро та Самара (карта 51).

Карта 51. Поширення зубниці світло-сірої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 37–50 мм. Передні крила світло-бурого кольору, у центрі й біля зовнішнього краю є широка, часто розмита, жовто-бура смужка й велика пляма форми півмісяця, жовто-бурого кольору в білій обвідці. Задні крила сірувато-білі.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-зелена або бура. Останні два сегменти – жовті. На 5–7 та 11-му сегментах містяться трикутні загострені вирости. Дихальця сірого кольору в білій обвідці. По боках проходить ледве помітна біла смужка, яка інколи може заміщатись пунктиром. Голова червоно-бура, вкрита чорними крапками.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI, VI–VIII). Імаго не живиться. Гусінь розвивається в VI–VII та в VIII–IX. Олігодендрофаг (*Populus*, рідше *Betula*, *Salix*). Самиця відкладає яйця невеликими купками на листки кормової рослини. Зимує на стадії лялечки. Заллялювання відбувається в підстилці.

Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелтожко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *ELIGMODONTA* Kiriakoff, 1967

***Eligmodonta ziczac* (Linnaeus, 1758)**

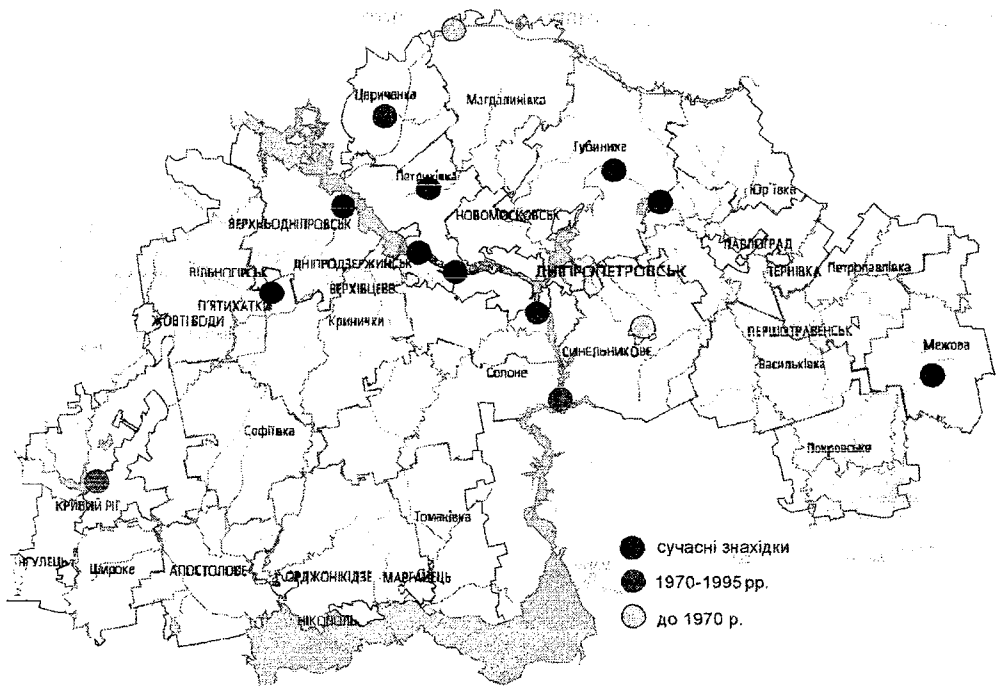
Зубниця зигзаг

Хохлатка зигзаг

Таксономія. Єдиний представник роду у фауні України. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Північна Африка, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Іран, Центральна Азія (частково), Південний Сибір, Якутія. В Україні – майже скрізь, у степовій зоні локально.

Місцеперебування. Гігрофіл. На Дніпропетровщині постійно реєструється тільки в заплавних екосистемах малих та середніх рік, по долині р. Дніпро проходить до крайнього півдня області (карта 52).

Карта 52. Поширення зубниці зигзаг

Морфологічні ознаки імаго. Розмах крил 40–48 мм. Передні крила жовтуватобурі, в середині вкриті сріблястим нальотом, у напрямку до зовнішнього краю косо поставлена темна іржаво-бура пляма форми півмісяця. Задні крила сірі.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь фіолетово-рожеувата. Завдяки гострим буграм на 5 й 6-му сегментах і збільшеному II-му сегменті має характерну зигзагоподібну форму. Голова червонувато-бура. Лялечка червонувато-чорна.

Біологічні особливості. Дві генерації (V, VII–VIII). Імаго не живляться. Олігодендрофаг (*Populus, Betula, Fraxinus, Tilia*). Імаго активні в сутінки та вночі. Самиця відкладає яйця невеликими купками на листки кормової рослини. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Катахор ..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *DRYMONIA* Hübner, [1819]

***Drymonia dodonaea* ([Denis et Schiffermüller], 1775)**

Син.: *trimacula* Esper, 1785

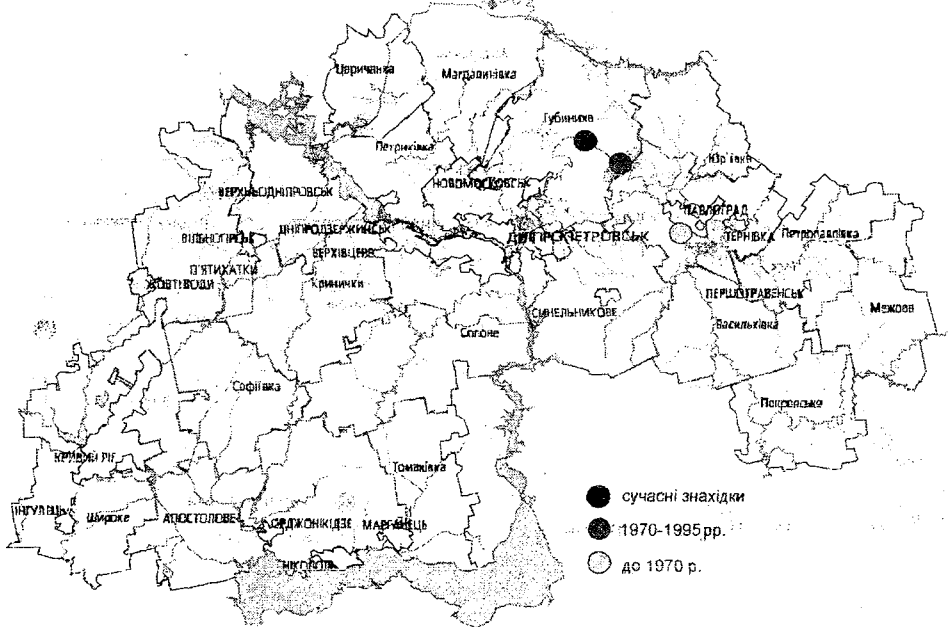
Дрімонія додоная

Дрімония додоная

Таксономія. Один із п'яти видів роду фауни України та один з чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-малоазійський. Західна, Центральна та, частково, Південна та Південно-Східна Європа, Кавказ, Мала Азія. На сході досягає Південного Сибіру. В Україні майже скрізь, але найчастіше на півдні.

Місцезребування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області відомий тільки з короткозаплавних лісів долини р. Самара та Вовча (карта 53).

Карта 53. Поширення дрімонії додоная

Морфологічні ознаки. Розмах крил 36–40 мм. На задньому краї передніх крил є “зубчик” утворений лусочками. Постдискальна область світліша за решту крила. В базальній області складний рисунок, утворений сполученням темних і світло-сірих смужок. Задні крила сіро-коричневі, майже без візерунка.

Премагінальні стадії. Гусінь повністю зелена. По боках, уздовж усіх сегментів, проходить біла або жовта смужка, на якій розташовані чорні дихальця в білих обвідках. Лялечка чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний (IV–VI). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Гусінь розвивається в VI–VIII, тримається поодинокі або невеликими групами. Монодендрофаг (*Quercus*), але є повідомлення про додаткове живлення на *Fagus* і *Betula*. Зимує на стадії лялечки.

Література: Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

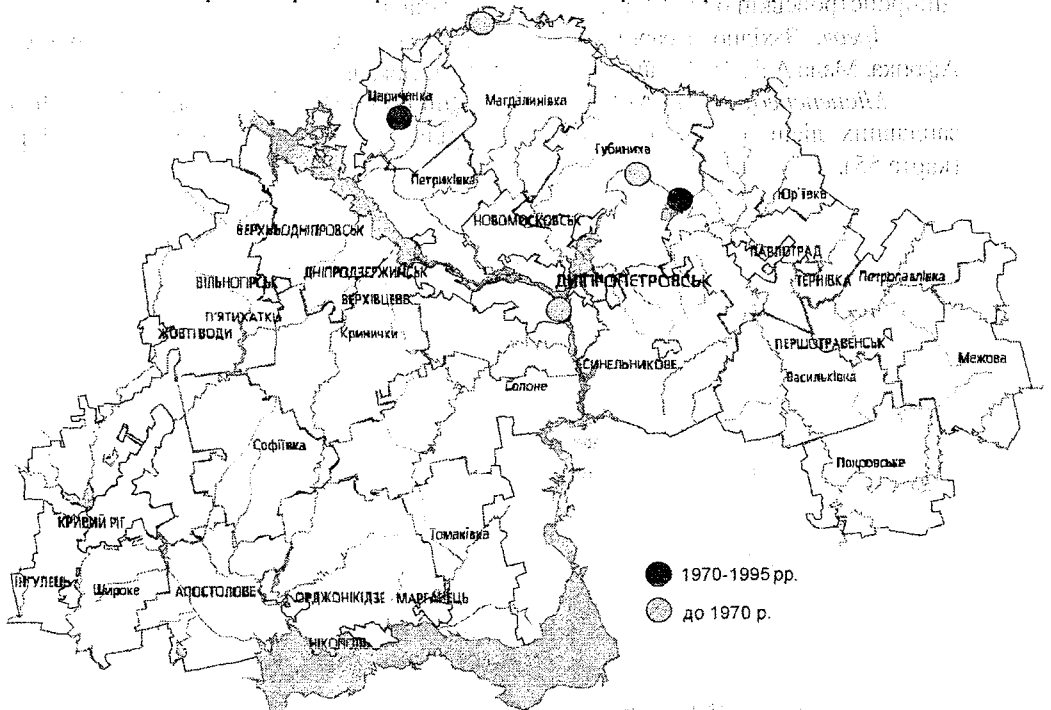

D. querna ([Denis et Schiffermüller], 1775)

Таксономія. Один із п'яти видів роду фауни України та один з чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопаlearктичний. Західна, Центральна та Південна Європа, Північна Африка, Мала Азія. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області відомий тільки із заплавлених лісів долини р. Самара та Оріль, інколи в долині р. Дніпро (карта 54).

Карта 54. Поширення *D. querna*

Морфологічні ознаки. Розмах крил 34–40 мм. Загальне забарвлення крил сіре. На верхніх крилах дві зубчасті смужки чорного кольору, у дискальній частині розмита широка біла смужка. Задні крила білі, без рисунку.

Преімагінальні стадії. Гусениця зелена, на спині подвійна білувата тоненька смужка; по боках – жовта. Голова й ноги зелені.

Біологічні особливості. Бівольтинний (IV–V та VI–VII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Самця відкладає яйця рядками по 3–10 штук на гілки. Монодендрофаг (*Quercus*). Гусінь розвивається у V–VI та VIII–IX; живлення відбувається вночі, вдень гусениці ховаються на нижньому боці листка кормової рослини. Зимують на стадії лялечки.

Література: Gaede, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Drymonia ruficornis (Hufnagel, 1766)

Син.: *chaonia* (Denis et Schiffermüller, 1775)

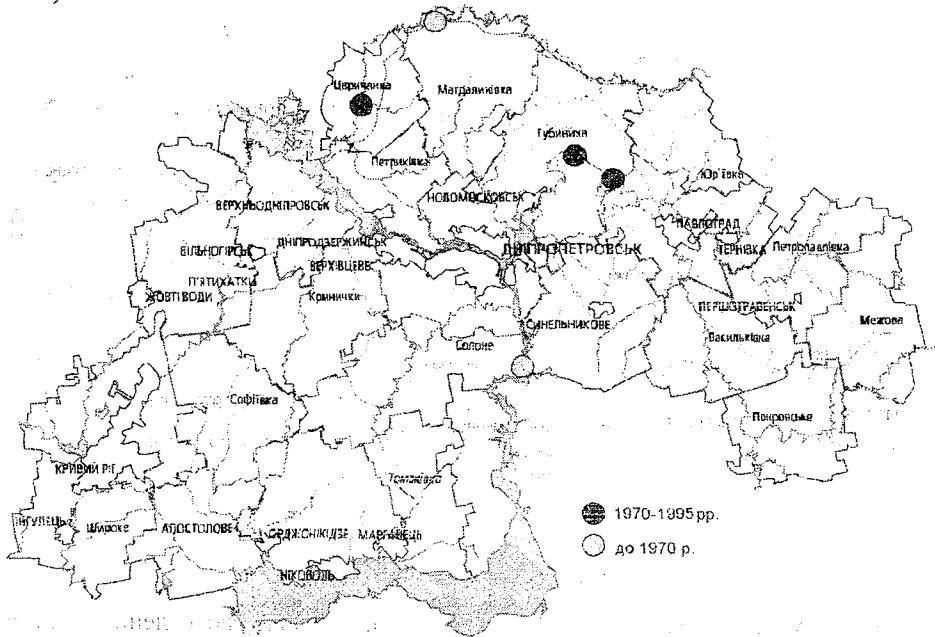
Дрімонія рудовуса

Дримония рыжеусая

Таксономія. Один із п'яти видів роду фауни України та один з чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Західна, Центральна та Південна Європа, Північна Африка, Мала Азія. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцезребування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області відомий тільки із заплавних лісів долини р. Самара та Оріль, інколи трапляється в долині р. Дніпро (карта 55).

Карта 55. Поширення дрімонії рудовусої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 36–39 мм. Загальне забарвлення крил сіре. На верхніх крилах дві зубчасті смужки білого кольору, між якими ближче до зовнішнього краю міститься по одній білій плямі, в основі яких чорний півмісяць. Задні крила світло-сірі. У самців досить великі гребенеподібні вусики.

Преімагінальні стадії. Гусінь молодших віків світло-жовта, згодом стає зеленого кольору. На спині одна жовта смужка, такі ж самі й по боках. Стигми в чорній обвідці. Головна капсула зелена, ротовий апарат жовтого кольору.

Біологічні особливості. Моновольтинний (IV–V). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Самця відкладає яйця рядками по 3–10 штук на гілки. Монодендрофаг (*Quercus*). Гусінь розвивається у V–VI, живе поодиночці або невеликими групами. Живлення відбувається вночі, вдень гусінь ховається на нижньому боці листка кормової рослини. Зимує на стадії лялечки.

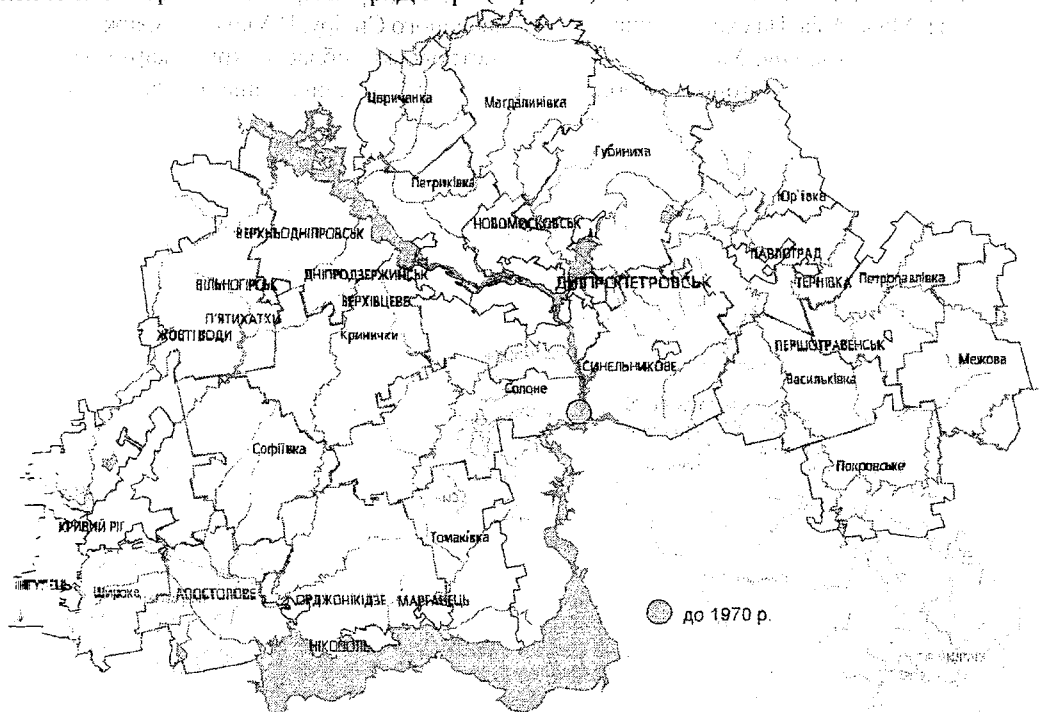
Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

D. velitaris (Hufnagel, 1766)

Таксономія. Один із п'яти видів роду *Dacnusa* України та один з чотирьох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західна, Центральна та частково Південна Європа, Кавказ та Закавказзя, Східна Туреччина. Поширення в Україні не вивчене. Відомий із Західної України, Поділля та Київщини.

Місцеперебування. Колекційний матеріал відсутній, відомий лише за літературними даними. Л. Г. Апостолов (1981) наводить цей вид для байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 56).

Карта 56. Поширення *D. velitaris*

Морфологічні ознаки. Розмах крил 36–40 мм. Загальне їх забарвлення сіро-коричневе. На верхніх крилах дискальна область відокремлена подвійною чорною смужкою. В апексі верхніх крил ледь світліша пляма трикутної форми. Задні крила світло-коричневі.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката – вентральна частина світло-зеленого кольору, дорсальна – темно-зелена; по боках подвійна смужка – знизу біла, верхня частина червона. Голова й ноги зелені.

Біологічні особливості. В регіоні не відомі, за літературними даними, в Центральній Європі вид моновольтинний (IV–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Монодендрофаг (молоді дерева та чагарники *Quercus*). Гусінь розвивається у VII–IX. Зимує на стадії лялечки на поверхні ґрунту серед листя у легкому коконі.

Література: Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Katalog..., 2008; Schmitzmeister, 2008.

РІД *PHEOSIA* Hübner, [1819]

Pheosia tremula (Clerck, 1759)

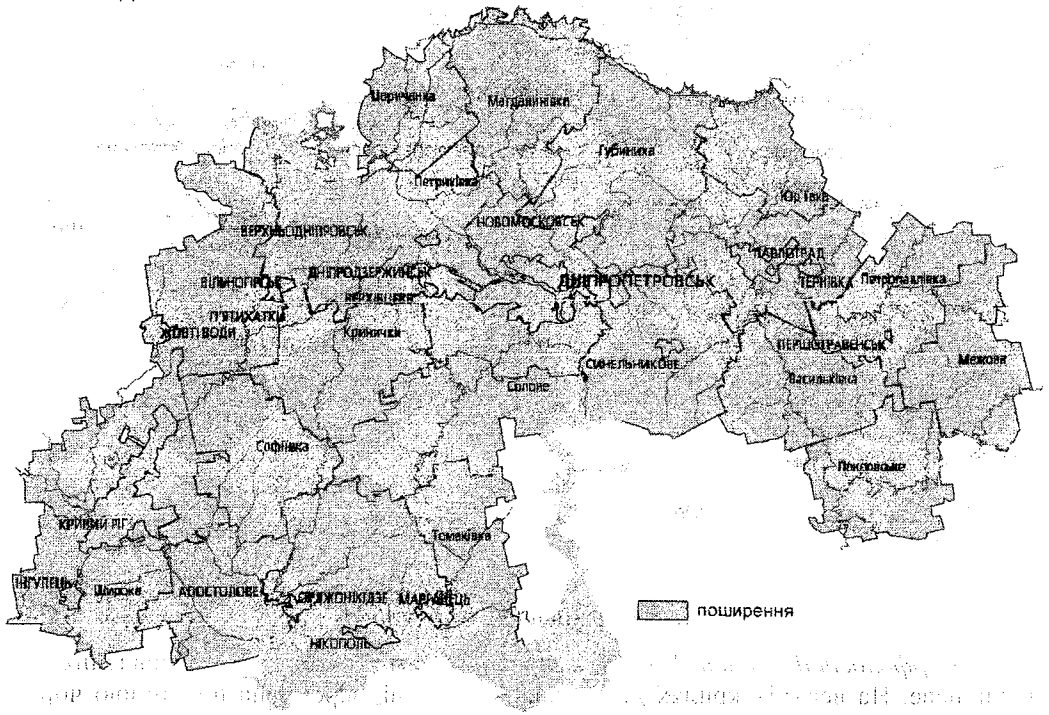
Зубниця осикова

Хохлатка осиновая

Таксономія. Один із двох видів роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західно-палеарктичний. Майже вся Європа, крім Крайньої Півночі, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія. На сході поширений до Південного Сибіру. В Україні – майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області скрізь (карта 57), де є кормові рослини – різні тополі, верби, берези (рис. 4.18). Найчастіше в долинах рік та в тальвегах давніх балок.

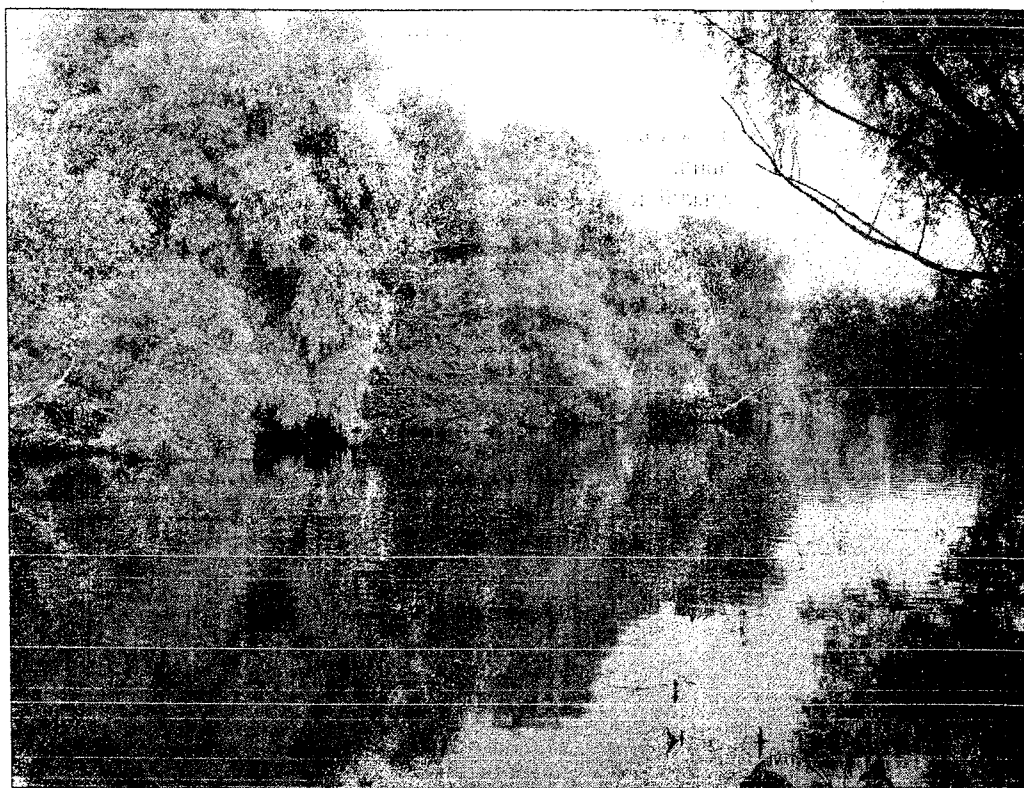
Карта 57. Поширення зубниці осикової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 45–56 мм. На задньому краї передніх крил є “зубчик”, утворений лусочками. Через усе переднє крило – від апекса до базальної області проходить широка білувато-кремова смуга. На задньому кінці передніх крил на чорному фоні виділяються вузькі із загостреним кінцем білі смужки. Задні крила білуваті, з чорною плямою на анальному кінці.

Преімагінальні стадії. Яйце півкулеподібне, молочно-біле, протягом розвитку його колір змінюється й доходить до блідо-зеленого. Діаметр – приблизно 1,4 мм, висота – майже 0,6 мм. Гусінь зелена, уздовж спини білувата, із жовтою смужкою по боках. На 11-му сегменті – тупий виступ. Дихальця чорні в білій обвідці. Голова коричнева.

Біологічні особливості. Дві генерації (IV–VI, VII–VIII). Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Populus*, дещо рідше *Salix*, *Betula*). Гусінь розвивається в V–VII і

IX–X, тримається поодиноці або невеликими групами. Зимуює на стадії лялечки. Заляльковування відбувається у ґрунті.

Рис. 4.18. Типовий біотоп зубниці осикової

Економічне значення: у деяких країнах Центральної Європи, через формування монокультурних насаджень з канадського гібриду тополі (*Populus x canadensis*), в окремі роки спостерігались масові спалахи чисельності. Але значних економічних збитків від цього виду не зафіксовано. Спалахи масового розмноження реєструвались також у Сибіру.

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Кондаков и др., 1974; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиец, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Pheosia gnoma (Fabricius, 1776)

Син.: *dictaeoides* Esper, 1789

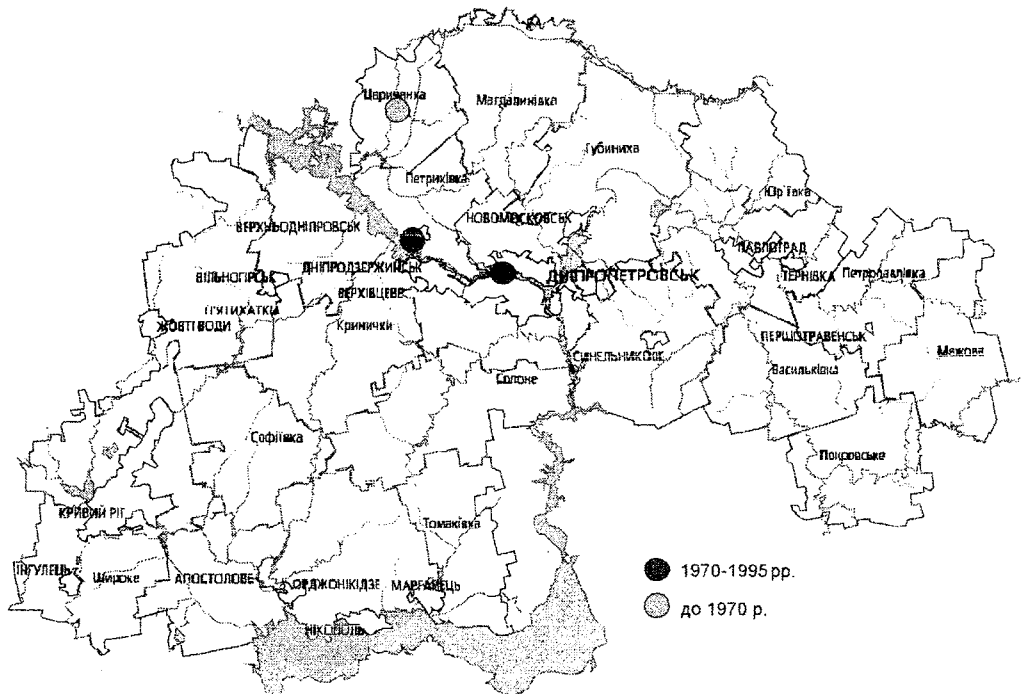
Зубниця березова

Хохлатка березовая

Таксономія. Один із двох видів роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа, Сибір, Центральна Азія (частково).

Місцеперебування. Гігрофіл. У Дніпропетровській області відомий лише із заплавних лісів р. Дніпро, Оріль (карта 58).

Карта 58. Поширення зубниці березової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 42–49 мм. Від попереднього виду відрізняється тим, що на задньому куті перелних крил до зовнішнього краю підходить одна велика трикутна біла пляма. Задні крила світло-коричневі з темною плямою на анальному кінці.

Преімагінальні стадії. Гусінь також дуже схожа із попереднім видом, однак колір тіла нижче бічної світлої смужки сіро-коричневий, а не зелений.

Біологічні особливості. Одна генерація (VI–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*, *Betula*). Самиця відкладає яйця маленькими кладками до 30 штук. Зимує на стадії лялечки. Заляльковування відбувається в підстилці, на поверхні ґрунту.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Коломієц, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *PTEROSTOMA* Germar, 1812

***Pterostoma palpina* (Clerck, 1759)**

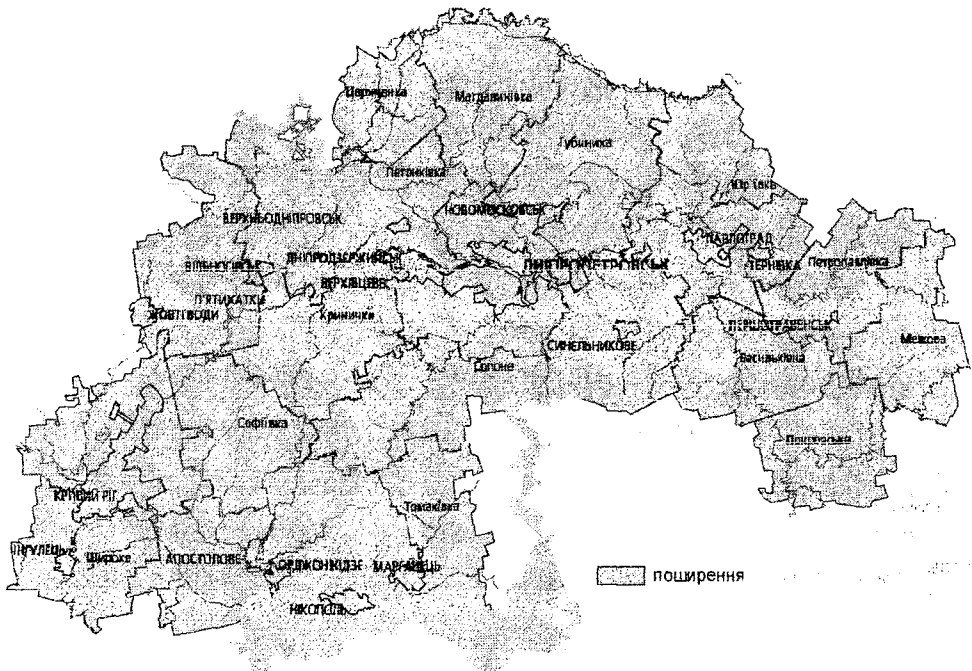
Зубниця гостроголова

Хохлатка остроголова

Таксономія. Єдиний вид роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Середня Європа, Середземномор'я, Кавказ і Закавказзя, лісостепова зона Росії, Південний Сибір до Далекого Сходу. В Україні – по всій території. Найнижча чисельність – у степовій зоні.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У межах Дніпропетровської області відома скрізь (карта 59). Найбільшої чисельності сягає у долинах річок, укритих лісовими формаціями, постійно ресструється у міських паркових фітоценозах.

Карта 59. Поширення зубниці гостроголової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 35–50 мм. Щупики в імаго дуже довгі, що надає голові загостреного вигляду. Фон обох пар крил майже завжди сірий, на передніх крилах чітко виражений “зубчик”.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-зелена. Спинний бік значно темніший. По спині проходять дві тоненькі білі смужки. По боках – тоненька чорна смужка, поєднана з білою й блакитною, які розташовані ближче до ніг. Головна капсула темно-зелена.

Біологічні особливості. Дві генерації (V–VI, VII–IX). Імаго не живиться. Полідендрофаг (*Salix*, *Populus*, *Quercus*, *Carpinus*, *Betula*, *Alnus*, *Tilia*, *Sorbus*). Зимує на стадії лялечки. Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту.

Література: Eckstein, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиец, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефстов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Földner, Damm, 2002; Плющ, Шешурак, 1997; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *LEUCODONTA* Staudinger, 1892

Leucodonta bicoloria ([Denis et Schiffermüller], 1775)

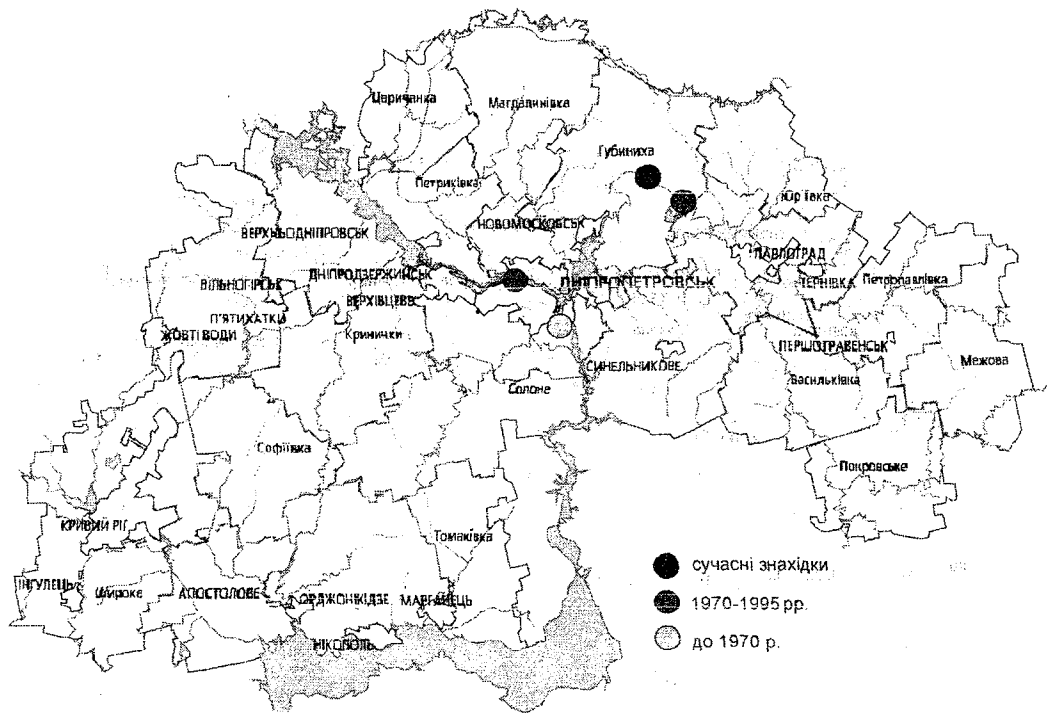
Зубниця двокольорова

Хохлатка двухцветная

Таксономія. Єдиний вид роду фауни України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Середня та (частково) Північна Європа, лісова та лісостепова зони Росії, Південний Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні – майже по всій території; у степовій зоні – рідкісний та локальний. Відсутній у Криму.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У межах Дніпропетровської області відома лише за поодинокими знахідками із заплавлених лісів р. Самара та Дніпро (карта 60, рис. 4.19).

Карта 60. Поширення зубниці двокольорової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 34–38 мм. Передні крила білі з невеликим виступом на задньому краї, поруч з яким у типовій формі є досить велика Т-подібна оранжево-червона пляма в чорній обвідці по внутрішньому краю.

Преімагінальні стадії. Яйце стоячого типу, у профіль зі скошеними кутами поблизу плоскої основи. Поверхня хоріона зверху гладенька, без ребер, з нормально розвиненою сітчастою структурою, шестикутні комірки якої видовжені. Забарвлення біло-блакитно-зелене, мікропілярна зона й основа яйця темно-зелені. Висота яйця – 0,5 мм. Діаметр – 0,9–1,0 мм. Гусінь жовто-зелена з темно-зеленою широкою смужкою вздовж спини, двома темно-зеленими смужками по боках і більш широкою смужкою вздовж ніг.

Біологічні особливості. Одна генерація (V–VII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Betula*, *Tilia*). Самиця відкладає маленькі кладки від 5 до 120 штук, інколи яйця відкладаються по одному. Стадія яйця триває близько

12 діб. Гусінь першого віку живиться епідермісом і паренхімою на нижньому боці листка, згодом залишає дірчасті пошкодження. Доросла гусінь здатна повністю знищувати листок. Стадія гусені триває 1,5 місяця. Зимує лялечка. Заляльковування відбувається в підстилці, у маленькій колисці з часток ґрунту й опаду.

Рис. 4.19. Типовий біотоп зубниці двокольорової

Економічне значення. Вважається шкідником березових лісів Сибіру та деяких інших територій. В умовах області, як і на території країни, спалахи чисельності не реєструвались.

Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиец, Агтамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Тагаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *PTILODON* Hübner, [1822]

Ptilodon capucina (Linnaeus, 1758)

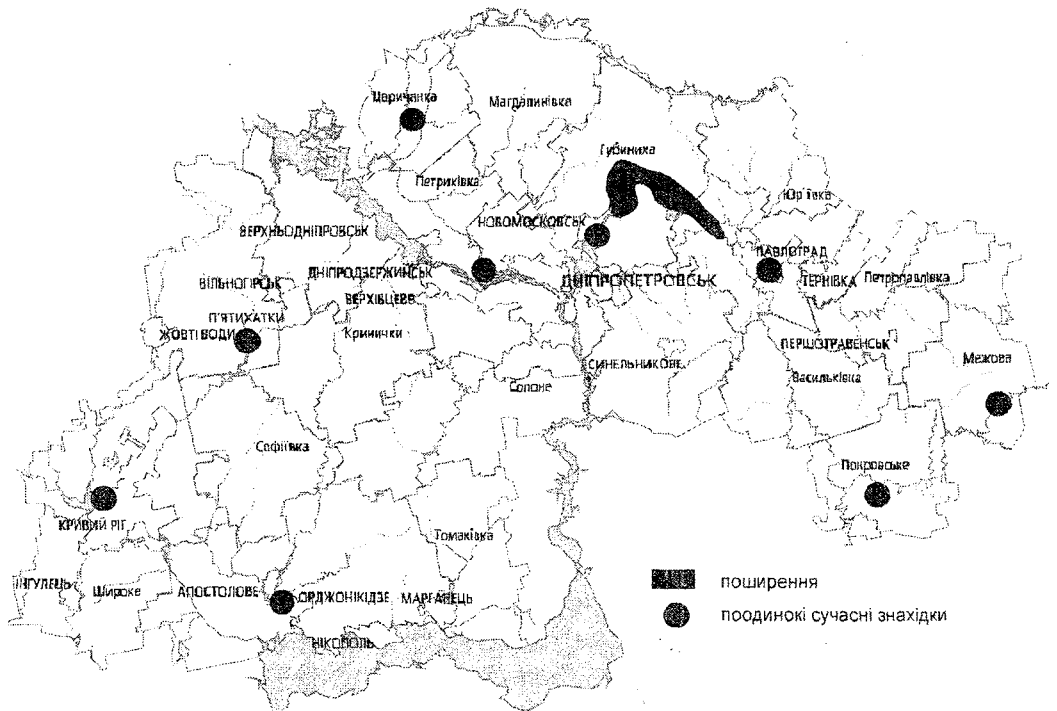
Зубниця горбата

Хохлатка липовая, Хохлатка горбатая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Європа, Кавказ, лісова й лісостепова зони Сибіру, Китай, Корея, Далекий Схід, Японія. В Україні – скрізь, але місцями локально, в окремі роки на півночі може бути масовим.

Місцезаребування. Мезофіл-2. В області трапляється винятково у лісових біотопах короткозаплавного типу, найчастіше імаго реєструються в долині р. Самара (карта 61, рис. 4.20).

Карта 61. Поширення зубниці горбаті

Морфологічні ознаки. Розмах крил 38–45 мм. Верхні крила світло-коричневі, їх зовнішній край зубчастий. В постдискальній області від її переднього краю до заднього проходить більш-менш виразна чорна смужка, яка переходить у темно-коричневий “зубчик”. Задні крила світло-коричневі з темно-коричневою плямою в анальному куті, поділеною навпіл світлою тонкою смужкою.

Преімагінальні стадії. Яйце півкулеподібне з плоскою основою, біле з жовтою плямою біля мікропіле, з часом стає світло-блакитним; діаметр – 1,0 мм, висота – 0,7 мм. Гусінь зеленого кольору. Голова зелена або коричнева. Тіло зелене, інколи рожевувате, на спині білуватє з двома бугорками на 11-му сегменті. Бічна смужка жовта з червоними крапочками на кожному сегменті. Бугорки на 11-му сегменті з червоними вершинами. У стані спокою гусінь часто загинає кінець тіла догори й назад. Ноги всіх сегментів червоні. Передостанній

сегмент жовтий, анальний – червоний. Ротовий апарат також червоного кольору. Все тіло вкрите рідкими сірими волосками.

Біологічні особливості. Дві генерації (V–VI; VIII–IX). Імаго не живиться. Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрофаг (*Betula*, *Quercus*, *Tilia*, *Populus*, *Salix*, *Alnus*, *Sorbus*, *Rosa*, *Cerasus*, *Rubus*, *Sanguisorba*). Самиця здатна за життя відкласти до 200 яєць, які вона розміщує на нижню поверхню листка правильними рядками до 40 штук. Стадія яйця триває близько тижня. Гусінь розвивається в VI–VII та VIII–IX, спочатку тримається невеликими групами, пізніше поодинокі. Закінчивши живлення, гусінь падає в підстилку, утворює колиску з шовковинок і часток ґрунту, де й відбувається заляльковування. Зимують на стадії лялечки, інколи двічі.

Рис. 4.20. Типовий біотоп зубниці горбаті

Література: Wolff, Krause, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шеложко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Коломисц, Артамонов, 1985; Carter, Haigreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 2001; Földner, Damm, 2002; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintmeister, 2008.

Ptilodon cucullina ([Denis et Schiffermüller], 1775)

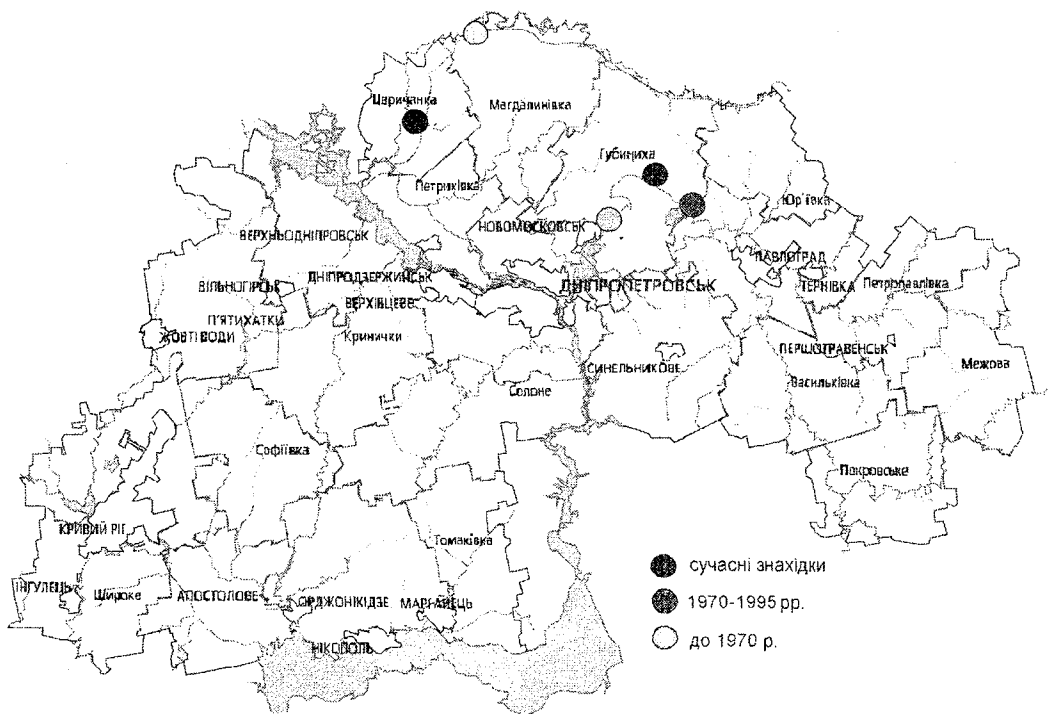
Зубниця кленова

Хохлатка кленовая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Центральна та Східна Європа, Мала Азія. В Україні – майже скрізь, але локально, ніколи не буває численним.

Місцеперебування. Мезофіл-2. В області зустрічається винятково у лісових біотопах короткозаплавного типу, найчастіше імаго реєструються в долині р. Самара (карта 62).

Карта 62. Поширення зубниці кленової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 40–46 мм. Верхні крила світло-коричневі, їх зовнішній край зубчастий. Маргінальна область значно світліша решти крила. Нижні крила оливково-світло-коричневі. На анальному кінці – темно-коричнева пляма. Черевце жовте, грудний відділ коричневий.

Преімагінальні стадії. Гусінь зелена, по спині від анального сегмента до ротового отвору проходять дві білі смужки. На всіх черевних сегментах є бугорки.

Біологічні особливості. Одна генерація (V– початок VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрофаг (*Acer*, *Quercus*, *Ulmus*, *Sorbus*, *Corylus*). Самиця відкладає яйця купками на поверхню листка кормової рослини. Гусінь розвивається в VIII–IX, тримається невеликими групами або поодиночі. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *ODONTOSIA* Hübner, [1822]

***Odontosia carmelita* (Esper, 1799)**

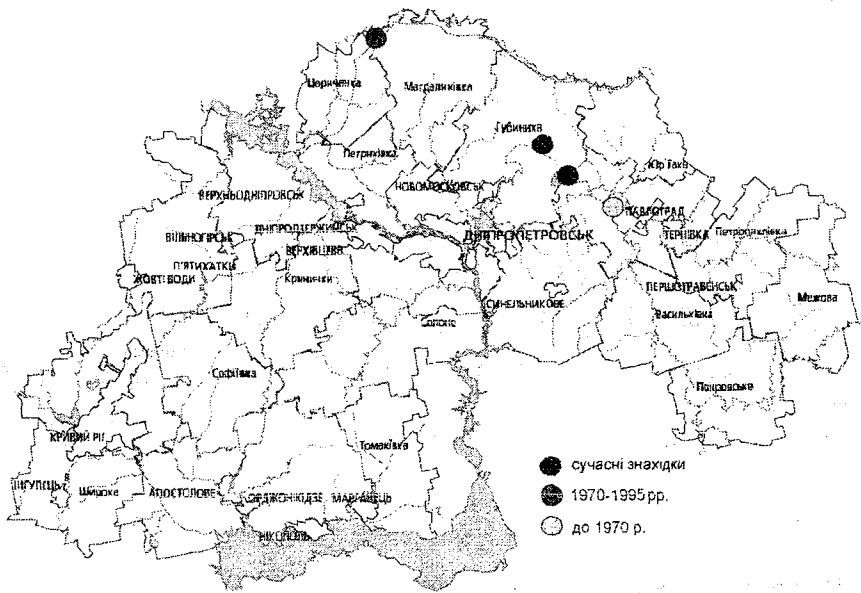
Зубниця-кармелітка

Хохлатка-кармелітка

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейський температний. Помірна зона Європи. В Україні – майже скрізь, але локально, ніколи не буває численним. Відсутній у Криму та деяких степових районах.

Місцезнаходження. Мезофіл-2. В області трапляється винятково у лісових біотопах короткозаплавного типу, найчастіше імаго реєструються в долині р. Самара (карта 63).

Карта 63. Поширення зубниці-кармелітки

Морфологічні ознаки. Розмах крил 40–46 мм. Передні крила коричнево-сірі з фіолетовим відливом, із зазубреним зовнішнім краєм, на внутрішньому краї – характерний зубчик із лусочок. Перед вершиною переднього крила – білувато-жовта пляма. Задні крила бурувато-сірі, з вузькою світлою смужкою, біля заднього кута – чорна пляма.

Преімагінальні стадії. Гусінь завбільшки до 37 мм, із зеленою або жовтою смугою на спині, поруч з якою розташовані смужки з жовтих крапочок. Дихальця з червоними плямами. Вентральна частина тулуба темно-зелена. Все тіло вкрите зморшками.

Біологічні особливості. Одна генерація (V–VII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Betula*, *Alnus*). Самиці відкладають яйця невеликими купками на листки кормової рослини. Розвиток стадії яйця триває 7–10 діб. Гусінь розвивається в VI–VIII, тримається невеликими групами або поодинокі. Зимує на стадії лялечки.

Література: Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýl, 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *Ptilophora* Stephens, 1828

Ptilophora plumigera ([Denis et Schiffermüller], 1775)

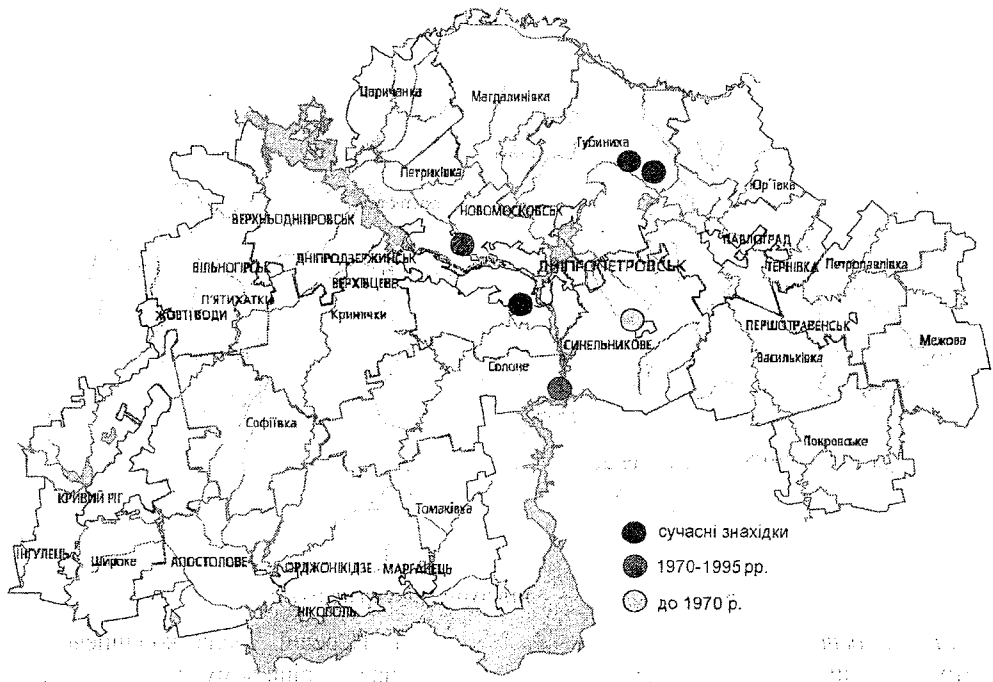
Зубниця перистовуса

Хохлатка перистоусая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейський. Середня та Південна Європа на Схід – до Нижнього Прикам'я. В Україні – майже скрізь, у степовій зоні рідкісний та локальний. Знаходження виду у Криму потребує підтвердження.

Місцеперебування. Мезофіл-1. У Дніпропетровській області відомий зі схилів балок, що межують із заростями терну. Постійно реєструється тільки в Присамарських байрачних екосистемах (карта 64).

Карта 64. Поширення зубниці перистовусої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 30–40 мм. Самці з вираженими гребінчастими вусиками. Загальне забарвлення крил світло-коричневе, але інколи може варіювати від світлого до темного; часто проступають темні жилки. Передні крила вохристі або оранжево-вохристі, з коричнюватою перев'яззю у центрі. Зовнішній край плавно увігнутий, задній кут округлий.

Преімагінальні стадії. Гусінь світло-зелена; по спині проходить темно-зелена смужка, по боках від неї дві білі. Смужка над ногами й стигмами не суцільна, а має вигляд пунктиру.

Біологічні особливості. Моновольтинний (X–XI), з'являється тільки після перших приморозків. Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Acer*, *Prunus*, *Salix*). Гусінь з'являється в V–VI. Зимує на стадії яйця, що відкладається в листопаді.

Література: Eckstein, 1922; Gaede, 1929; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Ефетов, Будашкин, 1990; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *GLUPHISIA* Boisduval, 1828

Gluphisia crenata (Esper, 1758)

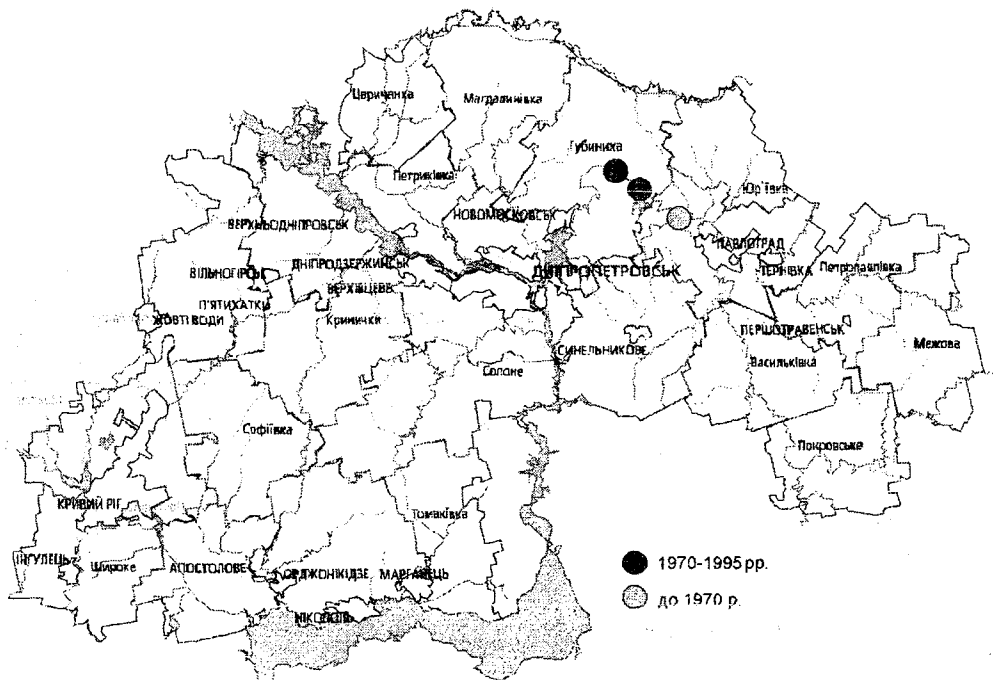
Глуфізія крената

Хохлатка темно-серая волнистая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Помірні широти Європи, Сибіру, Далекого Сходу. В Україні майже скрізь у лісовій та лісостеповій зонах, в Карпатах, локально – у степовій зоні, в Криму – відсутній.

Місцезребування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області відомі лише поодинокі знахідки з долини р. Самара (карта 65).

Карта 65. Поширення глуфізії крената

Морфологічні ознаки. Розмах крил 27–30 мм. Передні крила темні, сірувато-бурі, з трьома чорними смугами, які окаймлюють серединну перев'язь із комірчастим рисунком. Дискальна область передніх крил дещо світліша. Задні крила блідо-сірі, лише субмаргінальна та маргінальна області інтенсивного сірого кольору.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завдовжки до 30 мм. Тулуб світло-зелений, з білуватою смужкою на спині, поруч з якою жовті смуги. На деяких сегментах є темно-червоні плямочки з білим ядром. Голова зелена.

Біологічні особливості. Бівольтинний (V–VI і VII–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі. Монодендрофаг (*Populus*). Гусінь трапляється у VII–IX. Живиться вночі, вдень ховається в кублах, які сплітає у листі на кінцях гілок. Зимує на стадії лялечки.

Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюкко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Глющ, Шешурак, 1997; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintmeister, 2008.

РІД *FURCULA* Lamarck, 1816

Furcula furcula (Clerck, 1759)

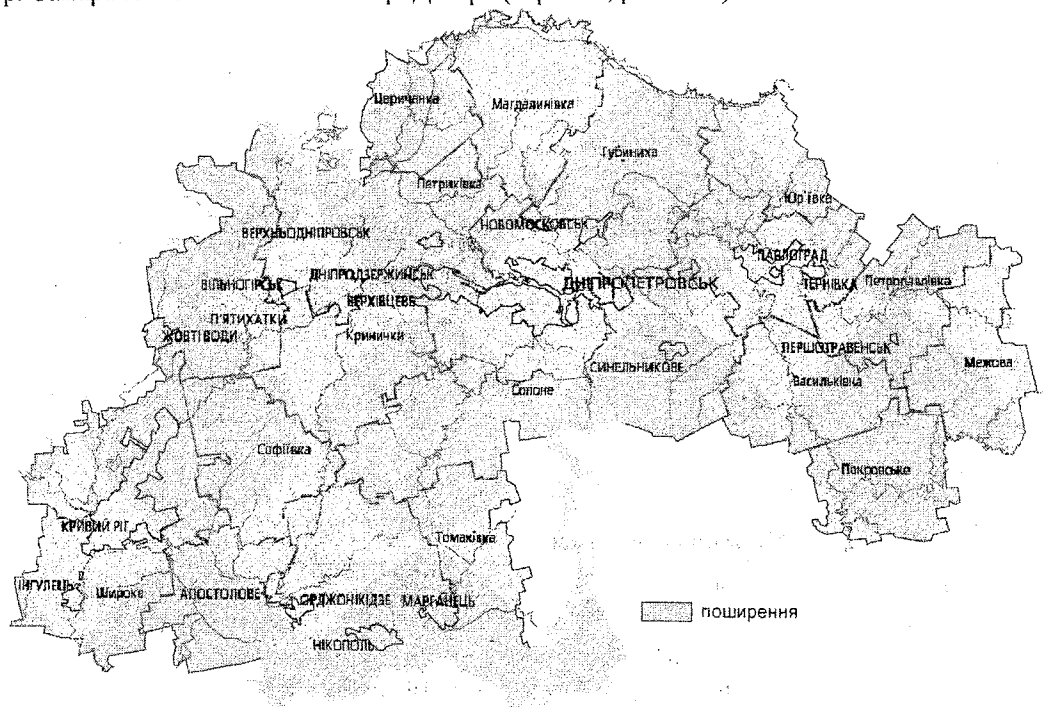
Гарпія вербова

Вилохвост ивовий

Таксономія. Один із п'яти видів роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Помірна зона Європи, Сибіру, Далекого Сходу. В Україні звичайний у Карпатах та лісовій зоні, у лісостепу локальний, у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів, де утворює нечисленні популяції, в сухостеповій підзоні та в Криму відсутній.

Місцєперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області постійно реєструється у лісових біотопах, найвища чисельність реєструється у короткозаплавних лісах р. Самара та в заплавної частині р. Дніпро (карта 66, рис. 4.21).

Карта 66. Поширення гарпії вербової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 30–38 мм. Загальне забарвлення крил сіре. Дискальна область передніх крил – темно-сіра, обведена двома чорними смугами. У прикореневій області на білому фоні чотири чорні крапки. По зовнішньому краю і верхніх, і нижніх крил проходить ряд чорних плямочок однакової форми. Задні крила світло-сірі.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки до 35 мм; жовто-зелена, на передніх сегментах тулуба одразу за головою фіолетова пляма з жовтою каймою. На спині є фіолетова або червонувата ромбоподібна пляма з темною серединною смужкою з плямистими “тінями” й жовтуватою каймою, яка дугоподібно вирізана на 6 й 7-му сегментах. Останній сегмент закінчується двома довгими чорними, з жовтою плямою на кінчиках, хвостиками.

Біологічні особливості. Дві генерації (V–VI і VII–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Salix*, *Populus*, *Betula*). Самиця відкладає до 200 яєць і більше, по одному або маленькими групами з двох або трьох, на верхній бік листка кормової рослини. Розвиток яйця триває приблизно 7–9 діб. Стадія гусені – до 40 діб. Гусінь тримається невеликими групами або поодиноці на деревах, що ростуть на добре освітлених місцях. Гусінь будує міцний кокон, укритий рослинними рештками, в якому й відбувається заляльковування та подальша зимівля. Зазвичай кокон розміщується на стовбурах або скелетних гілках дерева. Інкули спостерігається неодноразова зимівля лялечок.

Рис. 4.21. Типовий біотоп гарпії вербової

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шеложко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Schintlmeister, 1998; Чистяков, 2001; Földner, Damm, 2002; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог ..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Furcula bifida (Brahm, 1787)

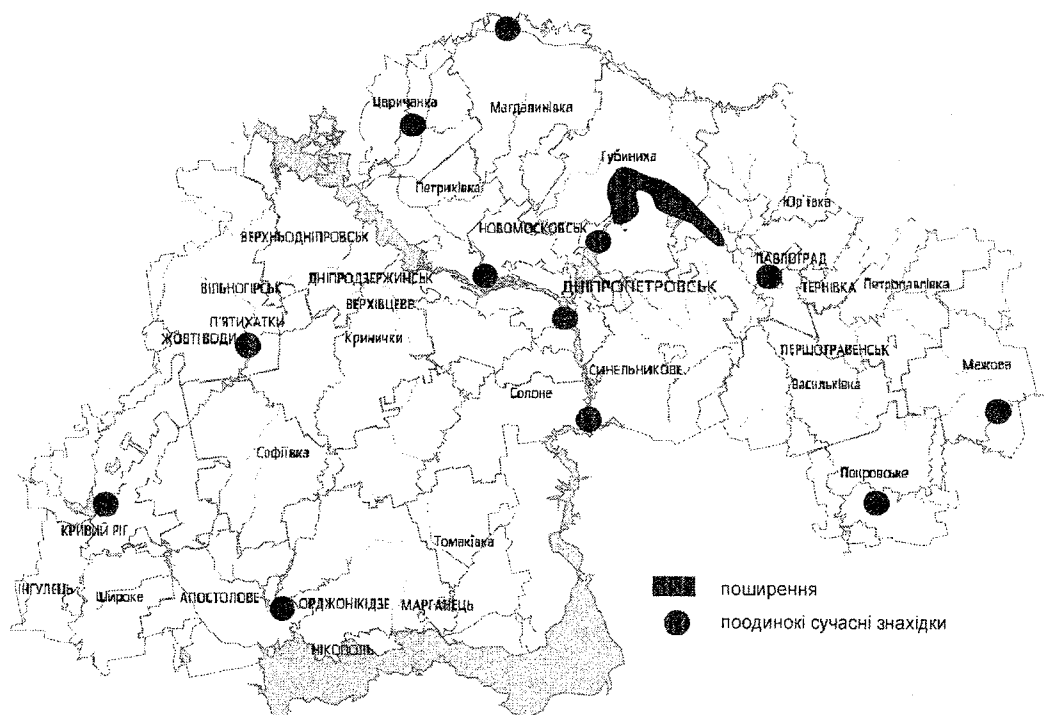
Гарпія тополева

Вилохвост тополевий

Таксономія. Один із п'яти видів роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євросибірський температний. Помірна зона Європи, Сибір. В Україні звичайний у Карпатах та лісовій зоні, у лісостепу локальний, у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів, де утворює нечисленні мікропопуляції, в сухостеповій підзоні та в Криму відсутній.

Місцезалежність. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області (карта 67) трапляється скрізь по річкових долинах. Найчастіше реєструється в екосистемах долини р. Самара.

Карта 67. Поширення гарпії тополевої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 36–44 мм. Імаго дуже схожі на попередній вид. Передні крила світлі, білувато-сірі, з темно-сірою плямою біля вершини. Краї поперечної перев'язі прямі або ледве увігнуті, не хвилясті.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки приблизно 40 мм. Схожа на попередній вид, але пляма на потилиці поділена білою смужкою.

Біологічні особливості. Дві генерації (IV–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*). Самиця відкладає яйця невеликими купками на листки кормових рослин. Заляльковується в щільному коконі, вкритому деревними рештками. Зимус на стадії лялечки, інколи двічі.

Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Schintlmeister, 1998; Fuldner, Damm, 2002; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Furcula bicuspis (Borkhausen, 1790)

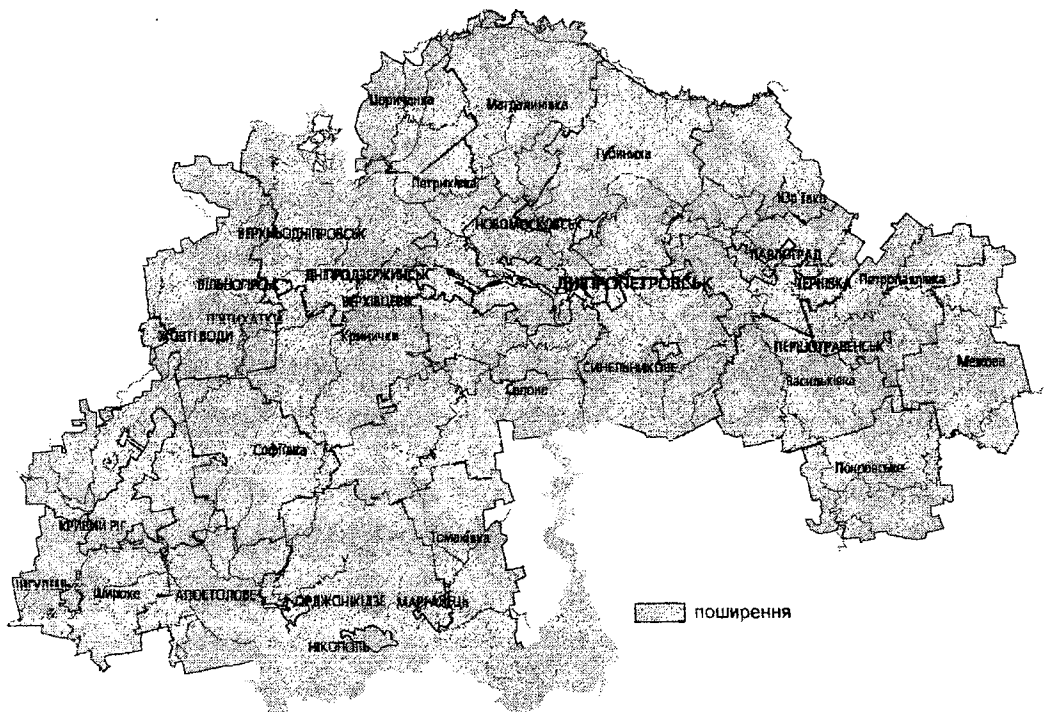
Гарпія березова

Вилохвост березовий

Таксономія. Один із п'яти видів роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Помірна зона Європи, Сибіру та Далекого Сходу. В Україні звичайний у Карпатах та лісовій зоні, у лісостепу локальний, у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів, де утворює нечисленні мікропопуляції, в сухостеповій підзоні та в Криму відсутній.

Місцезалежність. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області (карта 68) трапляється скрізь по річкових долинах. Найчастіше реєструється в екосистемах долини р. Самара (рис. 4.22).

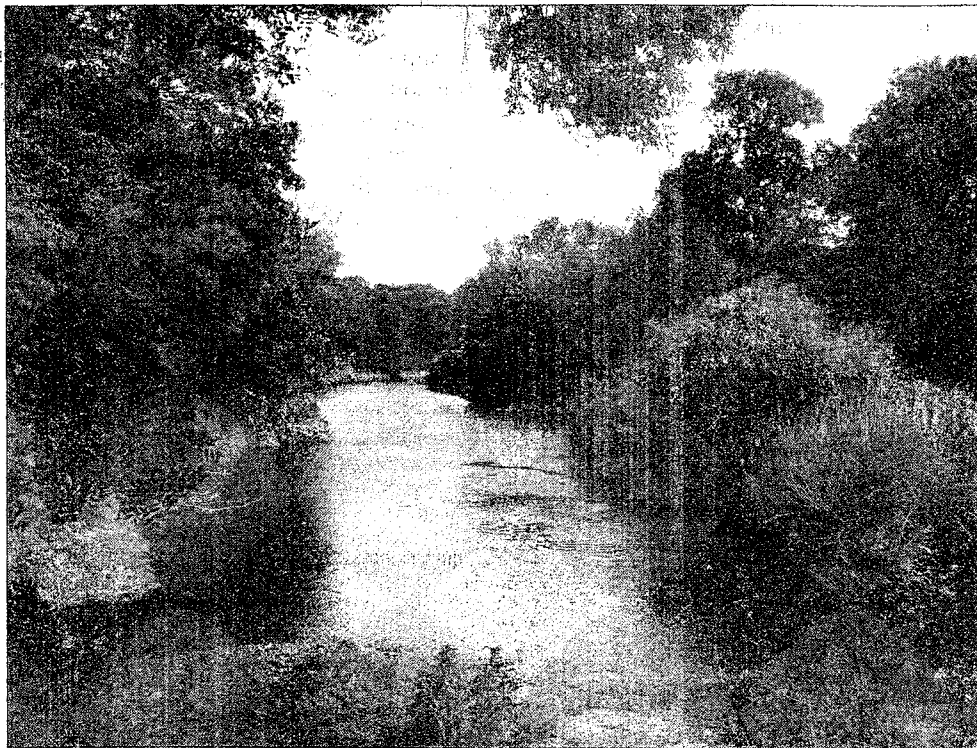

Карта 68. Поширення гарпії березової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 30–39 мм. Передні крила білі, широка бурувато-сіра перев'язь, на всій довжині майже однакового розміру. Перед вершиною крила біля переднього краю є темна видовжена пляма, біля зовнішнього краю – ряд чорних крапочок, котрі продовжуються й на світлих задніх крилах. Черевце з ясними темними кільцями.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь довжиною до 45 мм (без хвостових трубочок). Голова жовто-коричнева з двома чорними плямами. Тулуб зелений, на грудних сегментах за головою є червонувато-бура пляма з червоною й білою каймою. Спинна смужка червоно-бура, починається на 1-му сегменті черевця й проходить до 8-го, де значно розширюється, а після нього знову звужується, й перед кінчиком “виделки” закінчується чорною плямою.

Біологічні особливості. Бівольтинний (IV–VI і VIII–IX). Імаго не живиться. Активний вночі, прилітає на світло. Олігодендрофаг (*Betula*, інколи може трапляється на *Populus*, *Alnus*, *Quercus*, *Fagus*). Самиця відкладає яйця невеликими групами на листки кормової рослини. Гусінь існує відкрито на черешках, пластинках листків і тоньких пагонах. Заляльковується в щільному коконі. Зимує на стадії лялечки.

Рис. 4.22. Типовий біотоп гарпії березової

Література: Eckstein, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Площ, Шешурак, 1997; Schintlmeister, 1998; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

***Furcula interrupta* (Christoph, 1867)**

Таксономія. Один із п'яти видів роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Східно-середземноморський. Локально в Південно-Східній Європі, Мала Азія, Ірак, Іран. Відомостей про поширення в Україні немає.

Місцезребування. Мезофіл-2. Для Дніпропетровської області наводиться тільки Л. Г. Апостоловим (1981) для байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 69). Колекційний матеріал відсутній, сучасних знахідок немає (можливо помилкове визначення).

Карта 69. Поширення *F. interrupta*

Морфологічні ознаки. Імаго дуже схожі із *F. bifida*, але відрізняються ширше розвинутою базальною плямою.

Біологічні особливості. Як в Україні, так і на Дніпропетровщині не відомі. Л. Г. Апостолов (1981) вказує на трофічний зв'язок із *Populus*.

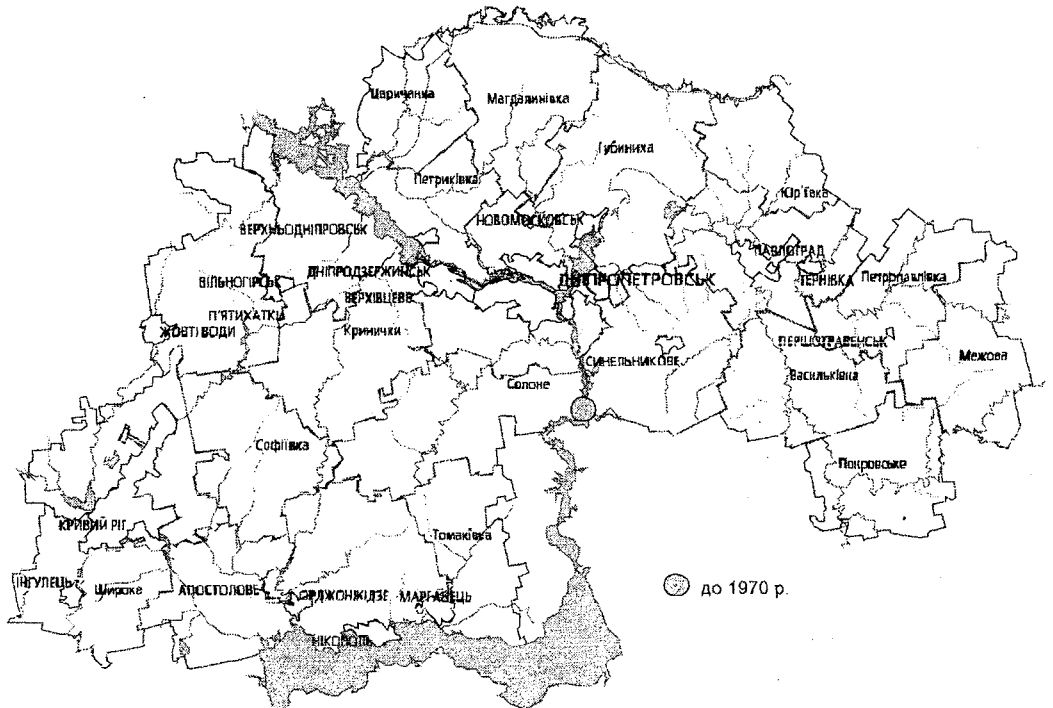
Література: Апостолов, 1981; Schintlmeister, 1998; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Furcula aeruginosa (Christoph, 1873)

Таксономія. Один із п'яти видів роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Східноєвропейсько-Центральноазійський. Південно-Східна Європа, Казахстан, Тянь-Шань, південь Західного Сибіру, гори Алтаю та Саян, Північно-Західний Китай. В Україні трапляється у Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях.

Місцеперебування. У Дніпропетровській області єдина знахідка була зроблена в долині р. Дніпро (карта 70) 21.07.1965 у с. Військове, імовірно В. О. Барсовим.

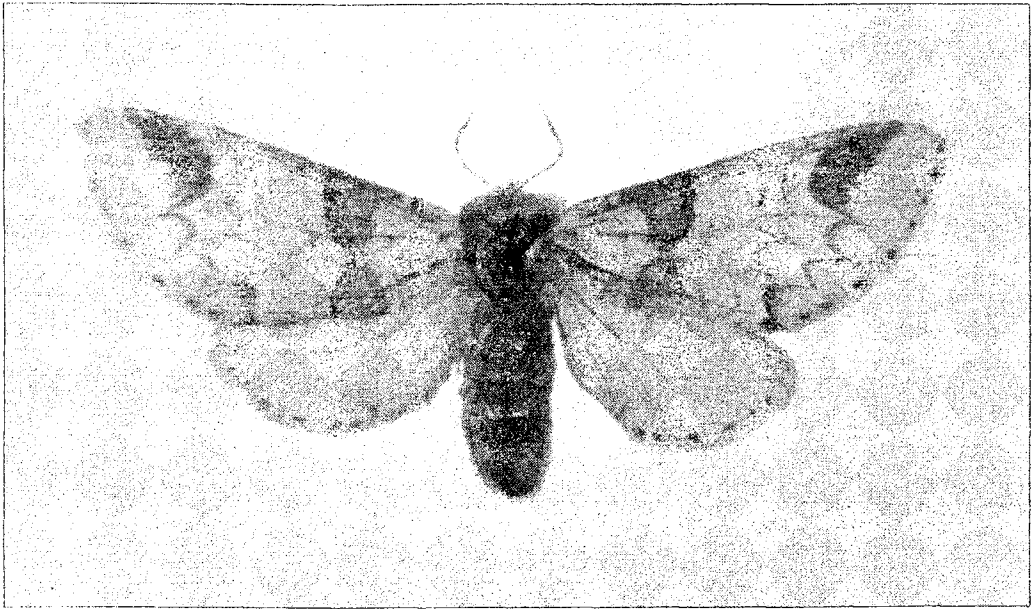

Карта 70. Поширення *F. aeruginosa*

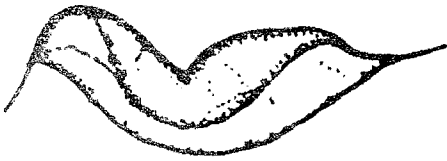
Морфологічні ознаки. Імаго дуже подібні до *F. furcula*, але дещо дрібніші та жовтіші. Більш темна медіальна смужка на передніх крилах, особливо в особин першої генерації, має тенденцію до поділу на дві частини (рис. 4.23). Є невеликі відмінності й у структурі генітального апарату самок.

Біологічні особливості. В Україні не досліджувались. З літературних даних відомо, що вид бівольтинний (IV–VIII). Трапляється у степовій зоні уздовж берегів рік, озер у місцях зростання тополь і верб. Імаго не живиться. Активний вночі, прилітає на світло. Олігодендрофаг (*Populus* та *Salix*). Зимує на стадії лялечки.

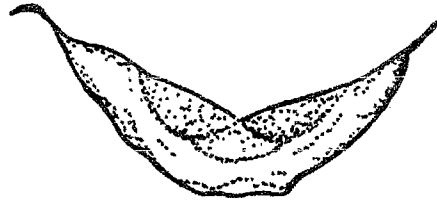
Література: Schintlmeister, 1998; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

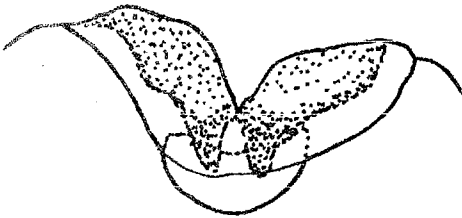
a

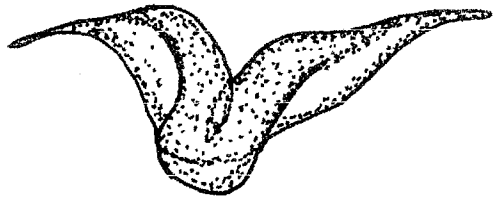
б

в

г

д

Рис. 4.23. Особливості будови видів *Furcula* (за А. Schintlmeister, 1998):
 а - імаго *F. aeruginosa*; генітальні апарати самиць (тільки вентральна пластинка):
 б - *F. bicuspis*; в - *F. aeruginosa*; г - *F. bifida*; д - *F. interrupta*

РІД *CERURA* Schrank, 1802

Cerura vinula (Linnaeus, 1758)

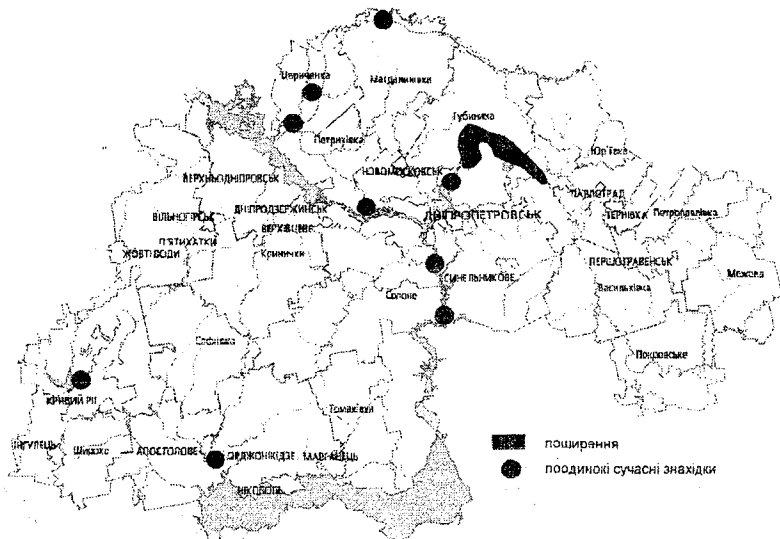
Гарпія велика

Гартия большая, вилохвост ивовый

Таксономія. Один із двох видів роду в Україні й Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Поширена у Європі, Передній Азії, Кавказі, Сибіру, Алтаї, Північному Китаї. В Україні – майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області (карта 71) трапляється по річкових долинах. Найчастіше реєструється в екосистемах долини р. Самара.

Карта 71. Поширення гарпії великої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 55–75 мм. Передні крила білувато-сірі, з тонким рисунком, складеним тонкими темно-маговими зубчастими смужками й крапками. Задні крила світло-сірі або темно-сірі. Черевце білувато-сіре, на кожному сегменті – переривчаста поперечна перев'язь.

Преімагінальні стадії. Гусінь велика, зеленого кольору, до 65 мм. Голова товста, бура, з червоною облямівкою. Плями на потилиці й спині світло-бурі, остання посередині розширена й облямована білим. На останньому грудному сегменті є маленький бугорок і “виделка”. При наближенні загрози гусінь втягує голову в 1-й грудний сегмент, підіймає догори “виделку”, з якої виступають жовті запашні нитки, й бризкає з щілини під головою їдкою рідиною із запахом оцту.

Біологічні особливості. Одна генерація (IV–VIII). Імаго не живиться. Самиця відкладає яйця невеликими групами на листки кормової рослини. Ембріональний період триває приблизно 10 діб. Олігодендрофаг (*Populus*, *Alnus*, *Salix*). Розвиток гусені триває у VI–IX, тримається вона поодинокі або невеликими групами, перевагу віддає м'яким деревам. Заляльковується в щільному, бугристому коконі коричневого кольору на стовбурах дерев. Зимувє лялечка.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринів и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

Cerura erminea (Esper, 1783)

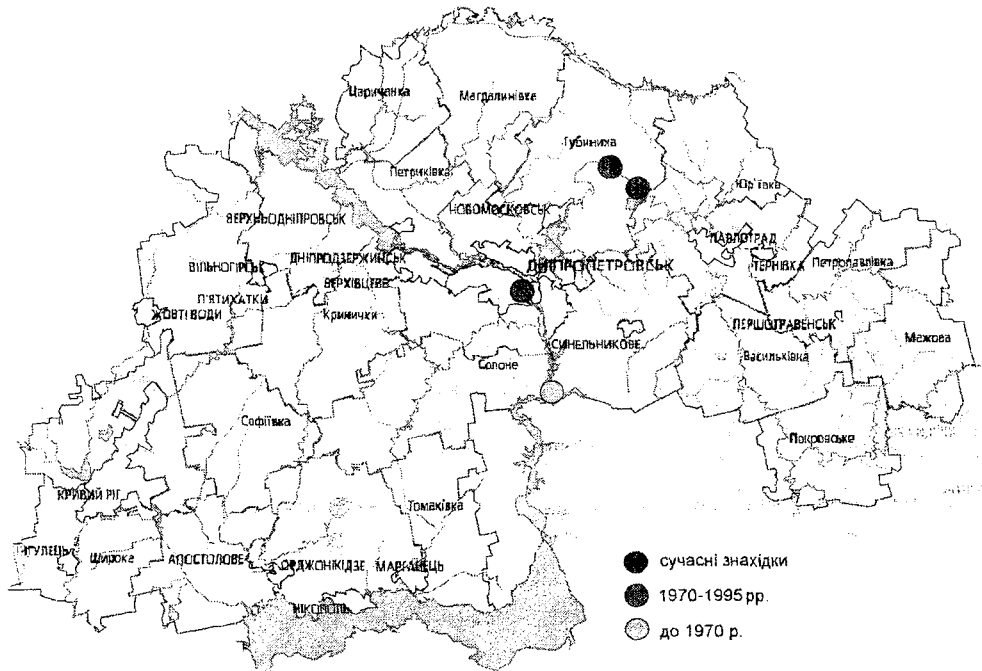
Гарпія біла

Гартия белая

Таксономія. Один із двох видів роду в Україні й Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Поширений у Європі, Передній Азії, Кавказі, Сибіру, Алтаї, Північному Китаї, Далекому Сході. В Україні звичайний у Карпатах та лісовій зоні, у лісостепу локальний, у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів, де утворює нечисленні мікропопуляції, в сухостеповій підзоні та в Криму відсутній.

Місцєперебування. Мезофіл-2. Відома тільки із заплавних лісів р. Самари (карта 72), інколи реєструється в лісах долини р. Дніпро.

Карта 72. Поширення гарпії білої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 60–68 мм. Подібний до попереднього виду. Основне забарвлення крил біле, з рівномірним щільним запиленням. Анальні сегменти черевця з нижнього боку білі.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь темно-зеленого кольору, подібна до попереднього виду. На останньому грудному сегменті маленький горб. На останньому черевному – два довгі хвостики.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VIII). Імаго не живиться. Олігодендрофаг (*Populus*, *Salix*, *Betula*). Розвиток гусені триває у VI–IX, гусінь тримається поодинокі або невеликими групами, перевагу віддає молодим деревам. Зимує на стадії лялечки. Перед заляльковуванням гусінь будує із подрібнених шматків листя кокон.

Література: Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Моу'лі ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *DICRANURA* Reichenbach, 1817

Dicranura ulmi ([Denis et Schiffermüller], 1775)

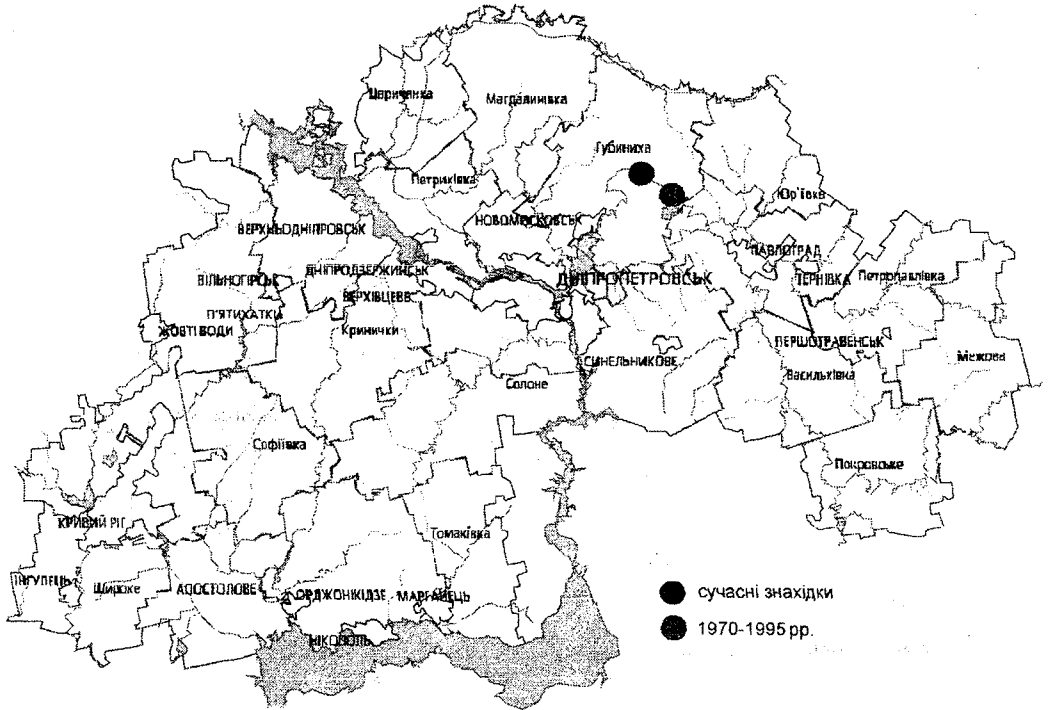
Ногохвіст ільмовий

Ногохвост ильмовый

Таксономія. Єдиний вид роду в Україні й Дніпропетровській області.

Ареал. Західнопалеарктичний. Середня, Південна та Південно-Східна Європа, Південний Урал, Кавказ, Мала та (частково) Центральна Азія. В Україні відомий лише із степової зони та Криму.

Місцеперебування. Гігрофіл. Відомий тільки із заплавних лісів р. Самара (карта 73).

Карта 73. Поширення ногохвоста ільмового

Морфологічні ознаки. Розмах крил 35–40 мм. Основне забарвлення передніх крил темно-сіре, жилки чорного кольору. Задні крила майже білі, зовнішній край темно-сірий. Грудний відділ темно-сірий, черевце світло-сірого кольору.

Преімагінальні стадії. Гусінь з довгим відносно вузьким тілом, загостреним на кінці, на анальному сегменті характерна загнута донизу коротка “виделка”. На 1-му черевному сегменті – невеликий загострений виріст, а на 8-му – горбок. Забарвлення – гірчично-зелене, вздовж спини проходить блідо-зелена смужка.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VI). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Монодендрофаг (*Ulmus*). Гусінь розвивається в V–VII. Заляльковування відбувається у верхньому шарі ґрунту. Зимує лялечка.

Література: Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Ефетов, Будашкин, 1990; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

ПІДРОДИНА PHALERINAE

РІД PHALERA Hübner, [1819]

***Phalera vicesphala* (Linnaeus, 1758)**

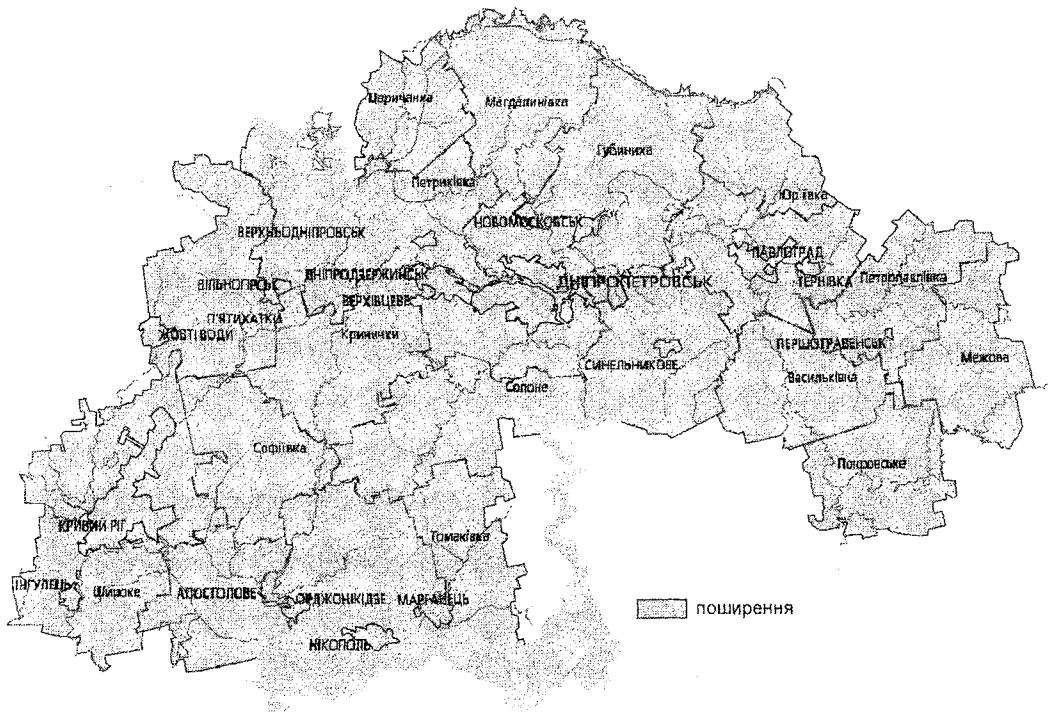
Лунка срібляста

Лунка сребристая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний полізональний. Майже вся Європа, Північна Африка, Кавказ, Середній і Південний Урал, лісова та лісостепова зони Сибіру, Далекий Схід. В Україні скрізь, але на півдні численніша.

Місцезребування. Мезофіл-2. На території області скрізь (карта 74). Найчастіше спостерігається у групі біотопів заплавних і байрачних лісів лівобережжя р. Дніпро (рис. 4.24).

Карта 74. Поширення лунки сріблястої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 50–66 мм. Передні крила сріблясто-сірі, з великою блідо-жовтою плямою біля апекса, яка, в свою чергу, обведена подвійною більш темною смужкою. Остання продовжується до внутрішнього краю зубчастою смужкою. У центрі крила є друга, ледве помітна плямочка, також жовтого кольору. Задні крила жовтуватобілі. Черевце буруватожовте, по обох боках проходить ряд темних крапочок.

Преімагінальні стадії. Яйце півкулеподібне світло-зелене, зверху матово-біле, з зеленою крапкою посередині, діаметр – 1.0–1,1 мм, висота – 0,85–0,92 мм. Гусінь завбільшки 55–60 мм. Голова чорно-бура або чорна з жовтим рисунком. Тіло без бугрів та бородавок, зеленувато-бурого кольору, з 10 поздовжніми жовтими смугами й жовтими поперечними кільцями на кожному сегменті. Все тіло вкрите

рідкими доволі довгими сірими волосками. Лялечка темно-коричнева, блискуча. Кремастер короткий, сплющений у дорсо-вентральному напрямі, на вершині позділений на 2–3 відростки, кожен з яких несе зубчики. На межі між тергітами IX та X черевця є глибока канавка із зубчастими краями.

Біологічні особливості. Одна генерація (V–VIII, інколи до першої декади IX). Імаго не живиться. Полідендрофаг (переважно *Quercus*, але здатні живитись на *Tilia*, *Betula*, *Populus*, *Salix*, *Sorbus*, *Ulmus*, *Acer*, *Corylus*, *Alnus*, *Juglans*, *Carpinus*, *Ribes*, *Malus*, *Euonymus*, *Cerasus*, *Pyrus*). Яйця відкладають одношаровими кладками (від 10 до 125 шт. у кладці), на нижній бік листка кормової рослини. Через 10–15 діб народжується гусінь, що спочатку існує спільно. З четвертого віку гусінь розповзається. Гусінь дорослого віку майже повністю знищує листок, залишаючи тільки центральну жилку. Зимуює лялечка. Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту, на глибині до 4 см. За несприятливих метеорологічних умов лялечка здатна впадати в додаткову діапаузу, що може тривати ще один-два роки.

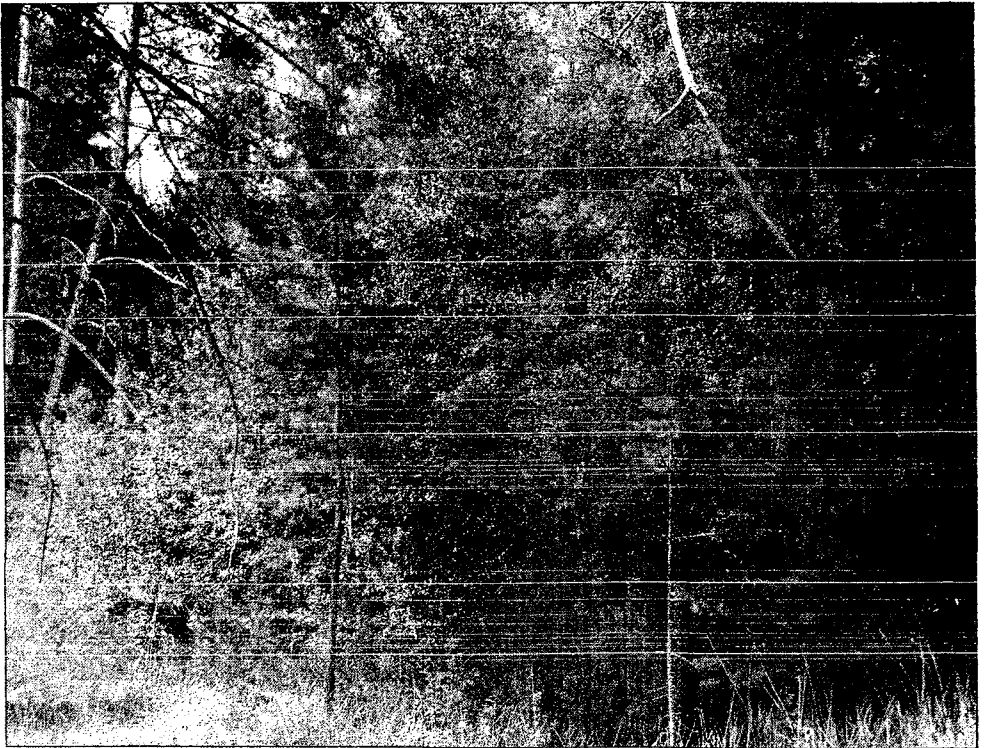

Рис. 4.24. Типовий біотоп луnки сріблястої

Економiчне значення. У класичних довідниках вказується як шкiдник лiсового та садово-паркового господарства. Один iз небезпечних видiв. Спалахи чисельностi рiзного масштабу рееструють приблизно раз на 10 рокiв.

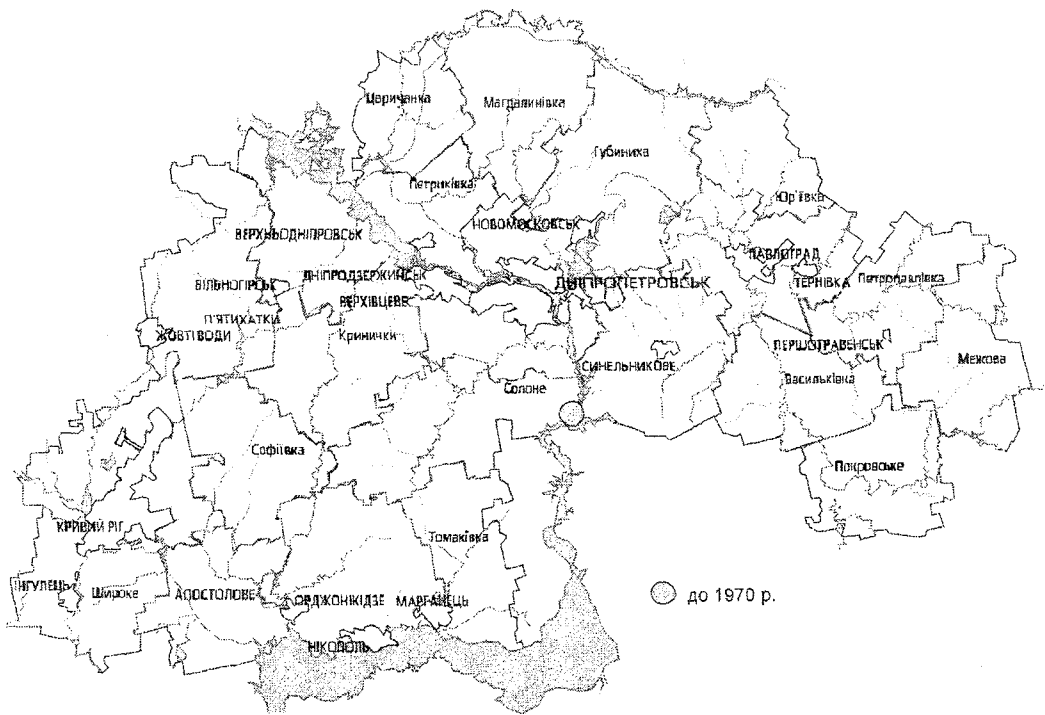
Лiтература: Брамсон, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauße, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Апостолов, 1968; Новак, 1974; Апостолов, Барсов, 1977; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиец, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Антонен, Барсов, 1998; Чистяков, 2001; Füdner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Ключко, Плющ, 2005; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintmeister, 2008.

Phalera bucephaloides (Ochsenheimer, 1810)

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області.

Ареал. Західнопалеарктичний. Південна Європа, локально в Центральній і Східній Європі, Мала Азія, Сирія, Північний Кавказ. Поширення в Україні потребує більш детального дослідження.

Місцезеребування. Колекційний матеріал відсутній, єдине повідомлення про знахідку виду зроблене Л. Г. Апостоловим (1981), який наводить його для байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро (карта 75) (можливо, помилкове визначення).

Карта 75. Поширення *P. bucephaloides*

Морфологічні ознаки. Розмах крил 50–66 мм. Імаго дуже схожі на попередній вид. Єдиною надійною ознакою вважається добре розвинена (майже вдвічі більша, ніж у *P. bucephala*) дискальна пляма жовтого кольору, в середині якої є коричневе кільце.

Біологічні особливості. На території України не відомі. За літературними даними, в Центральній Європі – одна генерація (VI–VIII). Імаго не живиться. Полідендрофаг (переважно *Quercus*, *Tilia* та ін.). Розвиток гусені відбувається з VIII по IX.

Література: Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Freina, Witt, 1987; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *PERIDEA* Stephens, 1828

Peridea anceps (Goeze, 1781)

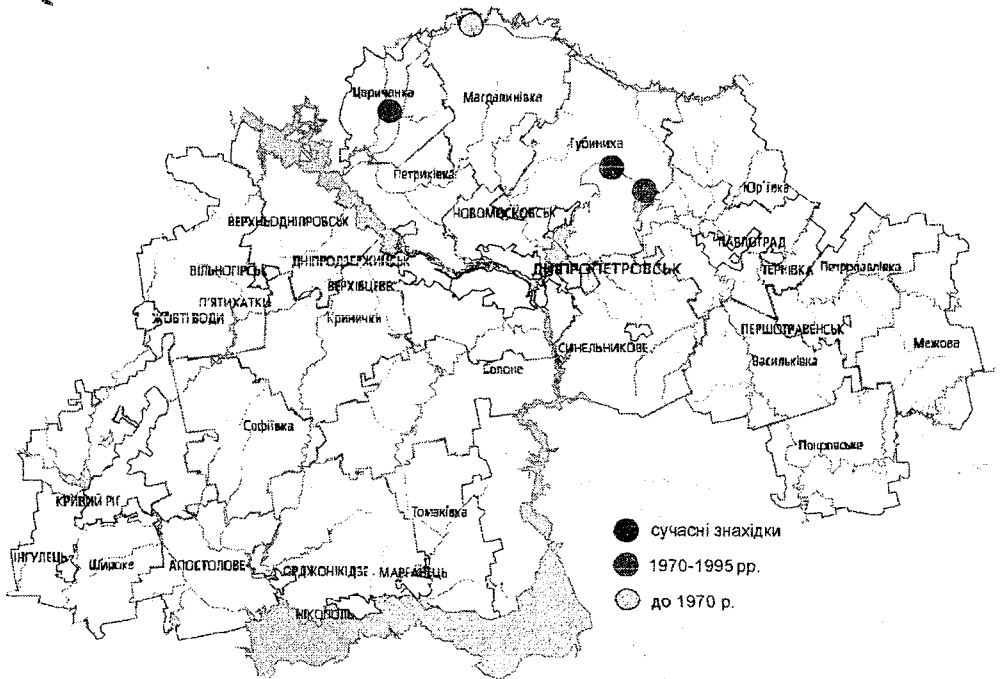
Зубниця дубова

Хохлатка дубовая

Таксономія. Єдиний вид роду в Україні й у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Центральна та Південна Європа, Північна Африка, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія. В Україні місцями звичайний у Карпатах, лісовій зоні, лісостепу, у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів, де утворює нечисленні мікропопуляції, в сухостеповій підзоні та в Криму відсутній.

Місцеперебування. Мезофіл-2. Відома тільки із заплавних лісів р. Самара й Оріль (карта 76, рис. 4.25).

Карта 76. Поширення зубниці дубової

Морфологічні ознаки. Розмах крил 50–60 мм. Основне забарвлення передніх крил темно-сіре із синюватим відливом, жилки темнішого кольору. Передні крила з трьома нечіткими зубчастими смужками й рядом бурих плямочок перед зовнішнім краєм. Задні крила жовтувато-білі, з рисунком біля костального краю, коричневі жилки добре виділяються на загальному фоні. Грудний відділ темно-сірий, черевце коричневого кольору.

Преімагінальні стадії. Яйце молочно-біле, діаметр до 1,4 мм. Доросла гусінь завдовжки до 40 мм, гола, яскраво-зелена, з двома вузькими світлими смужками на спині й темною між ними; по боках і на голові яскраві косі штрихи, утворені жовтою й червоною смужками.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VI). Імаго не живляться. Активні вночі, інколи прилітають на світло. Монодендрофаг (*Quercus*). Самиця відкладає яйця

кладками до 30 штук на тонкі гілочки. рідше стовбур дуба, всього до 500 штук. Через 10–20 діб з'являється молода гусінь, яка скелетує листки, але згодом вона може їх повністю знищувати, залишаючи тільки великі жилки. Гусінь тримається поодиноці або невеликими групами. Заляльковування в липні, відбувається у підстилці на ґрунті, поблизу стовбура або в проекції крони дуба, де гусінь на глибині до 5 см влаштовує невеликий кокон. Зимують лялечка, іноді двічі.

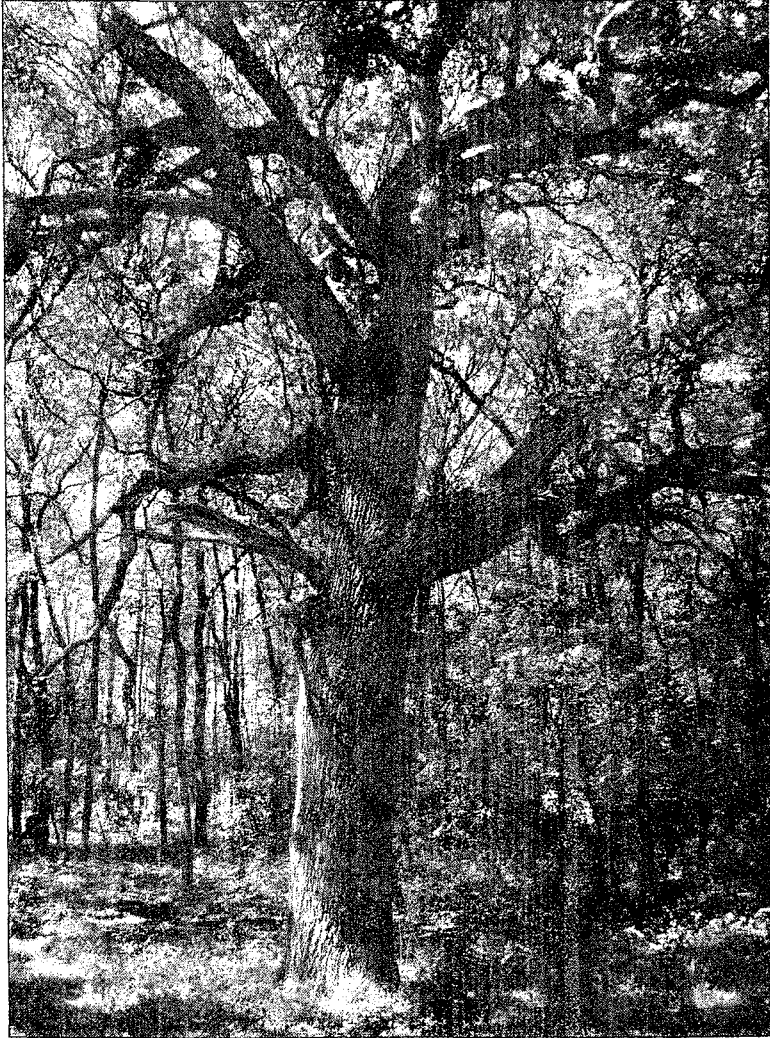

Рис. 4.25. Типовий біотоп зубниці дубової

Економічне значення. Як шкідник лісового господарства вид занесений до ряду довідників і посібників. Але в межах області збитків не завдавав.

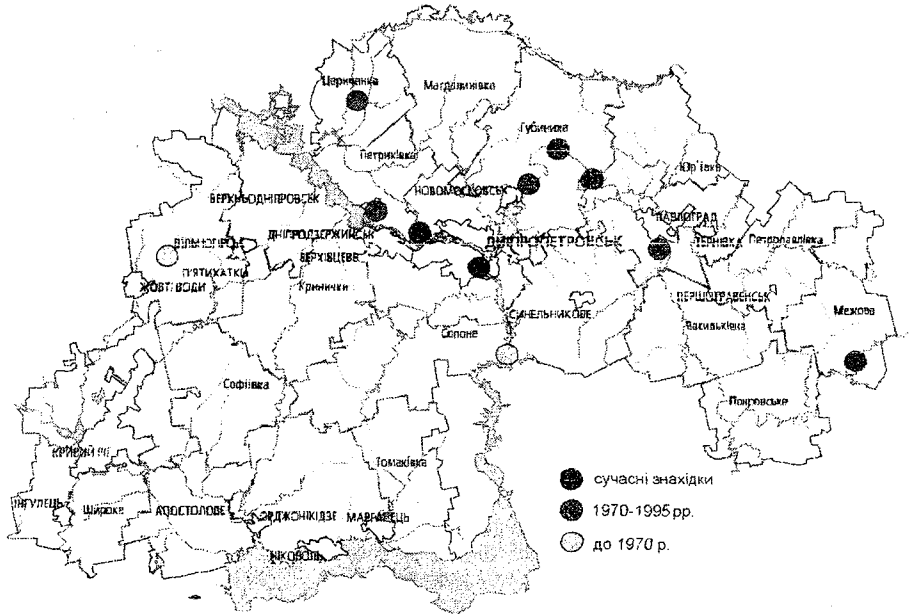
Література: Eckstein, 1922; Wolff, Kraube, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Боченко, 1954; Воронцов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плюш, Шешурак, 1997; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

ПІДРОДИНА *HETEROCAMPINAE*РІД *SPATALIA* Hübner, [1819]***Spatialia argentina* ([Denis et Schiffermüller], 1775)***Зубниця срібляста**Хохлатка сребристая*

Таксономія. Єдиний вид роду в Україні й Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Центральна та Південна Європа, Мала Азія, Іран. В Україні трапляється у Карпатах, лісовій зоні, лісостепу; локальний у степовій зоні; в Криму відсутній.

Місцеперебування. Мезофіл-2. Постійно трапляється лише в лісових екосистемах долин р. Дніпро, Самара, Оріль, Вовча (карта 77).

Карта 77. Поширення зубниці сріблястої

Морфологічні ознаки. Розмах крил 32–40 мм. Основне забарвлення світло-коричневе. У дискальній області – дві великі трикутні сріблясті плями, ближче до базальної – ще дві маленькі плямочки того ж кольору. Зубчик вохристий. Задні крила без рисунку й дещо світліші.

Преімагінальні стадії. Гусінь сіро-коричнева, на 4-му та 11-му сегментах по одному дещо темніше забарвленому бугру; головна капсула світло-коричнева; ноги темно-сірі, майже чорні.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VII–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрофаг (*Quercus*, інколи *Populus*, *Salix*). Гусінь розвивається в VII–VIII і IX, існує поодинокі. Заляляковування відбувається у верхньому шарі ґрунту. Зимус лялечка.

Література: Wolff, Kraufe, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Legaüt, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *HARPYLIA* Ochsenheimer, 1810

***Harpyia milhauseri* (Fabricius, 1775)**

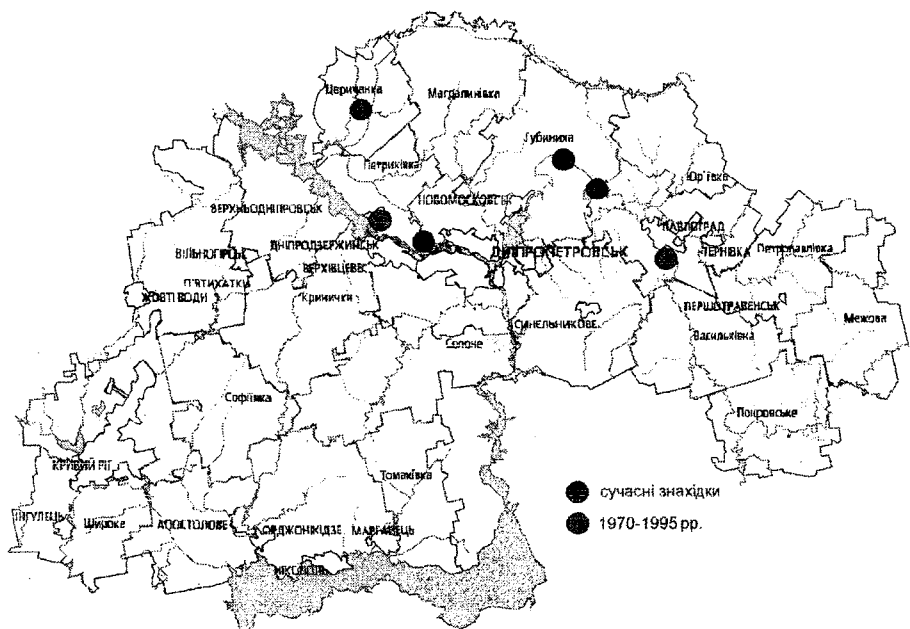
Зубниця Мільгаузера

Хохлатка Мільгаузера

Такеономія. Єдиний вид роду в Україні й Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Середня й Південна Європа, Кавказ, Східне Середземномор'я. В Україні трапляється у лісостеповій, степовій зонах та у Криму, локальний та рідкісний.

Місцеперебування. Мезофіл-2. В межах області постійно трапляється лише в лісових екосистемах долин р. Дніпро, Самара (карта 78).

Карта 78. Поширення зубниці Мільгаузера

Морфологічні ознаки. Розмах крил 40–52 мм. Основне забарвлення передніх крил сірувато-буре, жилки темнішого кольору, самиці значно світліші самців. Задні крила білі, в анальному куті чорна пляма. Грудний відділ темно-коричневий з жовтою смужкою, черевце коричневе.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката, більшість сегментів – яскраво-зелена, але 6, 7, 8-й – жовто-коричневі. На 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11-му сегментах є вирости різної форми, переважно коричневі. Головна капсула коричнева з двома шипами над очима.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VIII). Імаго не живиться. Активні вночі, інколи прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Quercus*, *Populus*, *Ulmus*, *Betula*). Гусінь розвивається в VI–VIII, існує поодинокі. Гусінь із дрібних шматочків деревини утворює міцний кокон, який розміщує в тріщинах кори стовбура, на висоті 1–2 м. Зимує на стадії лялечки.

Література: Eckstein, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог ..., 2008; Schintlmeister, 2008.

РІД *STAUROPUS* Germar, 1812

Stauropus fagi (Linnaeus, 1758)

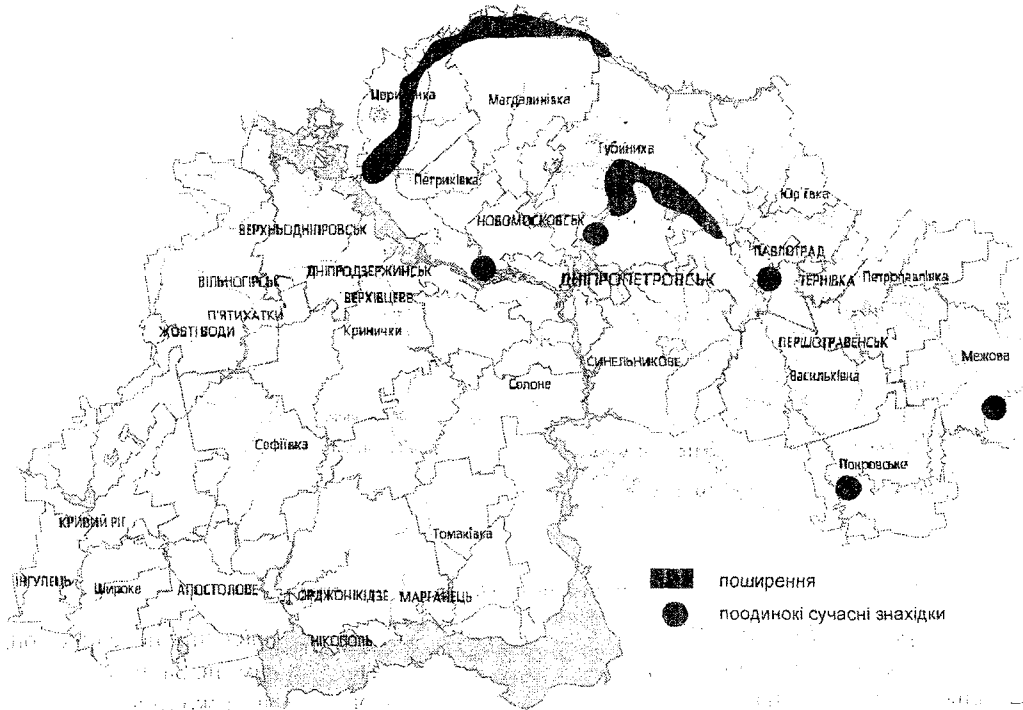
Вилохвіст буковий

Вилохвост буковий

Підвиди Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Європа (крім найбільш північних районів), Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, Іран, Далекий Схід, Японія; звичайний у зоні листяних лісів. В Україні трапляється подекуди у Карпатах, Гірському Криму, лісовій зоні та лісостепу; у степову зону проникає тільки до природних лісових біогеоценозів.

Місцєперебування. Мезофіл-2. У Дніпропетровській області (карта 79) відомий у заплавних та пристінних дібровах Присамар'я (рис. 4.26), в долині р. Оріль. Інколи реєструється у лісових заплавних екосистемах р. Дніпро.

Карта 79. Поширення вилохвоста букового

Морфологічні ознаки. Розмах крил 44–60 мм. Крила сірі з коричневим напильненням, більш чітким поблизу заднього краю. Базальна область світло-сіра. В дискальній – поперечна зубрена світла смужка. Задні крила сіро-бурі. Вусики в самця гребінчасті з ниткоподібною вершиною.

Преімагінальні стадії. Гусінь – коричневого чи блідо-зеленого кольору; гола. В стані спокою задня й передня частини тіла приподняті; на 1–5-му черевних сегментах – ряди добре виражених виростів. Лапки другої та третьої пар ніг довші за решту. Анальні сегменти закінчуються специфічним виростом – “виделкою”. При загрозі гусінь набирає характерної пози: підіймає голову й задній кінець. Лялечка – чорна, блискуча.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI, VIII–IX). Імаго не живиться. Активні вночі, летять на світло. Полідендрофаг (*Quercus*, *Juglans*, *Corylus*, *Salix*, *Tilia*, *Betula*, інколи – на плодкових деревах). Гусениці живуть поодинокі. Зимує лялечка (у скрученому листі в нещільному коконі).

Рис. 4.26. Типовий біотоп вилохвоста букового

Економічне значення. У середині ХХ ст. у деяких довідниках згадувався як шкідник лісового господарства. На території області спалахів чисельності не зареєстровано.

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Апостолов, 1981; Барсов и др., 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плюш, Шешурак, 1997; Татаринов и др., 2003; Dolinskaya, Pljushch, 2003; Schintlmeister, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008; Schintlmeister, 2008.

4.7. РОДИНА *LYMANTRIIDAE* – ХВИЛІВКИ

ПІДРОДИНА *ORGYINAE*

РІД *Dicallomera* Butler, 1881

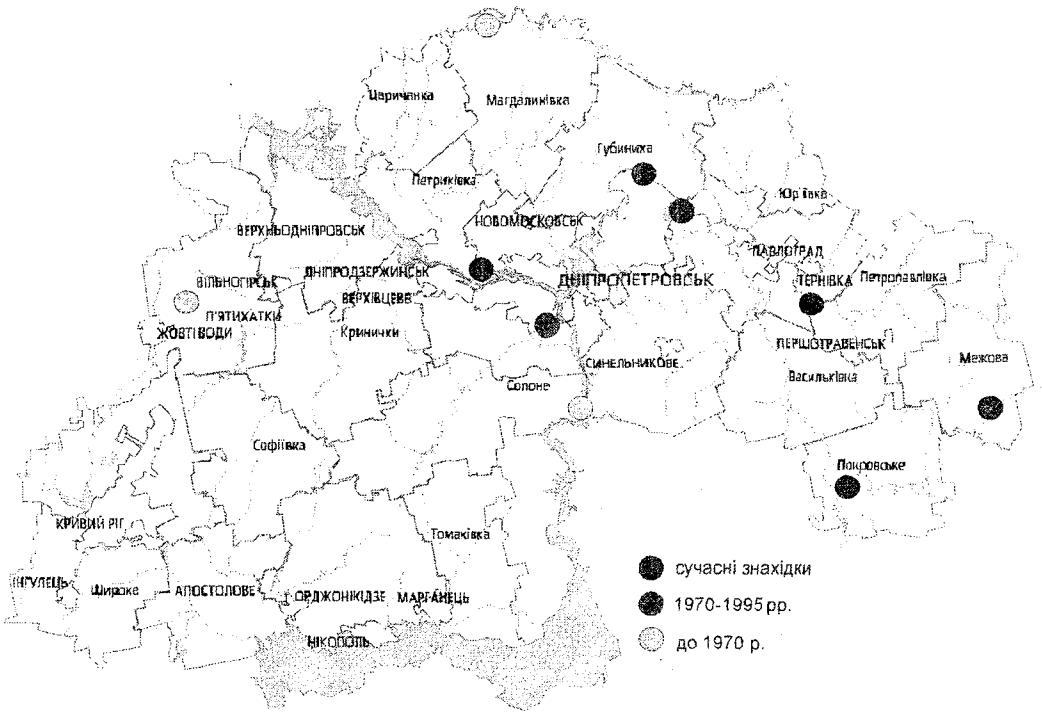
Dicallomera fascelina (Linnaeus, 1758)

Шерстолапка летня

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім найбільш південних районів), Кавказ, Центральна Азія, Північна Монголія, Сибір, Далекий Схід. В Україні трапляється майже скрізь, у степовій зоні рідкісний та локальний.

Місцезаребубання. Мезофіл-2. На території області трапляється тільки в заплавах лісах долин р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 80, рис. 4.27).

Карта 80. Поширення *D. fascelina*

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 34–43 мм, ♀ – 40–55 мм. Передні крила сірі, майже повністю вкриті окремими чорними лусочками, з білою плямою у центрі та двома нечіткими поперечними смугами. Задні крила блідо-сірого кольору, жилки темніші за фон.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завдовжки 40 мм, темно-сірого (інколи жовтуватого) кольору. Тулуб вкритий численними чорними бородавками, які несуть пучки світло-сірих волосків. На дорсальній поверхні 4 і 8-го сегментів – характерні щіточки з волосків, знизу білі, зверху – чорні. На 11-му сегменті китиця з довгих чорно-білих волосків. По боках під стигмами проходить вохриста смужка.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, інколи летять на світло. Самиця відкладає яйця купками по 10–30 штук на гілки та стовбури кормових рослин. Зазвичай кладку вкриває темними волосками зі свого черевця.

Ембріональний розвиток триває 12–15 діб. Полідендрохортофаг (зазвичай *Quercus*, *Populus*, *Salix* та багато інших деревних, чагарникових та трав'яних рослин – *Alnus*, *Sorbus*, *Padus*, *Rubus*, *Rosa*, *Taraxacum*, *Fabaceae*, *Ericaceae*). Гусінь розвивається у VIII–V (зимус), до зимівлі існує спільно, а після – поодинці. Залляковування відбувається на поверхні ґрунту у підстилці в пухкому коконі, сплетеному з ниток та волосяних щетинок. Розвиток лялечки триває приблизно 10 діб.

Рис. 4.27. Типовий біотоп *D. fascelina*

Література: Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринюв и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *CALLITEARA* Butler, 1881

Calliteara pudibunda (Linnaeus, 1758)

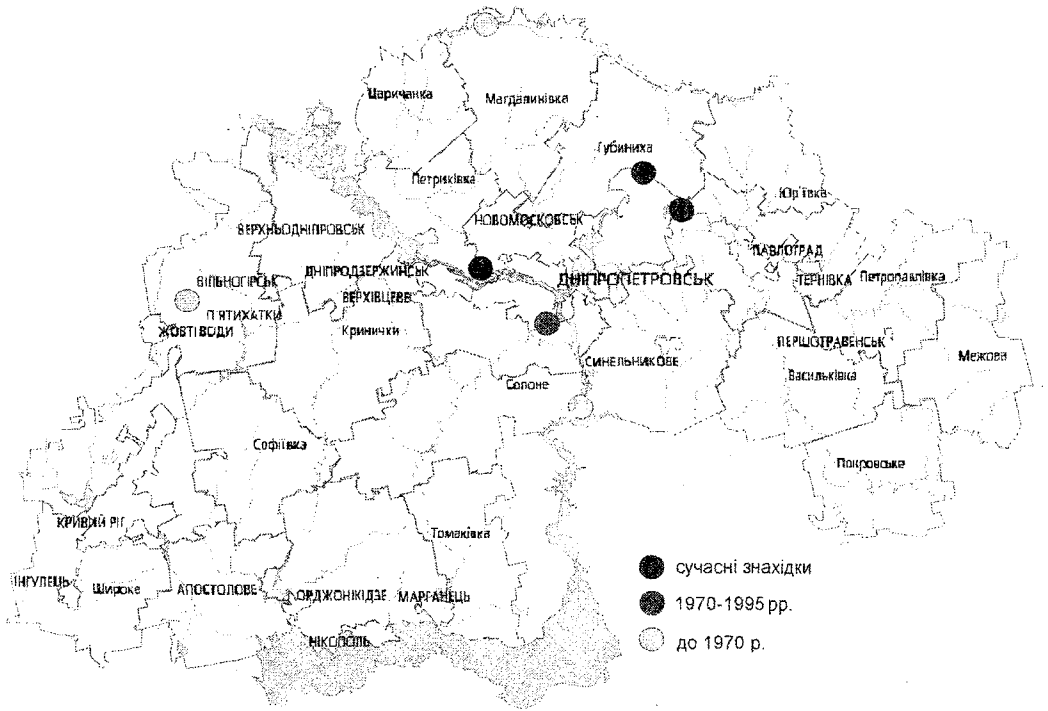
Червонохвіст

Краснохвост, Шерстолапка стыдливая, Шерстолапка садовая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім найбільш північних районів), Кавказ, Урал, Центральна Азія, Західний Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні трапляється майже скрізь, у степу – локальний.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області найчастіше трапляється в заплавах лісах долин р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 81, рис. 4.28).

Карта 81. Поширення червонохвоста

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 35–45 мм, ♀ 45–60 мм. Передні крила світло-сірі, у самця з більш темною центральною зоною, в самиці – з двома темними хвилястими поперечними смужками по боках від центральної зони. Бахромка має вигляд чергування білих і сірих крапочок. На задніх, майже білих, крилах самців – виразна сіра смужка, у самиць – ледь помітна.

Преімагінальні стадії. Яйце світло-сіре з блакитнуватим відтінком. Гусінь вкрита довгими жовтими або коричневими (в останньому віці) волосками, зібраними на спинному боці 4–7-го сегментів у щільні пучки. На 11-му сегменті є пучок помітно довших червоно-коричневих волосків. Між пучками волосинок на спині розташовані чорні поперечні смужки. Гусінь може сягати 50 мм. Головна капсула світло-зелена, вкрита сірими волосками. Лялечка темно-бура з рудими волосками, довжиною до 15 мм.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VI). Активні вночі, летять на світло. Полідендротамнофаг (*Quercus*, *Betula*, *Populus*, *Corylus*, *Salix*, *Malus*, інколи *Pinus*

та багато інших дерев і чагарників). Самця здатна відкласти до 1000 яєць по 100–400 штук, у 1–2 шари, на кору стовбурів дерев, переважно в нижній частині на висоті до 3 м; інколи кільцями навколо молодих гілочок чи навіть стовбурів. При масовому розмноженні можуть відкладати яйця на злаки тощо. Розвиток яєць – близько 20 днів. Гусінь перших віків дуже волохата, через що здатна переноситись вітром. Її волоски можуть викликати алергічну реакцію в людини. Спочатку молода гусінь скелетує листок, згодом може його знищувати майже повністю. Живлення триває до кінця вересня, коли може поїдати навіть пожовкле листя. Заляльковування відбувається у двошаровому золотувато-сірому коконі, зазвичай в підстилці. Зимус лялечка.

Рис. 4.28. Типовий біотоп червонохвоста

Економічне значення. В окремі роки може становити небезпеку парковим, лісовим насадженням та штучним лісосмугам. Але найчастіше шкідливість спостерігається в садах. За останні 10 років на території області спалахи чисельності не реєструвались.

Література: Брамсон, 1883; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Воронцов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Коломиец, Артамонов, 1985; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *LAELIA* Stephens, 1828

Laelia coenosa (Hübner, [1808])

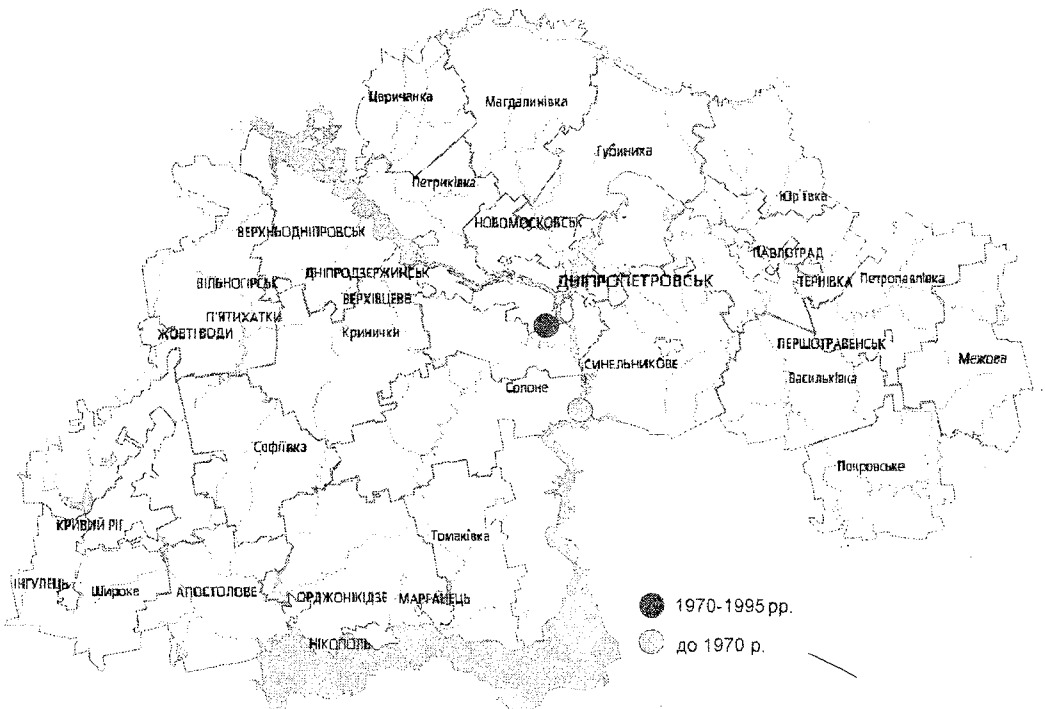
Хвилівка очеретяна

Волнянка тростникова

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Палеотропічний. Західна, Центральна та Південна Європа (диз'юнктивно), Марокко, Східне Середземномор'я, Кавказ, Східний Казахстан, Урал, Південний Алтай, Китай, Далекий Схід, Японія, В'єтнам. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області трапляється поодинокими особинами тільки в заплавних лісах долин р. Дніпро (карта 82).

Карта 82. Поширення хвилівки очеретяної

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 34–42 мм. Забарвлення крил однотонне, у самиці біле; передні крила самців сірувато-жовті, нижні крила сіруваті.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта або жовто-зелена, вкрита жовтими волосками, зібраними у пучки. На 3–6-му сегментах щільні китиці яскраво-жовтих волосків, на передостанньому – довга чорна китиця. По спині та під стигмами проходять чорні смужки.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–IX). Активні вночі, летять на світло. Олігохортофаг (*Phragmites* та інші *Poaceae*). Гусінь розвивається у IX–VI, зимує. Заляльковування відбувається в продовгуватих коконах, прикріплених до стеблин рослин.

Література: Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *ORGYIA* Ochseneheimer, 1810

Orgyia antiqua (Linnaeus, 1758)

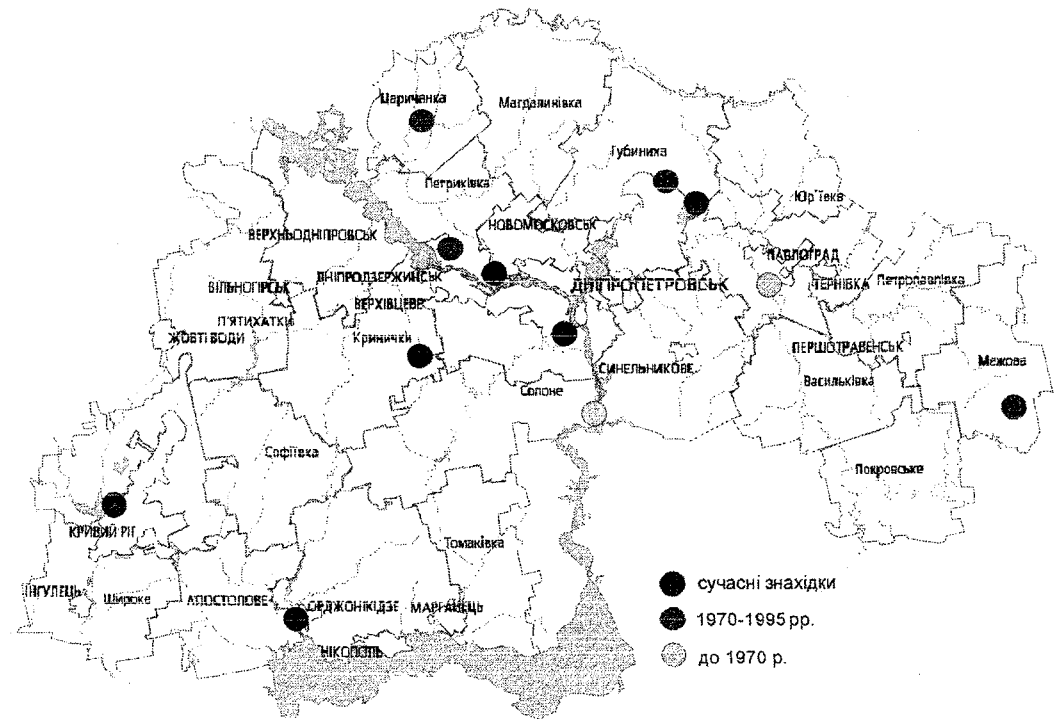
Хвилівка антична

Кистехвост античний

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний температурний. Майже вся Європа, Кавказ, Казахстан, Сибір, Монголія, Китай, Корея, Далекий Схід, Японія. У XIX ст. завезений до Північної Америки, де розповсюдився по лісовій зоні. В Україні – майже скрізь.

Місцезабутання. Мезофіл-2. На території області трапляється в заплавах лісах долин р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 83, рис. 4.29), дещо рідше в байрачних екосистемах.

Карта 83. Поширення хвилівки античної

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 25–30 мм, у ♀ крила рудиментарні, сірого кольору. Забарвлення самців коричневе, на передніх крилах, у постдискальній області, йде невиразна поперечна чорна смужка, що закінчується на задньому боці крила білою плямою. Задні крила коричневі однокольорові, з широкою бахромкою. Самиця червоподібна, волохата, коричнева. Довжина самиці – 15–20 мм.

Преімагінальні стадії. Яйця дрібні світло-сірі або жовтуваті. Доросла гусінь завдовжки до 30 мм, тулуб світло-сірий, з червоними бородавками на спині й по боках, на яких є білуваті волоски. На 1-му сегменті є китиці з довгих пір'ястих волосків. На дорсальному боці перших черевних сегментів виділяються волосні китиці. Вентральна частина тулуба світло-жовта, голова червоно-коричнева.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VII і IX). Самці активні вдень. Полідендрохортофаг (*Quercus*, *Betula*, *Salix*, *Populus*, *Padus*, *Sorbus*, *Spiraea*, *Prunus*,

Armeniaca, *Malus*, інколи *Pinaceae*, *Fabaceae*). Запліднені самиці відкладають яйця на волосистий кокон або поряд. Плодючість становить в середньому 300–350 яєць. Самиця не живиться, після відкладання яєць гине. Гусінь з'являється в травні, її розвиток триває 45 діб. В липні відбувається заляльковування. Стадія лялечки триває до 15 діб. Заляльковування відбувається в павутинному сірому коконі, у щілинах на стовбурах, між гілками дерев, на листках або гілочках. Зимують яйця.

Рис. 4.29. Типовий біотоп хвилівки античної

Економічне значення. При спалахах чисельності здатна завдавати збитки садовому й лісовому господарству. Найчастіше реєструється в старих плодових садах на яблунях. За останні 10 років у межах області спалахи чисельності не зафіксовані.

Література: Брамсон, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauße, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Акимов, Топчиев, 1960; Барсов, 1968; Барсов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Földner, Damm, 2002; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Горбунов, Ольшванг, 2007; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *TEIA* Walker, 1855

***Teia recens* (Hübner, [1819])**

Син.: *gonostigma* auct. (nec Scopoli, 1763)

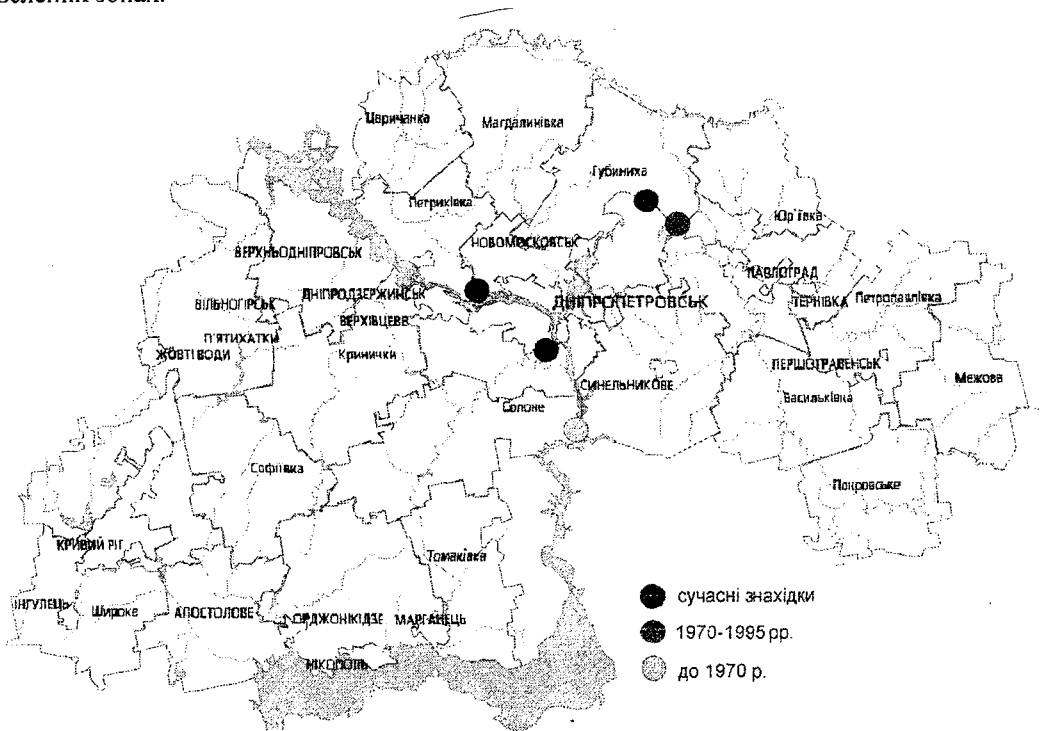
Хвилівка плямиста

Кистехвост п'ятнистий

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Західна, Центральна, Північна (частково) та Східна Європа, Кавказ та Закавказзя, Іран, Північний Казахстан, Сибір, Монголія, Китай, Далекий Схід, Японія. В Україні – майже скрізь, але спорадично та локально.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області трапляється в заплавних лісах долин річок (карта 84), рідше в байрачних екосистемах (рис. 4.30), інколи в міських зелених зонах.

Карта 84. Поширення хвилівки плямистої

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 25–35 мм, у ♀ крила рудиментарні. Забарвлення самця червонувато-буре, на передніх крилах у базальній області є по одній темній плямочці; у постдискальній області, у верхньому боці, 4 маленькі білі плямочки, в нижньому одна. Задні крила чорно-коричневі. Самиця червоподібна, довжиною до 20 мм, волохата, сіра або брудно-жовта.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь довжиною до 35 мм, сіра з жовтуватими смужками. Уздовж спини проходить широка темна смужка. Вентральна частина тулуба одноманітна – жовтувато-сіра. Бородавки на тулубі чорні з пучками світлих пір'ястих волосків. На 4–7-му сегментах тулуба є щіточки жовто-сірих волосків; на 1–8-му – довгі чорні волоски.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VIII–IX). Самці активні вдень. Полідендрофаг (*Salix, Populus, Betula, Alnus, Rosa, Sorbus, Malus, Crataegus, Rubus* та ін.). Самиця відкладає весь запас яєць на нещільний кокон, з якого вийшла. Розвиток яєць – до 14 діб. Гусінь при досягненні третього віку йде на зимівлю. Зимує гусінь у шовковистих чохлаках, в тріщинах кори або скручених сухих листках. Заляльковування відбувається в брудно-жовтих коконах, які гусінь утворює в тріщинах кори, серед сухого листа. Розвиток лялечки триває приблизно 25 діб.

Рис. 4.30. Типовий біотоп хвилівки плямистої

Економічне значення. Вважається умовним шкідником плодових культур. Але у межах регіону збитків не зафіксовано.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Акимов, Топчиев, 1960; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефегов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

***Teia antiquoides* (Hübner, [1822])**

Син.: *ericae* (Germar, 1824)

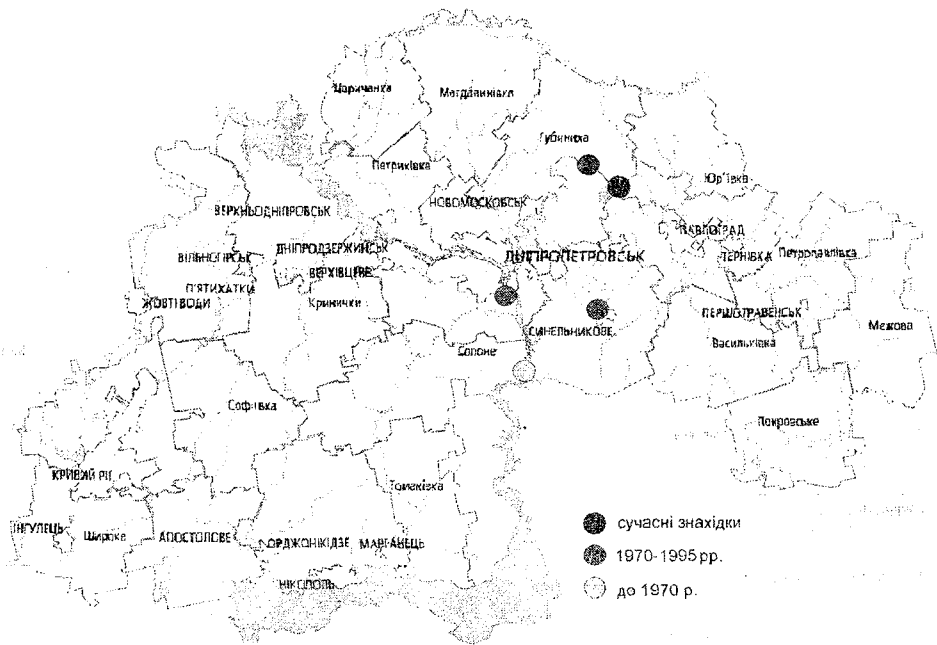
Хвилівка вересова

Кистехвост вересковий

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні – підвид *intermedia* Frivaldszky, 1865.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Північно-Західна та Південно-Східна Європа, Кавказ та Закавказзя, Урал, Сибір, Далекий Схід, Західний Китай, Монголія. В Україні – майже на всій території, але локально і спорадично.

Місцеперебування. Гірофіл. На території області трапляється тільки в заплавних лучних і лісових екосистемах долин р. Дніпро, Самара (карта 85).

Карта 85. Поширення хвилівки вересової

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 23–29 мм, у ♀ крила рудиментарні. Забарвлення самця коричневе, дискальна область дещо темніша за решту крила. У нижньому куті ледве помітна біла плямочка. Задні крила на тон темніші передніх, позбавлені рисунка. Самця червоподібна, волохата, світло-сіра.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта. Все тіло вкрите волосками різного розміру, зібраними в пучки. На першому грудному й останньому черевному сегментах є пучки густих чорних волосків, схожих на китицю. На 7–10-му розташовані великі пучки густих жовтих волосків. На тілі три чорні смужки – одна на спині, по одній по боках.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VI–VIII і друга половина IX). Олігохортофаг (*Salix, Erica, Calluna, Myrica gale*). Заляльковування в нещільному жовто-білому коконі на рештках кормових рослин. Стадія лялечки триває до 14 діб. Зимують яйця на поверхні кокона.

Література: Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринов и др., 2003; Leraut, 2006; Мотіїв .... 2007; Каталог .... 2008.

Teia dubia (Tauscher, 1806)

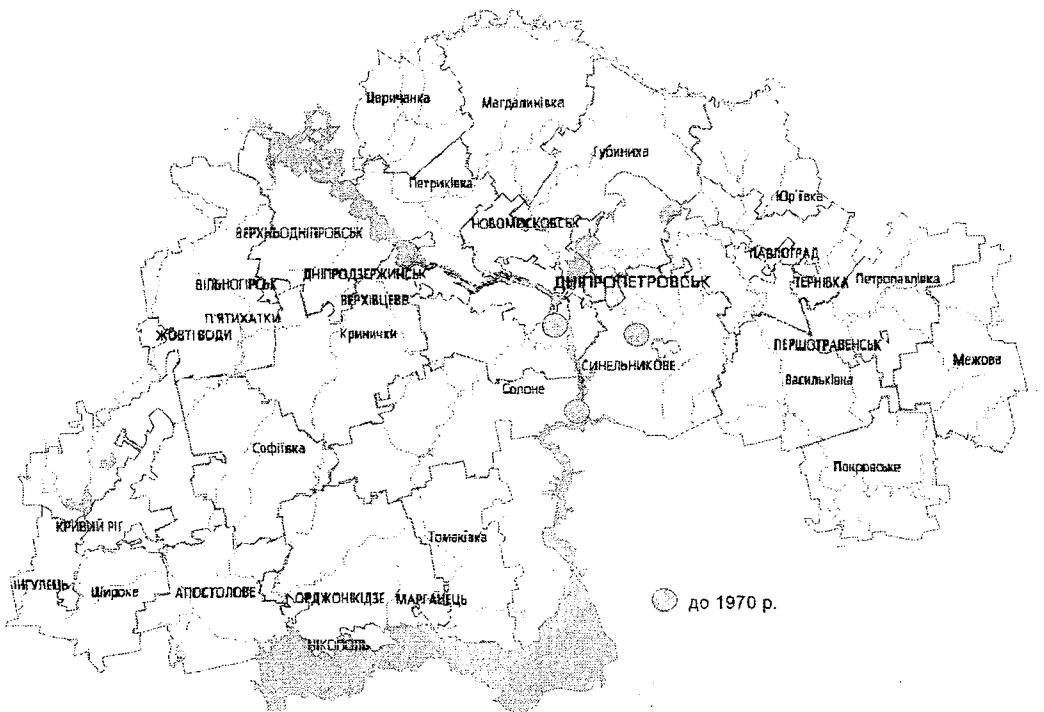
Хвилівка сумнівна

Кистехвост сомнительный

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Середземноморсько-кавказький. Південна Європа, Середземномор'я, Кавказ, Закавказзя, Центральна Азія. В Україні – тільки в Криму та на Дніпропетровщині.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-І. На території області сучасних знахідок немає (карта 86), реєструвався в 1960–1970 рр. переважно в цілинних степових балках лівобережжя р. Дніпро, на правобережжі відомий лише із системи байрачних лісів долини р. Дніпро (рис. 4.31).

Карта 86. Поширення хвилівки сумнівної

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 21–26 мм, у ♀ крила рудиментарні. На передніх крилах самця 4 поперечні чорні смужки на блідо-жовтому фоні, у дискальній області чорна плямочка. Задні крила яскраво-жовті, по зовнішньому краю із чорною смужкою. Самиця червоподібна, волохата, брудно-жовта.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката, все тіло вкрите білими волосками. На останньому сегменті великий чорний “пензлик”. На 4–7-му сегментах на спині великі пучки чорних волосків із блакитними в середині пучка. На 11-му сегменті великий блакитний пучок. По боках два ряди червоних бородавок і на спині дві червоні, між якими одна оранжева, окрім згаданих сегментів. Ноги жовті.

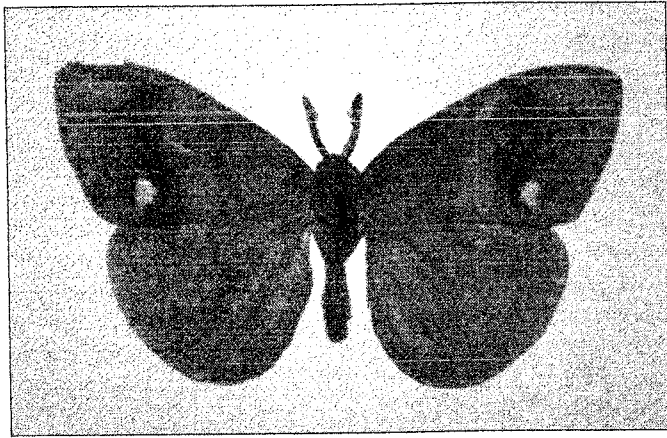
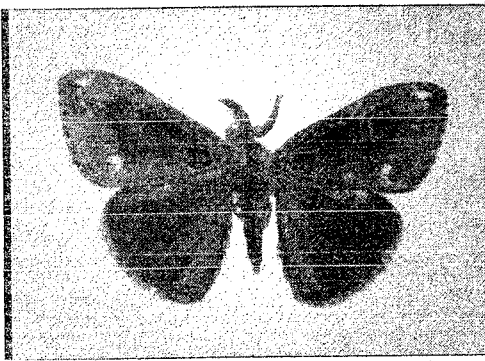
Біологічні особливості. Біологія на Дніпропетровщині не відома, але дослідження в Криму виявили такі особливості. Полівольтинний вид (початок VI, VII, VIII і X). Самці активні вдень. Самиці малорухомі, перебувають у коконі, в якому вийшли з лялечки. Самець відшукує такий кокон, проникає до нього, де й відбувається парування. Через

декілька годин самиця здатна відкласти яйця (всього до 200 шт). Через 9 діб відроджується гусінь, що за добу повністю з'їдає тіло самиці, після чого розповзається з кокона й переходить до живлення на рослинах. Поліхортофаг (*Chenopodiaceae*: *Chenopodium glaucum*, *Bassia sedoides*, *Asteraceae*: *Kochia prostrata*, *Fabaceae*, *Rosaceae*, а також *Brassicaceae* і *Polygonaceae*). Заляльковування відбувається в сірому коконі серед гілочок кормової рослини. Зимують яйця в коконі.

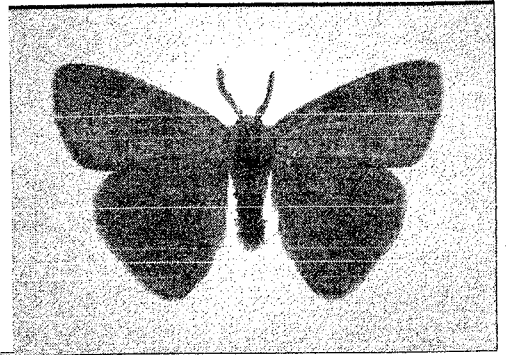

Рис. 4.31. Типовий біотоп хвилівки сумнівної

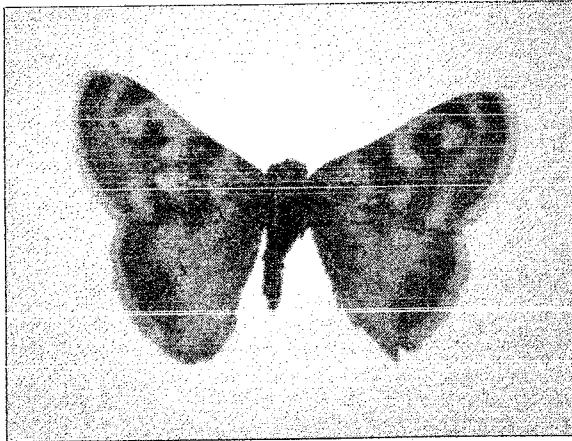
Література: Барсов, 1968, 1975; Кумаков, Коршунов, 1979; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Nardelli, Giandolfo, 2000; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Рис. 4.32. Самець *O. antiqua*

а

б

в

Рис. 4.33. Представники роду *Teia* у фауні України та Дніпропетровської області:
а) *T. recens*; б) *T. antiquoides*; в) *T. dubia*

РІД *EUPROCTIS* Hübner, [1819]

***Euproctis chrysorrhoea* (Linnaeus, 1758)**

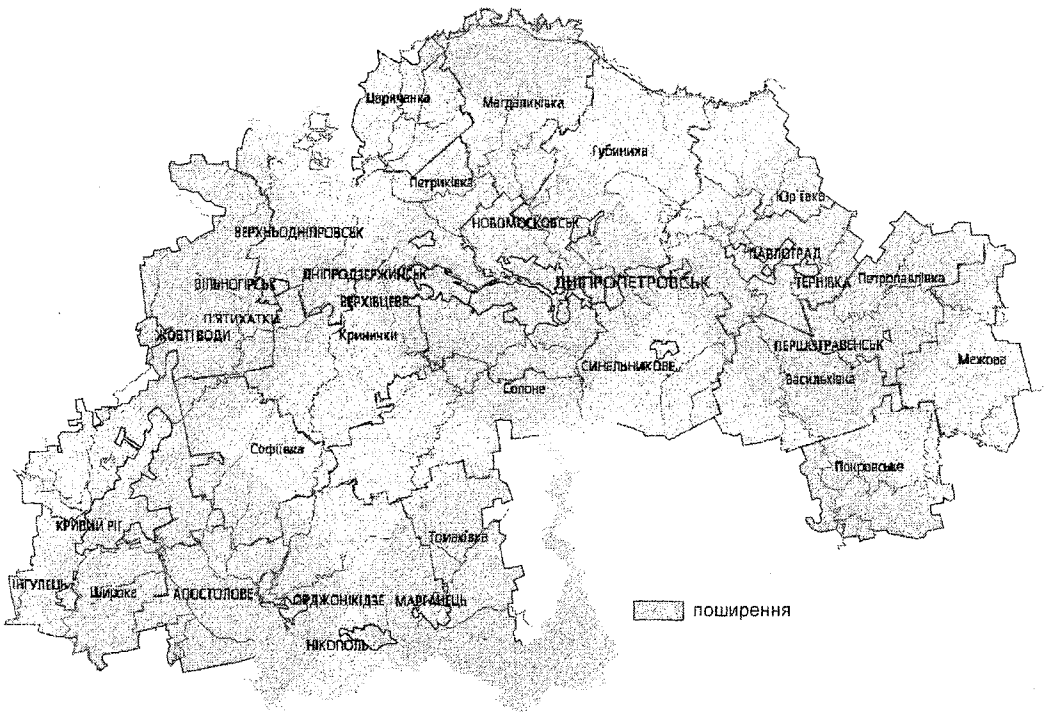
Золотогуз

Златогузка

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний температний. Європа (крім найбільш північних районів), Північна Африка, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, Іран, Казахстан; у XIX ст. завезений до Північної Америки. В Україні скрізь, але найвища чисельність у степовій і лісостеповій зонах.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області трапляється в заплавних лісах долин річок, в байрачних екосистемах, старих садах, у лісоомугах, інколи в міських зелених зонах (карта 87, рис. 4.34).

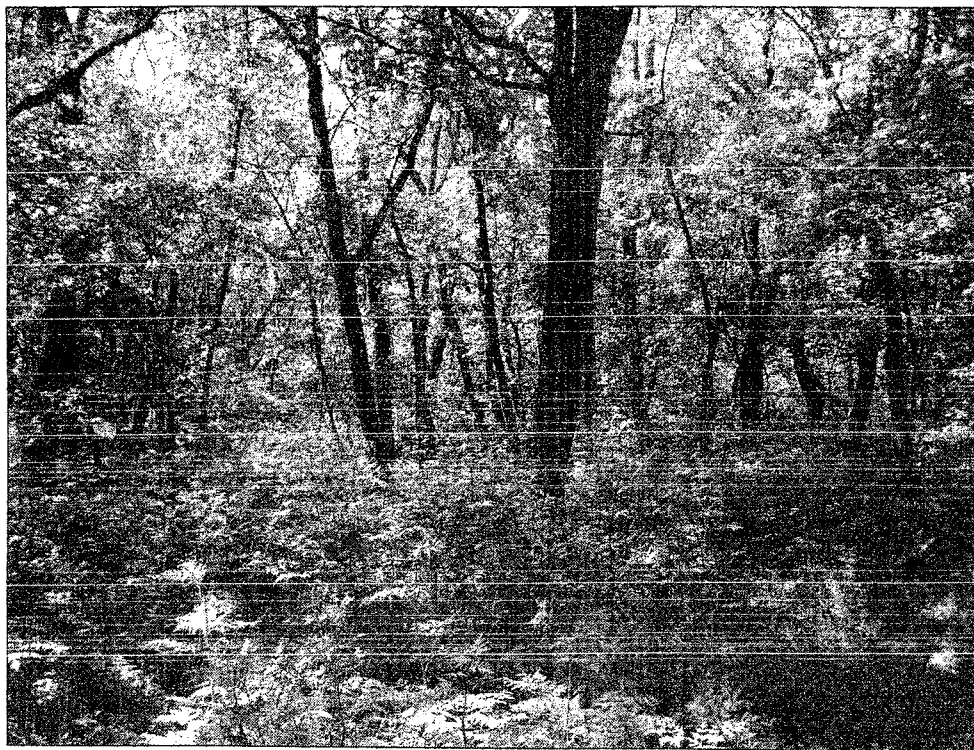

Карта 87. Поширення золотугуза

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 26–32 мм, ♀ – 32–40 мм. Загальне забарвлення біле. Інколи трапляються самці з декількома чорними крапками на передніх крилах. Кінець черевця самиці вкритий золотистими волосками, звідки й назва виду. В самців волоски на кінці черевця жовтувато-червоні.

Преімагінальні стадії. Яйце кругле, ледь сплюснуте з полюсів, сіре, протягом розвитку темнішає. Доросла гусінь довжиною до 35 мм, тулуб темно-сірий, з сірувато-бурими волосками й коричнево-рудими бородавками. Уздовж спини йде подвійна червона смуга, по боках – біла переривчаста. На дорсальному боці 4 і 5-го сегментів є парні бородавки, на яких розміщено довгі щетинки. На 9–11-му сегментах є по одній бородавці кольору кіноварі. Волоски отруйні, при потраплянні на шкіру або слизову оболонку людини можуть викликати подразнення.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрофаг (*Quercus, Malus, Pyrus, Prunus, Cerasus, Armeniaca*, а при масовому розмноженні об'їдає ще *Tilia, Acer, Salix, Crataegus, Rosa* та інші рослини). Самиця відкладає яйця на нижній бік листка, вкриваючи їх зверху золотистими волосками із власного черевця. Кладка яєць має форму продовгуватої подушки довжиною 12–25 мм, шириною 6–8 мм. У кладці від 200 до 500 яєць. Плодючість самиці – до 700 яєць. Стадія яйця триває до трьох тижнів. Гусінь молодших віків скелетує листок, після чого окремі особини стягують пошкоджені листки павутинням, утворюючи з них багат шарові щільні кубла, де збираються й зимують. Такі кубла зазвичай розташовуються на кінцях гілок, особливо великі – в периферійних, найбільш освітлених ділянках крони. Перезимувавши, гусінь виходить із кубла й інтенсивно починає житись, спочатку бруньками, згодом листками. Гусінь линяє 7 разів. Залляльковування відбувається поодино або групами серед листків у кронах, рідше на стовбурах. Розвиток лялечки відбувається за 15–20 діб.

Рис. 4.34. Типовий біотоп золотогуза

Економічне значення. При спалахах чисельності здатна завдавати збитків плодовим садам, лісосмугам, особливо дубовим. Інколи золотогузки можуть повністю оголити дерево. Один із найнебезпечніших видів для лісового фонду області.

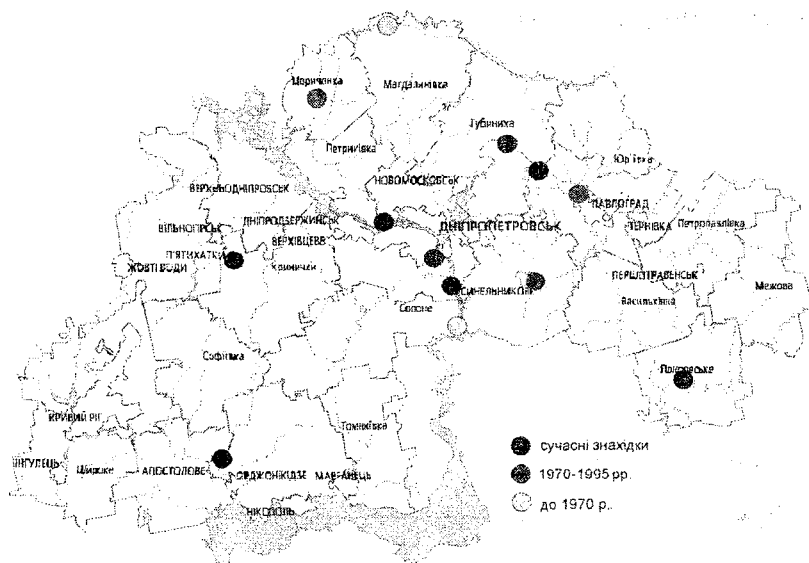
Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Акимов, Топчиев, 1960; Барсов, 1968, 1973, 1975; Апостолов, 1981; Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Площ, Шешурак, 1997; Татаринев и др., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

Euproctis similis* (Fuessly, 1775)Жовтогуз**Желтогузка*

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний температурний. Вся Європа (крім найбільш північних районів), Кавказ та Закавказзя, Мала та Центральна Азія, Сибір, Китай, Далекий Схід, Японія. Завезений до Північної Америки. В Україні трапляється майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області трапляється в заплавних лісах долин річок, байрачних екосистемах, старих садах і парках (карта 88).

Карта 88. Поширення жовтогуза

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 30–40 мм, ♀ – 35–45. Загальне забарвлення – біле. На нижньому боці постдискальної області передніх крил є чорна плямочка. Кінець черевця вкритий жовтими волосками, звідки й назва виду.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, з червоною подвійною смужкою на спині, вкрита сірими волосками, зібраними у пучки по боках. По боках проходить смужка, утворена з білих плям у формі півмісяця. Волоски отруйні, при потраплянні на шкіру людини можуть викликати подразнення.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрофаг (*Malus*, *Pyrus*, *Padus*, *Rosa*, *Salix*, *Betula*, *Populus*, *Quercus*, *Carpinus*). Самиця відкладає на нижній бік листка або на гілку до 300 яєць окремими купками по 10–30 штук, вкриваючи їх зверху жовтими волосками з власного черевця. Стадія яйця триває до 8 діб. Молода гусінь існує спільно. З другого віку розповзається й починає жити окремо, скелетує листки. Зимуює гусінь у білих шовковистих коконах у щілинах кори, під корою або опалим листям. Заляльковування відбувається в щільному бурому коконі з включенням опалих волосків. Стадія лялечки триває до 20 діб.

Література: Eckstein, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Апостолов, 1981; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковський, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринів и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

НАПРОДИНА *LYMANTRIINAE*

РІД *ARCTORNIS* Germar, 1810

Arctornis l-nigrum (Müller, 1754)

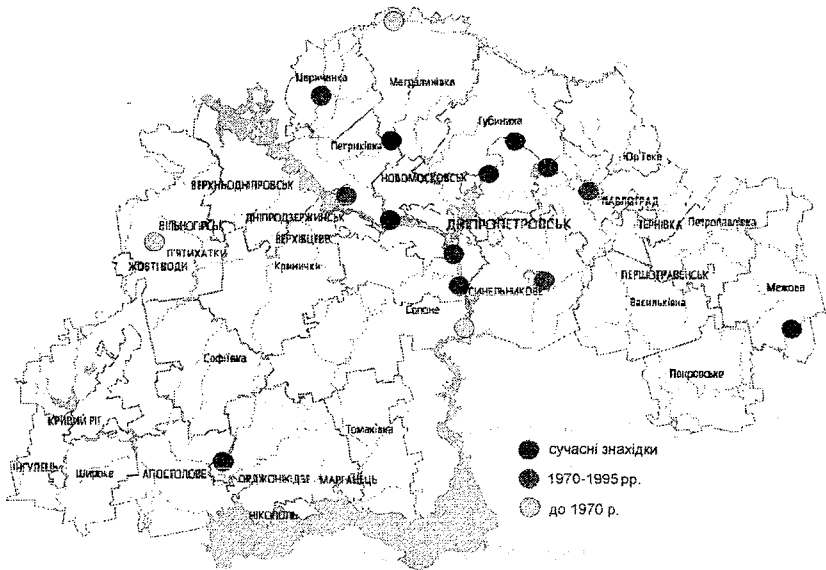
Хвилівка ель-чорне

Волнянка эль-черное

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Вся Європа, Кавказ, Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні скрізь, але локально; досить рідкісний.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області трапляється в заплавних лісах долин річок (карта 89), рідше в байрачних екосистемах, інколи в міських зелених зонах.

Карта 89. Поширення хвилівки ель-чорне

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 39–46 мм, ♀ – 46–52 мм. Імаго білі, лише в дискальній області передніх крил є чорна плямочка, форма якої нагадує латинську літеру “L”.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь темно-коричнева. На кожному сегменті по боках містяться бородавки, в яких у пучок зібрані волоски білого кольору. На спині, на грудних сегментах і трьох останніх черевних є білі китиці. Волоски 1 та 2-го сегментів майже удвічі довші за решту. Лялечка зелена, по спині через усі сегменти проходять три жовті смужки, середина з яких подвійна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, прилітають на світло. Ембріональний розвиток – до 10 діб. Полідендрофаг (*Tilia*, *Quercus*, *Carpinus*, *Ulmus*, *Malus*, *Crataegus*, *Betula*, *Salix*, *Populus*). Гусінь розвивається у VIII–V. Зимує гусінь у тонкому паутинному кублі між листками на поверхні землі. Розвиток лялечок триває 1–3 тижні.

Література: Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Методические указания ..., 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Dolinskaya, Pijushch, 1999; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *LEUCOMA* Hübner, [1822]

***Leucoma salicis* (Linnaeus, 1758)**

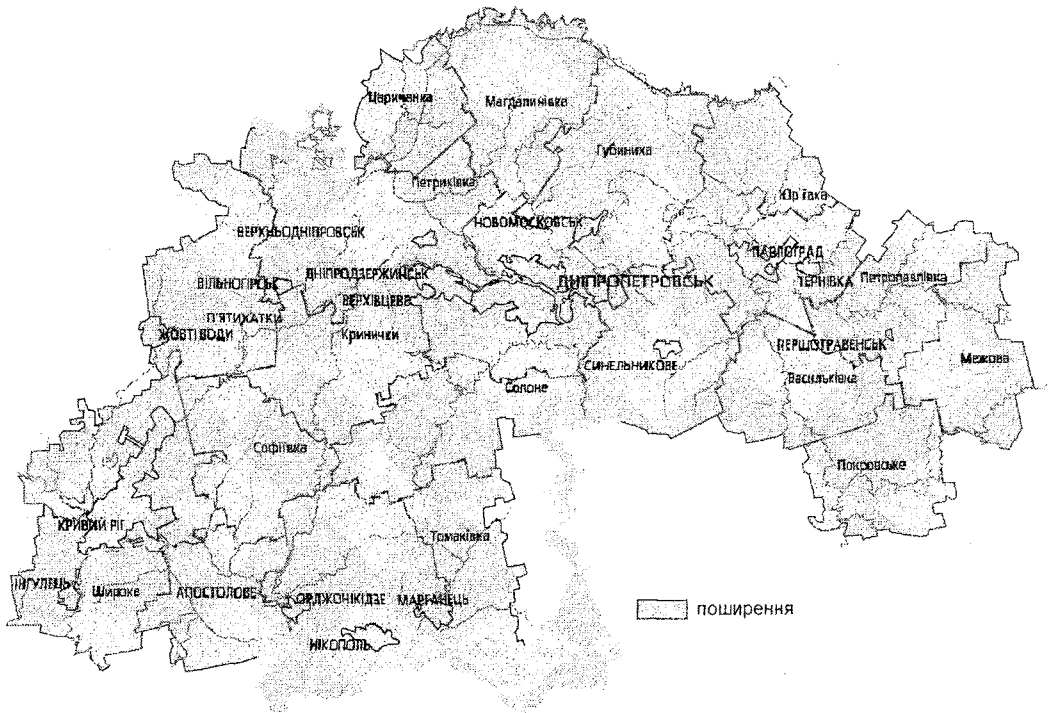
Хвилівка вербова

Волнянка ивовая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний температний. Вся Європа, Північна Африка, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Центральна Азія, Казахстан, Західний, Південний і частково Східний Сибір, Північна Монголія, Північний Китай, Японія; на початку ХХ ст. завезений до Північної Америки. В Україні – скрізь.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області трапляється майже скрізь (карта 90, рис. 4.35), але найчастіше в долинах річок і байрачних екосистемах.

Карта 90. Поширення хвилівки вербової

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 38–45 мм, ♀ – 45–52 мм. Забарвлення обох статей біле, обидві пари крил позбавлені будь якого рисунка. Голова, груди й усі сегменти черевця білі.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь довжиною до 45 мм, чорна, з сіруватими цятками та крупними білуватими й жовтуватими плямами на спинній поверхні. На кожному сегменті тулуба розташовані червонуваті або жовтуваті бородавки із сіруватими та буруватими волосками. На 4 та 5-му сегментах тіла по два відростки. Лялечка довжиною до 25 мм, чорна, блискуча, вкрита сірими волосками; на спинній поверхні є білі та жовтуваті плямочки: кремастер довгий, зморшкуватий, із численними гачкоподібними щетинками.

Біологічні особливості. Моновольтінний вид (VI–VIII), іноді може давати другу генерацію у IX–X. Імаго активні вночі. прилітають на світло. Олігодендрофаг (*Salix*,

Populus). Самиця відкладає яйця купками по 5–50 штук (іноді до 200), всього до 220–700 (іноді до 1000). Кладки вкриваються піноподібними виділеннями самиці, через що схожі на плоскі подушечки сірого або жовтуватого кольору. Розвиток яєць триває 7–10 діб. Гусінь першого–другого віку скелетує листок, згодом ховається в тріщинах кори або в підстилці, де зимує. Частина популяції зимує на стадії яйця. На стадії гусені відбувається 5 линянь. Перезимувавши, гусінь з'являється у квітні. Заляльковування в VI–VII, як поодиночці, так і групами по 10–25, серед листя або на стовбурі тощо. Лялечка в рідких павутинках.

Рис. 4.35. Типовий біотоп хвилівки вербової

Економічне значення. Установлено спалахи чисельності при штучному лісорозведенні на ділянках рекультивациі у Західному Донбасі. У природних екосистемах України такі спалахи не реєструвались.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Воронцов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Белоконь, Солодовникова, 1986; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Dolinskaya, Pljushch, 1999; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *LYMANTRIA* Hübner, [1819]

***Lymantria monacha* (Linnaeus, 1758)**

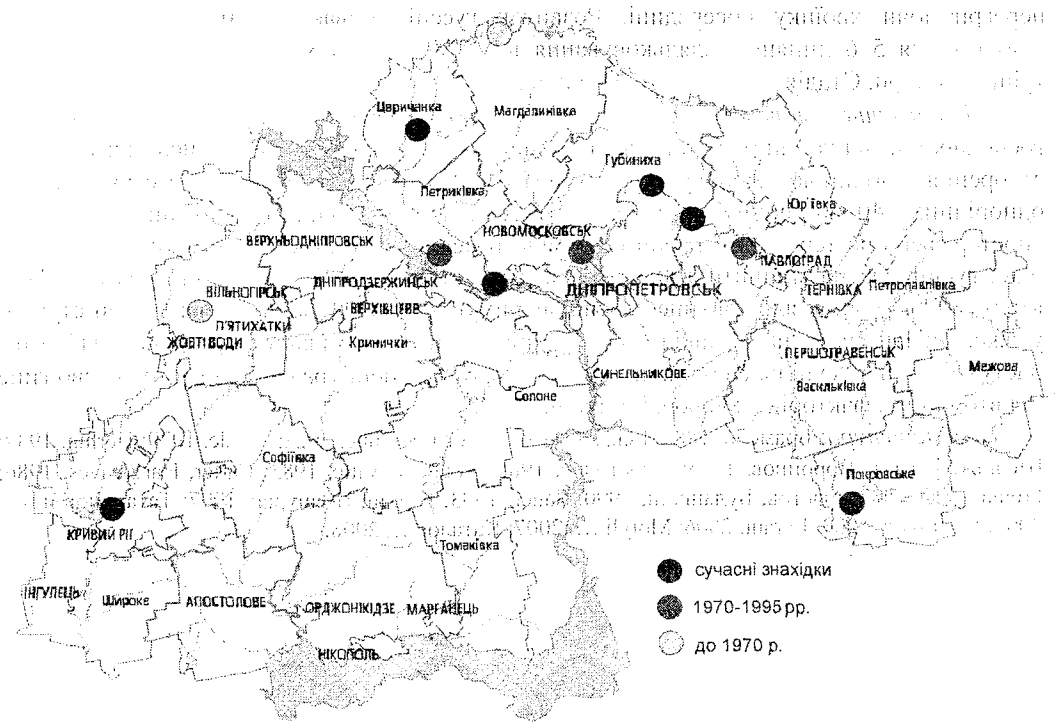
Монашка

Монашенка

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський. Вся Європа (крім Крайньої Півночі, Ірландії, південної частини Іспанії), Кавказ, Північний Казахстан, Західний і Південний Сибір, Далекий Схід, Північний Китай, Японія, Західні Гімалаї. В Україні майже скрізь, у степовій зоні та Криму рідкісний та локальний.

Місцезеребування. Мезофіл-2. На території області трапляється майже скрізь (карта 91), але найчастіше в долинах річок і байрачних екосистемах.

Карта 91. Поширення монашки

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 40–45 мм, ♀ – 50–55 мм. Основне забарвлення передніх крил біле, з численними чорними товстими зубчастими смужками й плямами. Інколи трапляються частково або повністю меланізовані форми, при спалахах чисельності частка таких особин може доходити до 50 %. Задні крила сірого кольору, темніші уздовж краю. У самиці останні сегменти черевця рожеві. Ноги білі з чорними кільцями.

Преімагінальні стадії. Яйця спочатку оранжево-коричневі або рожеві, згодом коричневі чи темно-сірі. Гусінь першого віку чорна, вкрита довгими волосками. Доросла гусінь сягає 35–40 мм. На 2-му сегменті тулуба чорна пляма, від якої назад уздовж спини проходить чорна смуга, яка облямовує світлу пляму на 7–9-му сегментах. На тулубі розташовані ряди блакитнувато-сірих бородавок, укритих короткими сірими волосками. Посередині 9–10-го сегментів тулуба є по одній червонуватій бородавці, з пучком

сіруватих волосків. Голова гусені блідо-вохриста, з темним рисунком. Лялечка коричнева блискуча, із світлими щітками волосків. Довжина лялечки сягає 20 мм.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VII–VIII). Імаго не живляться. Активні вночі, прилітають на світло. Полідендрохортофаг (віддають перевагу *Pinus*, *Picea*, інколи *Abies*, *Larix*, *Quercus*, *Carpinus*, *Vaccinium*, *Rubus*, при спалахах чисельності можуть перейти на трав'янисту рослинність). Самиця відкладає яйця купками по 15–40 штук і більше в тріщини кори нижньої частини дерева, всього за життя продукує до 300 яєць. Гусінь зимує в оболонках яєць, а наприкінці IV–V виходить з них і концентрується на корі невеликими групами (декілька десятків). Такі групи гусені лісники називають “дзеркалами”. Через 4–5 діб підіймаються до крони, де розповзаються. Молода гусінь вкрита тонкими волосками, завдяки чому часто розселяється за допомогою вітру. Живлення переважно вночі. На хвойних гусениці об’їдають спочатку тільки травневі пагони й бруньки. Згодом вживають пилок чоловічих суцвіть. З третього віку живляться хвоєю поточного року, потім навіть старою, але об’їдають тільки м’які тканини, перегризаючи хвоїнку посередині. Розвиток гусені триває до 80 діб. За цей час відбувається 5–6 линянь. Залляковування в VI–VII, серед хвої або листків, інколи в тріщинах кори. Стадія лялечки – до 3 тижнів.

Економічне значення. В Середній Європі вважається шкідником лісового господарства. Існує гіпотеза, що спалахи чисельності почали відбуватись тільки через створення людиною монокультур хвойних. Найчастіше збитки реєструються в однорідних 40–60-річних ялинкових і сосново-ялинкових насадженнях. За час спостережень на території Європи були відомі декілька пандемій монашки. Відомо, що одна гусінь здатна знищити 1000 хвоїнок, і ще стільки ж гине через підгризання. При втраті 70 % хвоїнок ялинка гине. Сосна витримує втрату 90 %. Розрізняють три ступені ураження: 1-й рік – “напад шкідника”; 2-й рік – “сильне об’їдання – розрідження”; 3-й і наступні роки – “суцільне об’їдання”. При другому ступені ураженості часто дерево гине від вторинних факторів – хвороб, інших шкідників тощо.

Література: Брамсон, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Воронцов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

Lymantria dispar (Linnaeus, 1758)

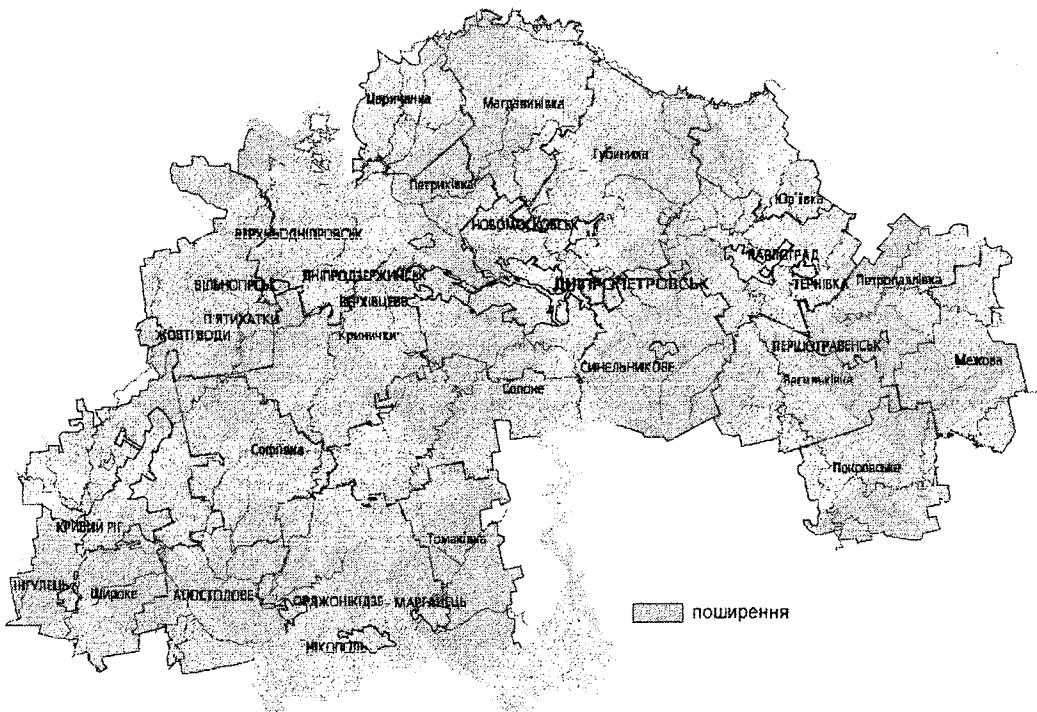
Непарний шовкопряд, недопарка

Шелкопряд непарный

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Панголарктичний. Вся Європа (крім Крайньої Півночі), Північна Африка, Кавказ та Закавказзя, Мала та Центральна Азія, Урал, Алтай, лісостепова зона Сибіру, Північна Монголія, Далекий Схід, Китай, Корея, Японія; у 1868 р. завезений до США, зараз там широко розповсюдився, є вже і у Канаді. В Україні – скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області трапляється майже скрізь (карта 92), але найчастіше в долинах річок і штучних лісових насадженнях.

Карта 92. Поширення непарного шовкопряда

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 36–50 мм, ♀ – 54–72 мм. Для виду характерний статевий диморфізм, звідси й назва. Передні крила самця бурувато-сірі з поперечними хвилястими смужками; задні майже одноманітно-бурі; черевце вузьке, вусики широкогребінчасті. Обидві пари крил самиці брудно-білого кольору, передні крила з чіткими темно-коричневими хвилястими смужками; тіло крупне, черевце помітно потовщене й густо вкрите коричнево-жовтими волосками.

Преімагінальні стадії. Яйця спочатку жовті, згодом – темно-сірі. Молода гусінь чорна, вкрита волосками. Доросла завбільшки 40–80 мм; основне забарвлення від сірого до жовто-коричневого з 3 тонкими смужками або з більш широкою поздовжньою смугою на спині. На перших 5 сегментах по 2 фіолетові бородавки, на решті – по 2 червоні. Лялечка темно-коричнева, матова, довжиною 20–30 мм. з рідкими пучками волосків і гачками на кремастері.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–IX). Самці активні вдень і вночі, прилітають на світло. Полідендрохортофаг (трофічно пов'язаний з понад 600 видами рослин 98 родин, у тому числі з майже всіма листяними й хвойними; найчастіше на *Quercus*, *Salix*, *Populus*, *Betula*, *Tilia*, плодкових деревах, інколи на *Poaceae*, *Oxycoccus*, *Vaccinium*). Самиця відкладає яйця в одну кладку, яка містить у середньому 450–500 штук, інколи до 1500. Яйця розміщуються у декілька шарів, вистеляються волосками, які самиця зчісує з власного черевця. Зимус сформована гусінь в яйцевих оболонках. Вихід гусені спостерігається в IV, коли середньодобова температура переходить 10 °С. Після виходу з яєць гусінь декілька днів сидить групами в шовковистих “дзеркальцях”. Молода гусінь вітром може переноситись на великі відстані. У процесі розвитку гусені майбутні самці линяють 5 разів, самиці – 6. Залежно від умов існування стадія гусені триває 39–80 днів. Живлення гусені відбувається вночі і тільки при спалахах чисельності – вдень. Заляльковується – в кронах, на стовбурах дерев, інколи великими скупченнями, утворюючи з решток листків своєрідні кубла, стягнуті павутинням. Стадія лялечки триває 15–20 днів.

Економічне значення. Вважається одним із найнебезпечніших шкідників лісового та садово-паркового господарств. Спалахи чисельності найімовірніші в теплих областях у дубових насадженнях. Найбільш оптимальним умовам виду відповідають розріджені дубові насадження, особливо штучного походження. Спалахи чисельності спостерігаються через кожні 5–8 років. Більшість дерев після пошкоджень відновлюються, але, якщо на цей період припадає посуха, можуть загинути.

Література: Брамсон, 1883; Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Боченко, 1952, 1954, 1955; Акимов, Топчиев, 1960; Воронцов, 1975; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Антонец, Барсов, 1998; Мешкова, 2002; Татаринов и др., 2003; Чистяков, 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008; Мешкова, 2009.

4.3.3. РОДИНА ARCTIIDAE – ВЕДМЕДИЦІ

ПІДРОДИНА *Arctiinae*

РІД *CALLIMORPHA* Latreille, 1809

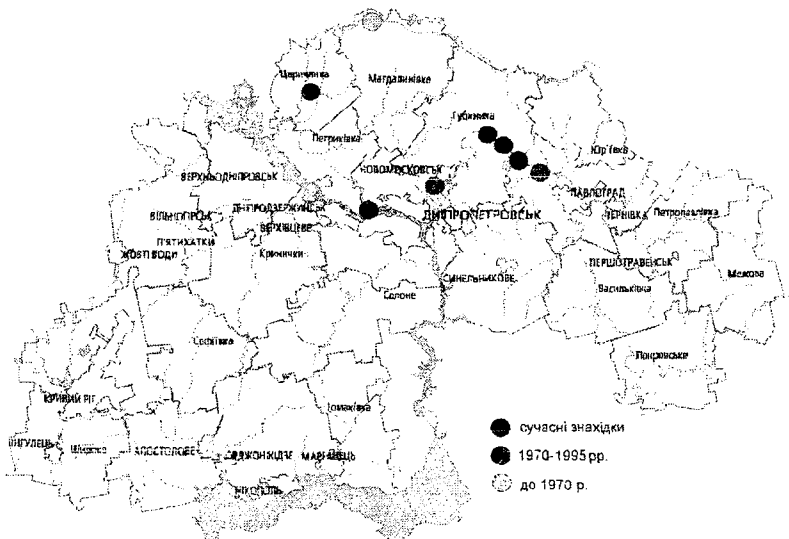
Callimorpha dominula (Linnaeus, 1758)

Медведица госпожа

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейсько-малоазійський. Майже вся Європа (крім найбільш північних та деяких південних територій), Мала Азія (частково), Кавказ та Закавказзя. В Україні майже скрізь, крім більшої частини степової зони; локальний та, місцями, рідкісний.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області трапляється в лісових екосистемах, на галявинах короткозаплавних дубових лісів, найчастіше на Лівобережжі (карта 93).

Карта 93. Поширення *C. dominula*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 42–50 мм. Забарвлення верхніх крил чорне з металевим блиском, з крупними білими й жовтими плямами. Задні крила червоного, дуже рідко жовтого кольору (*f. flava*) з чорними плямами різної форми.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь чорна; уздовж тіла йдуть три яскраво-жовті лінії, ширша на спині та вузькі – по боках. По боках є пучки світло-сірих волосків. Головна капсула чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вдень та вночі, інколи летять на світло. Поліхортодендрофаг (*Urtica*, *Lamium*, *Myosotis*, *Ranunculus*, *Fragaria*, *Rubus*, *Lonicera*, *Populus*, *Salix*, *Carpinus*, *Corylis*, *Quercus*, *Potentilla*, *Filipendula*, *Myosotis*, *Lonicera*, *Senecio*, *Cirsium* та багато інших). Зимуюча гусінь, яка після зимівлі продовжує живитись до травня. Заляльковується на поверхні ґрунту серед рослинних решток у легкому коконі.

Охорона. Занесена до Червоної книги України (2009) (категорія – вразливий).

Література: Wolff, Kraube, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Барсов, 1983; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Булашкін, 1990; Sauer, 1993; Червона книга ..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge .... 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *EUPLAGIA* Hübner, [1820]

Euplagia quadripunctaria (Poda, 1761)

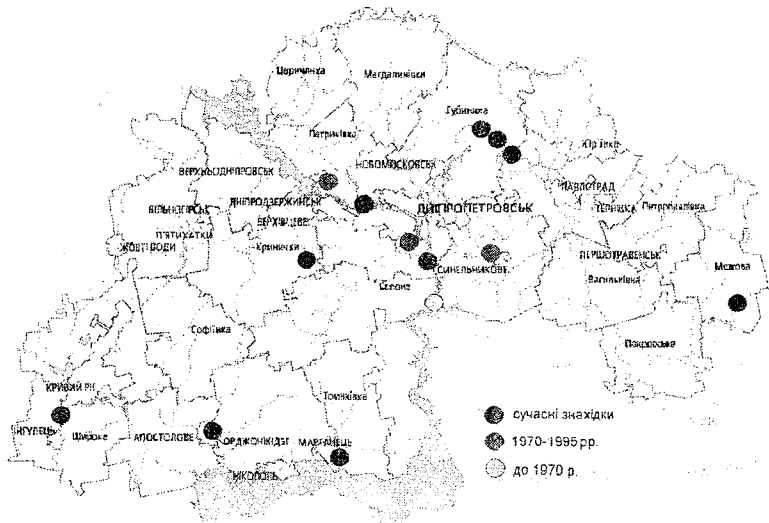
Ведмедиця Гера

Медведиця Гера

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Південна та Центральна Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Іран, Сирія, гори Туркменістану. В Україні – майже скрізь, але локально; на півдні країни більш звичайний, у північно-західній частині не виявлений.

Місцезеребування. Ксеротермофіл-2. На території області постійно реєструється в яружно-балкових і байрачних системах (карта 94), дещо рідше в сухих лісах, псамофітному степу.

Карта 94. Поширення ведмедиці Гера

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 50–59 мм. Забарвлення верхніх крил зелено-чорне з металічним вилиском, косими блідо-жовтими смужками та кремово-жовтим заднім краєм. Задні крила яскраво-червоного кольору з трьома досить великими чорними плямами – круглою посередині й двома неправильної форми уздовж зовнішнього краю крила.

Преймагінальні стадії. Гусінь сіро-бура або чорна з жовтою смугою на спині, по боках від якої на кожному сегменті наявні по 4 оранжево-жовтих з чорними краями бородавки; на боках є жовта добре помітна смуга. По боках пучки рудих волосків. Головна капсула чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вдень, інколи летять на світло вночі. Імаго активно живиться. Поліхортодендрофаг (*Urtica*, *Lamium*, *Plantago*, *Trifolium*, *Epilobium*, *Genista*, *Lonicera*, *Corylus*, *Rubus*, *Quercus* та багато інших). Гусінь розвивається з серпня, зимує, після зимівлі продовжує жити до кінця травня. Заляльковується у червні в легкому коконі в підстилці.

Охорона. Занесена до Червоної книги України (1994) – II категорія.

Література: Шелюшко, 1941; Барсов, 1983; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Червона книга ..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *TYRIA* Hübner, [1819]

Tyria jacobaea (Linnaeus, 1758)

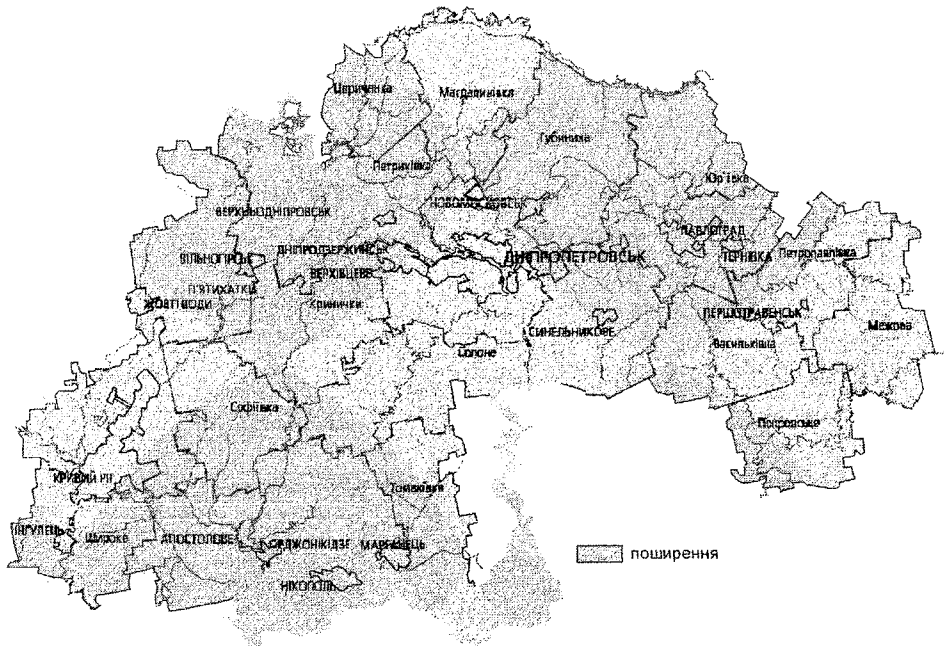
Ведмедиця кривава

Медведица кровавая, медведица крестовниковая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Субголарктичний. Вся Європа (крім найбільш північних районів), Мала Азія, Кавказ, Центральна Азія, Казахстан, Південний Сибір, Північна Америка. В Україні майже скрізь, найбільша чисельність спостерігається в лісостеповій та степовій зонах; на півночі України дуже рідкісний.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області скрізь (карта 95) у степових екосистемах, інколи на аренах, у байраках, луках.

Карта 95. Поширення ведмедиці кривавої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 35–42 мм. Передні крила темно-сірі з металевим відливом, в субмаргінальній області дві круглі яскраво-червоні плями, по зовнішньому краю – яскраво-червона смужка. Задні крила суцільно червоні, з темно-сірою бахромкою.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта, по середині кожного сегмента йде широка чорна смуга; бородавки чорні та малі, з поодинокими довгими волосками. Головна капсула та ноги чорні.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VI). Активні вдень, інколи летять на світло вночі. Імаго не живиться. Монохортофаг (*Senecio jacobaea*). Гусінь розвивається у червні–серпні; молода гусінь тримається спільно, згодом розповзається. Зимує на стадії лялечки, в легкому коконі на поверхні землі.

Література: Шелюшко, 1941; Никитенко, 1978; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *SPIRIS* Hübner, [1819]

Spiris striata (Linnaeus, 1758)

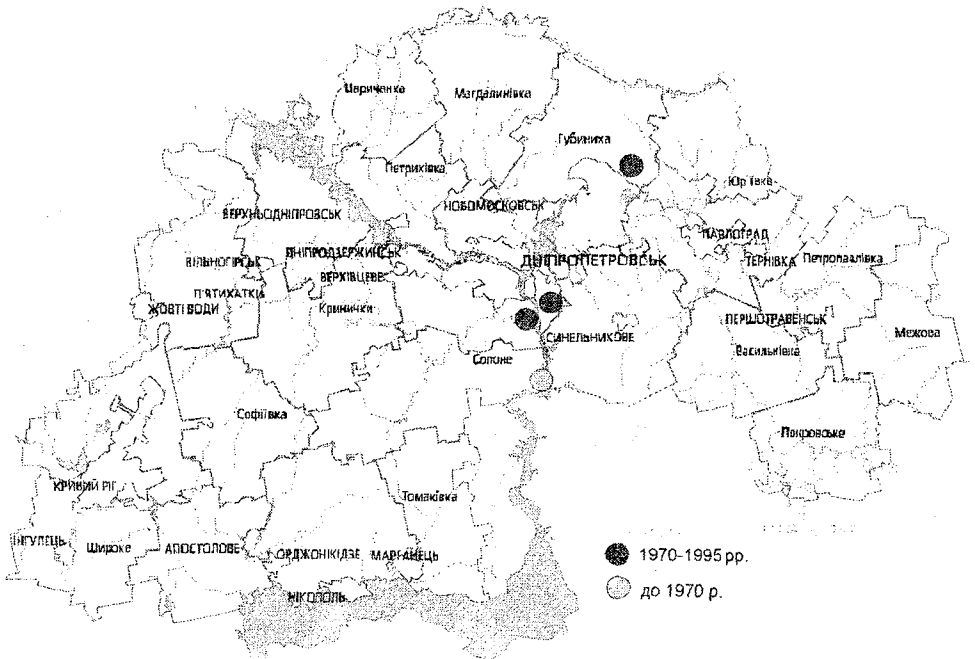
Ведмедиця смугаста

Медведица полосатая желтая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-сибірський температурний. Майже вся Європа (крім найбільш північних районів та Британських островів), Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, Північний Казахстан, Південний Сибір, Монголія, Якутія, Китай. В Україні – скрізь, але тяжіє до півночі, на півдні локальний.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області переважно в байрачних екосистемах (карта 96).

Карта 96. Поширення ведмедиці смугастої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 32–40 мм. Передні крила жовті, вузькі, в поздовжніх коричневих смугах. Задні крила жовто-руді з темно-коричневою облямівкою. Самиця значно світліша, із значно менше розвинутим рисунком. Черевце жовте з рядком чорних плям уздовж спини.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь коричнево-чорна, по спині проходить яскрава оранжева чи червона смужка. На кожному сегменті є бородавки з пучками волосків, волоски на бокових бородавках білі, решта – чорна.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI; VIII–IX). Активні вдень. Імаго не живиться. Поліхортофаг (*Plantago*, *Artemisia*, *Ericaceae*, *Poaceae* та інші рослини). Гусінь живиться вдень. Зимує гусінь. Заляльковується в підстилці, в сірому павутинному коконі.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шещурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *COSCINIA* Hübner, [1819]

Coscinia cribraria (Linnaeus, 1758)

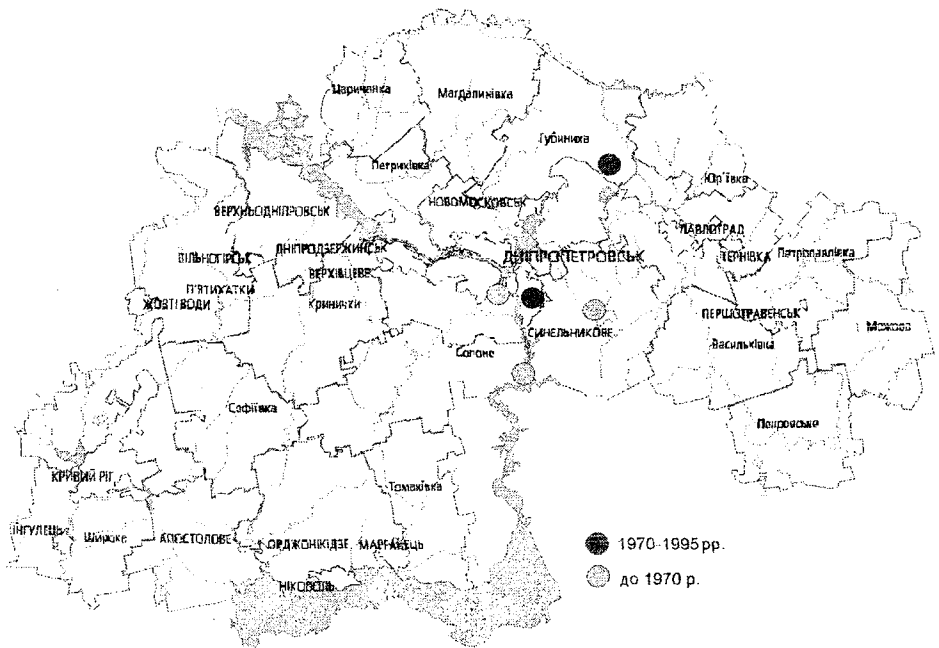
Ведмедиця сітчаста

Медведица полосатая белая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Майже вся Європа, Північна Африка, Мала Азія, Кавказ, Північний Казахстан, Сибір, Далекий Схід, Північна Монголія, Китай. В Україні – майже скрізь.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області поодинокі знахідки (карта 97) у степових екосистемах.

Карта 97. Поширення ведмедиці сітчастої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 30–42 мм. Передні крила білі, вузькі, вкриті численними світло-коричневими смужками та плямочками, кількість яких може змінюватися в дуже широкому діапазоні. Задні крила світло-коричневі або сірі, з білою бахромкою. Голова й груди білі, черевце біле з темними поперечними рисками.

Преімагінальні стадії. Доросла гусениця досягає 35 мм. Гусінь строката, загальне забарвлення чорне. По спині проходять три білі смужки, над ногами широка оранжева. На кожному сегменті є бородавки з пучками довгих білих і коротких чорних волосків. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Активні вдень, інколи летять на світло вночі. Імаго не живиться. Поліхортофаг (*Plantago*, *Artemisia*, *Roaceae*). Зимує на стадії гусені. Залялькоується у верхніх шарах ґрунту в легкому сірому павутинному коконі.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

PID *PARASEMIA* Hübner, [1820]

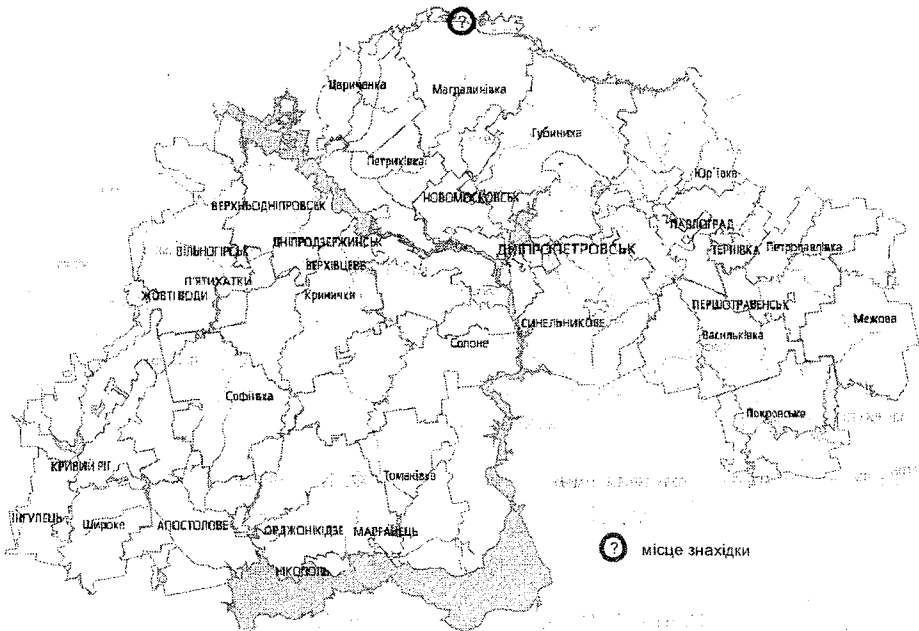
Parasemia plantaginis (Linnaeus, 1758)

Медведиця подорожникова

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний. Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Північний Іран, Північний Казахстан, Сибір, Монголія, Далекий Схід, Камчатка, Японія, Північна Америка. В Україні рідкісний та локальний, більш-менш звичайний лише у Карпатах; у південній частині степової зони та у Криму відсутній.

Місцезалежність. У фондівій колекції ДНУ, ім. Олеся Гончара зберігається 4 екземпляри, зібрані В. О. Барсовим, але з нечіткими етикетками. Оскільки нового матеріалу немає, зробимо тільки припущення про наявність виду на Дніпропетровщині (карта 98).

Карта 98. Поширення *P. plantaginis*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 32–43 мм. Передні крила чорні з жовтувато-білим рисунком. Задні у самиці завжди червоного кольору з чорними плямами, у самця – білого або жовтого з чорними плямами.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки 35 мм. Тулуб чорний, щільно вкритий чорними або чорно-бурими волосками. На серединних сегментах волоски червонувато-бурі. Голова чорна.

Біологічні особливості. Особливості біології в області не відомі. Згідно з літературними даними – моновольтинний вид (VI–VII), активний удень. Поліхортофаг (*Plantago*, *Rumex*, *Vaccinium*, *Polygonum* та багато інших). Гусінь з'являється в VIII (зимує), заляльковування в V. Заляльковується у верхніх шарах ґрунту, в легкому сірому павутинному коконі.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шейнугак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *HYPHORAIA* Hübner, [1820]

Hypophoraia aulica (Linnaeus, 1758)

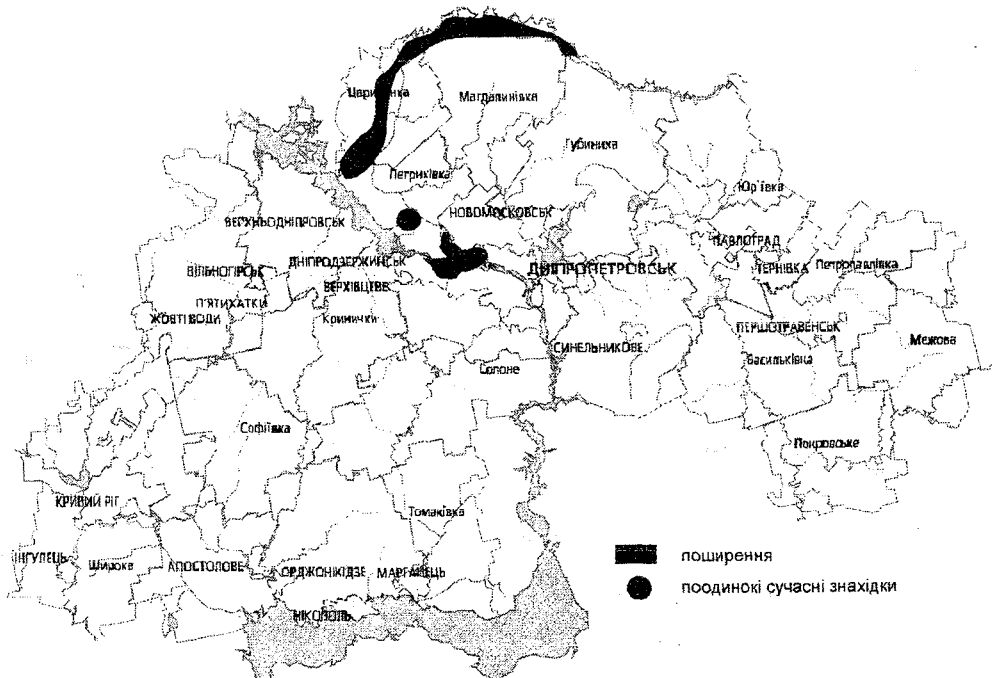
Ведмедичя буро-жовта

Медведичя буро-желтая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-малоазійський. Центральна та, частково, Північна та Східна Європа, Мала Азія, Кавказ. В Україні трапляється у лісостеповій та степовій зонах, локальний; відсутній у Криму.

Місцезребування. Мезофіл-1. На території області тільки (карта 99) у лучних екосистемах заплави р. Оріль та Дніпро.

Карта 99. Поширення ведмедичі буро-жовтої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 32–40 мм. Передні крила бурі з 6–8 жовтими плямочками. Задні жовті з великими чорними плямами, які інколи зливаються в смуги.

Преімагнальні стадії. Гусінь чорна, на кожному сегменті пучки волосків. На грудних сегментах волоски оранжеві, такого ж кольору над ногами; решта чорні, на кінці тіла найдовші.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (кінець IV–VI). Самці активні вдень, самки – вночі. Поліхортофаг (*Achillea*, *Euphorbia*, *Potentilla*, *Hieraceum*, *Taraxacum*, *Plantago* та багато інших). Самиця відкладає до 450 яєць, розвиток яєць – майже 7 діб. Гусінь розвивається з червня по травень, зимує. Заляльковується в рослинних залишках на землі чи у верхніх шарах ґрунту в легкому сірому павутинному коконі.

Література: Wolff, Krauze, 1922; Hering, 1932; Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Dubatolov, 1996; Плюш, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motylі ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *ARCTIA* Schrank, 1802

Arctia caja (Linnaeus, 1758)

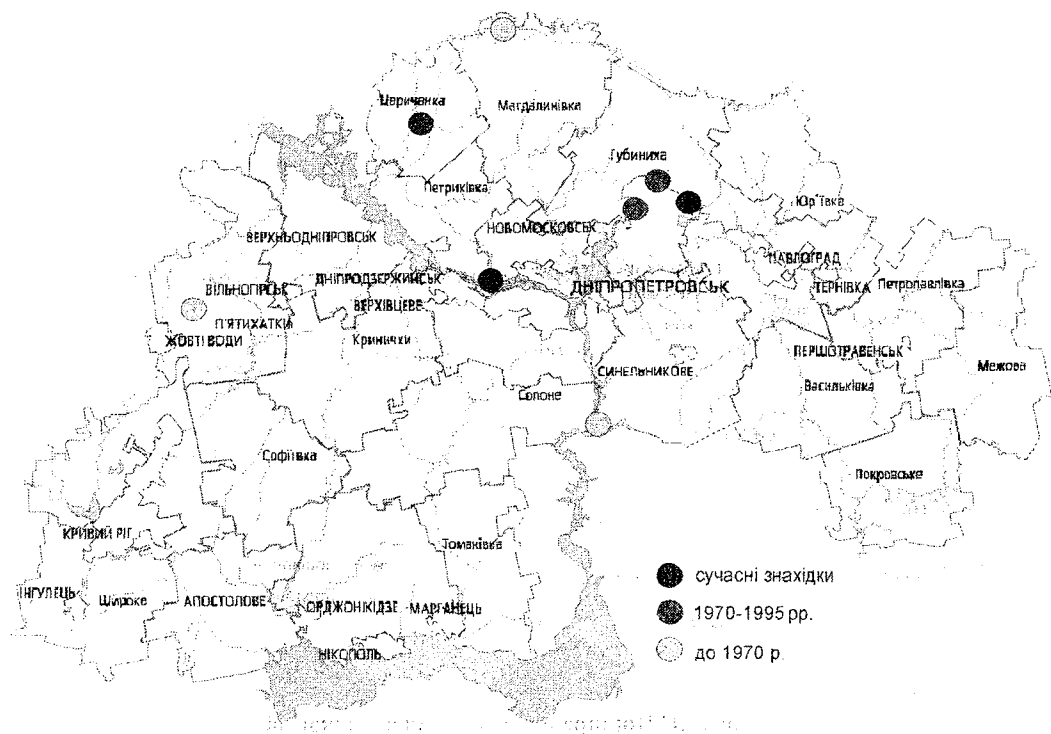
Ведмедиця Кая

Медведиця Кая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Голарктичний. Майже вся Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Іран, Центральна Азія, Сибір, Далекий Схід, Японія, Північна Америка. В Україні трапляється скрізь, на півдні локальний.

Місцезалежність. Мезофіл-1. На території області переважно (карта 100) у лучних заплавних екосистемах (рис. 4.36).

Карта 100. Поширення ведмедиці Кая

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 52–79 мм. Передні крила темні, червонувато-бурі, з білуватим рисунком у вигляді плям і перев'язі, різноманітно з'єднаних між собою. Задні крила червоні з 4–5 великими чорно-синіми плямами. Загалом рисунок крил дуже варіабельний. Голова й груди темні, червоно-бурі, черевце червоне, з чорними поперечними смужками.

Преімагінальні стадії. Гусінь завбільшки 60 мм, чорна, з білими бородавками й довгими волосками з білими кінчиками на спині. На грудних сегментах і по боках волоски іржаво-бурі. Голова чорна. Молода гусінь вкрита сірими волосками, з жовтуватими смужками на спині.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VII–VIII). Активні вночі, летять на світло. Поліхортодендрофаг (відомий зв'язок із 150 видами з 50 родин: *Brassica*, *Cucumis*, *Beta*, *Helianthus*, *Glycine*, *Triticum*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus*, *Fragaria*, *Rubus* та ін.). Самиця здатна відкласти до 1500 яєць, окремими кладками по 50–150 штук. Стадія

яйця триває до 10 діб. На третьому–четвертому віці гусінь йде на зимівлю. Зимує у підстилці, інколи під камінням. В середині травня виходить зі схованок і починає активно житись. Заляльковується в пухкому коконі в поверхневому шарі ґрунту або в підстилці. Стадія лялечки триває до 25 діб.

Рис. 4.36. Типовий біотоп ведмедиці Кая

Економічне значення. Вважається шкідником деяких польових, технічних і плодово-ягідних культур. Найчастіше шкодить плодовим садам. Спалахи чисельності у Дніпропетровській області спорадично реєструвались у штучних лісових насадженнях.

Література: Eckstein, 1922; Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Апостолов, 1960; Апостолов, Барсов, 1977; Апостолов, 1981; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Ключко, Плющ, 2005; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *EPICALLIA* Hübner, [1820]

Epicallia villica (Linnaeus, 1758)

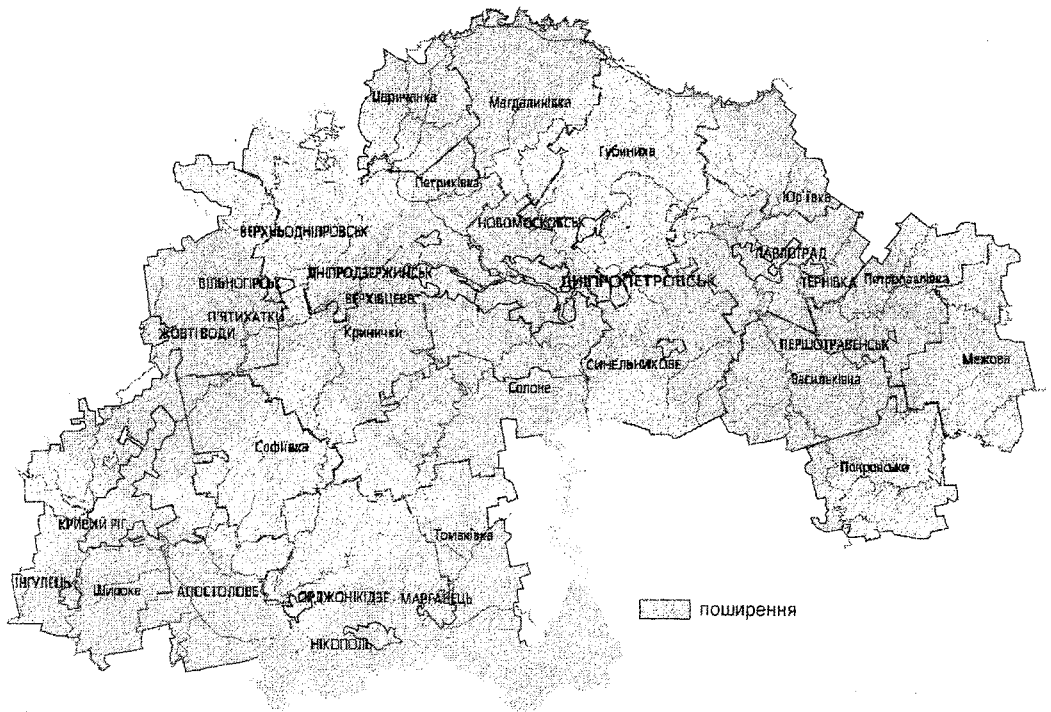
Ведмедиця сільська

Медведица сельская

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний полізональний. Європа (крім півночі), Мала Азія, Північна Африка, Кавказ та Закавказзя, Північний Іран, Північний Казахстан, Південно-Західний Сибір. В Україні скрізь, на півдні більш звичайна.

Місцезребування. Ксеротермофіл-2. На території області скрізь (карта 101), найчастіше в заплавах лучних екосистемах долин річок (рис. 4.37).

Карта 101. Поширення ведмедиці сільської

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 54–64 мм. Передні крила чорні з 8 великими білими плямами. Задні крила оранжеві з чорними плямами навколо зовнішнього боку та біля вершини, інколи частина них може зливатись в одну велику чорну пляму. Черевце жовто-червоне з трьома рядами чорних плям.

Преімагінальні стадії. Доросла гусениця досягає 55 мм. Гусінь товста, чорна, з густими бурими волосками і темно-червоною головою. Лялечка чорна, в біло-сірому коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VII). Активні вночі, іноді вдень, летять на світло. Поліхортодендрофаг (*Malus*, *Pyrus*, *Fragaria*, *Rubus*, *Plantago*, *Taraxacum*, *Achillea*, *Lamium* та багато інших). Гусінь розвивається з червня, заляльковується навесні. Зимує гусінь у підстилці або серед сухого травостою. Заляльковується в коконі на поверхні ґрунту серед рослинних залишків.

Економічне значення. Вважається шкідником плодових садів, де може об'їдати яблуню, грушу. Інколи може пошкоджувати малину й полуницю. Спалахів чисельності в межах області не реєструвалось.

Рис. 4.37. Типовий біотоп ведмедиці сільської

Література: Wolff, Krauß, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІД *EUCHARIA* Hübner, [1820]

Eucharia festiva (Hufnagel, 1766)

Син.: *hebe* (Linnaeus, 1758)

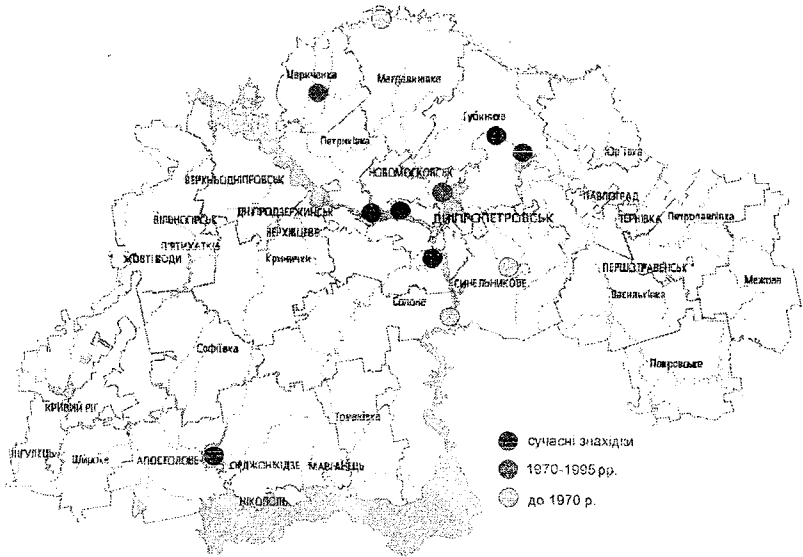
Ведмедиця Геба

Медведиця Геба

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Субтранспалеарктичний. Південна та Середня Європа, Кавказ та Закавказзя, Мала та Центральна Азія, Казахстан, Монголія, Південний Сибір. В Україні майже скрізь, але найчастіше на півдні.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-2. На території області найчастіше на степових балкових схилах із чагарниковою рослинністю (карта 102), інколи на аренах і в лучних екосистемах.

Карта 102. Поширення ведмедиці Геби

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 45–55 мм. Передні крила білі з 3–4 чорними поперечними смужками та 2 чорними плямами в субмаргінальній області. Задні крила червоні з чорною смужкою в дискальній області та 2–3 чорними плямами в постдискальній і субмаргінальній областях, рисунок обох пар крил дуже варіює.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь товста, чорна, з густими досить довгими бурими волосками і темно-червоною головою. Лялечка чорна, в біло-сірому коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VI). Активні вночі, летять на світло, але тільки після 3-ї години ранку. Самиця відкладає яйця купками, за життя до 1500 яєць, після відкладання майже одразу гине. Ембріональний розвиток триває приблизно 10 діб. Поліхортофаг (*Taraxacum*, *Achillea*, *Plantago*, *Euphorbia*, *Thymus*, *Rumex*, *Artemisia* та багато інших). Гусінь розвивається з червня до квітня, зимує в підстильці або серед сухого травостою.

Література: Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шенурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *PERICALLIA* Hübner, [1820]

Pericallia matronula (Linnaeus, 1758)

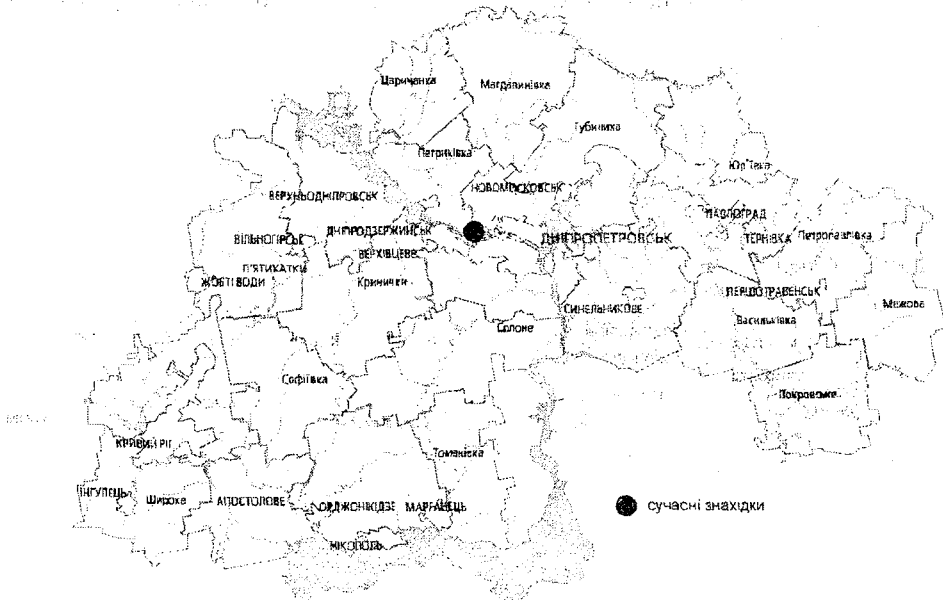
Ведмедиця велика

Медведица большая, медведица хозяйка

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний. Середня та Східна Європа, Південний Сибір, Далекий Схід, Корея, Японія. В Україні поширений подекуди у лісовій зоні, Карпатах, у лісостепу; дуже локальний та рідкісний.

Місцеперебування. Мезофіл-2. У межах області тільки поодинокі знахідки (карта 103) в долині р. Дніпро.

Карта 103. Поширення ведмедиці великої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 72–86 мм. Передні крила темно-коричневі, у самиць – децю світліші, з 4 великими жовтуватими плямами біля переднього краю. Задні крила оранжево-жовті, з двома рядами чорних плям, що інколи зливаються. Черевце червоне, на верхньому боці з рядом чорних плям.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта, золотиста або коричнева, залежно від віку; все тіло вкрите пучками волосків такого ж кольору.

Біологічні особливості. Вид (VI–VII) із дворічним розвитком. Імаго активні вдень і вночі, летять на світло. Поліхортодендрофаг (*Plantago*, *Taraxacum*, *Leontodon*, *Hieracium*, *Vaccinium*, *Rudus*, *Lonicera*, *Corylus*, *Quercus* та інші). Самиці відкладають яйця рядками на нижній бік листка кормової рослини. Зимують на стадії гусені в підстилці, навесні виходить з укриття, живиться, й зимують вдруге. Заляльковування відбувається навесні після другої зими.

Охорона. Вид занесений до Червоної книги України (2009) (категорія – вразливий).

Література: Шелюжок, 1941; Rougeot, Vite, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Червона книга ..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *CHELIS* Rambur, 1866

Chelis maculosa (Gerning, 1780)

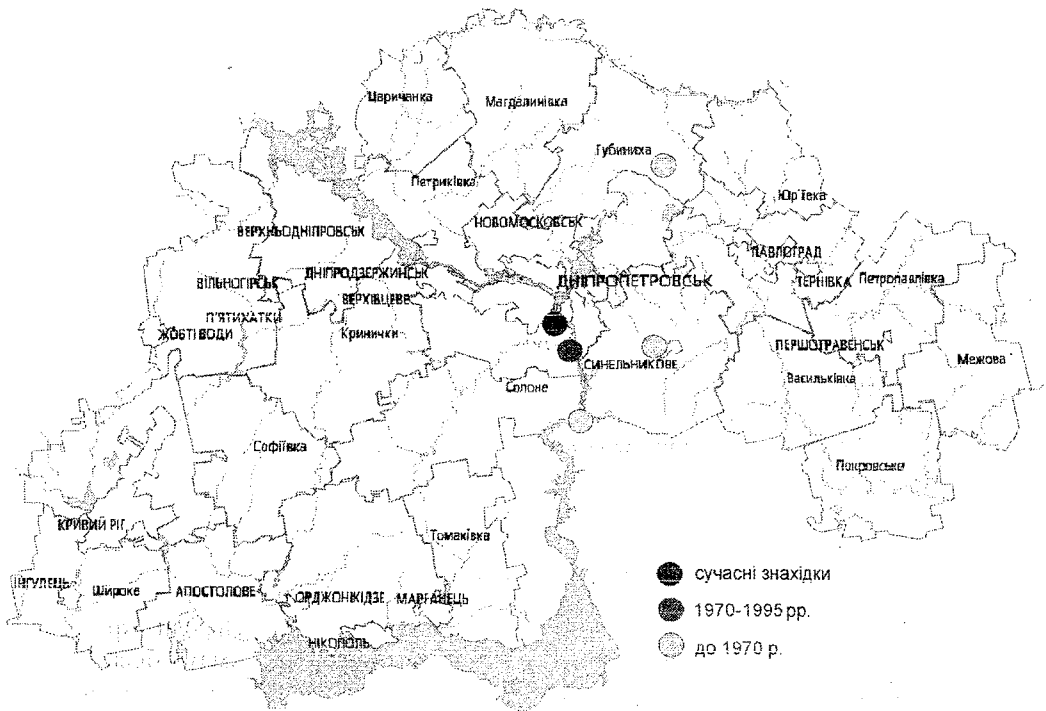
Ведмедиця плямиста

Медведица пятнистая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні – підвид *honesta* Tauscher, 1806.

Ареал. Західнопалеарктичний. Південна та, частково, Середня та Східна Європа, Мала Азія, Кавказ, Південний Урал, Північний Казахстан, Південний Сибір. В Україні трапляється у лісостеповій (спорадично) та степовій зонах, у Криму, переважно досить рідкісний.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області спорадично трапляється в степових балках, відомі поодинокі знахідки з галявин соснових і дубових лісів (карта 104, рис. 4.38).

Карта 104. Поширення ведмедиці плямистої

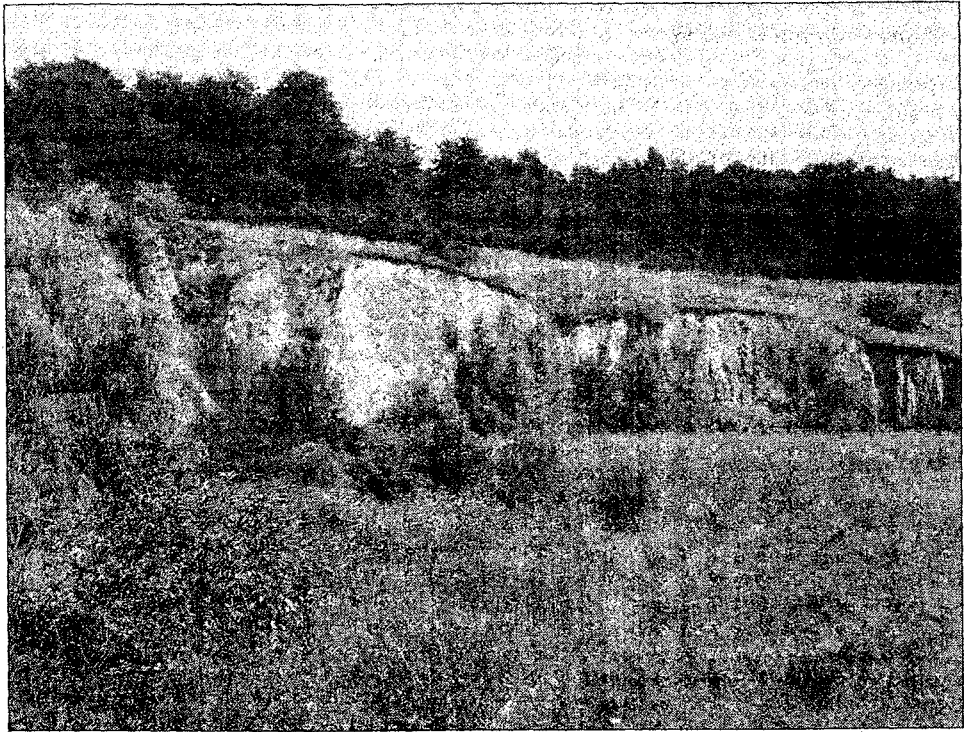
Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 28–33 мм. Передні крила світло-коричневі, з досить рівномірно розкиданими чорними плямами. Задні крила рожеві з 1 чи 2 рядками чорних плям, візерунок варіює. Черевце світло-рожеве з рядом чорних плям.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, на спині на кожному сегменті маленькі білі крапочки, а також бородавки з пучками жовтих або рудих волосків. На середніх сегментах над ногами волоски руді. Лялечка темно-коричнева в білому нальоті.

Біологічні особливості. Біологія виду в Україні вивчена вкрай недостатньо. Бівольтинний вид (V–VI і VII–IX). Імаго активні вночі. Самці прилітають на світло, звичайно тільки перед настанням ранку. Розвиток яєць – близько 15 діб. Поліхортофаг (*Galium*, *Achillea* та інші). Гусінь активна вночі, вдень ховається в різноманітних

укриттях (на поверхні землі серед густих рослин, під камінням тощо). Зимуює на стадії гусені. Заляльковується у коконі на поверхні ґрунту чи під камінням тощо.

Рис. 4.38. Типовий біотоп ведмедиці плямистої

Література: Шелюжко, 1941; Барсов, 1983; Методические указания ..., 1984; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

ПІД *DIACRISIA* Hübner, [1819]

Diacrisia sannio (Linnaeus, 1758)

Син.: *russula* (Linnaeus, 1758)

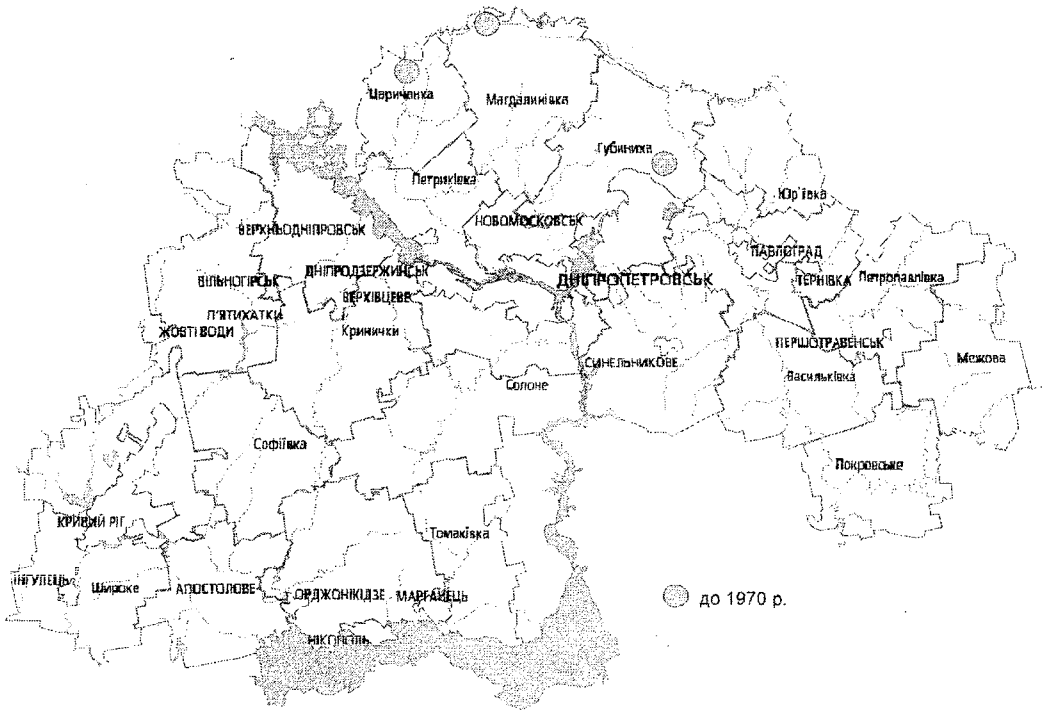
Ведмедиця лучна

Медведица луговая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Субтранспалеарктичний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі та деяких південних районів), Мала Азія (частково), Кавказ та Закавказзя, Казахстан, Центральна Азія (частково), Сибір, Північно-Західний Китай, Монголія. В Україні трапляється майже скрізь, у північній частині більш звичайний.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області поодинокі знахідки приурочені до лучних екосистем р. Оріль та Самара (карта 105, рис. 4.39).

Карта 105. Поширення ведмедиці лучної

Морфологічні ознаки. Розмах крил ♂ становить 40–48 мм, ♀ – 32–42 мм. І передні, і задні крила самців жовтого кольору з темною плямою в червоній обвідці посередині кожного крила та темною смужкою уздовж зовнішнього краю, бахромки яскраво-рожеві. Передні крила самиць оранжево-бурі з більш темною дискальною плямою. Задні крила від основи до середини чорнуваті, по зовнішньому краю проходить чорна смужка, утворена плямами різного розміру. І в самців, і в самиць чітко виділяється дискальна пляма на задніх крилах.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь до 40 мм. Тулуб чорно-бурий, вкритий червоно-бурими волосками. Уздовж спини проходить жовтувато-біла, з червоними крапками, смужка. Стигми світлі. Голова темно-бура. По боках на кожному сегменті бородавки, з яких стирчать пучки темно-коричневих волосків.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VIII–IX). Самці активні вдень і вночі, але найчастіше в сутінки; самиці малорухомі, майже завжди сидять у травостої. Гусінь активна вночі, вдень ховається в підстилці. Поліхортофаг (*Taraxacum*, *Plantago*, *Urtica*, *Galium* та багато інших). Самиця відкладає яйця купками на листки кормових рослин. Ембріональний розвиток триває 7–14 діб. Зимує на стадії гусені. Заляльковується на поверхні ґрунту серед рослинних залишків у тонкому сірому коконі.

Рис. 4.39. Типовий біотоп ведмедиці лучної

Література: Wolff, Krauze, 1922; Gaede, 1929; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Барсов, 1975; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *RHYPARIA* Hübner, [1820]

Rhyparia purpurata (Linnaeus, 1758)

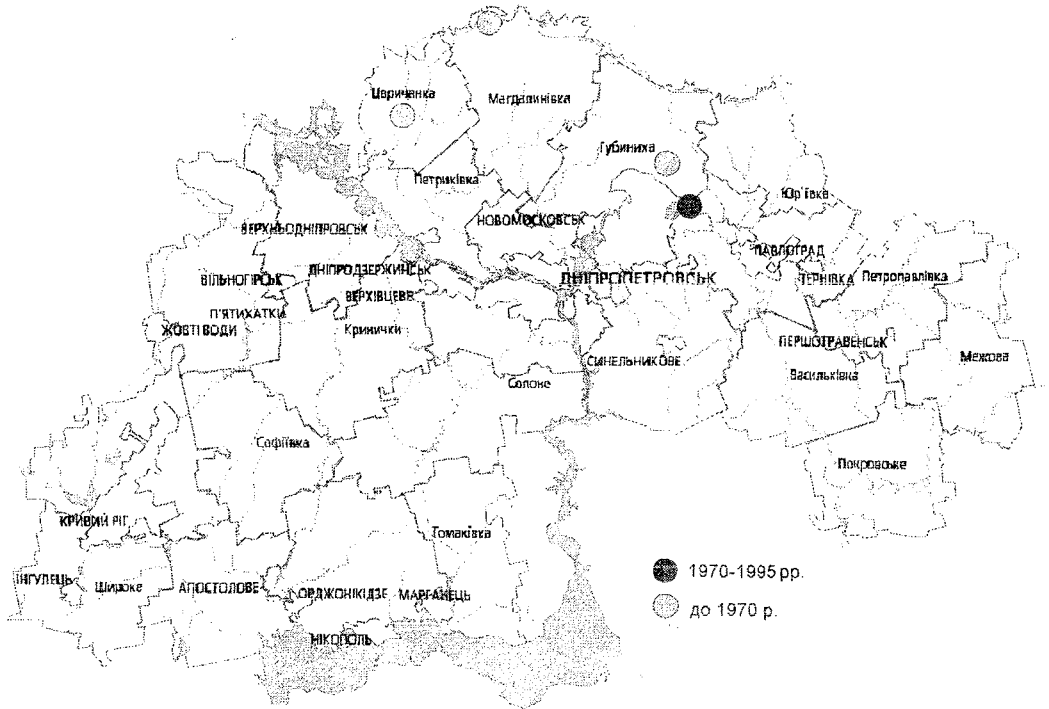
Ведмедиця пурпурова

Медведица пурпурная

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі, Британських островів, Скандинавії та деяких південних районів), Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, гори Центральної Азії, Сибір, Далекий Схід, Монголія, Північно-Західний та Північно-Східний Китай, Корея, Японія. В Україні поширений майже скрізь, особливо у лісостепу, але рідкісний та локальний, здебільшого відомі лише поодинокі знахідки.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області поодинокі знахідки приурочені до лучних екосистем р. Оріль та Самара (карта 106, рис. 4.40).

Карта 106. Поширення ведмедиці пурпурової

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 39–45 мм. Передні крила жовті в численних сірувато-коричневих плямах, які утворюють ряд біля переднього та внутрішнього краю, й розташовані у вигляді більш-менш чітких поперечних перев'язей. Задні крила пурпурно-червоні, з 3 поперечними рядами великих чорних плям, серед яких зовнішній ряд найбільш помітний. Бахромка жовта. Груди вкриті жовтими волосками, черевце жовте з рядом чорних плям.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь досягає 40 мм, темно-коричнева, на кожному сегменті бородавки з пучками рудих, чорних і білих волосків. Уздовж спини проходить світла смуга. Навколо стигм – складний рисунок – між двома білими мазками розташований один чорний. Голова й ноги іржаво-бурі.

Біологічні особливості. Моновольтінний вид (VI–VII). Активні вночі, летять на світло, іноді самці активні і вдень. Самниця відкладає до 800 яєць, розвиток яйця триває 10–15 діб. Гусінь розвивається з серпня по травень, зимує. Поліхортодендрофаг (*Urtica*, *Rubus*, *Fragaria*, *Potentilla*, *Filipendula*, *Taraxacum*, *Galium*, *Artemisia*, *Plantago*, *Achillea*, інколи на *Salix*, *Betula*, *Quercus*, *Malus*, *Vitis* та багатьох інших). Заляльковується у коконах між рослинних залишків, розвиток лялечки триває 2–3 тижні.

Рис. 4.40. Типовий біотоп ведмедиці пурпурової

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *DIAPHORA* Stephens, 1759

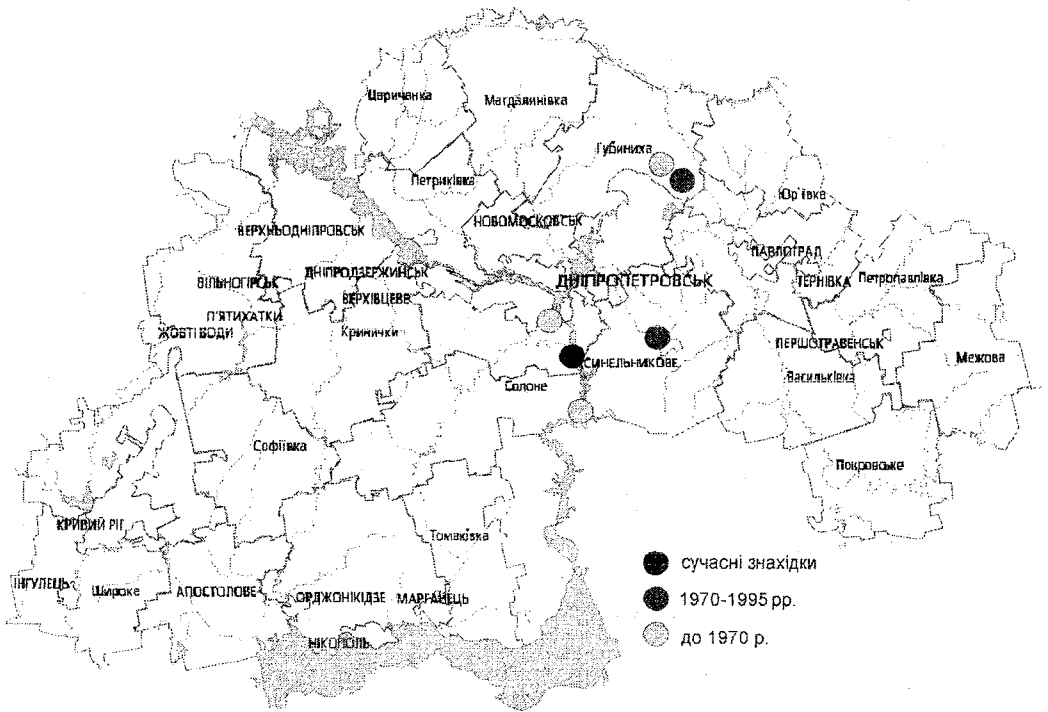
Diaphora mendica (Clerck, 1759)

Медведиця нищенка

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-байкальський температурний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі та деяких південних районів), Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Північний Казахстан, Західний та, частково, Південний Сибір. В Україні трапляється майже скрізь, на півдні більш локальний.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області локально в байрачних екосистемах (карта 107, рис. 4.41).

Карта 107. Поширення *D. mendica*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 27–35 мм. Притаманний статевий диморфізм: у самців – крила та тулуб звичайно буро-сірі, у самиць – білі. В обох статей на верхніх крилах 4–5 чорних крапочок. У самиць крапки трапляються й на нижніх крилах.

Преімагінальні стадії. Яйця – круглі, жовтуваті. Доросла гусінь сягає до 40 мм. Тулуб зеленувато-коричневий, з червонувато-бурими волосками. Уздовж спини проходить світла смужка. На кожному сегменті – бородавки з пучками рудих і чорних волосків. На анальних сегментах у пучках присутні довгі білі волосинки. Голова й ноги іржаво-бурі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (IV–VII). Активні вночі, летять на світло. Самиця відкладає яйця купками на листки кормової рослини. Ембріональний розвиток триває приблизно 10 діб. Розвиток гусені V–VIII. Поліхортодендрофаг (*Lactuca*,

Rumex, *Myosotis*, *Plantago*, *Urtica*, *Betula*, *Salix* та багато інших). Зимує на стадії лялечки. Заляльковування – в нещільному сірому коконі в підстилці на ґрунті.

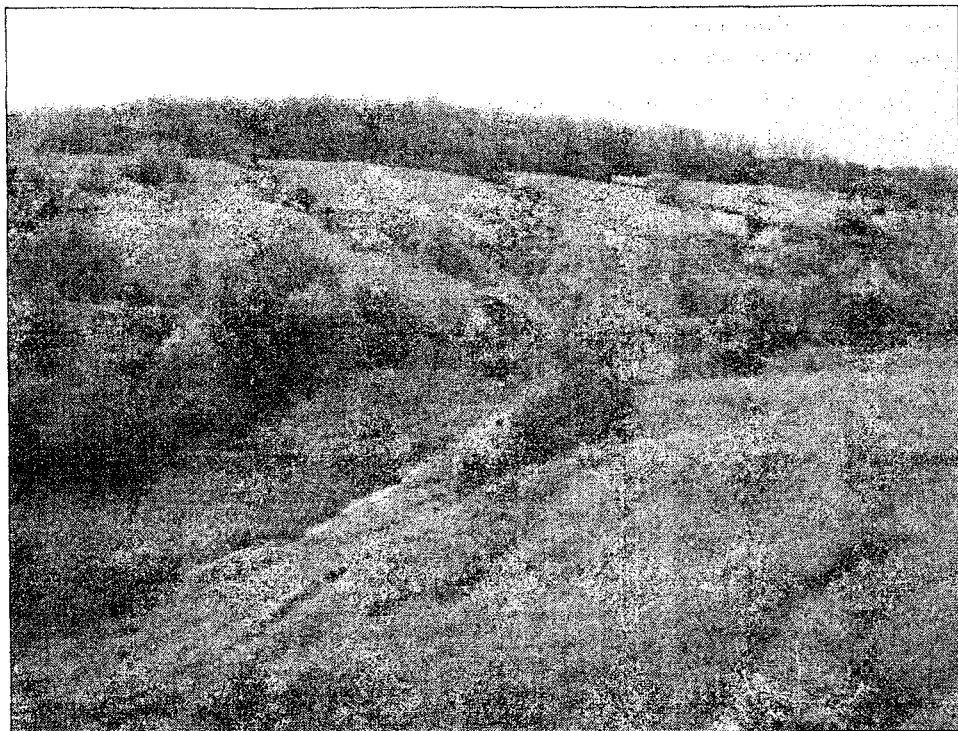

Рис. 4.41. Типовий біотоп *D. mendica*

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Методические указания..., 1984; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Тагаринов та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *HYPHANTRIA* Harris, 1841

Hyphantria cunea (Drury, 1773)

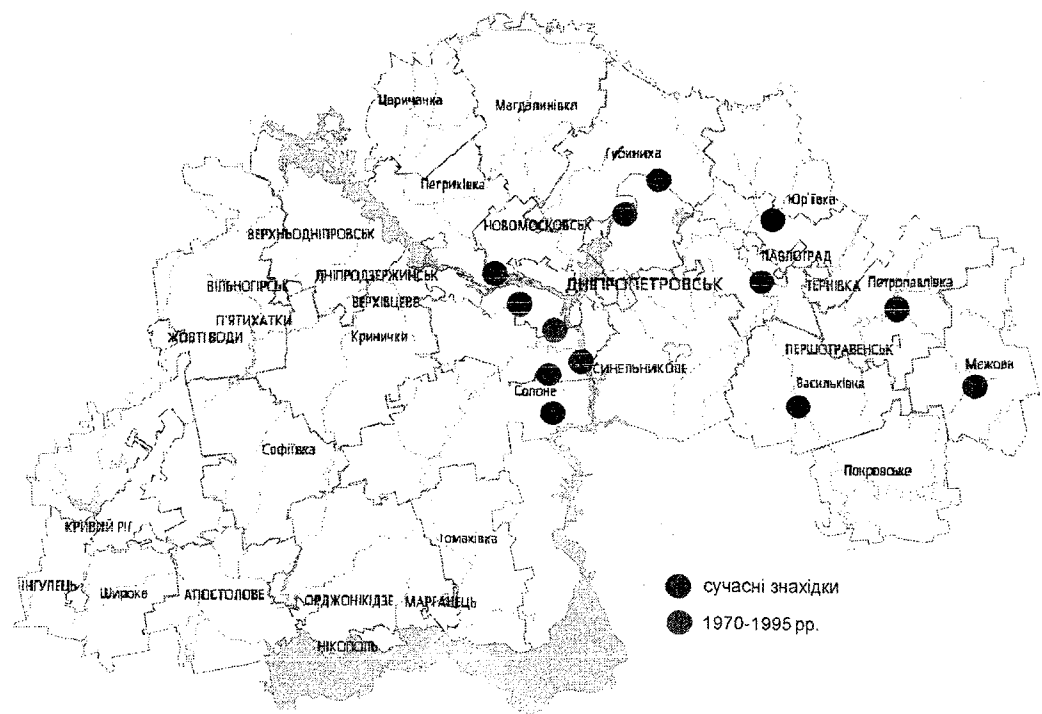
Американський білий метелик

Американская белая бабочка

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області.

Ареал. Голарктичний. Батьківщиною виду є Північна Америка, звідки в першій половині ХХ ст. потрапив до Європи: 05.08.1940 р. імаго були знайдені в околицях м. Будапешт. Вважається, що саме з цієї знахідки починається поширення виду в Європі. На території колишнього СРСР вид уперше зареєстровано в 1952 р. на Закарпатті. Згодом – у Молдові, Одеській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Дніпропетровській обл. та АР Крим. Зараз ареал виду в Європі охоплює, крім багатьох південно- та центральноевропейських країн, Малу Азію, Кавказ та Закавказзя, деякі регіони півдня європейської частини Росії, Японію. На території України – майже повсюдно, за винятком найбільш північних районів, на півдні країни більш численний.

Місцеперебування. Убіквіст. Зареєстрований, переважно на Лівобережжі області, найчастіше у штучних лісосуугах, паркових насадженнях, садах та присадибних ділянках (карта 108).

Карта 108. Поширення американського білого метелика

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 26–40 мм. Загальне забарвлення крил біле. На верхньому боці черевця та на крилах інколи бувають чорні крапки. Тулуб імаго вкритий густими білими волосками.

Преімагінальні стадії. Яйця круглі, жовтувато-зелені або золотисто-жовті з блакитним відтінком, дрібні, діаметром до 0,7 мм. Гусінь коричнева, з чорними бородавками, вкрита довгими густими волосками. По боках тулуба жовті поздовжні смужки з оранжевими бородавками. Доросла гусінь завбільшки до 35 мм. Гусінь перших

трьох віків блідо-жовтого кольору, темнішає після кожного линяння. Лялечка до 15 мм, у тонкому павутинному коконі, спочатку блідо-жовта, згодом стає темно-коричневою.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VI і VII–VIII). Імаго активні вночі, летять на світло. Самиці відкладають яйця купками на нижній бік листка, вкриваючи їх шаром власних рідких волосків. Самиці першої генерації здатні відкласти до 1500 яєць, другої більш плідючі – до 2500 штук. Через 9–15 діб виходить гусінь і починає скелетувати листя. Існують вони у колоніях, утворюючи спільні павутинні кубла, інколи обплітають усе дерево. Живлення триває 40–50 діб. Линяють 6 разів, після чого заляльковуються. Полідендрофаг (*Malus, Cerasus, Pyrus, Prunus, Armeniaca, Cydonia, Sorbus, Morus, Sambucus, Juglans, Acer, Tilia, Salix, Populus, Quercus, Syringa, Fraxinus* та багато інших, усього близько 130 видів рослин). Зимує на стадії лялечки. Заляльковування відбувається у тріщинах кори дерев, на стінах споруд, на поверхні ґрунту.

Економічне значення. Карантинний шкідник, здатний пошкоджувати майже сотню видів плодкових (особливо шовковицю), більшість лісових порід дерев та чагарників. За останні 10 років спалахи чисельності реєструвалися в Дніпропетровському, Павлоградському, Новомосковському, Межівському, Васильківському й Солонянському районах.

Література: Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Саввковский, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешупак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Антоненц, Барсов, 1998; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *SPILOSOMA* Curtis, 1825

Spilosoma lubricipedum (Linnaeus, 1758)

Син.: *menthastri* (Esper, 1786)

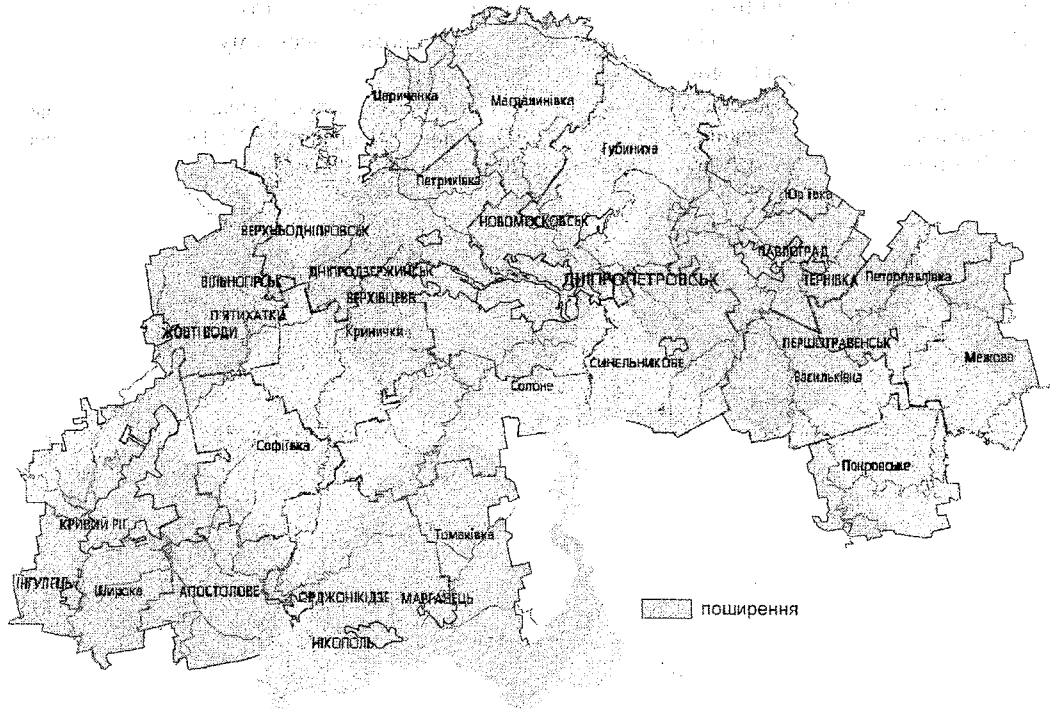
Ведмедиця крапчата

Медведица крапчатая, медведица мятная

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Кавказ та Закавказзя, Мала Азія, Казахстан, Сибір, Далекий Схід, Китай, Корея, Японія. В Україні майже скрізь, дуже рідкісний у Криму; більш звичайний у лісовій та лісостеповій зонах.

Місцезребування. Ксеротермофіл-1. На всій території області (карта 109, рис. 4.42).

Карта 109. Поширення ведмедиці крапчатої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 35–40 мм. Імаго білого кольору. На передніх і задніх крилах чорні крапки. Черевце світле, оранжеве або жовте, з рядами чорних плямочок, на кінці біле.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь до 40 мм, бура або жовто-бура, з довгими бурими волосками. Уздовж спини проходить червонувато-бура, по боках – білуваті смужки. Голова жовтувато-бура. Лялечка чорна або червонувато-руда, блискуча.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VIII). Можливий розвиток другої генерації. Імаго активні вночі, летять на світло. Самиці відкладають по 300 і більше яєць окремими кладками по 17–40 штук на листя або стебла рослин. Молода гусінь з'являється через 7–10 діб, спочатку скелетує листок, згодом вигризає в ньому дірки неправильної форми. Живиться вночі. Поліхортодендрофаг (*Fragaria*, *Rubus*, *Prunus*,

Mentha, Fagopyrum, Rumex, Urtica, Malus та багато інших). Залялюковується у верхньому шарі ґрунту або в підстилці, в пухкому бурому коконі. Зимує лялечка.

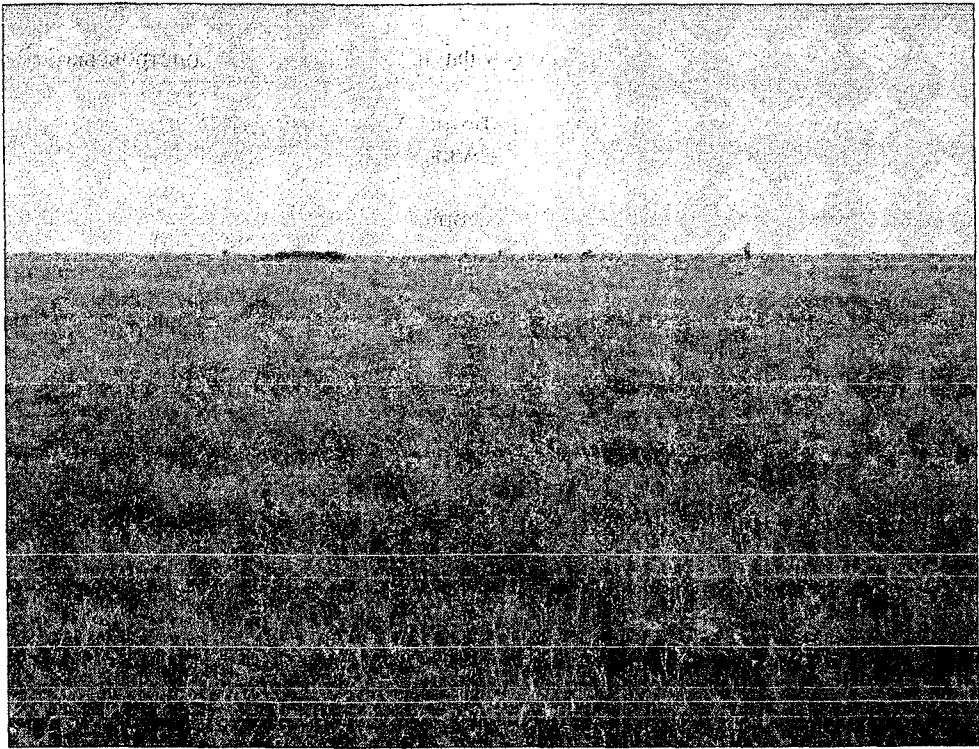

Рис. 4.42. Типовий біотоп ведмедиці крапчастої

Економічне значення. Вважається шкідником плодово-ягідного господарства. Спалахи чисельності на Дніпропетровщині не реєструвались.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковский, 1990; Sauer, 1993; Площ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

Spilosoma urticae (Esper, 1789)

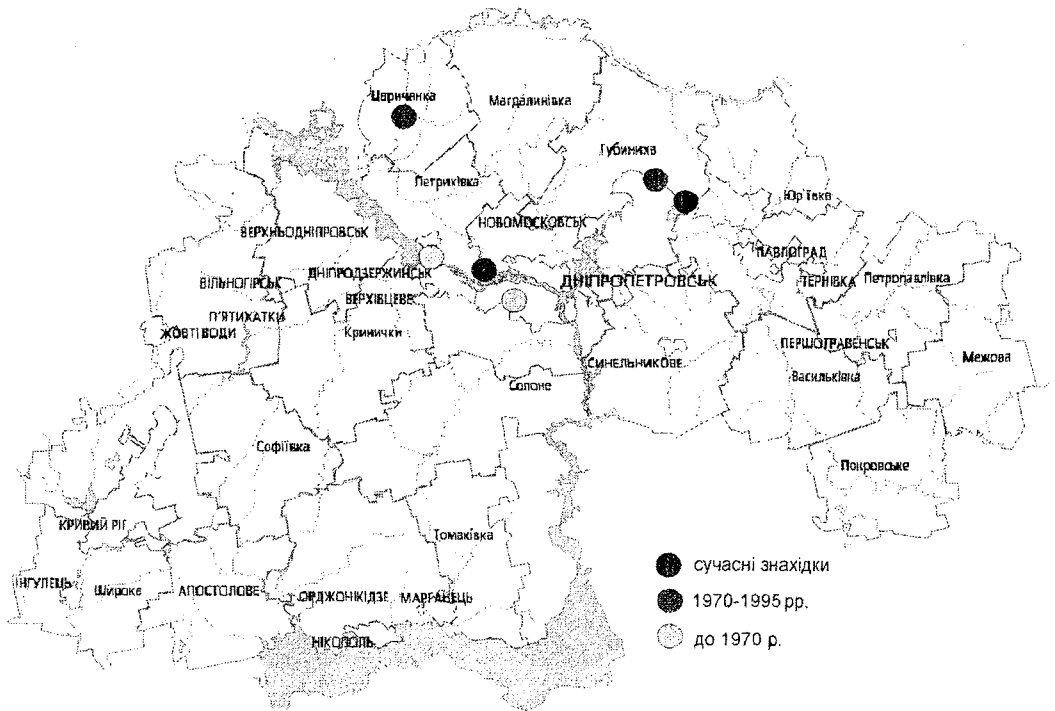
Ведмедиця кропивна

Медведица крапивная

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа (крім північних територій), Мала Азія, Кавказ, Центральна Азія, Сибір, Далекий Схід. В Україні майже скрізь, подекуди рідкісний.

Місцезаребування. Мезофіл-1. На території області локально, в лучних екосистемах долин р. Оріль, Самара, Дніпро, інколи на луках давніх балок (карта 110).

Карта 110. Поширення ведмедиці кропивої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 32–40 мм. Дуже схожий з попереднім видом. Основні відмінності: менша кількість крапочок на передніх крилах; стрижень вусиків білого кольору.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-руда, на кожному сегменті бородавки з чорним пучком волосків. По спині проходить пунктиром біла смужка. На анальному сегменті до чорних волосків додаються довгі білі. Стигми білі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VIII). Активні вночі, летять на світло. Самиця відкладає яйця купками на листки рослин. Розвиток гусені триває у VI–X. Поліхортофаг (*Urtica*, *Rumex*, *Galium*, *Taraxacum* та інші трав'яні рослини). Зимують лялечка. Залляльковування в нещільному сірому коконі в підстилці на ґрунті.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *SPILARCTIA* Butler, 1875

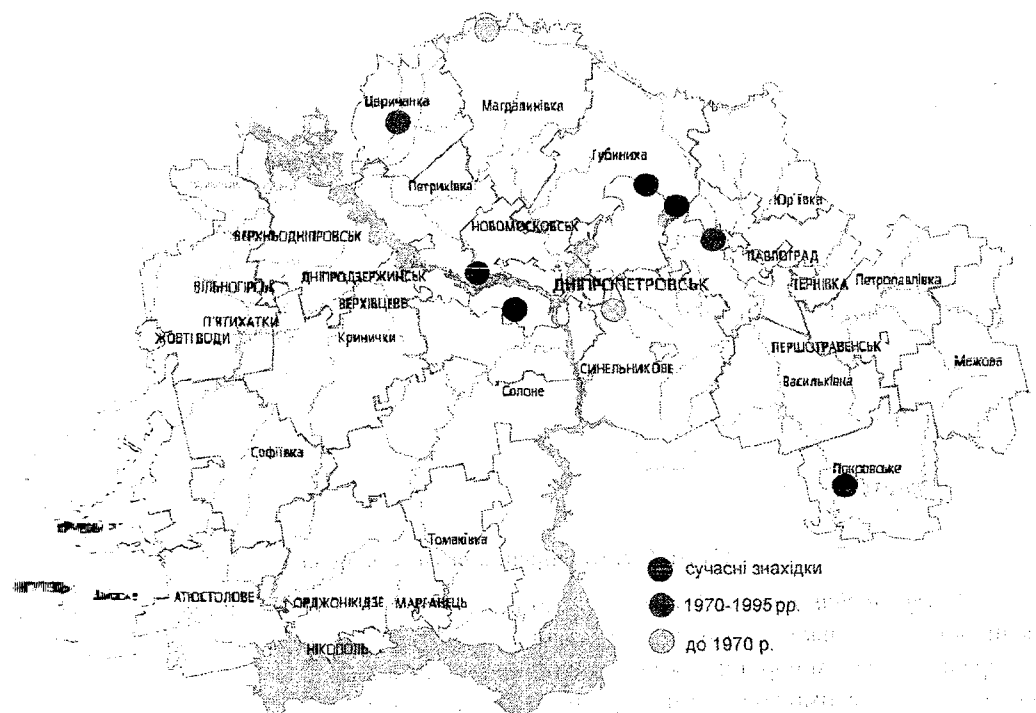
Spilarctia lutea (Hufnagel, 1766)

Ведмедиця жовта
 Медведица желтая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний. Вся Європа, Мала Азія, Кавказ, Сибір, Далекий Схід. В Україні – скрізь.

Місцезеребування. Мезофіл-1. На всій території області (карта 111), але тяжіє до півночі.

Карта 111. Поширення ведмедиці жовтої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 35–40 мм. Імаго жовтого кольору. На передніх крилах чорні крапки. На задніх – 1–2 чорні крапки. Черевце темно-жовте, з кількома чорних плямочок.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта або коричнева, вкрита бородавками з пучками жовтих або коричневих волосинок. У коричневих форм по стигмах проходить біла лінійка, в жовтих – сірий мазок.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (V–VII та VIII–IX). Активний уночі, літає на світло. Поліхортодендрофаг (*Urtica*, *Galium*, *Taraxacum*, *Plantago*, інколи на *Quercus*). Зимує на стадії лялечки. Заляльковування в нещільному коконі в ґрунті.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, Бестов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *PHRAGMATOBIA* Stephens, 1828

Phragmatobia fuliginosa (Linnaeus, 1758)

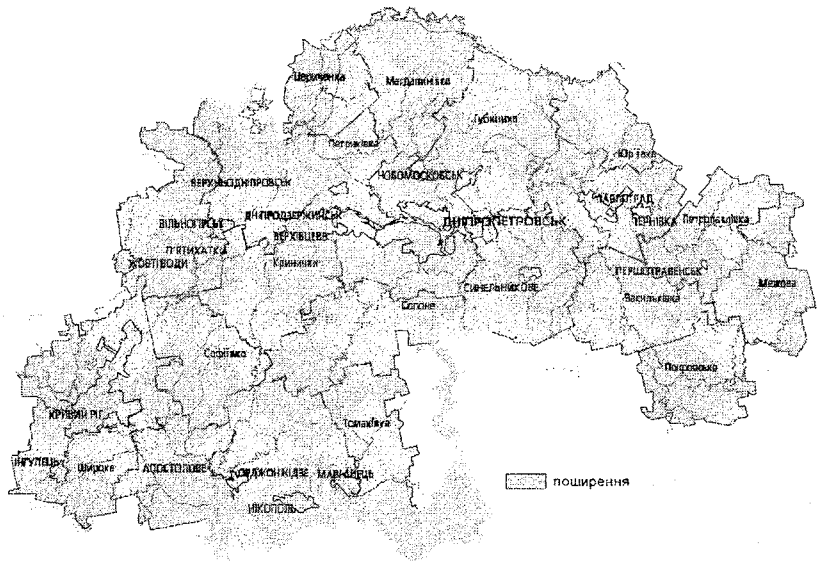
Ведмедиця бура

Медведиця бурая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України, єдиний вид роду у фауні Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Панголарктичний. Вся Європа, Північна Африка, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Центральна Азія, Казахстан, Сибір, Далекий Схід. В Україні – скрізь.

Місцезребування. Убіквіст. На всій території області (карта 112).

Карта 112. Поширення ведмедиці бруї

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 30–36 мм. Передні крила коричневі з великою і маленькою крапкою посередині. Задні рожево-червоні з двома крапками посередині й рядом чорних плям біля зовнішнього краю, які можуть зливатись у смужку. Груди з коричневими волосками, черевце кармінно-червоне з темною смужкою.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь до 36 мм завдовжки, сіра або бура з бурими або червонуватими волосками. Головна капсула чорна або бура. Лялечка чорна, сегменти черевця з жовтуватими вирізками, в продовгуватому сіро-бурому коконі.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–V і VI–VIII). Імаго активні вночі, летять на світло. Самиці відкладають до 300 і більше яєць окремими кладками по 20–40 шт. Молода гусінь з'являється через 7–8 дб, спочатку скелетує листок, згодом вигризає в ньому дірки або об'їдає по краях. Гусінь активна увечері і вранці. Поліхортодендрофаг (*Fagopirum*, *Galium*, *Rumex*, *Myosotis*, рідше на *Poaceae* та чагарниках *Malus*, *Cerasus* тощо). Заляльковується у коконі в підстилці. Розвиток лялечки літньої генерації триває до 14 дб. Зимує гусінь другої генерації або лялечка.

Економічне значення. Вважається шкідником плодово-ягідного господарства. Спалахи чисельності на Дніпропетровщині не реєструвались.

Література: Wolff, Krauß, 1922; Hering, 1932; Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Савковський, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýl ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *EPATOLMIS* Butler, 1877

Epatolmis caesarea (Goeze, 1781)

Син.: *luctifera* ([Denis et Schiffermüller], 1775), *nomen nudum*; *luctifera* Esper, 1784.

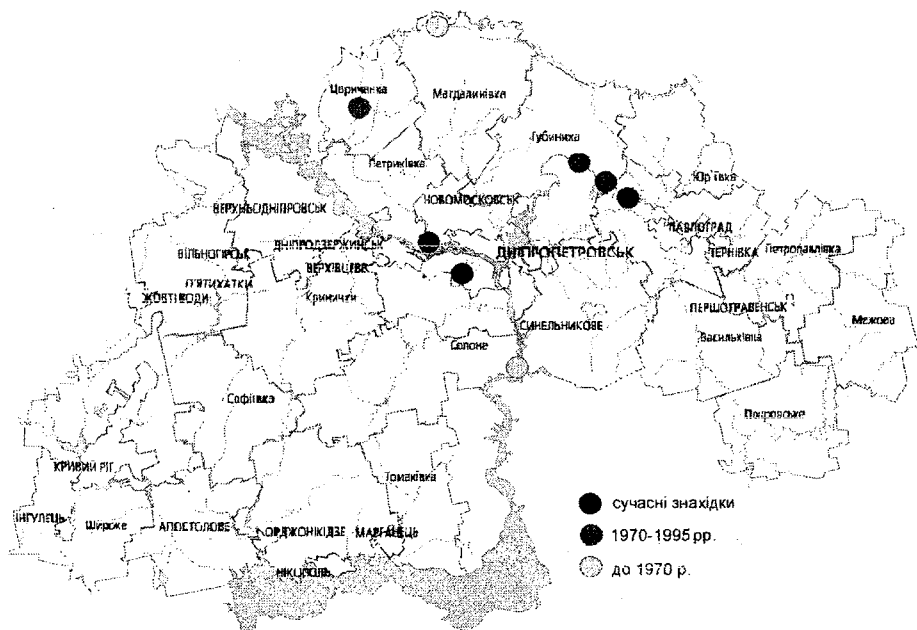
Ведмедиця чорна

Медведиця черная, Медведиця цезарская

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський теператно-південносибірський. Центральна, Південно-Східна та Східна Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Північний Казахстан, Південний Сибір, Далекий Схід. В Україні – майже скрізь, але локальний і в багатьох районах рідкісний; в АР Крим відсутній.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області тільки в долинах р. Самара та Дніпро (карта 113).

Карта 113. Поширення ведмедиці чорної

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 35–40 мм. Передні крила темно-коричневі. Задні темно-коричневі, в анальному куті велика жовта пляма. Останні сегменти черевця жовті з рядом чорних крапок посередині.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, на кожному сегменті бородавки з пучками чорних волосків; по спині й боках – червоні або оранжеві смужки.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (IV–VI і VI–VII). Активні вночі, летять на світло. Поліхортофаг (*Asteraceae*, *Caryophyllaceae*, *Scrophulariaceae*, *Cynoglossum*, *Plantago*, *Veronica*, *Stellaria*, *Galium*, *Hieracium*, *Euphorbia* та багато інших). Гусінь активна вночі, вдень ховається у різноманітних укриттях. Зимує на стадії лялечки, в сіро-чорному павутинному коконі, у підстильці.

Література: Шелюшко, 1941; Барсов, 1975; Барсов, 1983; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Murzin, 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

LITHOSIINAE – ЛИШАЙНИЦІ
РІД THUMATHA Walker, 1866

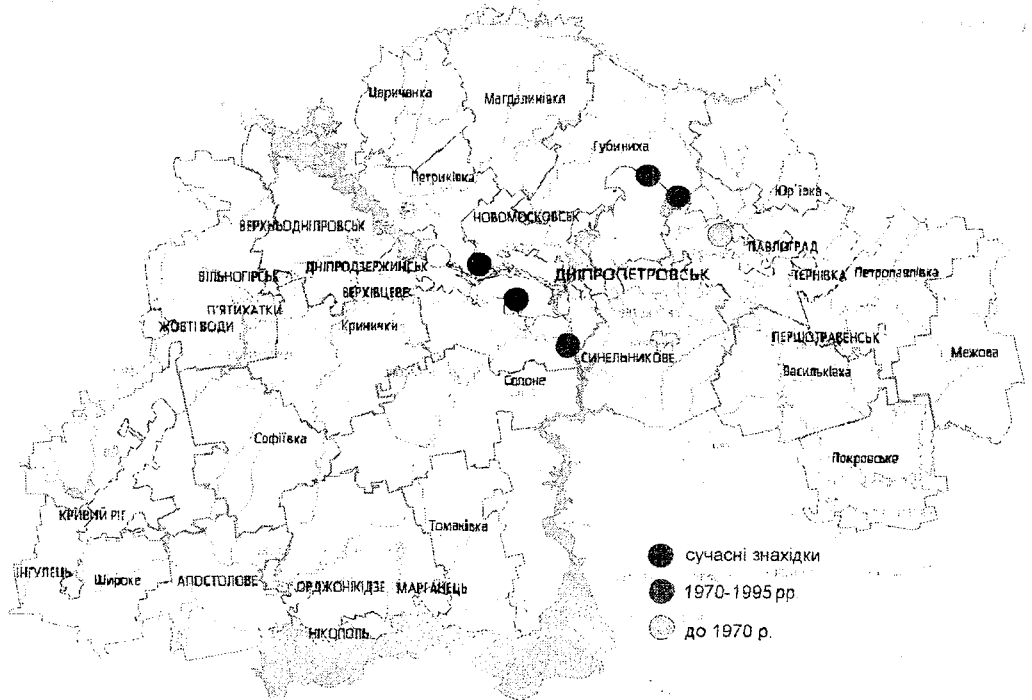
Thumatha senex (Hübner, [1808])

Лишайниця печеночниця

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейський температний. Майже вся Європа, Мала Азія (частково), Північний Казахстан, Південний Сибір. В Україні поширений у Карпатах, лісовій, лісостеповій зонах та подекуди у степовій, але здебільшого локальний та досить рідкісний.

Місцез перебування. Гігрофіл. На території області локально в заплавах дібрових долини р. Самара та Дніпро (карта 114).

Карта 114. Поширення *T. senex*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 16–20 мм. Загальне забарвлення крил жовто-коричневе. Через усю поверхню верхніх крил проходить ряд темно-коричневих крапочок. Такі ж самі крапочки утворюють смужки в субмаргінальних областях передніх і задніх крил.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-сіра, на кожному сегменті бородавки з пучками жовтуватих або коричневих волосків.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, летять на світло. Самиця відкладає яйця групами по 5–6 та вкриває їх волосками з кінця черевця. Бріоліхенофаг (печінкові мохи або лишайники). Гусінь розвивається з вересня по червень, зимує.

Література: Шелюжко, 1941; Методические указания..., 1984; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge..., 1997; Тагаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motyli..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *MILTOCHRISTA* Hübner, [1819]

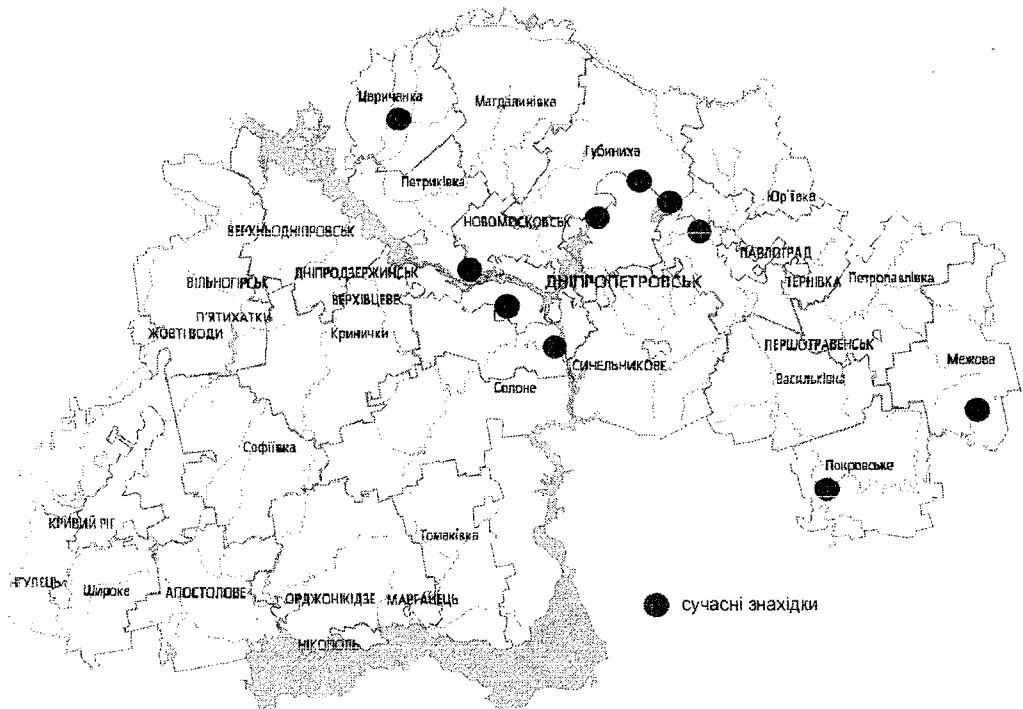
***Miltochrista miniata* (Forster, 1771)**

Лишайниця рожева
Лишайниця розова

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа, Мала Азія, Кавказ, Казахстан, Південний Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні майже скрізь, у степовій зоні рідкісний та локальний.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області приурочений до заплавних і байрачних екосистем із деревостаном (карта 115).

Карта 115. Поширення лишайниці рожевої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 24–26 мм. Передні крила світло-рожеві або жовтуваті з рожевою смужкою по зовнішньому краю. В субмаргінальній області ряд чорних плямочок, в дискальній – рисунок у вигляді чорних штрихів. Задні крила жовті, по зовнішньому краю проходить світло-рожева смужка.

Преімагінальні стадії. Гусінь сірувато-коричнева, вкрита густими волосками.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, іноді – удень; летять на світло. Ліхенофаг (лишайники, що розвиваються на дубі, березі, жимолості, камінні тощо). Гусінь розвивається з серпня до травня, зимує під лишайником. Заляльковування відбувається у сірому коконі на корі дерев тощо. Розвиток лялечки триває 2–3 тижні.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плюш, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *CYBOSIA* Hübner, [1819]

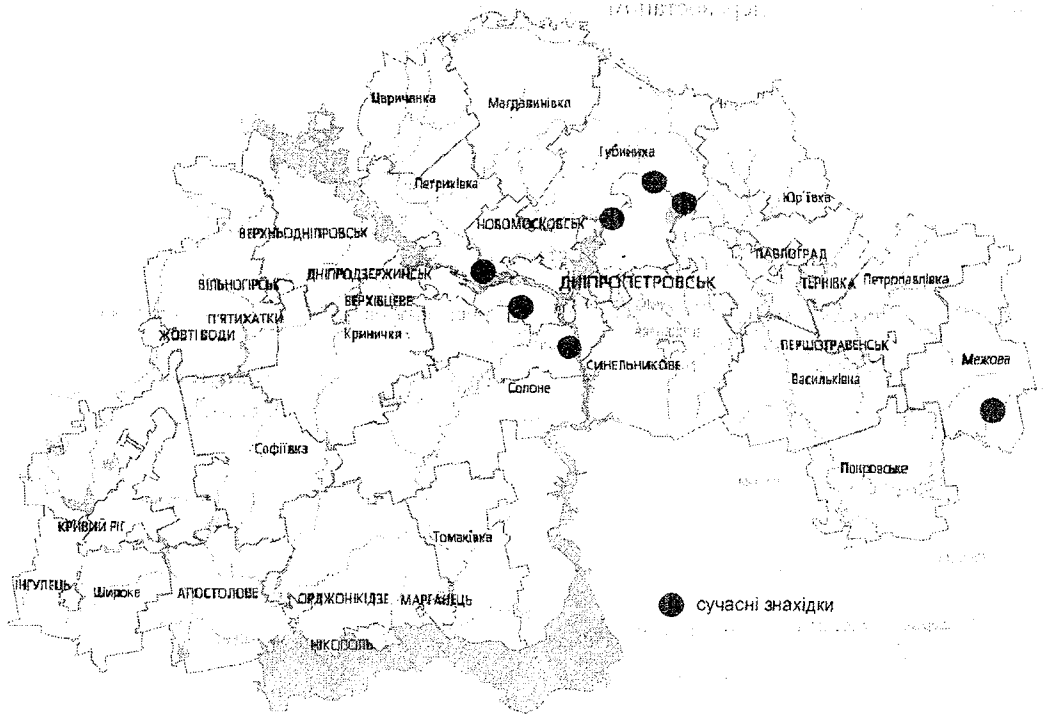
Cybosia mesomella (Linnaeus, 1758)

Лишайниця красивая

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Євро-байкальський температурний. Майже вся Європа, крім деяких південних та найбільш північних районів, Мала Азія, Кавказ, Сибір на схід до оз. Байкал. В Україні майже скрізь, у степовій зоні рідкісний та локальний.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області приурочений до заплавних і байрачних екосистем (карта 116).

Карта 116. Поширення *C. mesomella*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 27–32 мм. Передні крила світло-сірі, майже білі, з двома чорними крапками біля центра. По зовнішньому краю – жовта смужка. Задні крила темно-сірі з жовтою смужкою по краях. Голова й анальні сегменти жовті, груди й черевце сірі.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-сіра або чорно-руда, щільно вкрита волосками. На спині волоски чорні, по боках – попелясті. Волоски на грудному відділі дещо довші за решту.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Активні вдень та вночі, летять на світло. Бріоліхенофаг (наґрунтові лишайники, печіночники *Jungermannia*). Гусінь розвивається з липня до травня, зимує під лишайником тощо. Заллялювання відбувається у нещільному коконі посеред лишайників.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Моґулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *PELOSIA* Hübner, [1819]

Pelosia muscerda (Hufnagel, 1766)

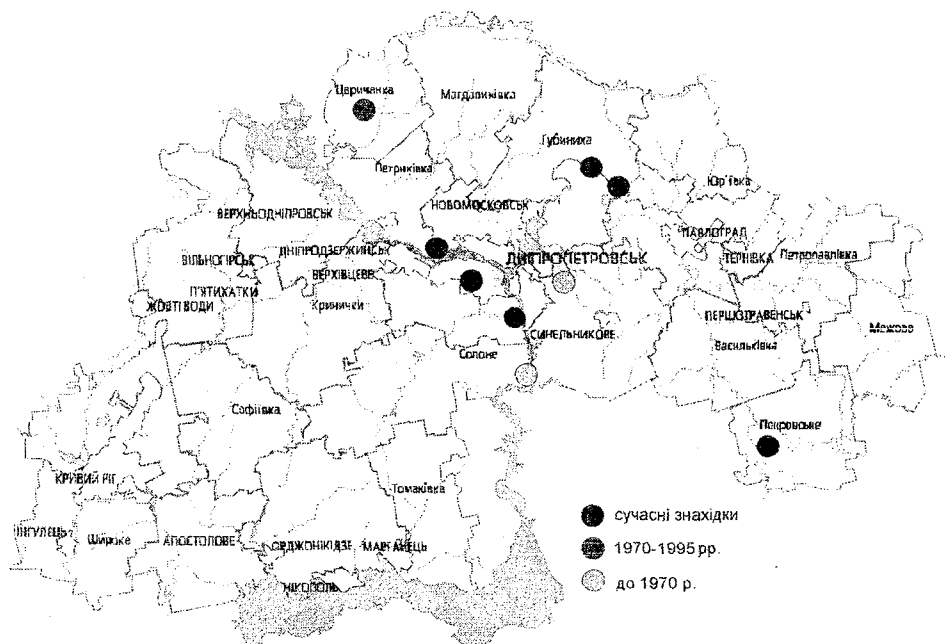
Пелозія сіра

Пелозия серая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа (крім деяких південних та найбільш північних районів), Мала Азія, Кавказ, Сибір, Монголія, Китай, Далекий Схід, Корея, Японія. В Україні – майже скрізь, крім деяких степових регіонів та Криму.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області поодинокі знахідки, приурочені до заплавної екосистем р. Дніпро (карта 117).

Карта 117. Поширення пелозії сірої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 24–30 мм. Передні крила світло-сірі, майже білі, з двома рядами чорних крапочок у дискальній області. Задні крила зазвичай дещо світліші передніх. Голова, груди й черевце світло-сірі.

Преімагінальні стадії. Гусінь сіро-синя або чорно-сіра, на кожному сегменті бородавки з пучками коротеньких бурих волосків. На першому грудному та передостанньому черевному – по дві оранжеві плями. По боках дві світло-бурі плями. Головна капсула – чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, летять на світло. Ліхенодетритофаг (лишайники на вільсі та тополі, водорості *Protococcus viridis*, зав'яле листя). Гусінь розвивається з вересня до червня, спочатку на *P. viridis*, потім на лишайниках, зимує у верхніх шарах ґрунту, під лишайником. Заляльковування у коконі на корі дерев чи під лишайниками.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motylі ..., 2007; Каталог..., 2008.

Pelosia obtusa (Herrich-Schäffer, 1847)

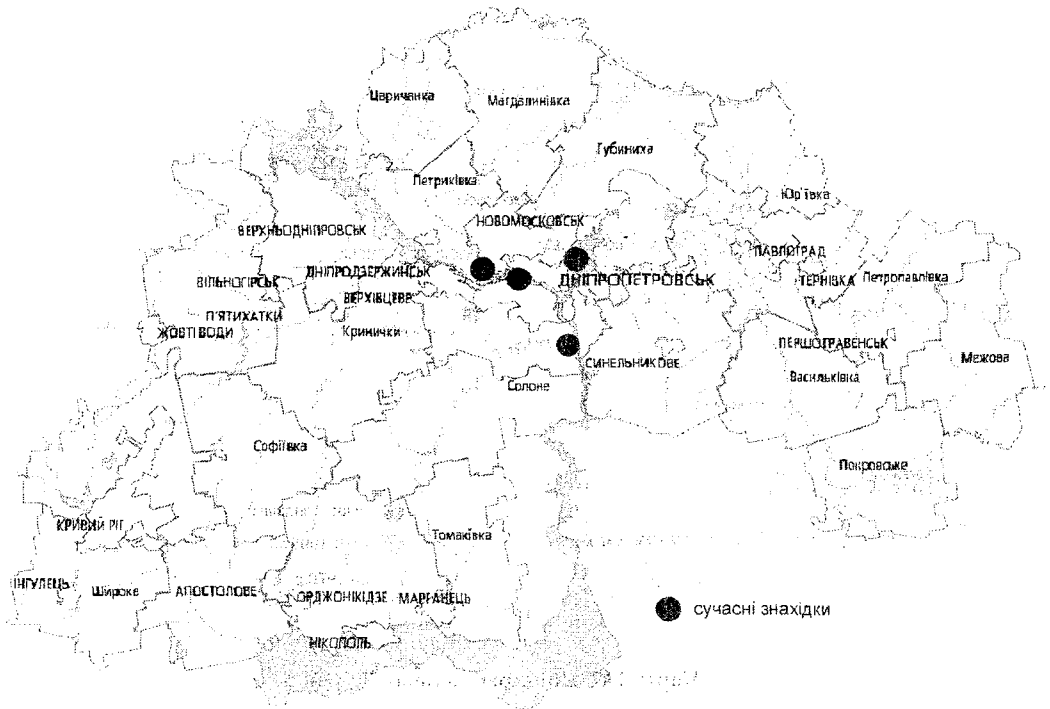
Пелозія жовта

Пелозия желтая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім деяких південних та найбільш північних районів), Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Південний Сибір, Далекий Схід, Корея, Японія. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Гігрофіл. На території області відомі поодинокі знахідки, приурочені до заплавних екосистем р. Дніпро (карта 118).

Карта 118. Поширення пелозії жовтої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 20–24 мм. Передні крила коричневі з нечіткими чорними плямочками в дискальній області. Задні світло-коричнево-сірі з більш темними деякими жилками. Голова, груди й черевце світло-коричневі.

Преімагінальні стадії. Гусінь темно-бура, на кожному сегменті є бородавки з пучками коротких чорних волосків. По спині проходить темна смужка, по обидва боки від якої розташовані ледве помітні жовті пунктирні смужки.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, летять на світло. Бріоліхенофаг (лишайники, мохи, водорості *Protococcus*). Зимуює на стадії гусені, у верхніх шарах ґрунту, під лишайником. Заляльковування відбувається серед рослинності у коконі.

Література: Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

РІД *ATOLMIS* Hübner, [1819]

Atolmis rubricollis (Linnaeus, 1758)

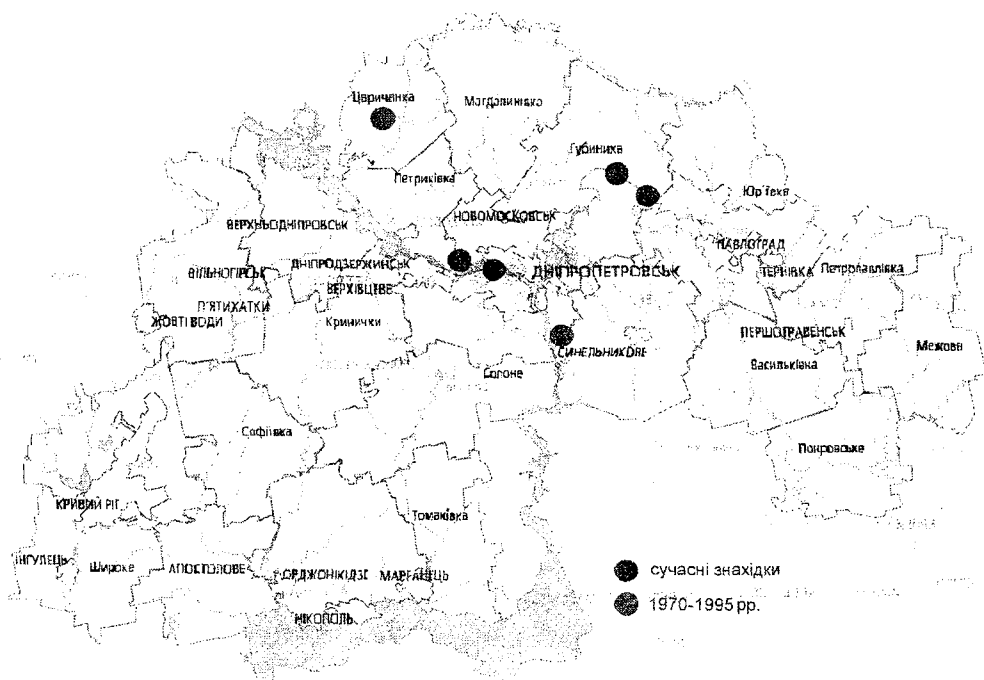
Лишайниця червоношия

Лишайниця красношейная

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа, Мала Азія (частково), Кавказ, Сибір, Китай, Далекий Схід, Сахалін. В Україні майже скрізь, крім деяких степових районів та Криму.

Місцєперебування. Мезофіл-2. На території області приурочений до заплавної екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 119).

Карта 119. Поширення лишайниці червоношиїї

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 30–33 мм. Передні та задні крила темно-сірі, майже чорні, без рисунка. Голова чорна; на передній частині грудей червоне кільце, решта чорна; черевце чорне, але анальні сегменти жовті.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката, загальне забарвлення сіро-зелене. Все тіло в численних білих плямах різної форми та розмірів. На кожному сегменті бородавки оранжевого кольору з пучками волосків різної довжини. На спині волоски чорні, по боках – білі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VIII). Активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (наґрунтові та інші лишайники). Гусінь розвивається протягом двох-трьох місяців (VII–IX). Зимує на стадії лялечки, в сіро-коричневому павутинному кокони. Заляльковування відбувається у верхніх шарах ґрунту, під лишайниками тощо.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýlí ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *LITHOSIA* Fabricius, 1798

Lithosia quadra (Linnaeus, 1758)

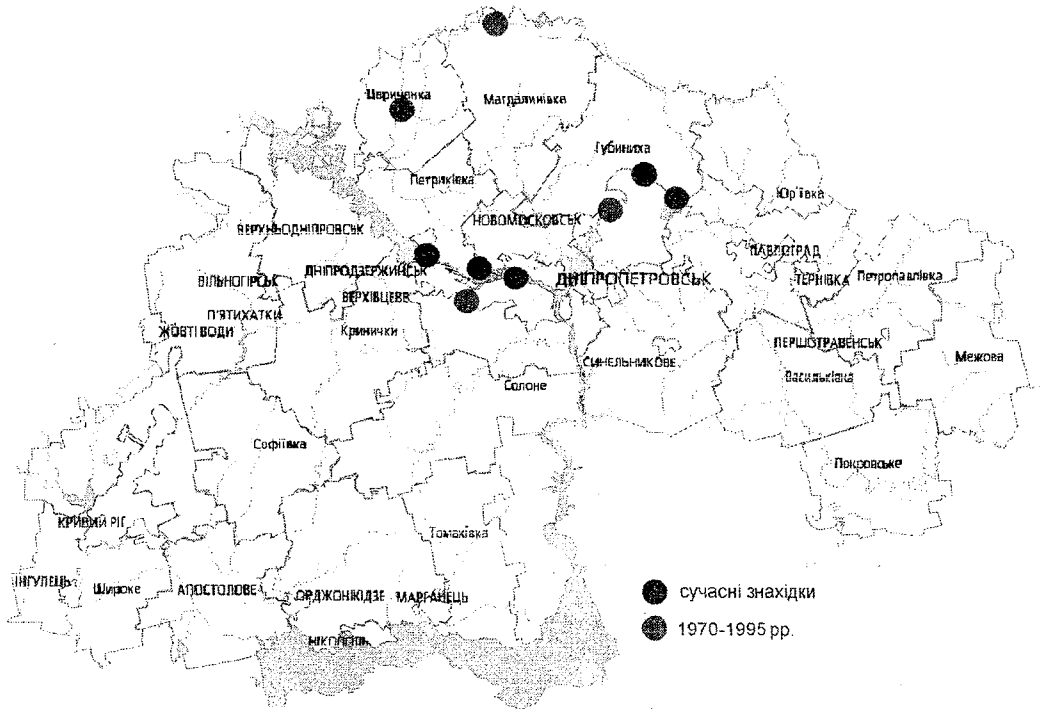
Лишайниця чотирьохплямиста

Лишайниця четырехточечная

Таксономія. Єдиний вид роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі та деяких південних районів), Мала та Центральна Азія, Кавказ та Закавказзя, Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області приурочений до заплавної екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 120, рис. 4.43).

Карта 120. Поширення лишайниці чотирьохплямистої

Морфологічні ознаки. Розмах крил у ♂ становить 37–42 мм, ♀ – 44–50 мм. Виду властивий чіткий статевий диморфізм. Передні крила самця темно-сірі, в базальній області є чорний мазок та оранжева пляма. Задні крила жовті, апекс – сірий. Передні крила самиці сіро-жовті, з двома чорними плямами в дискальній області. Апекс забарвлений дещо темніше. Задні крила жовті.

Преімагінальні стадії. Гусінь строката. Спино сірого кольору з маленькими жовтими плямочками на кожному сегменті. По боках гусінь жовта. На кожному сегменті бородавки: на спині оранжево-червоні, по боках сірі; на кожній бородавці – пучок з білих і чорних довгих волосків.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII), але можливий розвиток часткової другої генерації восени. Активні вночі, летять на світло. Ліхенодендротамнофаг (розвивається на стовбурових лишайниках багатьох плодкових та

хвойних порід; може житись листям й хвоїнками (*Quercus*, *Malus*, *Pinus*, *Picea*). Зимують на стадії гусені, під лишайниками. Заллялювання відбувається в білуватому коконі.

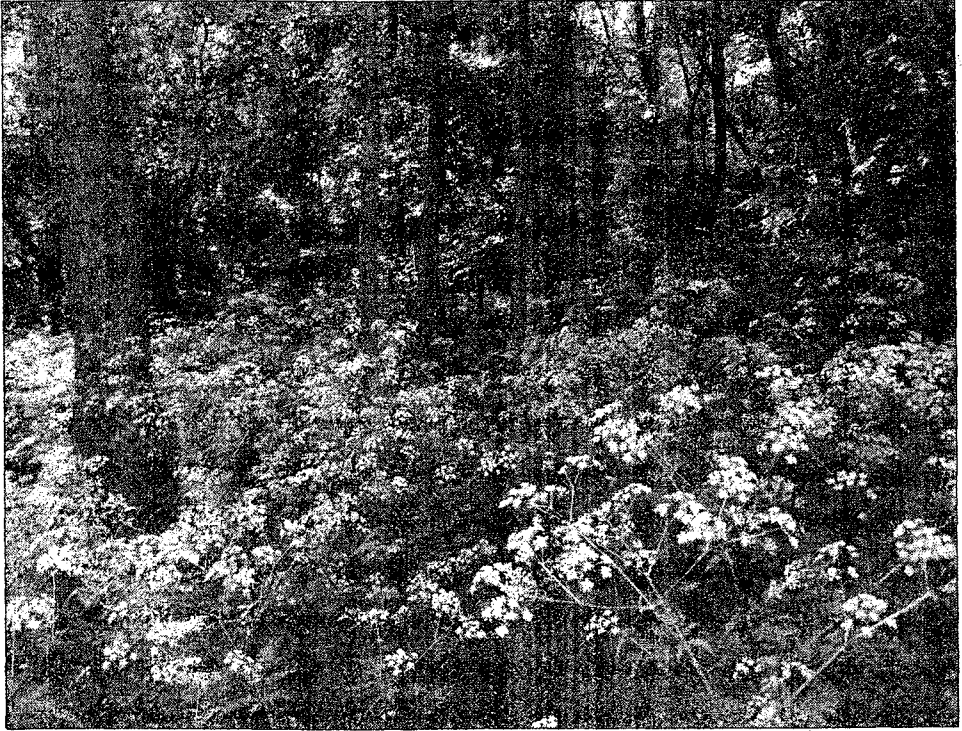

Рис. 4.43. Типовий біотоп лишайниці чотирьохплямистої

Література: Hering, 1932; Шеложко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шещурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *EILEMA* Hübner, [1819]

Eilema complanum (Linnaeus, 1758)

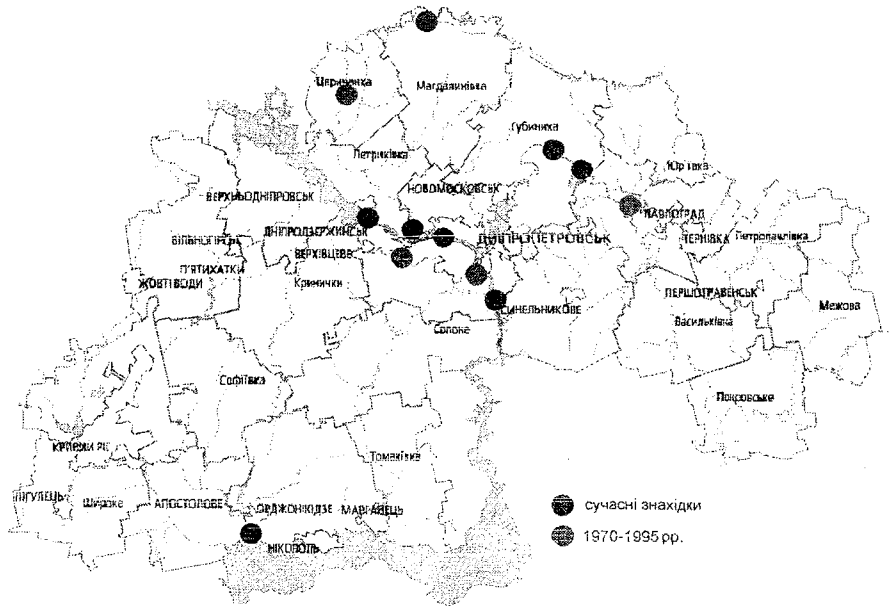
Лишайниця тополева

Лишайниця тополева

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Майже вся Європа (крім деяких південних та найбільш північних районів), Кавказ та Закавказзя, Мала та (частково) Центральна Азія, Південно-Західний Сибір, Алтай. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області приурочена до заплавних екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 121).

Карта 121. Поширення лишайниці тополевої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 28–36 мм. Передні крила свинцево-сірі з вохристо-жовтою смужкою по передньому краю, яка доходить до вершини. Задні крила жовті з ледве помітним затемненням переднього краю. У самця на середній третині переднього крила з нижнього боку уздовж переднього краю – вузька смужка яскраво-жовтих андроконіальних лусочок. Голова та анальний сегмент черевця жовтуваті.

Преймагінальні стадії. Гусінь сірувато-чорна, вкрита короткими чорними волосками. По боках – ряд оранжевих плямочок. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вночі, летять на світло. Ліхенодетритофаг (стовбурові лишайники багатьох листяних та хвойних порід, лишайники на камінні, поверхні ґрунту тощо). Гусінь розвивається поодиноці з липня до червня, зимує. Може жити також опадами дерев (листям й хвоїнками). Заллялювання відбувається в сірувато-коричневому коконі серед лишайників.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008..

***Eilema deplanum* (Esper, 1787)**

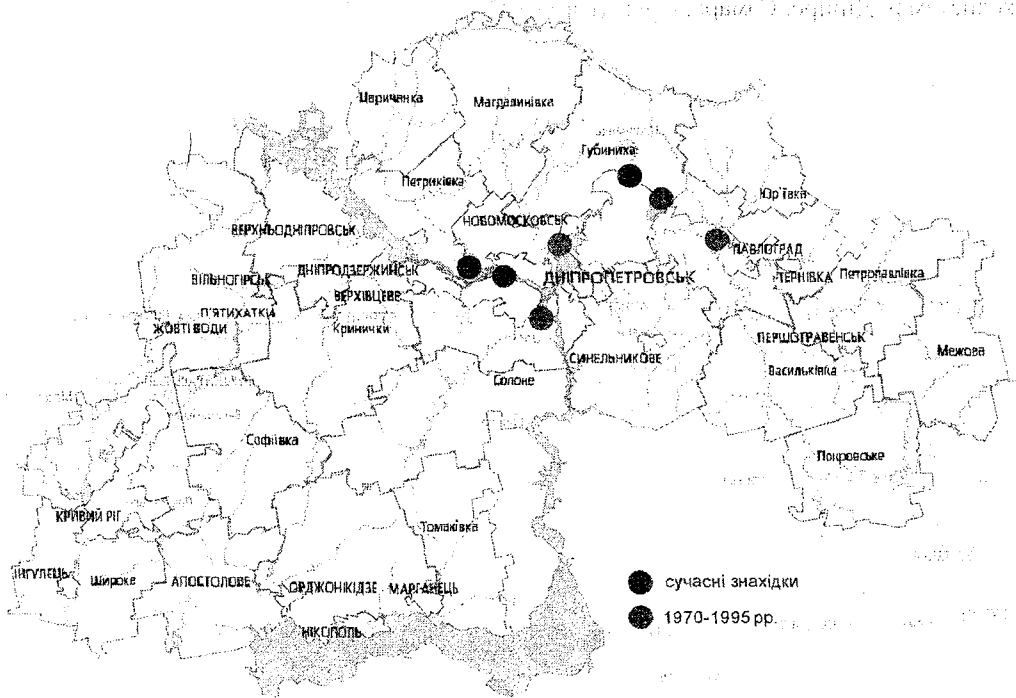
Лишайниця плоска

Лишайниця плоская

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температурний. Майже вся Європа (крім Крайньої Півночі та деяких південних районів), Мала та Центральна Азія, Кавказ та Закавказзя, Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області приурочена до заплавних екосистем р. Дніпро, р. Самара (карта 122).

Карта 122. Поширення лишайниці плоскої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 29–33 мм. Хоботок розвинений. Самцям властиве світло-сіре забарвлення крил. Характерною ознакою вважається темно-сіре затемнення зовнішнього краю, більш широке на задньому крилі. Передні крила самиць попелясто-сірі з жовтим переднім краєм.

Преімагінальні стадії. Гусінь сірувато-чорна, вкрита короткими чорними волосками. По боках – ряд оранжевих плямочок. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Імаго активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (стовбурові лишайники на хвойних деревах). Гусінь розвивається поодиноці з липня до червня, зимує. Заляльковування відбувається в сірувато-коричневому коконі серед лишайників.

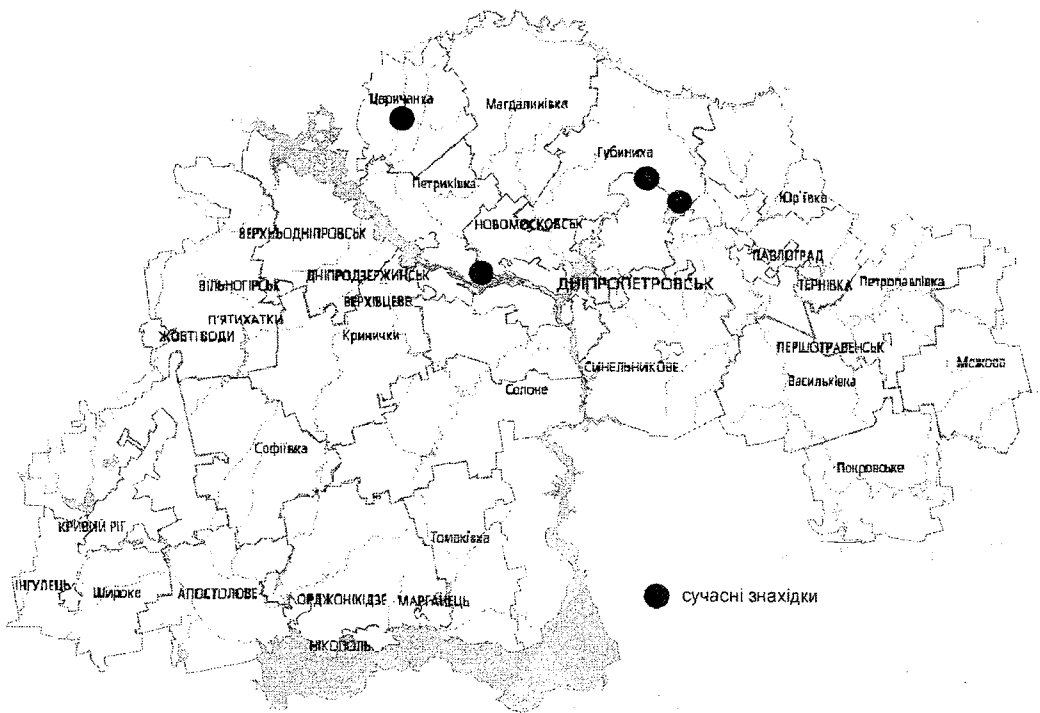
Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог ..., 2008.

Eilema griseolum* (Hübner, [1803])Лишайниця сірувата**Лишайниця сероватая*

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім деяких південних та найбільш північних районів), Сибір, Далекий Схід, Монголія, Китай, Корея, Японія. В Україні поширений у Карпатах, лісовій, лісостеповій та, частково, степовій зонах. Відсутній у Криму.

Місцезребування. Гігрофіл. На території області приурочена до заплавної екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 123).

Карта 123. Поширення лишайниці сіруватої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 30–34 мм. Передні крила сірі, з більш світлим вузьким костальним краєм. Задні світліші, з жовтуватою бахромкою. Черевце сіре, з жовтим кінчиком.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки до 25 мм; чорнувата з чорними короткими пучками волосків і двома червоними смужками на спині; голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–IX). Активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (стовбурові лишайники багатьох листяних порід). Гусінь розвивається з вересня по травень, активна уночі, вдень ховається серед лишайників; зимує під лишайниками тощо. Заляльковування відбувається в коконі з лишайників чи мохів.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Motylі ..., 2007; Каталог..., 2008..

Eilema lurideolum ([Zincken], 1817)

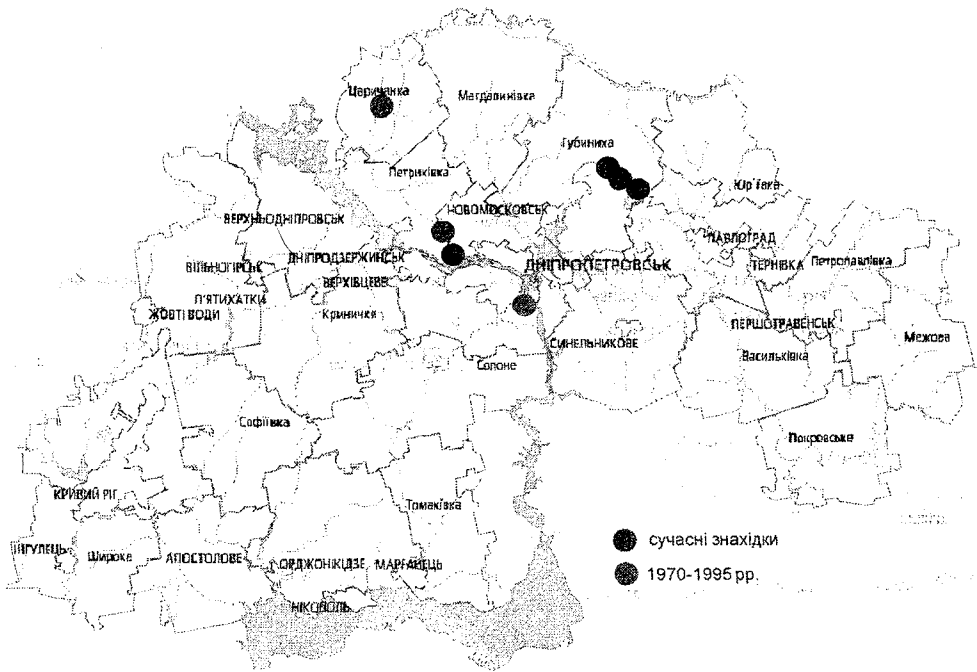
Лишайниця свинцево-сіра

Лишайниця свинцево-серая

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський, температний. Майже вся Європа (крім найбільш північних районів); Мала та (частково) Центральна Азія, Кавказ та Закавказзя, Сибір, Далекий Схід, Північний Китай, Японія. В Україні поширений у Карпатах, Гірському Криму, лісовій, лісостеповій та, частково, степовій зонах.

Місцезабутання. Мезофіл-І. На території області приурочена до заплавної екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 124).

Карта 124. Поширення лишайниці свинцево-сірої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 30–35 мм. Передні крила сірі з вохристо-жовтою смужкою по передньому краю, яка не доходить до вершини крила. Задні світло-жовті з ледве помітним затемненням переднього краю.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, все тіло вкрите волосками, зібраними у пучки. По боках смужка, утворена яскраво-жовтими плямами, нижче якої тіло гусені коричневе. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VII–VIII). Імаго активні у сутінках та вночі, летять на світло. Ліхенофаг (стовбурові лишайники багатьох листяних порід). Гусінь розвивається з серпня по травень–червень, активна уночі, вдень ховається серед лишайників; зимує під лишайниками тощо. Залляльковування відбувається в коконі з лишайників чи мохів або на корі дерев.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motylí ..., 2007; Каталог..., 2008..

Eilema lutarellum (Linnaeus, 1758)

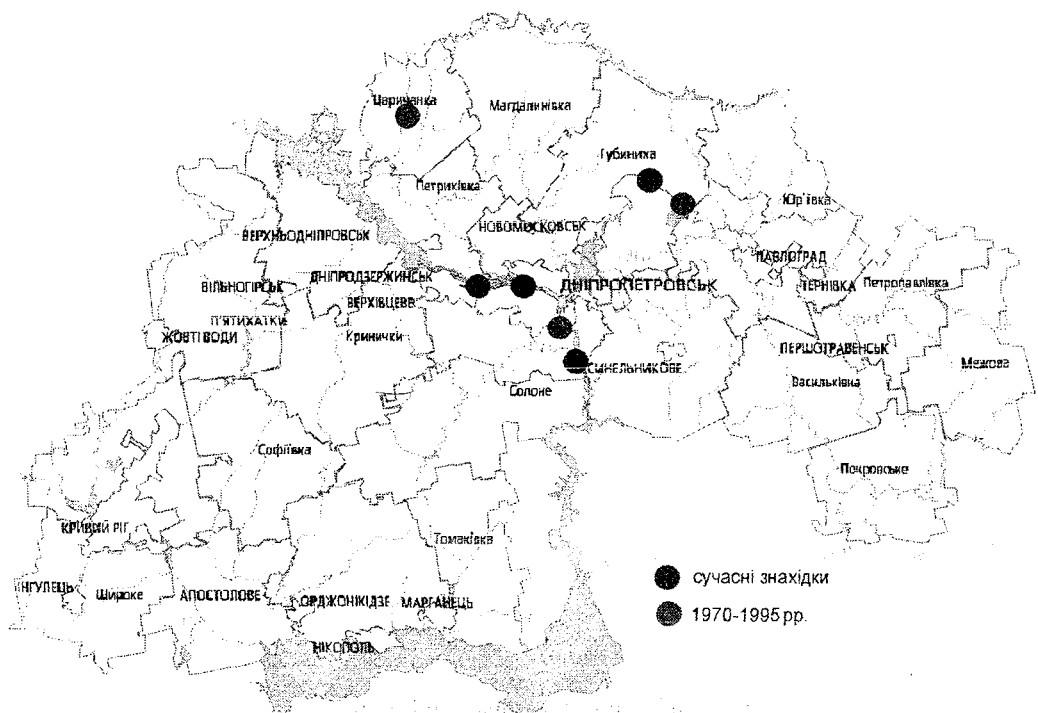
Лишайниця жовтувата

Лишайниця желтоватая

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Майже вся Європа (крім найбільш північних районів), Північна Африка, Кавказ та Закавказзя, Сибір, Далекий Схід, Північний Китай, Японія. В Україні поширений у Карпатах, лісовій, лісостеповій та, частково, степовій зонах. Відсутній у Криму.

Місцезребування. Мезофіл-1. На території області приурочена до заплавної екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 125).

Карта 125. Поширення лишайниці жовтуватої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 32–35 мм. Крила жовтуваті, задні з широким темно-сірим переднім краєм. Черевце темне, з жовтим кінчиком.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь завбільшки до 25 мм; чорна, вкрита короткими волосками; по спині проходить чорна смужка, а по боках – темно-бура, облямована білою; голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Імаго активні у сутінках та вночі, летять на світло. Ліхенофаг (стовбурові лишайники багатьох листяних порід). Гусінь розвивається з серпня по травень–червень, зимує під лишайниками тощо. Заляльковування відбувається в сірувато-бурому коконі з лишайників або мохів.

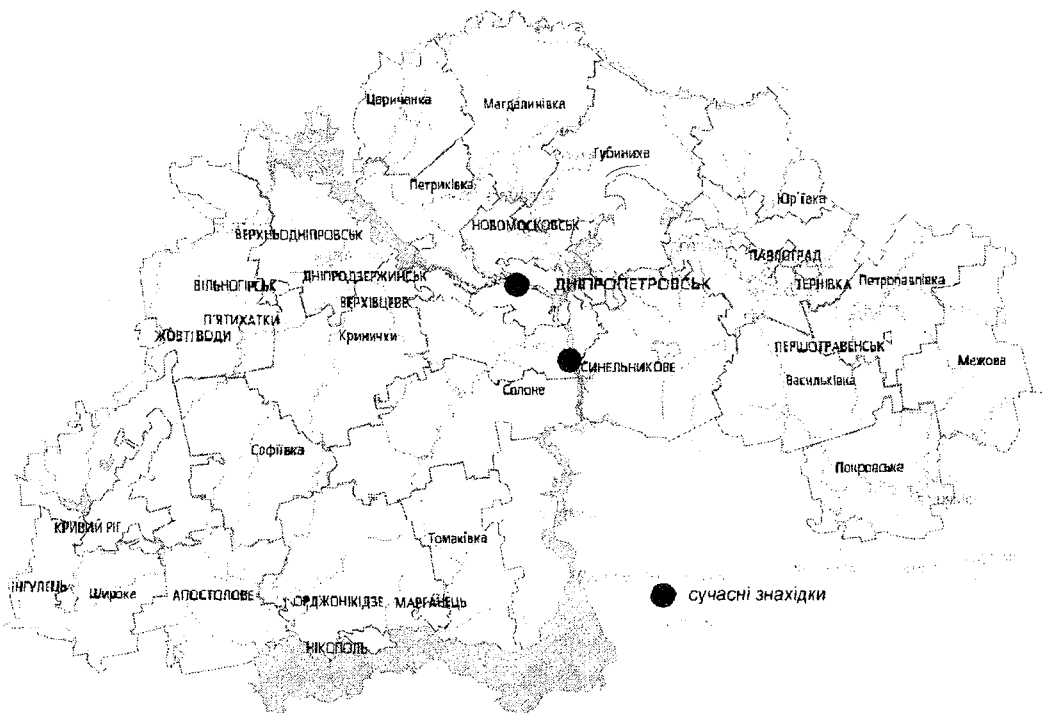
Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Площ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринів та ін., 2003; Leraut, 2006; Мотулі ..., 2007; Каталог..., 2008.

***Eilema palliatellum* (Scopoli, 1763)**Син.: *unita* ([Denis et Schiffermüller], 1775)*Лишайниця земляная*

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Майже вся Європа (крім деяких західних та найбільш північних районів), Кавказ та Закавказзя, Мала та Центральна Азія, Іран, Південно-Західний Сибір. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. Трапляється в байрачних і балкових системах (карта 126). Найчастіше в долині р. Дніпро.

Карта 126. Поширення *E. palliatellum*

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 29–35 мм. Передні крила блідо-жовто-сірі з більш жовтуватим переднім і зовнішнім краями. Задні крила однотонні, світло-жовті.

Преімагінальні стадії. Гусінь жовта, на кожному сегменті – блідо-жовті бородавки з пучками такого ж кольору волосків. По спині проходить тонка чорна смужка, в області стигм – широка білувата, облямована вузькими чорними смужками. Голова коричнева.

Біологічні особливості. Моновольгінний вид (VIII–IX). Імаго активні як удень, так і вночі, летять на світло. Ліхенофаг (лишайники на камінні та на поверхні ґрунту). Гусінь розвивається з серпня–вересня по червень, зимує під лишайниками. Заляльковування відбувається в коконі з лишайників тощо.

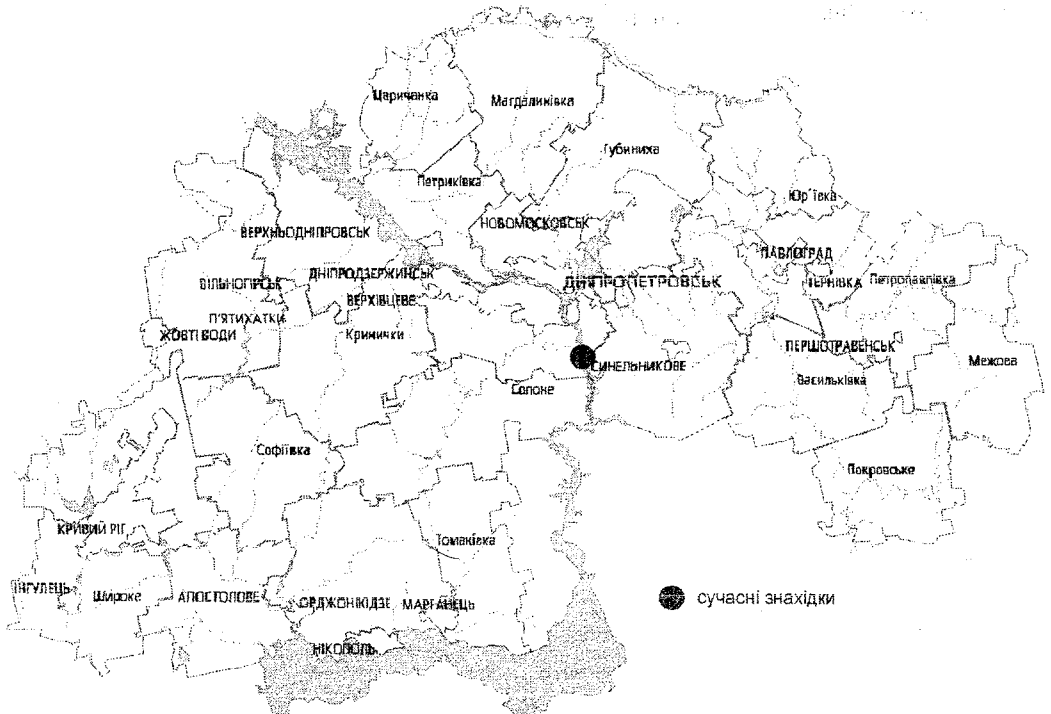
Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993: Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Eilema pseudocomplanum* (Daniel, 1939)Лишайниця несправжньотополева**Лишайниця псевдотополевая*

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Малоазійський. Південна Європа, Мала Азія, Кавказ, Іран; диз'юнктивний. В Україні відомий лише з Криму та Дніпропетровської області.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області відомий лише за двома знахідками зі степових цілинних екосистем правобережжя долини р. Дніпро (карта 127).

Карта 127. Поширення лишайниці несправжньотополевої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 28–35 мм. Габітуально дуже близький до виду *E. complanum*, достовірне визначення виду – лише з допомогою виготовлення генітального препарату самця.

Преімагінальні стадії. Гусінь чорна, на кожному сегменті містяться чорні бородавки з пучками волосків. По спині проходить строката смужка, утворена оранжевими й білими плямами. Голова чорна.

Біологічні особливості. Біологія виду вивчена недостатньо. Моновольтинний вид (VII–IX). Імаго активні у сутінках та вночі, летять на світло. Особливості трофічних зв'язків виду ще не досліджені. Гусінь розвивається з вересня по червень, зимує.

Література: Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Eilema rugmaeolum (Doubleday, 1847)

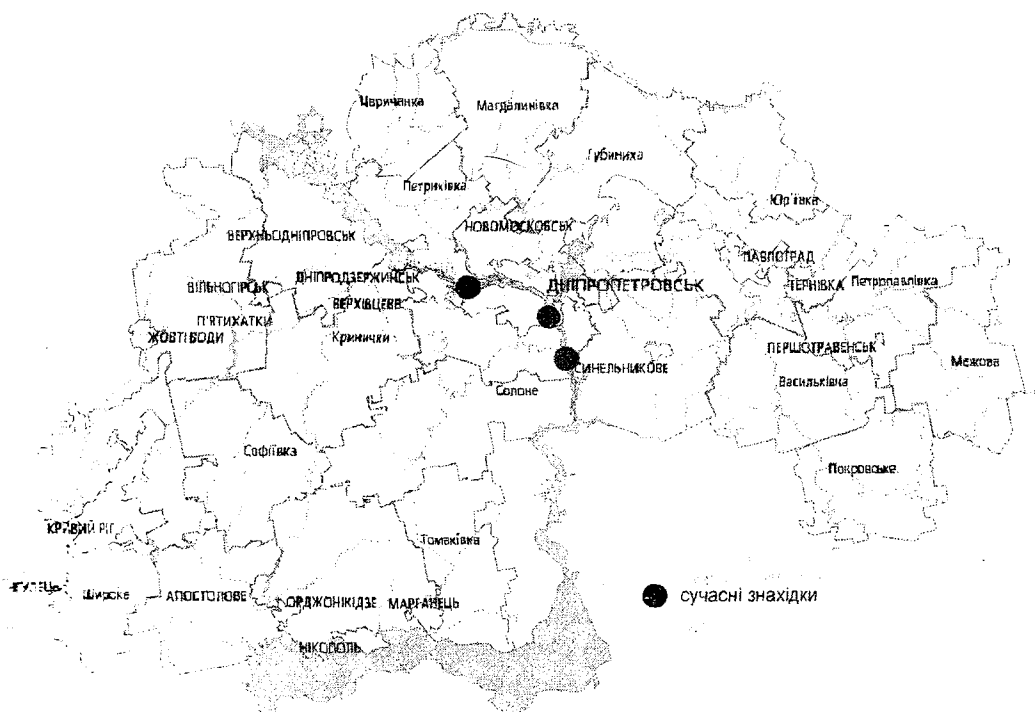
Лишайниця блідолоба

Лишайниця бледнолобая

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні підвид *pallifrons* Zeller, 1847.

Ареал. Західно-центральнопалеарктичний. Середня й Південна Європа, Північна Африка, Мала Азія, Кавказ, Центральна Азія (частково), Південно-Західний Сибір, Монголія. В Україні поширений у Карпатах, Гірському Криму, лісовій, лісостеповій та, частково, степовій зонах.

Місцеребування. Ксеротермофіл-1. Всі знахідки в області зроблено в долині р. Дніпро (карта 128).

Карта 128. Поширення лишайниці блідолобої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 23–29 мм. Забарвлення передніх крил однотонне блідо-жовтувато-сіре. Задні крила більш жовтуваті з широким темно-сірим переднім краєм.

Біологічні особливості. Бівольтинний вид (VI–VII і VIII–X). Імаго активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (лишайники на камінні, європейські популяції на лишайниках *Cladonia* sp.). Гусінь розвивається у липні–серпні та з вересня до червня, зимує під лишайниками. Гусениці активні ввечері та на світанку, вдень ховаються під камінням, у рослинних залишках і т. п. Заляльковування відбувається у пухкому коконі серед лишайників або серед рослинних залишків.

Література: Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Leraut, 2006; Морушко, 2007; Катанок, 2008.

Eilema sororculum (Hufnagel, 1766)

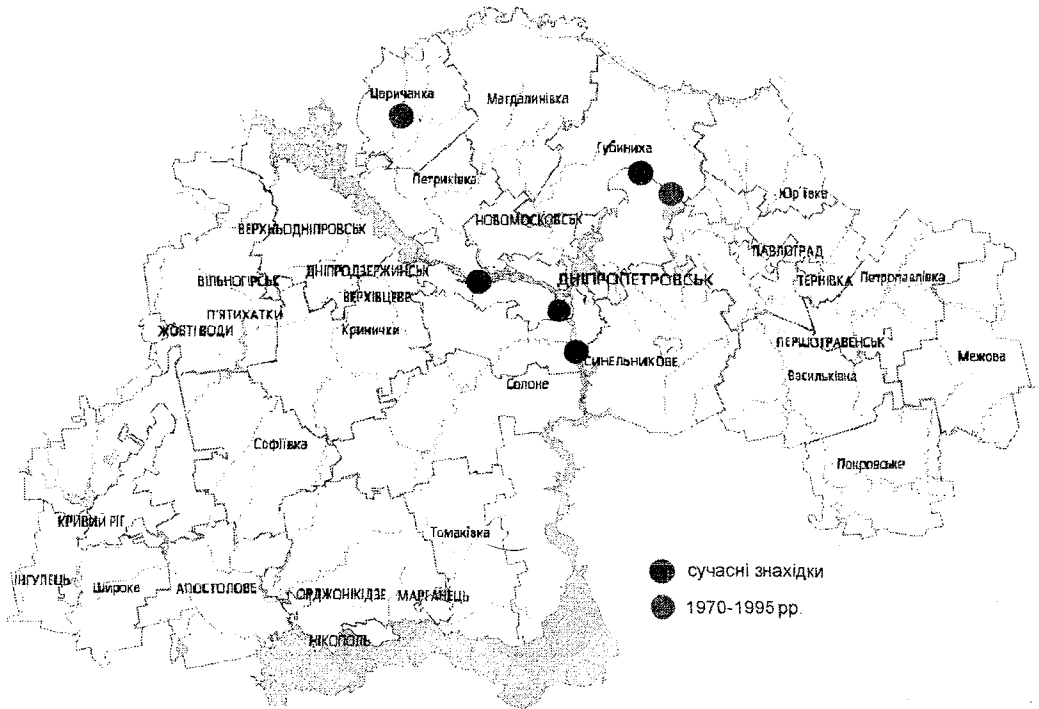
Лишайниця золотиста

Лишайниця желтоватая, лишайница золотистая

Таксономія. Один із 10 видів роду у фауні України; один із дев'яти видів роду у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транспалеарктичний. Середня, Південна та частково Північна Європа, Мала Азія, Кавказ та Закавказзя, Південний Сибір, Монголія, Північний Китай, Далекий Схід Росії, Корея. В Україні поширений майже скрізь.

Місцеперебування. Мезофіл-2. На території області приурочений до заплавних екосистем р. Дніпро, Самара, Оріль (карта 129).

Карта 129. Поширення лишайниці золотистої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 24–28 мм. Передні крила золотисто-жовті. Задні – блідо-жовті. Черевце сірувато-жовте, останній сегмент жовтий.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь сягає 26 мм; чорна, з двома жовтими спинними смужками, покритими червонуватими крапками й білими плямами.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (V–VII). Імаго активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (стовбурові лишайники багатьох листяних та хвойних порід), може також поїдати і листя дерев. Гусінь розвивається у червні–вересні. Зимувє лялечка. Заляльковування відбувається у сіруватому чи рудуватому коконі.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *SETINA* Schrank, 1802

***Setina irrorella* (Linnaeus, 1758)**

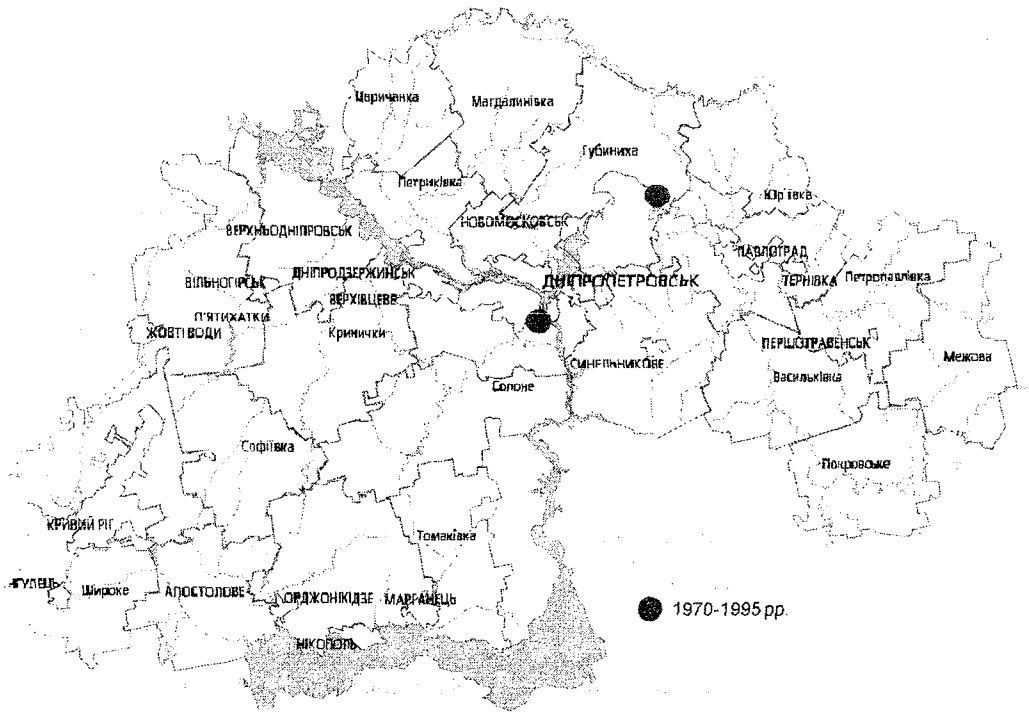
Лишайниця молеподібна жовта

Лишайница молеподобная желтая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Транс'євразійський температний. Середня й Південна Європа, Мала Азія, Кавказ, Центральна Азія, Південний Урал, Сибір, Далекий Схід, Японія. В Україні майже скрізь, але відсутній на півдні степової зони й у Криму.

Місцезеребування. Мезофіл-2. На території області відома лише за декількома екземплярами, зібраними в долинах р. Дніпро та Самара (карта 130).

Карта 130. Поширення лишайниці молеподібної жовтої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 25–32 мм. Загальне їх забарвлення жовте. На передніх крилах три поперечні ряди чорних плямочок. Задні крила світло-жовті, з двома-трьома матовими крапками біля вершини. Тулуб темний, останні сегменти черевця жовті.

Преімагінальні стадії. Доросла гусінь сягає 25 мм; синьо-чорна, з пучками чорнуватих і рудих волосків; уздовж спини проходить жовта смужка, поряд з якою ряд світло-жовтих плямочок; уздовж боків – переривчаста жовта смужка. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Імаго активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (лишайники). Зимус гусінь (другого–третього віків) під лишайниками. Заляльковування – в тонкому темному коконі; тривалість стадії до 14 діб.

Література: Шелюшко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Sauer, 1993; Плющ, Шещурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Setina roscida ([Denis et Schiffermüller], 1775)

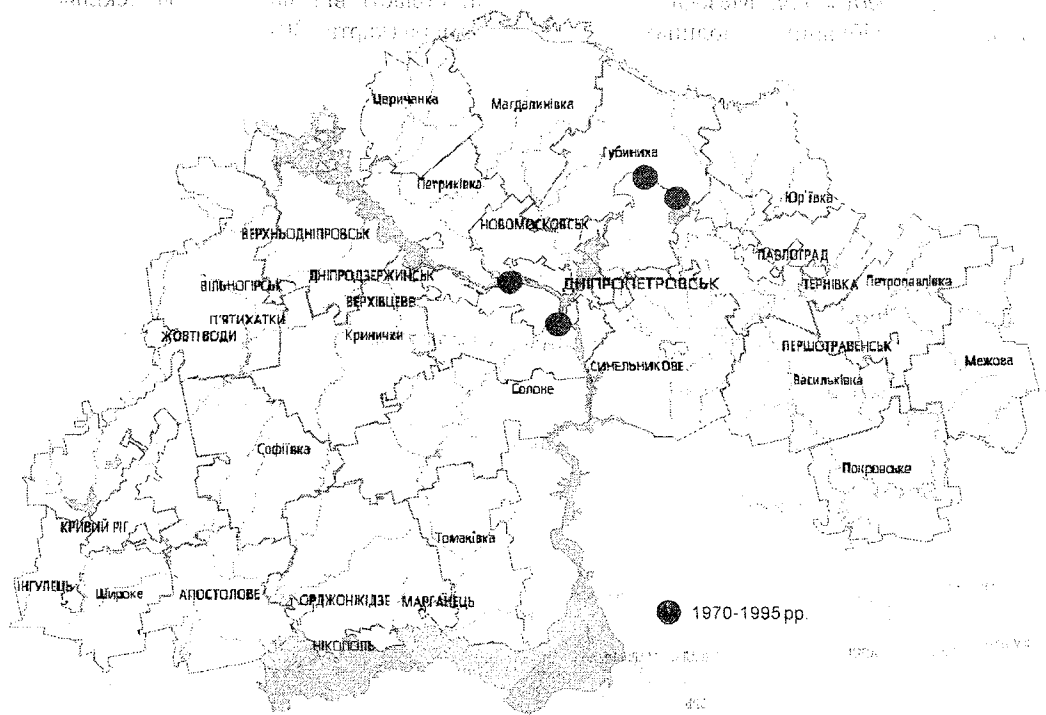
Лишайниця молеподібна димчаста

Лишайниця молеподобная дымчастая

Таксономія. Один із двох видів роду у фауні України та Дніпропетровської області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Західнопалеарктичний. Середня й Південна Європа, Мала Азія, Кавказ, Південний Сибір. В Україні майже скрізь.

Місцеперебування. Ксеротермофіл-1. На території області приурочена до заплавних екосистем р. Дніпро та Самара (карта 131).

Карта 131. Поширення лишайниці молеподібної димчастої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 22–24 мм. Забарвлення крил і рисунок нагадує *S. irrorella*, але розмір імаго менший, а темні плями на крилах більш розвинені. Нижній бік передніх крил димчастий. Перед зовнішнім краєм задніх крил є декілька чорних плямочок.

Преімагінальні стадії. Доросла гусинь до 22 мм, бура, вкрита темно-сірими волосками й жовтими цятками; голова чорна. Лялечка темно-жовта в білуватому коконі.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Активні вночі, летять на світло. Ліхенофаг (лишайники). Зимують гусинь під лишайниками.

Література: Шелюжко, 1941; Rougeot, Vitte, 1983; Carter, Hargreaves, 1986; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Татаринов та ін., 2003; Leraut, 2006; Motyli ..., 2007; Каталог..., 2008.

4.3.4. SYNTOMIDAE (STENUCHIDAE) – НЕСПРАВЖНІ СТРОКАРКИ
 РІД *SYNTOMIS* Ochsenheimer, 1808

***Syntomis nigricornis* Alphéraky, 1883**

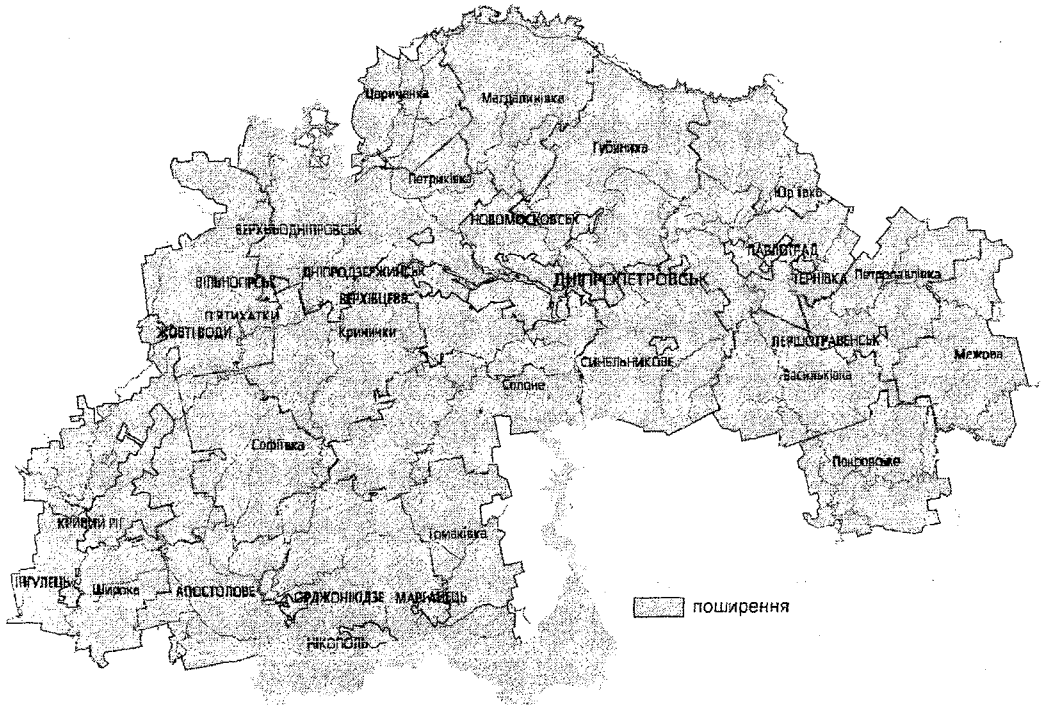
Несправжня строкарка нігрікорніс

Лжепестрянка нигрикорнис

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України, один із двох у фауні Дніпропетровської області.

Ареал. Європейський. Вся Європа, Мала Азія, Кавказ, Західний Сибір. В Україні майже скрізь, але локально; на півночі та заході країни більш рідкісний та локальний, місцями відсутній.

Місцезабутання. Ксеротермофіл-1. На території області майже скрізь (карта 132).

Карта 132. Поширення несправжньої строкарки нігрікорніс

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 31–35 мм. Загальне забарвлення крил темно-синє. На передніх крилах 6 білих плям різної форми та розміру. На задніх – 2 білі плями, причому внутрішня більша. На темно-синьому черевці – 2 оранжеві кільця.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Активні вдень. Поліхортофаг (*Taraxacum*, *Plantago*). Зимує на стадії гусені. Заляльковування в нещільному коконі.

Література: Образцов, 1941, 1941a; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

Syntomis phegea (Linnaeus, 1758)

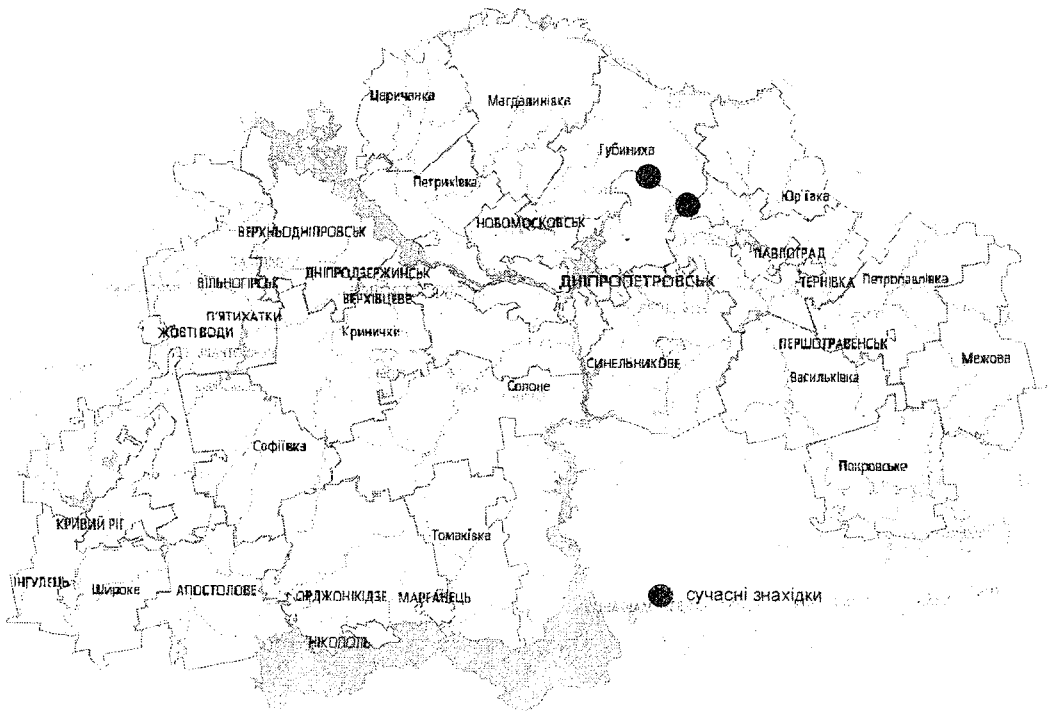
Несправжня строкарка фегея

Лжепестрянка фегея

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України, один із двох видів у фауні Дніпропетровської області.

Ареал. Європейський. Майже вся помірна Європа. В Україні майже скрізь на Півночі та Заході, але локально, тяжіє до лісової зони, в Криму та півдні степової зони відсутній.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області трапляється тільки в долині р. Самара (карта 133).

Карта 133. Поширення несправжньої строкарки фегеї

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 31–35 мм. Схожий на попередній вид, але на задніх крилах самців базальна пляма (іноді роздвоєна) завжди менша за апікальну.

Преімагінальні стадії. Загальне забарвлення гусені сіре або чорне; все тіло вкрите густими волосками, зібраними в щільні буро-сірі пучки. Головна капсула й ноги оранжеві.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VII). Активні вдень. Поліхортофаг (*Taraxacum*, *Plantago* та ін.). Зимує на стадії гусені (після зимівлі до травня тримається гуртом). Залаяльковування в нещільному біло-жовтому коконі.

Література: Образцов, 1941; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge .... 1997; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

РІД *DYSAUXES* Hübner, [1819]

Dysauxes ancilla (Linnaeus, 1767)

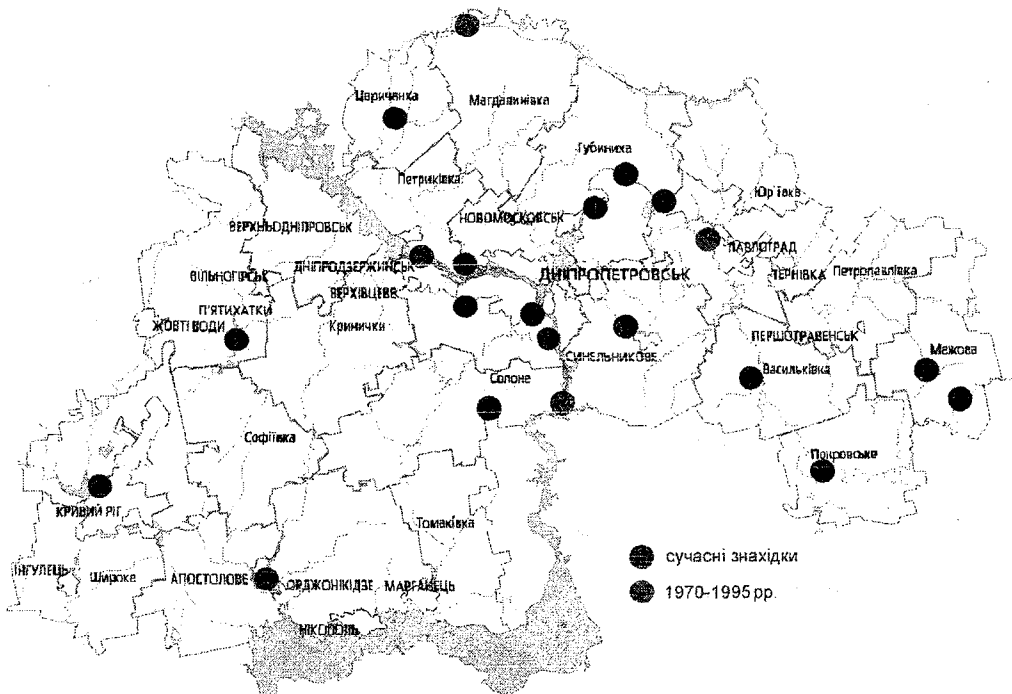
Несправжня строкарка лишайникова

Лжепестрянка лишайникова

Таксономія. Один із трьох видів роду у фауні України, один із двох у Дніпропетровській області. В Україні номінативний підвид.

Ареал. Європейський. Середня й Південна Європа, Мала Азія, Кавказ. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області приурочена до заплавних екосистем р. Дніпро, Оріль, Самара (карта 134).

Карта 134. Поширення несправжньої строкарки лишайникової

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 24–26 мм. Загальне забарвлення крил коричневе. На передніх крилах 3 білі плями, одна з яких майже вдвічі менша. Задні крила коричневі або жовто-коричневі (у самців). Черевце жовте, на кожному сегменті по одній чорній крапці.

Преімагінальні стадії. Загальне забарвлення гусені коричневе. На кожному сегменті є маленькі бородавки, на яких містяться світлі волоски, на двох останніх сегментах вони чорні; по спині проходить два ряди темно-коричневих плямочок, на 3–5-му сегментах вони синього кольору.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вдень та вночі, летять на світло. Поліхортофаг (*Taraxacum*, *Senecio*, *Plantago*, *Lactuca*). Гусінь розвивається з липня по травень. Зимує на стадії гусені. Залаяльковування відбувається в нещільному коконі.

Література: Образцов, 1941, 1941а; Шелюжко, 1941; Freina, Witt, 1987; Ефегов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motylí ..., 2007; Каталог ..., 2008.

Dysauxes punctata (Fabricius, 1781)

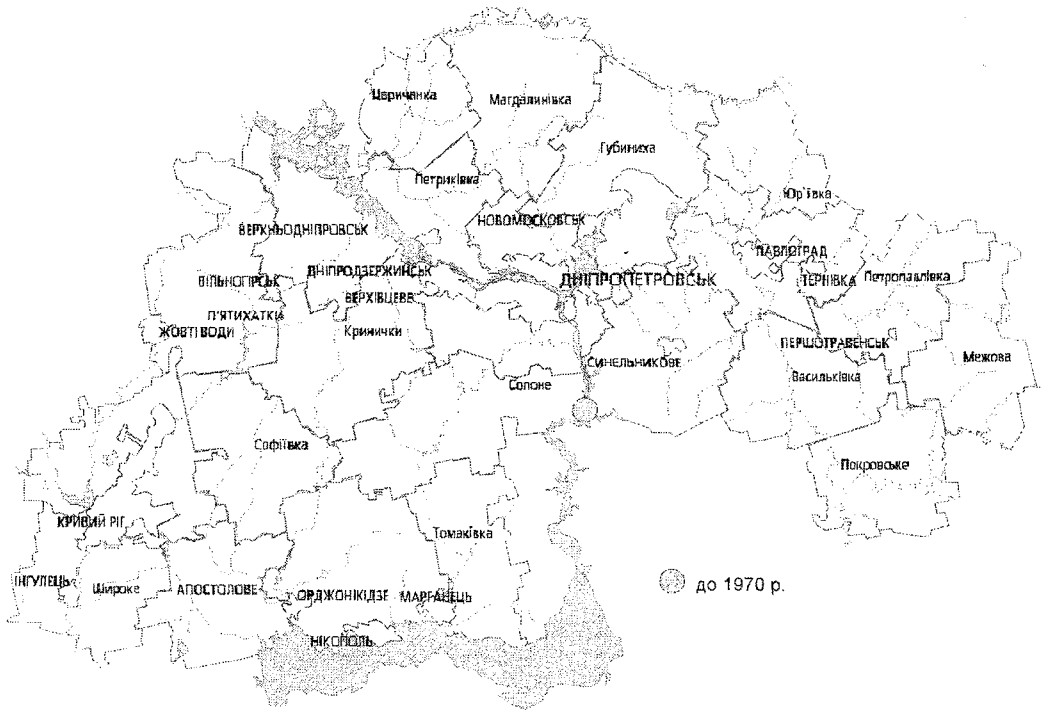
Несправжня строкарка крапчаста

Лжепестрянка точечная

Таксономія. Один із трьох роду у фауні України, один із двох у фауні Дніпропетровської області.

Ареал. Європейський. Середня й Південна Європа, Кавказ. В Україні майже скрізь, але локально.

Місцеперебування. Мезофіл-1. На території області спорадично в заплавних екосистемах р. Самара (карта 135).

Карта 135. Поширення несправжньої строкарки крапчастої

Морфологічні ознаки. Розмах крил становить 20–24 мм. Загальне забарвлення передніх крил коричневе, з 5 білими плямами різної форми. Задні крила оранжеві з коричневою обвідкою по краю, апекс коричневий, в дискальній області – коричневий штрих.

Преімагінальні стадії. Гусінь червонувато-бура. На спині 3 жовтуваті смужки, утворені окремими плямочками. На кожному сегменті містяться бородавки з пучками коротких чорних і довгих білих волосків. Голова чорна.

Біологічні особливості. Моновольтинний вид (VI–VIII). Активні вдень та вночі, летять на світло. Поліхортобріофаг (лишайники, трав'янисті рослини). Зимують гусінь.

Література: Образцов, 1941, 1941а; Шеложко, 1941; Freina, Witt, 1987; Ефетов, Будашкин, 1990; Sauer, 1993; Плющ, Шешурак, 1997; Die Schmetterlinge ..., 1997; Leraut, 2006; Motýli ..., 2007; Каталог..., 2008.

5 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЇ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Склад і структура топічних угруповань

Дніпропетровська область завдяки різноманітним фізико-географічним умовам (область розташована у межах Придніпровської височини, Дніпровсько-Донецької та Причорноморської низовин, долини р. Дніпро з великими притоками – Оріль, Самара, Інгулець) має багатий набір біотопів, що пропорційно відбивається на кількості видів фауни комплексу вищих різновусих лускокрилих.

Непомірний антропогенний тиск, який відчувають усі екосистеми досліджуваної території, спричинив загрозливе скорочення кількості окремих видів комплексу. Саме охорона таких видів, як важливої складової генофонду української природної спадщини, є невід'ємною частиною комплексних заходів захисту біологічних ресурсів Дніпропетровської області. Ще на початку 1980-х років висловлено думку, що організація охорони окремих видів комах може бути впроваджена у межах охорони цілих комплексів у рамках охорони окремих екосистем (Редкие насекомые..., 1982). Отже, вивчення біотопічної диференціації видів комплексу вищих лускокрилих Дніпропетровської області в цілому допоможе більш чітко встановити ступінь загрози для популяцій рідкісних та зникаючих видів зокрема.

Формування топічних угруповань лускокрилих відбувається під впливом різноманітних факторів географічного та локального рівнів (Татаринів, Долгин, 2001). До першої групи автори віднесли макрокліматичні й історичні (ценогенетичні) фактори. Відмінності в структурі видових комплексів лускокрилих різних типів місцезнаходжень в одному географічному пункті зумовлені перш за все дією факторів локального рівня, котрі можуть бути як загальноєкологічними, так і специфічною для певних лускокрилих властивістю, або навіть просто випадковими. До загальноєкологічних прийнято відносити такі фактори, як мезоклімат, характер зволоження біотопу, а також склад і структуру фітоценозу. Ступінь їх дії на біотопічний розподіл окремих видів, а в кінцевому результаті й на вигляд топічних угруповань комплексу вищих різновусих лускокрилих, різний.

Виділення груп біотопів побудоване на основі типології степових лісів (Бельгард, 1950) та з урахуванням поділу фауни лускокрилих степових лісів, запропонованого В. О. Барсовим (1968а). На основі цих розробок вже було проведено детальний аналіз булавовусих лускокрилих фауни області (Голобородько, Пахомов, 2007). Але біотопічному розподілу комплексу видів вищих різновусих лускокрилих досі увага не приділялась. Отже, якщо види комплексу вищих лускокрилих є головним об'єктом при районуванні території Дніпропетровської області на окремі групи біотопів, то доречним є виділення (табл. 5.1):

- 1) зональні степові ділянки правобережжя р. Дніпро;
- 2) зональні степові ділянки лівобережжя р. Дніпро;
- 3) зональні степові ділянки правобережжя р. Самара;
- 4) байрачні ліси правобережжя р. Самара;
- 5) байрачні ліси колишньої порожистої частини р. Дніпро;
- 6) аренні ліси;
- 7) короткозаплавні ліси;
- 8) тривалозаплавні ліси;
- 9) біотопи інтенсивного антропогенного тиску.

До останньої групи увійшли всі перетворені людиною ландшафти Дніпропетровської області (лісосмуги, парки, сади тощо).

Останніми, придатними для існування степових видів комплексу вищих різновусих лускокрилих, біотопами є так звані незручні для ведення сільського господарства ділянки. Отже, мова йде про залишки степу в одному з найбільш розораних регіонів України (за даними Л. І. Зеленської та Н. М. Дук, наприкінці ХХ ст. близько 90 % природних ландшафтів значно порушено або змінено) (Екологічний атлас..., 1995). Запропонована класифікація груп біотопів поділяє всі залишки степу у межах області на три групи.

Перша степова група біотопів зональних степових ділянок правобережжя р. Дніпро має відносно невелику (23 % від загальнообласної) кількість видів комплексу вищих різновусих лускокрилих. Такий факт, мабуть, можна пояснити відсутністю деревної рослинності у степових фітоценозах, адже більшість видів комплексу є дендро-, тамно- й дендротамнофагами. Але, незважаючи на невелику кількість видів, тут утворився вельми специфічний комплекс, більшість видів якого трапляється тільки в долині р. Дніпро: *M. franconicum*, *H. livornica*, *L. coenosa*, *T. dubia*, *C. maculosa*, *E. pseudocomplanum*. Особливу увагу слід приділити *M. franconicum*, *T. dubia* та *E. pseudocomplanum*, знахідки яких в Україні обмежуються поки що лише територією АР Крим та Дніпропетровщиною.

Друга степова група – біотопи зональних степових ділянок лівобережжя р. Дніпро. Тут зареєстрована ще менша кількість видів комплексу – всього 20 % регіональної фауни. Види, що зареєстровані тільки в цій екосистемі, не відомі, скоріш за все лівобережжя р. Дніпро слід розглядати як продовження правобережних степових екосистем. Але через менше ландшафтне різноманіття лівобережжя все ж поступається кількістю видів правобережжю. Саме через цей факт ми й дотримались відокремлення цієї екосистеми від правобережжя в окрему групу біотопів. Певні види комплексу вищих різновусих саме тут мають вищу чисельність (*A. atropos*), а в окремих випадках і більше сталих популяцій (*M. castrensis*) порівняно з іншими степовими групами.

Третя степова група – біотопи зональних степових ділянок правобережжя р. Самара. Найменша за кількістю зареєстрованих видів – усього 17 % регіональної фауни. Мабуть, такий факт можна пояснити малою площею сучасних степових зональних екосистем, адже, як правило, такі екосистеми – це буферні зони між агроценозом, із ще меншим флористичним різноманіттям. А оскільки більшість видів комплексу трофічно пов'язані з деревинною рослинністю, а види-степанти не знаходять потрібної трофічної бази, маємо найменший комплекс видів саме в цій групі біотопів. Єдиний вид, що має саме за таких умов вищу чисельність, ніж у інших степових і байрачних біотопах – *T. crataegi*, що можна пояснити трофічними зв'язками його гусені.

Продовження таблиці 5.1

№	Види	Групи біотопів за наведеною класифікацією*								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
39	<i>Deilephia elpenor</i> (Linnaeus, 1758)						+	+	+	
40	<i>Choerocampa porcellus</i> (Linnaeus, 1758)						+	+	+	
41	<i>Macroglossum stellatarum</i> (Linnaeus, 1758)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
42	<i>Hemaris tityus</i> (Linnaeus, 1758)	+	+	+						
43	<i>H. fuciformis</i> (Linnaeus, 1758)	+	+	+						
<i>NOTODONTIDAE</i>										
44	<i>Thaumetopoea processionea</i> (Linnaeus, 1758)					+				
45	<i>Clostera curtula</i> (Linnaeus, 1758)							+	+	
46	<i>C. anachoreta</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
47	<i>C. pygra</i> (Hufnagel, 1766)							+	+	
48	<i>C. anastomosis</i> (Linnaeus, 1758)							+	+	
49	<i>Notodonta torva</i> (Hübner, [1803])							+	+	
50	<i>N. dromedarius</i> (Linnaeus, 1767)							+	+	
51	<i>N. tritophus</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
52	<i>Eligmodonta ziczac</i> (Linnaeus, 1758)				+	+	+	+	+	+
53	<i>Drymonia dodonaea</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
54	<i>D. querna</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+		
55	<i>D. ruficornis</i> (Hufnagel, 1766)							+		
56	<i>D. velitaris</i> (Hufnagel, 1766)					+				
57	<i>Pheosia tremula</i> (Clerck, 1759)							+	+	
58	<i>P. gnoma</i> (Fabricius, 1776)							+		
59	<i>Pterostoma palpina</i> (Clerck, 1759)				+	+	+	+	+	+
60	<i>Leucodonta bicoloria</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
61	<i>Ptilodon capucina</i> (Linnaeus, 1758)							+	+	
62	<i>P. cucullina</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+		
63	<i>Odontosia carmelita</i> (Esper, 1799)							+		
64	<i>Ptilophora plumigera</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)				+	+	+	+	+	+
65	<i>Gluphisia crenata</i> (Esper, 1758)							+		
66	<i>Furcula furcula</i> (Clerck, 1759)							+	+	+
67	<i>F. bifida</i> (Brahm, 1787)							+	+	+
68	<i>F. bicuspis</i> (Brokhausen, 1790)							+	+	+
69	<i>F. interrupta</i> (Christoph, 1867)						+			
70	<i>F. aeruginosa</i> (Christoph, 1873)						+			
71	<i>Cerura vinula</i> (Linnaeus, 1758)							+	+	
72	<i>C. erminea</i> (Esper, 1783)				+	+	+	+	+	
73	<i>Dicranura ulmi</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
74	<i>Phalera bucephala</i> (Linnaeus, 1758)					+	+	+	+	+
75	<i>P. bucephaloides</i> (Ochsenheimer, 1810)					+				
76	<i>Peridea anceps</i> (Goeze, 1781)					+			+	+
77	<i>Spatalia argentina</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	+
78	<i>Harpyia milhauseri</i> (Fabricius, 1775)							+		
79	<i>Stauropus fagi</i> (Linnaeus, 1758)						+	+	+	

Закінчення таблиці 5.1

№	Види	Групи біотопів за наведеною класифікацією*								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
131	<i>S. roscida</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)							+	+	
<i>SYNTOMIDAE</i>										
132	<i>Syntomis nigricornis</i> Alphéraky, 1833	+	+	+	+	+	+	+	+	+
133	<i>S. phegea</i> (Linnaeus, 1758)							+	+	
134	<i>Dysauxes ancilla</i> (Linnaeus, 1767)				+	+	+	+	+	
135	<i>D. punctata</i> (Fabricius, 1781)				+	+				
	Усього	31	27	23	40	42	39	99	82	36

Примітки: + наявність виду в групі біотопів.

Відомо, що біотопи байрачних лісів вигідно відрізняються широким спектром екологічних умов (Бельгард, 1950). Саме ця обставина і є вирішальною при формуванні комплексів вищих різновусих лускокрилих цих екосистем. Порівняно із групами степових біотопів тут майже вдвічі більше зафіксовано видів. Причому за кількістю видів обидві групи майже не відрізняються – 30 % регіональної фауни зареєстровано в байрачних лісах правобережжя р. Самара, й 31 % – в байрачних лісах колишньої порожистої частини р. Дніпро. Однак слід зауважити, що комплекс видів, що заселяють перший тип байрачних угруповань, дуже схожий на комплекс видів заплавлених лісів р. Самара та Оріль, який за класифікацією виділено в окрему групу. Вочевидь його можна розглядати як специфічне продовження, або екотон, між комплексами видів степових груп і груп біотопів короткозаплавлених лісів. Однак завдяки присутності видів, що реєструються тільки тут, а отже, й надають групі певної «самостійності», ми виділяємо її від короткозаплавлених лісів в окрему. Так, тільки в байрачних лісах цієї групи зроблено сучасні знахідки такого рідкісного виду, як *E. spini*. Найвища чисельність популяцій саме в цій групі біотопів спостерігається у таких видів, як *M. rubi*, *E. pavonia*, *E. similis*.

Друга група біотопів байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро окрім того, що більш численна за попередню, ще й має специфічний набір видів, завдяки якому її відокремлення не викликає сумнівів. Такі види, як *T. processionea*, *P. bucephaloides* й *D. punctata* в межах області зареєстровані тільки тут. А знахідка в 1964 р. В. О. Барсовим коконопряда *E. neogena* є й досі єдиною в Україні.

Аренні ліси у Дніпропетровській області займають піщані тераси рік Самара, Оріль, Вовча та Дніпро (Бельгард, 1950). Головною ознакою виділення такої групи біотопів є те, що тут сформувався специфічний комплекс вищих різновусих лускокрилих, гусінь яких трофічно пов'язана із хвойними деревами. Специфічності групі надають *D. pini*, *H. pinastri*, *E. festiva*, основними біотопами яких в області є аренні екосистеми.

Найбільша кількість видів комплексу вищих різновусих лускокрилих у Дніпропетровській області (табл. 5.1) встановлена для біотопів групи короткозаплавлених лісів (75 % видів регіональної фауни). До цієї групи увійшли заплавні лісові біотопи рік Самара, Оріль, Вовча, Інгулець. Тут домінують лісові види, степові, приурочені до галявин у дібровах, окремий комплекс утворюють нечисленні лучні елементи. Всі 33 види *Notodontidae* регіональної фауни реєструються саме в цій групі біотопів. А *P. gnoma*, *O. carmelita* та *H. milhauseri* відомі тільки із заплави р. Самара. Слід також відзначити, що тільки в цій групі знайдені й такі рідкісні та зникаючі види, як *E. versicolora*, *A. tau*, *L. dumii*, *L. taraxaci*.

Група біотопів тривалозаплавлених лісів на Дніпропетровщині розташовані винятково в межах долини р. Дніпро. Найбільша за площею така екосистема міститься на території Дніпровсько-Орільського природного заповідника. За кількістю зареєстрованих видів комплексу вищих різновусих лускокрилих ця група посідає друге місце (62 % регіональної фауни). Дещо меншу кількість видів, мабуть, можна пояснити

меншим ландшафтним різноманіттям порівняно з долинами р. Самара з притоками, Оріль, Інгулець. Однак тільки тут трапляються такі елементи, як *L. salicis*, *P. matronula* та *S. irrorella*. А найвищу чисельність в області саме тут мають *P. populi*, *D. ulmi*, *A. l-nigrum*, *H. caulica*, *E. sororculum*.

Для групи біотопів інтенсивного антропогенного тиску характерний дещо збіднений фауністичний склад (27 % регіональної фауни). Але геоморфологічні та ландшафтні особливості розміщення групи біотопів з інтенсивним антропогенним тиском іноді дозволяють існувати у межах таких територій навіть рідкісним видам. Наприклад, *S. pyri* часто розвивається в старих садових та індивідуальних присадибних господарствах, де вирощують плодови *Rosaceae*. У штучних лісосмугах та паркових зонах міст сформувався специфічний комплекс видів, для розвитку яких вистачає ресурсів цих культурбіогеоценозів.

Особливу увагу слід приділити урбанізованим територіям. Як це було показано на прикладі булавовусих лускокрилих (Аникин, 1990; Плющ, 1990; Полтавский, 2001; Костерин, Пономарев, 2002; Голобородько, Пахомов, 2007), урбанізовані території заселені представниками лускокрилих не рівномірно. Це пов'язано, в першу чергу, зі значною гетерогенністю урболандшафтів, а також із ступенем антропогенного тиску, який відчуває певний біотоп, розміщений у межах міської агломерації. За 40-річну історію спостережень комплексу видів вищих різновусих лускокрилих у м. Дніпропетровськ виявилось, що тут було зареєстровано 64 % регіональної фауни. У тому числі такі рідкісні та зникаючі види, як *S. pyri*, *M. quercus*, *E. quadripunctaria*.

Отже, Дніпропетровська область завдяки своєму унікальному фізико-географічному положенню має багату та цікаву фауну вищих різновусих лускокрилих. Усього для області встановлено 135 видів, більшість із яких зафіксовано в групі біотопів короткозаплавних лісів. Проведений аналіз літературних та колекційних даних дозволив виявити особливості ландшафтно-біотопічного розподілу видів комплексу.

5.2. Фенологічна структура

Сезонна динаміка зовнішніх умов існування є одним із найважливіших екологічних факторів життєдіяльності комах (Данилевський, 1961), зокрема видів комплексу вищих різновусих лускокрилих. Особливо сильно сезонні умови впливають на розвиток комах в умовах помірних широт, де, як зауважив Б. В. Добровольський (1969), річна мінливість клімату проявляється найбільш різко. Таким чином, будь-які екологічні дослідження повинні містити вивчення фенологічних особливостей комплексу видів як реакцію на зміну сезонів року, що в майбутньому дозволить з'ясувати роль сезонних адаптацій у життєвих циклах видів комплексу вищих різновусих лускокрилих.

У межах степової зони України (Барсов, 1977; Голобородько, 2004) та сусідніх держав (Добровольський, 1969; Фалькович, 1979; Несина, 1994; Большаков, 2000; Кулак, 2003 та ін.) вже проведено роботи з дослідження особливостей певних фенологічних аспектів окремих груп лускокрилих. Але спеціалізованих досліджень комплексу видів вищих різновусих не проводилось. Так, у єдиній роботі, присвяченій дослідженню фенології регіональної фауни лускокрилих (Барсов, 1977), наведено відомості тільки про 16 видів комплексу вищих різновусих, літ імаго яких спостерігається навесні.

Загальноновизнаним є той факт, що досить непросто виділити певні узагальнення фенологічних спостережень, пов'язаних із великою варіабельністю кліматичних факторів різних років (Nesina, 1994; Кулак, 2003). Але ще В. О. Барсов (1977) та М. І. Фалькович (1979) вважали, що динаміка сезонних угруповань лускокрилих відповідає зміні фенологічних періодів, установлених на основі дослідження рослин.

У своїх дослідженнях ми дотримувалися концепції М. І. Фальковича (1979), за якою кожний фенологічний період характеризується певною кількістю моновольтинних видів, більш або менш чітко приурочених до нього на імагінальній стадії розвитку. Така позиція аргументується тим, що термін основного часу льоту більшості видів досить наближений до окремого фенологічного періоду (який у степовій зоні, як і у більшості територій аридної зони, триває приблизно один місяць).

В умовах Дніпропетровської області 66 % видів комплексу вищих різновусих лускокрилих розвиваються тільки протягом однієї генерації. Наприклад, усі види *Lasiocampidae*, *Endromididae*, *Saturniidae*, *Lemoniidae*, *Thaumetopoeinae* та *Syntomidae* моновольтинні. Що, звісно, певною мірою впливає на їх кількість та ступінь вразливості. Друга за чисельністю група бівольтинних видів, що становить 31 % регіональної фауни. Найбільше в ній представників *Sphingidae* та *Notodontidae*. А до третьої групи ми віднесли види з піввольтинним розвитком (три та більше генерацій), які становлять лише 3 %. Найбільшу кількість поколінь у регіоні дає *M. stellatarum*, який в окремі роки може розвиватись навіть у чотирьох генераціях.

Всього на території Дніпропетровської області зареєстровано 135 видів вищих різновусих лускокрилих, літ імаго всіх видів комплексу спостерігається з початку березня до кінця листопада (Додаток 1). Особливості їх розвитку зумовили виділення певних постійних фенологічних груп на основі чисельності імагінальних стадій, що у конкретний момент присутні в одній екосистемі (Фалькович, 1979; Несина, 1994, 1997). Згідно з такою концепцією, види комплексу вищих різновусих лускокрилих регіону можна поділити на такі фенологічні угруповання:

- весняне (види, імагінальні стадії яких розвиваються у межах весняного сезону – з березня по кінець травня);
- весняно-літнє (види, імаго яких трапляються навесні та в червні);
- літнє (види, літ імаго яких відбувається, як правило, тільки з червня по серпень);
- літньо-осіннє (види, імаго яких з'являються всередині або наприкінці липня, а закінчується літ восени);
- осіннє (імаго спостерігаються тільки восени);
- трансесонне (види, що розвиваються у трьох або чотирьох генераціях, тому імаго можна спостерігати з березня по листопад).

Виявилось, що більшість видів вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області належить до весняно-літнього угруповання (рис. 5.1). Причому пік льоту імаго в цьому угрупованні припадає на червень, коли реєструється найбільше видів комплексу протягом року. Найчисленнішим таксоном тут є *Notodontidae*, у яких 24 види з 36 регіональної фауни у цей час перебувають на стадії імаго. Майже всі представники зимують на стадії лялечки, причому окремі види здатні переносити дві й більше зим.

Другим за кількістю видів вважаємо літнє угруповання (рис. 5.1). Майже половина всіх видів *Lasiocampidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae* та всі види *Syntomidae* на стадії імаго перебувають саме у літні місяці. Більшість видів зимує на стадії гусені, причому деякі двічі. Однак в окремих видів *Lasiocampidae* у літературі наводяться дані про факультативну другу зимівлю на стадії лялечки, що впадає у суперпаузу. На стадії лялечки зимують і більшість наших дрібних ведмедиць. Тільки два види роду *Malacosoma* у цьому угрупованні перезимовують на стадії яйця.

До третього за кількістю представників регіональної фауни, літньо-осіннього угруповання, увійшли переважно бівольтинні види, перша генерація яких спостерігається в літні місяці, а друга наприкінці літа – початку осені. Саме такий розвиток мають усі *Sphingidae* та *Notodontidae* цього угруповання. Але специфічності надають моновольтинні види, імаго яких трапляються з серпня по жовтень – 3 види

Lasiocampidae, 2 види *Lymantriidae* та 3 види роду *Eilema* (*Arctiidae*). Більшість видів, окрім усіх *Sphingidae*, що зимують винятково лялечками, зимує на стадії яйця.

Четверте за кількістю видів угруповання утворюють види, імаго яких трапляються як навесні та влітку, так і восени. Такий ефект можна пояснити, по-перше, тим, що всі ці види бі- або полівольтинні, а, отже, строки виходу з лялечки якраз і припадають на весну–літо в першій генерації, на літо–осінь у другій. А, по-друге, більшість таких видів на стадії імаго – активні антофіли, отже, строк існування імаго в середньому триває до 1–1,5 місяця, що дозволяє їм переходити до наступного сезону. Більшість представників зимує на стадії лялечки, але є цікавий виняток. Бражник *M. stellatarum* – єдиний вид регіональної фауни, що зимує на стадії імаго.

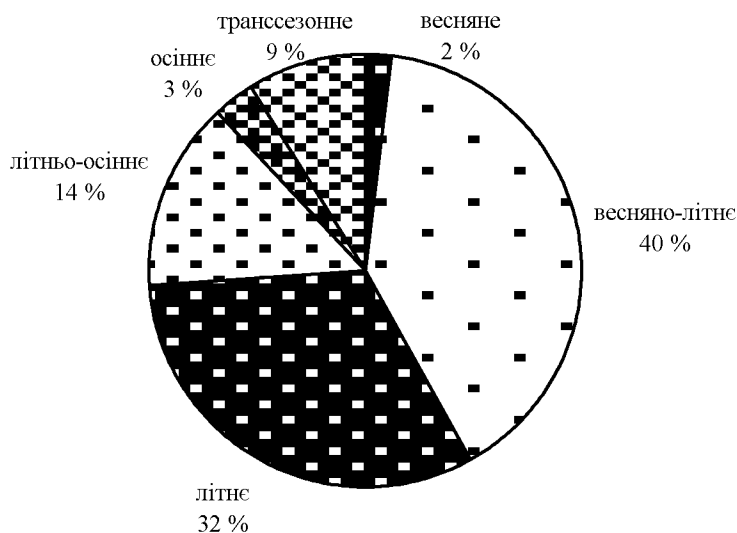

Рис. 5.1. Фенологічна структура комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області

Зовсім специфічний комплекс утворюють види, імаго яких з'являються тільки навесні, їх приєднали до весняного угруповання, та восени – осіннього відповідно. Як видно з рисунка 5.1, це найменші за кількістю видів угруповання регіональної фауни. Таку життєву стратегію можна пояснити тим, що всі ці види не живляться на стадії імаго. Майже одночасно наприкінці березня вилітають усього три види – *E. lanestris*, *E. versicolora* та *D. ruficornis*. Всі перелічені представники зимує на стадії лялечки, а *E. lanestris* здатний до неодноразової зимівлі. До осіннього угруповання належать обидва представники *Lemoniidae*, які з'являються в першій декаді вересня, та по одному виду *Lasiocampidae* (*P. populi*) та *Notodontidae* (*P. plumigera*), імаго яких вилітають наприкінці вересня – у жовтні. Всі осінні види зимує на стадії яйця.

Тривалість льоту більшості видів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області складає в середньому один місяць, але у деяких видів сягає 1,5–2 (Додаток 1). Оскільки тривалість існування крупних імаго-афагів звичайно дорівнює 1–2 тижні, такі строки льоту досягаються за рахунок видовження фенологічних циклів в популяціях, у результаті чого відбувається “фенологічне уникання” частиною особин нетривалих несприятливих факторів середовища (Большаков, 2000) й, таким чином, підвищення життєздатності популяцій.

5.3. Трофічні зв'язки

Міжвидові зв'язки, як зазначив Л. І. Номоконов (1989), різноманітні і за своєю сутністю, і наслідками. Існує багато підходів до класифікації міжвидових зв'язків. Для тваринного світу загальноновизнаною є запропонована В. М. Беклемішевим (1951) типологія взаємозв'язків:

- 1) топічний зв'язок, виникає на основі сумісного існування та характеризується зміною твариною місця існування;
- 2) трофічний зв'язок, виникає за умов наявності процесів живлення у тварин;
- 3) форичний зв'язок, виникає, наприклад, у процесі перенесення пилку рослин комахами-запилювачами, насіння – ссавцями та птахами тощо;
- 4) фабричний зв'язок, виражається у використанні різними тваринами різноманітних решток, як правило, рослин для виготовлення схованок.

За такою ж концепцією, використовуючи введену В. М. Беклемішевим термінологію, Б. Г. Іоганзен (Номоконов, 1989) виділяє тільки два типи взаємозв'язків тварин – топічний і трофічний. Вчений розглядає форичний і фабричний тип зв'язків як похідні від перших двох типів.

Трофічні зв'язки комах, як і будь-яких тварин, вважаються провідними, а вже на їх основі відбувається формування всіх інших типів взаємозв'язків (Гринфельд, 1962). Життєвий цикл усіх комах більш або менш чітко поділяється на дві фази: личинкову, протягом якої комаха накопичує біомасу, та імагінальну, під час якої не спостерігається процесів росту, але відбувається розмноження (Шванвич, 1949). На кожній стадії вимоги до їжі досить різні. Личинці необхідна збалансована дієта для розвитку та росту. Імаго потрібна їжа переважно для підтримання життєвої активності.

5.3.1. Особливості живлення імаго

Важливу роль у еволюції комах зіграв їх зв'язок із рослинами спочатку на рівні живлення пилком, згодом нектаром. Не менше значення цей процес мав і для рослин (покритонасінних), адже більшість комах при відвідуванні їх генеративних органів здійснювали перехресне запилювання (Гринфельд, 1962).

Еволюція ротового апарату у лускокрилих, вочевидь, відбувалась від примітивного, початкового ортоптероїдного, із добре розвиненими верхніми щелепами (але без хоботка), до вищого – із редукованими верхніми щелепами й розвинутим хоботком. Первинним для лускокрилих, імовірно, потрібно вважати (Гринфельд, 1978) наявність щелеп і відсутність хоботка. На цій стадії вони були здатні житись пилком квітів. У подальшому метелики перейшли до живлення рідиною, що привело до редукції верхніх щелеп і розвитку хоботка. У всіх представників комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області ротовий апарат сисного типу, із довгим тонким хоботком, який використовується для живлення нектаром. Редукція або недорозвиненість хоботка в родинах *Lasiocampidae*, *Saturniidae*, *Lymatriidae* та в деяких видів *Sphingidae* – явище вторинне, що виникло в зв'язку з афагією.

Імаго лускокрилих посідають провідне місце у процесі запилювання покритонасінних рослин. Запропонована К. Фегрі та Л. ван дер Пейлом (1982) класифікація комах-запилювачів на сьогодні загальноновизнана. Цими авторами виділено такі типи:

- кантарофілія (запилювання *Coleoptera*);
- психофілія (запилювання *Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea*);
- фаленофілія (запилювання *Lepidoptera: Heterocera*);

- мелітофілія (запилювання *Hymenoptera: Apoidea*);
- міофілія (запилювання *Diptera*).

З цієї класифікації видно, що автори приділяють лускокрилим як запилювачам особливу увагу, відокремивши їх у дві самостійні групи. Автори обґрунтовують виділення двох груп для *Lepidoptera* через значну різницю в пристосуваннях до запилювання квітів. Однак основна різниця між цими двома групами не таксономічна, а етологічна. Види психофільної групи зазвичай активні вдень, перед запиленням сідають на квітку, натомість види фаленофільної групи активні в сутінки або вночі, не сідають, а ширяють перед квіткою. Але, як відзначають самі автори класифікації, наведені фактори відмінності інколи можуть комбінуватись інакше. Загальні риси, притаманні більшості видів фаленофільної групи, показано в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2

**Загальні особливості процесу запилення учасниками фаленофільної групи
(за Фегрі, ван дер Пейл, 1982)**

Основні характеристики видів <i>Lepidoptera</i> з нічною активністю	Загальна характеристика квіток, яким притаманна фаленофілія
1. Нічний спосіб існування	Нічне цвітіння, квітка вдень переважно закрита
2. Сильно розвинений нюх із уродженими перевагами	Потужний, важкий, солодкуватий аромат вночі
3. Нічне зорове сприйняття квіток	Більшість квіток біла або ледве забарвлена, рідше червона
4. Імовірно існує чуття до розігнутих контурів	Сильно розігнуті або бахромчасті пестики
5. Ширяння перед квіткою без посадки	Квітки горизонтальні або висячі, відгин відсутній або відігнутий назад, пильовики коливаються
6. Дуже довгі тоненькі хоботки	Нектар глибоко схований у довгих трубках або шпарках
7. Активний політ із високим рівнем метаболізму	Нектару більше, ніж у квіток, що запилюються булавовусими лускокрилими або бджолами
8. Певна перевага орієнтирам для хоботків	Покажчики нектару зазвичай відсутні, орієнтація на контур квітки

Серед видів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області активними запилювачами є тільки представники *Arctiidae*, *Syntomiidae* та частково *Sphingidae*. Решта видів на стадії імаго не живиться, через що в певних видів відбулась майже повна редукція ротового апарату. Серед запилювачів комплексу за часом живлення можна виділити дві групи – з денним живленням та сутінковим і нічним. До першої групи належать усі представники *Syntomiidae* та деякі види *Arctiidae* (*T. jacobaea*) й *Sphingidae* (*M. stellatarum* та представники *Hemaris*). До другої належить більшість активних антофілів комплексу. Але слід відзначити, що, за певних обставин, часові межі початку живлення імаго інколи можуть змінюватись. Наприклад, через зміну відсотка хмарності на небі, види, активні в сутінки, здатні вилітати в деяких випадках дещо раніше звичного режиму. Особливо такі зміни прослідковуються наприкінці літа й восени, що ймовірно можна пояснити зменшенням кількості квітучої рослинності й тривалості світлового дня.

5.3.2. Особливості живлення гусені

Майже для всіх таксонів лускокрилих характерним є суттєве розмежування трофічних переваг між імаго та гусінню. Такий факт, мабуть, можна пояснити існуванням певного балансу споживання консументами ресурсів продуцентів (речовинних, енергетичних тощо). Однак серед представників *Sphingidae* відомі окремі види, здатні як запилювати на стадії імаго, так і вживати листки на стадії гусені одного й того ж виду

рослин. Такий подвійний трофічний зв'язок встановлено, наприклад, для *A. atropos* та *A. convolvuli*, що трофічно пов'язані з видами *Nicotiana* й *Convolvulus*, відповідно.

Трофічні зв'язки гусені видів комплексу вищих різновусих лускокрилих досліджували як за власними спостереженнями, так і з використанням провідних літературних джерел (Die Schmetterlinge Baden-Württemberg, 1997; Leraut, 2006; Motýli a..., 2007), враховуючи їх регіональну специфіку (Ефетов, Будашкин, 1990; Червона книга..., 1994; Плющ, Шешурак, 1997). Виявилось, що більшість видів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області є поліфагами (рис. 5.2). Трофічний зв'язок комплексу вищих різновусих лускокрилих регіону встановлено із представниками 41 роду деревинних і майже 60 трав'янистих рослин. Далі вважаємо за доцільне навести аналіз трофічних зв'язків за родинними комплексами.

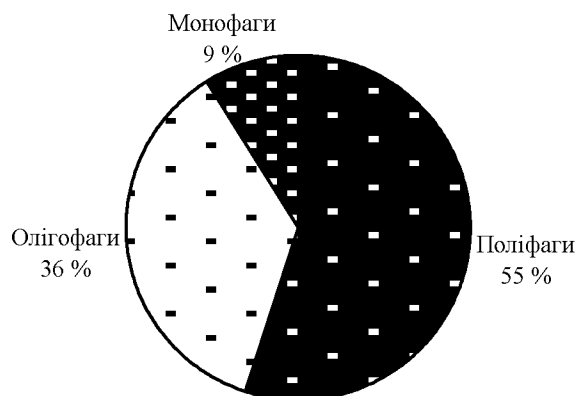

Рис. 5.2. Структура трофічних уподобань гусені видів комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровської області

Серед 16 видів *Lasiocampidae* із списку Дніпропетровської області 10 – дендрофаги й дендротамнофаги, три – дендротамнохортофаги й тамнохортофаги (як припустив Л. В. Большаков (2000), у цьому випадку хортофагію, мабуть, слід вважати факультативною, притаманною молодшим вікам), два – хортофаги; особливості живлення *E. neogena* в умовах регіону встановлено за даними Л. Г. Апостолова (1981), який зазначив, що вид реєструвався на акації білій і жовтій. Імовірно 11 видів – більш-менш широкі поліфаги, три – олігофаги, і лише *D. pini* – монофаг. До переліку кормових рослин увійшли види 37 родів, з яких 25 родів чагарникової і деревинної рослинності, 12 – трав'янистої. Серед уподобань на рівні родини переважає рід *Quercus*, трофічний зв'язок з яким зареєстровано в дев'ять видів, всього на вид менше зв'язано із родом *Populus* (рис. 5.3). Серед трав'янистих рослин із *Rumex* і *Plantago* мають зв'язок по два види, решта споживається тільки одним видом *Lasiocampidae*.

У невеликої за кількістю видів родини *Saturniidae* виявився вельми широкий спектр трофічних зв'язків – із 22 родами. Причому тільки на *Prunus* реєструються всі чотири види. По два види на – *Quercus*, *Betula*, *Carpinus*, *Malus*, *Rosa*, *Frangula*, *Rhamnus*, *Salix*. У 12 родів рослин зафіксовано трофічний зв'язок тільки з одним видом *Saturniidae*. З чотирьох установлених видів – два поліфаги (*A. tau*, *E. pavonia*) й два олігофаги (*S. pyri* й *E. spini*). Причому в олігофагів дендрофагію скоріш за все в степовій зоні можна вважати факультативною, особливо для *S. pyri*.

Серед представників родин *Lemoniidae* та *Endromididae* в умовах Дніпропетровської області особливості живлення відомі лише для одного з трьох видів –

L. dumii, адже інші два відомі за поодинокими знахідками імаго. Представники *Lemoniidae* – олігохортофаги. Натомість *E. versicolora* – полідендрофаг, але спектр його живлення на території регіону не відомий (для українських популяцій наводяться дані про трофічний зв'язок із *Tilia*, *Carpinus*, *Salix*, *Alnus*, *Corylus*, *Betula*).

Трофічний зв'язок 19 видів родини *Sphingidae* зареєстрований із 41 родом рослин (з 19 родами деревинної та 22 родами трав'янистої рослинності). Серед бражників більшість (11 видів) хортофаги, сім з яких трофічно пов'язані із видами *Galium* (рис. 5.4). Шість видів – дендрофаги й дендротамнофаги, по два види *Sphingidae* мають трофічний зв'язок із *Lonicera*, *Malus*, *Salix*, *Populus*, *Quercus*; один вид (*H. fuciformis*) – тамнофаг. Скоріш за все, 11 видів – олігофаги, п'ять видів – поліфаги, два види – монофаги.

Єдиний таксон комплексу вищих різновусих лускокрилих Дніпропетровщини, трофічно пов'язаний тільки із деревинною рослинністю, – *Notodontidae*. Найбільша кількість видів цієї родини пов'язана з видами *Populus* (рис. 5.3). Всього одним видом поступається рід *Betula*, але через значно меншу представленість на території області вірогідно, що й трофічні зв'язки в цьому випадку будуть реєструватись значно рідше. Більшість, 17 видів – олігофаги, вісім видів – поліфаги (більшість пов'язана із видами *Populus* та *Salix*). Серед усього комплексу вищих різновусих лускокрилих області саме серед *Notodontidae* найбільше монофагів – шість видів, більшість серед яких живиться тільки на видах *Quercus*.

Серед представників родини *Lymantriidae* тільки три види (*L. coenosa*, *T. antiquoides*, *T. dubia*) є хортофагами, решта 10 – дендрофагами або дендротамнофагами, причому чотири з них дендрохортофаги (імовірно хортофагію в них можна вважати факультативною для окремих стадій). Більшість дендрофагів (рис. 5.3) живляться на *Salix*, дещо менше на *Populus* та *Quercus*. Саме серед *Lymantriidae* регіональної фауни найпоширенішими є широкі поліфаги, яких нараховується 10 з 13 видів.

Родина *Arctiidae* серед комплексу вищих різновусих лускокрилих регіону відрізняється специфічністю трофічних зв'язків, в першу чергу через трофічні уподобання підродина *Lithosiinae*. Вважається (Koch, 1984; Schmidt, 1991; Большаков, 2000, Мотулі а..., 2007), що більшість видів розвивається на лишайниках. У регіональній фауні ліхенофагів зареєстровано 10 видів, ще два види факультативно здатні вживати опале або навіть гниюче листя (ліхенодетритофаги), а *L. quadra* може житись, окрім лишайників, ще й листям і навіть хвоїнками (ліхенодендротамнофаг). Три види (*T. senex*, *C. mesomella*, *P. obtusa*) вважаються бріоліхенофагами, зареєстровано їх трофічний зв'язок із печіночниками *Jungermannia*.

Аналіз трофічних уподобань ліхенофагів показав, що вісім видів (*T. senex*, *M. miniata*, *P. muscerda*, *A. rubricollis*, *L. quadra*, *E. deplanum*, *E. griseolum*, *E. sororculum*) живляться стовбуровими лишайниками, шість (*C. mesomella*, *P. obtusa*, *E. lutarellum*, *E. palliatellum*, *E. pygmaeolum*, *S. roscida*) – наземними (на камінні або ґрунті) й три (*E. lurideolum*, *E. complanum*, *S. irrorella*) як наземними, так і стовбуровими. Серед видів першого угруповання *E. deplanum* – живиться винятково на стовбурових лишайниках сосни, а *T. senex*, *M. miniata*, *P. muscerda*, *E. griseolum* – лишайниками листяних, решта здатна вживати обидві групи лишайників.

Окреме угруповання складають представники підродина *Arctiinae*, гусені яких, без винятку, властива фітофагія. Майже всі види є хортофагами, за винятком завезеної *H. cunea* (дендрофаг), але серед загалу 10 видів складають окрему групу – хортодендрофагів (дендрофагія в яких, імовірно, має факультативний характер) Серед хортофагів більшість видів трофічно пов'язана із *Plantago* (рис. 5.4), дещо менше з

Taraxacum і *Urtica*. Майже всі (20) види вельми широкі поліфаги, за винятком *T. jacobaea*, який є монофагом (*Senecio jacobaea*). Існує думка (Большаков, 2000), що локальні популяції багатьох *Arctiidae* можуть відрізнитись більш вузькою трофічною спеціалізацією. Відомо (Павлик, 1974, та ін.), що певні види віддають перевагу рослинам різних родин (різним генеративним органам), але із певними біохімічними властивостями.

5.3.3. Небезпечні для сільського господарства види

Спалахи чисельності комах-фітофагів на території Дніпропетровської області привертала увагу вчених уже починаючи з кінця XIX ст. Перші друковані відомості подані в працях К. Л. Брамсона (1883, 1896), який указує на масові розмноження *M. neustrium*, *E. chrysoorrhoea* та *L. dispar* у Катеринославській губернії. Більш детальна інформація міститься в публікації І. Я. Шевирева (1892). Для сучасної території Дніпропетровської області автор наводить відомості по 5 видам. Особливий інтерес викликають данні про спалахи *S. ligustri* (на *Fraxinus*) та *D. ulmi* (на *Ulmus*), адже протягом наступного XX ст. їх виникнення у межах області не реєструвалось.

На початку XX ст. у Катеринославській губернії було створено обласну сільсько-господарську дослідну станцію (Доклади и журналы..., 1916). Саме з цього моменту відбувається системний моніторинг стану популяцій особливо небезпечних фітофагів губернії, у тому числі й лускокрилих. Найбільшу небезпеку для садових господарств того часу становили спалахи *E. chrysoorrhoea*, дещо у меншому ступені *M. neustrium* та *L. dispar* (Знамеровский, 1911; Борьба с вредителями, 1914). У 1915 р. головний фахівець ентомологічного підвідділу Катеринославської губернської управи Н. Вітковський друкує звіт про облік шкідників сільського та лісового господарств за 1914 р., в якому подає інформацію про спалахи чисельності *M. neustrium* у садах Верхньодніпровського повіту, а по *E. chrysoorrhoea* наведено дані про масові спалахи у дубових насадженнях окр. м. Катеринослав і у Новомосковському та Верхньодніпровському повітах.

Вперше, на території сучасної Дніпропетровської області, спеціалізований ентомологічний відділ організовано на Східно-Степовій обласній сільсько-господарській дослідній станції ім. І. Е. Кліменко (Стрельцов, 1928). За перший рік існування у відділі проведено облік, у тому числі й шкідників плодових насаджень. З'ясувалось, що, як і на початку XX ст., *E. chrysoorrhoea* завдає найбільші збитки галузі. У переліку шкідників І. І. Стрельцов (1928) ще вказує про спалахи *M. neustrium* і високу чисельність *G. quercifolia*. Про шкодючість останнього виду за наступні роки повідомлень не було.

Але комплексна робота, присвячена дослідженню цього питання, розпочалась тільки наприкінці 1940-х років у складі експедиції з вивчення природних і штучних лісів степової зони України і Молдавії. Саме в цей період була опублікована більшість регіональних праць, присвячених проблемі досліджень небезпечних для лісового господарства видів, включно з комплексом вищих різновусих лускокрилих (Акимов, Топчиев, 1960; Апостолов, 1961, 1962, 1968, 1970, 1976; Барсов, 1973; Апостолов, Барсов, 1977). Підсумком цих майже 30-річних (1949–1977) досліджень можна вважати монографію Л. Г. Апостолова (1981), присвячену саме питанням взаємодії фітофагів із лісовою рослинністю в Центральному Придніпров'ї.

Дніпропетровська область розташована в степовій зоні України, для якої, згідно з провідними довідниками (Савковський, 1976, 1983, 1990), встановлено 20 видів небезпечних фітофагів, що належать до рядів, яким присвячено цю монографію. Але за понад 40-річну історію постійних спостережень установлено, що в межах області тільки

дев'ять видів комплексу давали масові спалахи чисельності. Але, як відомо (Апостолов, Барсов, 1977; Белоконь, 1988), за певних обставин завдавати збитків здатні види, раніше не численні, а інколи навіть рослинам, на яких до цього не реєструвались зовсім.

Вже у 1970-х роках встановлено коло основних видів, спалахи чисельності яких спричиняли масштабні зміни (дефоліацію, всихання та ін.) у лісових біогеоценозах Придніпров'я. На сучасний момент можна стверджувати, що серед видів комплексу вищих різновусих лускокрилих області, вибраних у цій монографії, до переліку небезпечних входять дев'ять представників чотирьох родин.

У родині *Lasiocampidae* тільки два види – *M. neustrium* та *E. lanestris* давали небезпечні спалахи чисельності. Такі факти відомі ще з класичної праці К. Л. Брамсона (1883). Причому другий вид реєструвався тільки в байрачних лісах на *Pyrus*, *Malus*, *Crataegus*, *Prunus* та *Rosa*. Натомість коконопряд кільчастий постійно завдавав шкоди в молодих і середньовікових штучних лісових насадженнях на території всієї області. Окрім штучних лісів, спостерігали підвищену чисельність, що інколи спричиняла дефоліацію видів *Fraxinus*, *Populus*, *Salix* та *Crataegus*, у природних долинних і байрачних лісових екосистемах.

Серед родини *Notodontidae* тільки один вид у межах області здатний завдавати економічних збитків – *P. bucephala*. У природних лісових ценозах найчастіше спалахи реєструвались в байрачних лісах колишньої порожистої частини р. Дніпро на *Quercus* та *Ulmus*. Але аналіз багаторічних даних свідчить, що в регіоні вид тяжіє до штучних лісових смуг і масивів. Причому в таких умовах реєструються значні пошкодження як на півдні, де деревинна рослинність у більш пригніченому стані, так і в штучних масивах півночі області.

Майже половина небезпечних видів для лісового та садово-паркового господарств Дніпропетровщини комплексу вищих різновусих лускокрилих належить до родини *Lymantriidae*. В першу чергу слід відзначити *L. dispar*, спалахи чисельності якого за роки спостережень реєструвались в усіх типах природних і штучних лісових ценозів. Частка спалахів чисельності, створених популяціями цього виду, серед усіх осередків листогризів у області сягає 14,9 % (Мешкова, 2000). Особливі втрати зафіксовані в освітлених насадженнях *Quercus* сухих типів місцеіснувань. З 1993 р. на території Дніпровсько-Орільського природного заповідника (Антонец, Барсов, 1998) кожні два–три роки реєструються спалахи чисельності цього виду, в результаті чого було уражено понад 400 га заплавлених лісів (переважно дефоліацію спричинено у *Quercus*, *Populus*, *Salix*, *Ulmus*).

За масштабами спричинених збитків дещо поступається попередньому виду *E. chrysorrhoea*. Частка осередків цього виду в структурі збитків, завданих іншими листогризами, дорівнює в області 35 % (Мешкова, 2000). У 1973 р. В. О. Барсов захистив кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню особливостей біоекології та живлення *E. chrysorrhoea* в умовах Південно-Східної України. З'ясувалось, що лісові ценози всієї території області розташовані в зоні ризику спалахів чисельності *E. chrysorrhoea*. Окрім лісових ценозів, де найбільші ураження фіксуються в байрачних, вид інколи дає спалахи чисельності в чагарникових асоціаціях із *Prunus*, *Rosa* та *Frangula*.

Цікавими виявились результати моніторингу (1976–1988) штучних деревних і чагарникових насаджень на ділянках лісової рекультивациі у Західному Донбасі. З'ясувалось (Белоконь, 1984; Белоконь, Солодовникова, 1986; Белоконь, 1988), що *L. salicis*, при формуванні комплексу фітофагів на рекультивованих площах, давала спалахи чисельності, вражаючи *Populus bolleana*, *P. nigra* та *Salix alba*, у той час як у природних лісах Дніпропетровської області збитків від цього виду не встановлено, незважаючи на

те, що наприкінці XIX ст. К. Л. Брамсон (1883) писав, що в Таврійській губернії цей вид значно ушкоджував плодів дерева, а інколи дубові ценози.

З літературних даних (Апостолов, Барсов, 1977; Апостолов, 1981; Белоконь, 1986) відомо, що *O. antiqua* давала спалахи чисельності в лісових екосистемах у дубових угрупованнях, переважно в байраках колишньої порожистої частини р. Дніпро, а також уважалась небезпечною для штучних деревних насаджень на ділянках лісової рекультивациі у Західному Донбасі. Але за останнє десятиріччя жодного спалаху цього виду не фіксувалось.

Серед представників родини *Arctiidae* лише два види можна віднести до групи небезпечних для господарства Дніпропетровщини. В першу чергу, це *H. cunea* – новий вид регіональної фауни (поява в області визначається приблизно 1970–1975 рр.). Перші спалахи чисельності виду спостерігалися в околицях м. Дніпропетровськ уже на початку 1990-х років. Так, у 1992 р. (Антонец, Барсов, 1998) у прилеглих до території Дніпровсько-Орільського природного заповідника лісосмугах живлення *H. cunea* призвело майже до повної дефоліації насаджень клена американського (*Acer negundo* Linnaeus). А за даними державної карантинної служби (<http://www.golovderzhkarantin.kiev.ua>), у 2005 р. в Дніпропетровській області видом було заселено понад 43,95 тис. га, при інтенсивності розселення + 76,8 %. Станом на 2008 р. на території області в Дніпропетровському, Павлоградському, Новомосковському, Межівському, Васильківському та Солонянському районах фіксувались спалахи чисельності *H. cunea* різного розміру.

За певних обставин завдавати шкоди здатні види, раніше нечисленні. Саме до таких випадків можна віднести факти завдання збитків *A. saja* у штучних лісових насадженнях дуба та акації білої (Апостолов, 1960). Причому трофічний зв'язок *A. saja* з білою акацією раніше взагалі в регіоні був не відомим. Вважається (Апостолов, Барсов, 1977; Апостолов, 1981), що випадки переходу до живлення на нехарактерних кормових видах рослин не є рідкістю і навіть можливі для видів із вузькою трофічною спеціалізацією. Але часто такі спостереження короточасні або відбуваються випадково.

Отже, наприкінці першого десятиліття XXI ст. на території Дніпропетровської області серед комах, що пошкоджують асиміляційний апарат листяних порід, провідне місце за площею осередків масового розмноження посідають: *L. dispar*, *E. chrysorrhoea*, *H. cunea*, *P. bucephala*, *M. neustrium*. Решта розглянутих видів, імовірно, утворювала спалахи чисельності випадково, через збіг обставин, що надали їм таку можливість (штучне лісорозведення на ділянках, характеристики яких частково не відповідають екологічним умовам нормального розвитку дерев, тощо).

6

**ОХОРОНА КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ
РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ
НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

Одним із найважливіших завдань охорони природи є збереження біологічного різноманіття. У прийнятті концепції його охорони велику роль відіграла Конвенція про біологічне різноманіття, схвалена на Конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку в 1992 році, до лав якої за рік існування приєдналось 167 держав світу (Злобин, 1998).

Починається охорона біологічного різноманіття зі збереження генофонду живих організмів планети. Збереження повинно стосуватися усіх живих істот планети. На території України існує приблизно 45 тисяч видів тварин. За справедливим зауваженням В. М. Тихомирова (1990), ключову роль відіграє збереження рослинного покриву, який проводить первинний синтез органічних речовин та є їжею для тварин. Без збереження рослин та рослинності неможливо зберегти види тварин.

Необхідність охорони комах є загально визнаним пріоритетом і не потребує доказів. Швидкий ріст кількості видів комах, включених до охоронних списків різного рівня, підтверджує зростаючий інтерес до вирішення цього питання та його актуальність.

Усе більше думок (Барсов, 1983; Плющ, 1989; Рязанцева, Маслодузова, 1994) висловлюється з приводу того, що організація охорони окремих видів комах може бути здійснена у рамках охорони цілих комплексів у межах охорони окремих екосистем. Такий напрямок зумовлений тим, що юридичний підхід до охорони окремих видів у багатьох країнах світу часто не дає бажаних результатів. Інколи при оголошенні про законодавчу охорону якого-небудь виду до нього підвищується інтерес, збільшується комерційна ціна. Але навіть при організації ідеальної охорони чисельність цих видів реально зменшується через інші причини, та все ж таки брати окремі види під індивідуальну охорону необхідно.

Найважливішою формою забезпечення охорони окремих видів і груп комах є зберігання їх в окремих екосистемах – заповідниках, заказниках та інших природоохоронних територіях. Необхідно посилити дослідження з розробки ефективних заходів збереження лепідоптерофауни. Серед них, окрім створення заповідників, велику користь можуть приносити: удосконалення вживання інсектицидів у народному господарстві, заборона випалювання сухого травостою, регламентація випасання свійських тварин, виконання законодавства про збереження охоронних зон уздовж берегів водойм та інші вже добре відомі заходи.

Велике значення у справі охорони, у тому числі й видів комплексу вищих різновусих лускокрилих, має інформаційний бік справи: екологічне освічення людей з метою довести до їх свідомості необхідність бережливого ставлення до живої природи, у тому числі і до комах.

6.1. Сучасний статус та категорії охорони

Серед 135 видів комплексу вищих лускокрилих, відомих із території Дніпропетровської області, 16 внесено до Червоних списків різних рівнів, у тому числі 13 – до Червоної книги України, три – до Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), три – до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі (табл. 6.1).

Залежно від стану та ступеня загрози для популяцій видів комплексу вищих різновусих лускокрилих вони поділяються на такі категорії:

Червона книга України (1994):

I – зникаючі: види, що перебувають під загрозою зникнення, збереження яких є малоімовірним, якщо продовжиться згубна дія факторів, що впливають на їх стан;

II – вразливі: види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії „зникаючих”, якщо продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан;

III – рідкісні: види, популяції яких невеликі, які у даний час не належать до категорії „зникаючих” чи „вразливих”, хоча їм і загрожує небезпека;

IV – не визначені: види, про які відомо, що вони належать до категорії „зникаючих”, „вразливих” чи „рідкісних”, однак достовірна інформація, яка б дозволяла визначити, до якої із зазначених категорій вони належать, – відсутня.

Червона книга Міжнародного союзу охорони природи (МСОП):

До Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) на поточний момент занесено 70 видів лускокрилих із 14 родин (www.redlist.org). Охоронний статус надається за такими категоріями (згідно з новою версією від 1.01.2001 р.):

EX (Extinct) – зниклі види;

EW (Extinct in the Wild) – зниклі види в дикій природі;

CR (Critically Endangered) – види, що перебувають у критичному стані;

EN (Endangered) – види, що перебувають під загрозою зникнення;

VU (Vulnerable) – вразливі види;

NT (Near Threatened) – види, що перебувають у стані, близькому до загрозливого;

LC (Least Concern) – види, стан яких викликає найменші побоювання;

DD (Data Deficient) – види, для оцінки стану яких не вистачає даних;

NE (Not Evaluated) – види, стан яких ще не отримав оцінки.

Європейський Червоний список тварин і рослин, що перебувають під загрозою знищення у світовому масштабі (1994):

E – зникаючі види, перебувають під загрозою зникнення; збереження їх малоімовірне, відтворення неможливе без здійснення спеціальних заходів;

V – вразливі види, які в найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії „зникаючих”, якщо продовжиться дія факторів, що впливають на їх стан;

K – недостатньо відомі види, які можна було б віднести до однієї з перелічених категорій, однак у зв'язку з відсутністю повної достовірної інформації питання залишається нез'ясованим;

* – категорії тварин, про яких відомо, що вони перебувають під загрозою зникнення і які у даний час вивчаються Міжнародним союзом охорони природи.

Важливим інструментом для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття на Європейському континенті є „Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі” (Берн, 1979). У 1996 році в Україні прийнято Закон України про приєднання до Бернської конвенції (Безхребетні тварини..., 1999). У Дніпропетровській області існує тільки два види (з трьох) вищих різновусих лускокрилих охоплених в цій книзі груп, що перебувають під охороною Бернської конвенції: *H. hyporphaes* та *P. proserpina*.

Таблиця 6.1

**Перелік видів комплексу вищих різновусих лускокрилих
Дніпропетровської області, занесених до Червоних книг і списків різного рівня**

№	Назва виду	Червона книга України (1994)	Червона книга Міжнародного союзу охорони природи (МСОП)	Європейський Червоний список тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі
<i>Lasiocampidae</i>				
1	<i>Phyllodesma ilicifolium</i> (Linnaeus, 1758)		VU	
<i>Endromididae</i>				
2	<i>Endromis versicolora</i> (Linnaeus, 1758)	II		
<i>Saturniidae</i>				
3	<i>Aglia tau</i> (Linnaeus, 1758)	IV		
4	<i>Saturnia pyri</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)			E
5	<i>Eudia pavonia</i> (Linnaeus, 1758)	III		
6	<i>E. spini</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	III		
<i>Lemoniidae</i>				
7	<i>L. taraxaci</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	II		
<i>Sphingidae</i>				
8	<i>Acherontia atropos</i> (Linnaeus, 1758)	III		
9	<i>Marumba quercus</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	III		
10	<i>Proserpinus proserpina</i> (Pallas, 1772)	III	DD	V
11	<i>Daphnis nerii</i> (Linnaeus, 1758)	II		
12	<i>Hyles hyppophaes</i> (Esper, [1793])		DD	V
13	<i>Hemaris tityus</i> (Linnaeus, 1758)	III		
<i>Arctiidae</i>				
14	<i>Callimorpha dominula</i> (Linnaeus, 1758)	II		
15	<i>Euplagia quadripunctaria</i> (Poda, 1761)	II		
16	<i>Pericallia matronula</i> (Linnaeus, 1758)	II		

Примітки: категорії дивись у тексті.

6.2. Аналіз стану охорони в умовах природоохоронних територій Дніпропетровської області

Швидка антропогенна зміна природного середовища характерна не тільки для Дніпропетровської області, а і для всього світу. У цілому вона призвела до необхідності збереження “еталонів”, за можливості ще не порушених таким впливом. На основі теорії еталонів природи, висунутої В. В. Докучаєвим, сформувалася система створення заповідних територій різних рангів (Злобін, 1998). Це раціональний метод, оскільки у багатьох випадках види вимирають не у результаті прямого знищення людиною, а внаслідок порушення місць їх існування.

У сучасній літературі (Природоохоронні території ..., 1983; Заповідники ССРСР, 1987; Заповідна природа ..., 2000; Методичні рекомендації ..., 2000) найпоширенішим є таке визначення природно-заповідного фонду: Природно-заповідний фонд (ПЗФ) – це ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об’єкти, що характеризуються особливою природоохоронною, науковою, естетичною, рекреаційною та іншою цінністю, які зарезервовано з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього середовища.

Структура ПЗФ Дніпропетровської області побудована згідно з класифікацією, прийнятою в Законі “Про природно-заповідний фонд України”. Згідно з цією класифікацією, об’єкти можуть мати загальнодержавне (підпорядковані державі через Кабінет Міністрів України) або місцеве значення (утворені органами місцевого самоврядування, наприклад обласними радами). Як загальнодержавні, так і місцеві об’єкти входять до спільного державного реєстру. На обидві категорії однаковою мірою поширюється дія чинного природоохоронного законодавства (Заповідна природа ..., 2000).

На жаль, динаміка створення об’єктів ПЗФ як в Україні, так і у Дніпропетровській області надто повільна (рис. 6.1). Станом на 2009 рік (Оксамитний та ін., 2009) у Дніпропетровській області організовано 128 заповідних об’єктів різного рівня, їх площа складає 46 255 га, серед них загальнодержавного значення – 30 об’єктів на площі 30 348 га, місцевого значення – 98 об’єктів на площі 15 908 га. Це лише близько 1,45 % загальної площі області (3 192 300 га).

У першу чергу слід відзначити Дніпровсько-Орільський заповідник як територію з найвищим у Дніпропетровській області статусом заповідання. Створений Дніпровсько-Орільський заповідник постановою уряду України в 1990 році на базі загальнозоологічного та орнітологічного заказників “Таромський Уступ” та “Обухівські Плавні” (Заповідники ..., 1999) з ініціативи великої групи дніпропетровської інтелігенції та республіканських природоохоронних органів.

Заповідник репрезентує унікальний ландшафт і біорізноманіття долини Дніпра та заплави його притоки (р. Оріль), а також їх акваторій. Охоронна зона заповідника становить 3125 га. Дніпровсько-Орільський природний заповідник – єдиний природоохоронний об’єкт, територія якого розташована безпосередньо у заплавної частині, у групі біотопів тривалозаплавних лісів р. Дніпро. Види комплексу вищих різновусих лускокрилих, що підлягають охороні, тут представлені головним чином видами північних зоогеографічних комплексів.

Спеціальні заходи з охорони чи моніторингу видів комплексу вищих різновусих лускокрилих у заповіднику не проводяться. Охорона тут здійснюється за рахунок

збереження та повної ізоляції від антропогенного впливу стацій рідкісних видів, підтримання екологічної рівноваги в усіх біотичних системах даного резервату.

На території заповідника попередніми дослідженнями встановлено сім видів, що мають особливий охоронний статус. *Saturnia pyri* ([Denis et Schiffermüller], 1775), *Eudia pavonia* (Linnaeus, 1758), *Acherontia atropos* (Linnaeus, 1758), *Marumba quercus* ([Denis et Schiffermüller], 1775), *Proserpinus proserpina* (Pallas, 1772), *Callimorpha dominula* (Linnaeus, 1758), *Euplagia quadripunctaria* (Poda, 1761), *Pericallia matronula* (Linnaeus, 1758) занесено до Червоної книги України. Причому слід відзначити, що *P. matronula* відома винятково з території заповідника.

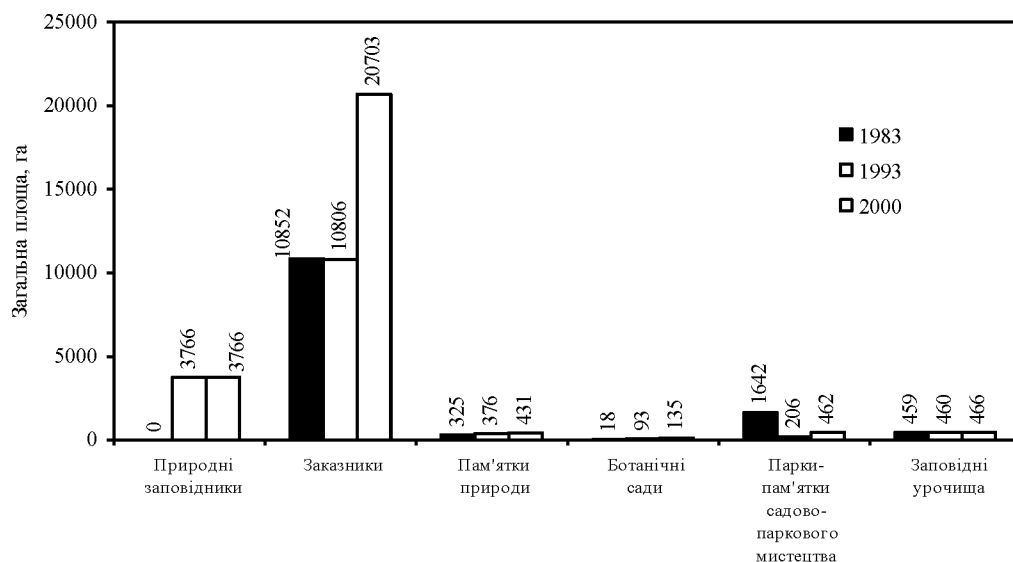
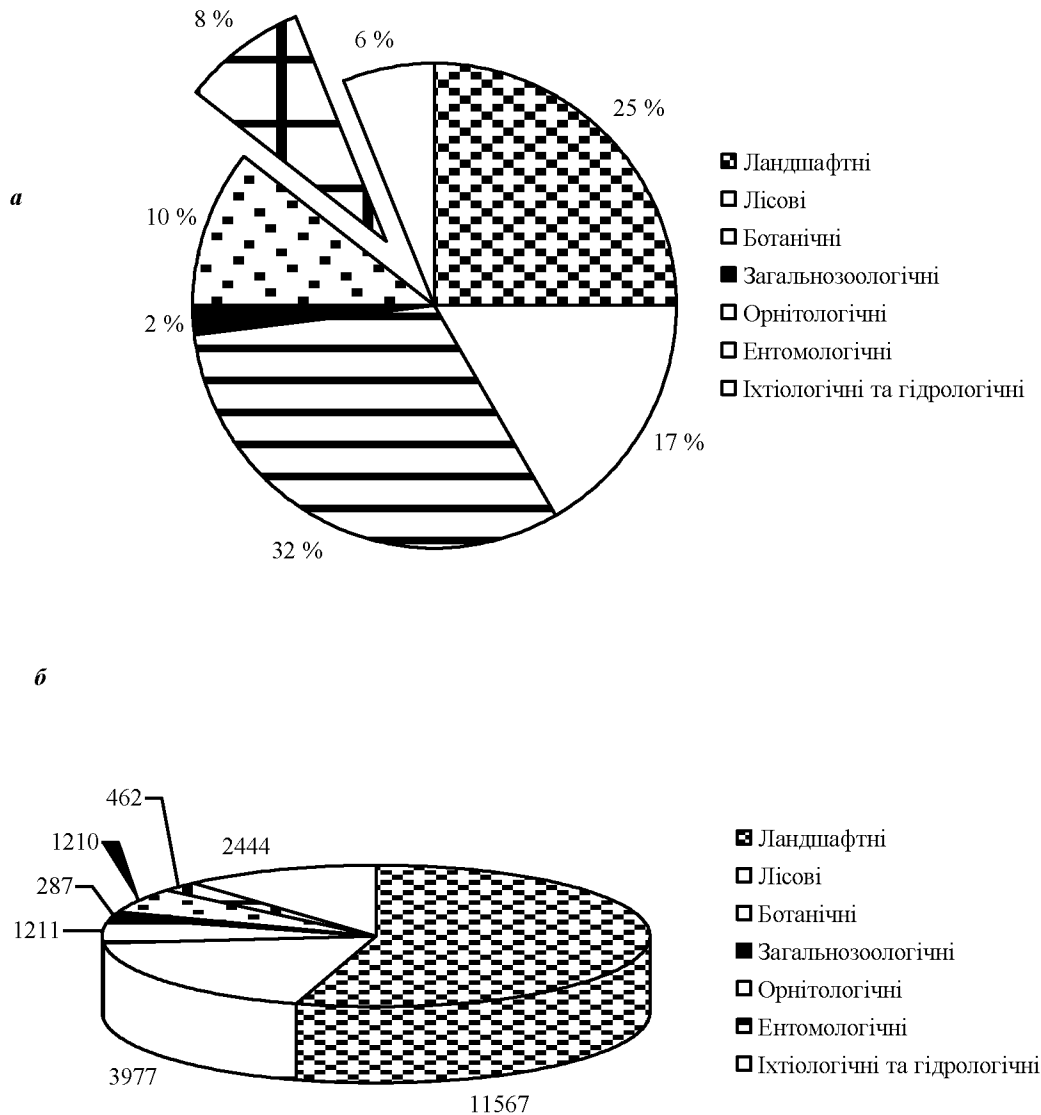

Рис. 6.1. Збільшення площі об'єктів природно-заповідного фонду Дніпропетровської області (за даними Л. І. Линді (1983), І. Б. Мікулинського (1993) та В. В. Манюка (2000))

У практиці охорони природи ландшафтний принцип виділення заповідних територій досить поширений. Ландшафтні заказники порівняно з іншими їх типами посідають перше місце в Україні (Природоохоронні території ..., 1983). Охорона ландшафтів на Дніпропетровщині здійснюється в 11 ландшафтних заказниках (рис. 6.2). Після спеціалізованих ентомологічних заказників ландшафтні посідають друге місце за значенням, тому що у них об'єктом охорони є ландшафт, а це означає охорону всіх компонентів природи, включно з біотою. В інших типах заказників охорона здійснюється за принципом виділення головного об'єкта охорони, а середовище, де розташований цей об'єкт, іноді використовується і після заповідання.

У групі біотопів зональних степових ділянок правобережжя р. Дніпро розташовані ландшафтні заказники "Балка Північна Червона" і "Богданівський". Обидва займають балкові комплекси зі степовою рослинністю. Рідкісними елементами комплексу вищих різновусих лускокрилих тут є види *A. atropos*, *H. livornica*, *T. dubia*, *E. quadripunctaria*. Ландшафтні заказники "Кільченський", "Отченашкові Наділи" та "Вершина" розташовані у групі біотопів зональних степових ділянок лівобережжя р. Дніпро. Тут розміщені стації видів, що підлягають охороні, – *S. pyri*, *A. atropos*, *H. hypporphaes*, *E. quadripunctaria*. П'ять ландшафтних заказників розташовані у лісових біогеоценозах. Заказники "Балка Кирпична" і "Старовишневецький" організовано у групі біотопів

байрачних лісів колишньої порожистої частини р. Дніпро. Дослідженнями тут установлені популяції таких рідкісних видів: *S. pyri*, *H. tityus*, *T. dubia*, *L. coenosa*, *E. quadripunctaria*. Ландшафтні заказники “Комарівщина” та “Приорільський” організовано у групі біотопів короткозаплавних лісів. Головна особливість – у цих заказниках знайдено популяції більшості видів рідкісних у межах області *Notodontidae*, що повинні підлягати охороні на Дніпропетровщині (*N. torva*, *P. gnoma*, *P. anceps*).

Рис. 6.2. Місце ентомологічних заказників Дніпропетровської області у мережі заказників різних типів (Заповідна природа ..., 2000):
 а – співвідношення заказників різних категорій за їх кількістю (%),
 б – співвідношення заказників різної категорії за їх площею (га)

На Дніпропетровщині організовано вісім лісових і 15 ботанічних заказників (Заповідна природа ..., 2000). Охорона ботанічних об'єктів природи є важливою умовою охорони видів комплексу вищих різновусих лускокрилих. Трофічний зв'язок зумовлює особливості просторового розподілу популяцій, адже більшість видів, що увійшли до цієї монографії, – дендрофаги, а серед ботанічних заказників більшість – резервати саме лісової рослинності. Тобто охорона рослинного угруповання – основа збереження стацій видів комплексу вищих різновусих лускокрилих.

Виняткове значення мають заказники “Урочище Балка Гостра”, “Грабівський”, “Балка Бандурка”, “Балка Парна”, “Урочище Балка Климова”, “Велика Западня”, “Урочище Балка Глибока”. Ця низка заказників створює природоохоронний каркас у групі біотопів тривалозаплавних лісів р. Дніпро. Тільки тут постійно спостерігаються популяції рідкісних для області неморальних видів *G. quercifolia*, *G. populifolia*, *A. tau*, *L. taraxaci*, *M. quercus*, *H. milhauseri*.

Подібний до згаданого природоохоронний каркас створює лісовий заказник “Яців яр” із системою ботанічних заказників Синельниківського району. Ці природоохоронні об'єкти організовані для збереження рослинних угруповань у балково-яружній системі р. Дніпро (байрачні ліси та степові цілинки). Тут розташовані популяції рідкісних лісостепових і степових елементів *T. crataegi*, *D. velitaris*, *C. maculosa*, які існують у межах природоохоронних територій, спрямованих на збереження ботанічних об'єктів.

Окремо слід розглянути природоохоронну мережу, організовану у групі біотопів аренних і короткозаплавних лісів р. Самара. Із досліджень, проведених авторами, відомо, що саме у Самарському бору міститься ядро біорізноманіття комплексу вищих різновусих лускокрилих. Тому охорона біогеоценозів цієї екосистеми є досить важливою складовою організації охорони фауни Дніпропетровщини. Певним недоліком організації охорони цього об'єкта є те, що більшість природоохоронних територій тут є пам'ятками природи. Як наслідок, охороняється багато невеликих за площею ділянок, що між собою ніяк не поєднані.

Охорона видів комплексу вищих різновусих лускокрилих у межах пам'яток природи різного типу – річ досить складна. Головна причина – невеликі ділянки, що відводяться під охорону, а також особливості природокористування у таких об'єктах.

У межах Дніпропетровської області організовано три заповідні урочища. При їх організації види лускокрилих не вивчалися. На жаль, зараз не існує фактичного матеріалу, за яким можливо було б провести аналіз.

Особливістю охорони видів вищих різновусих лускокрилих у ботанічних садах та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва є те, що об'єкти охорони розташовані у межах сучасних міст та за своїм змістом є повністю перетвореними людиною біотопами. Фауна таких природоохоронних об'єктів збіднена. Дослідження показали, що в таких умовах жоден із рідкісних видів не утворює постійних популяцій.

На виконання Закону України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр” одним із кроків було затвердження Переліку першочергових об'єктів, передбачених для реалізації даної програми та Переліку цінних природних територій, що резервуються для подальшої організації об'єктів ПЗФ (рішення обласної ради 2002 р.) (Оксамитний та ін., 2009).

Як указує О. Ф. Оксамитний із співавторами (2009), у подальшому, з метою вдосконалення мережі природно-заповідного фонду області та збереження на її території цінних природних комплексів, Держуправлінням за консультативної підтримки провідних науковців регіону з урахуванням багаторічного досвіду, накопиченого в регіоні у галузі охорони та збереження дикої природи, затверджена Програма формування національної екомережі Дніпропетровської області на 2006–2015 рр. (рішення обласної ради 2006 р.). Основною метою програми є формування територіально-функціональної системи екологічної мережі в області, яка

забезпечить збільшення відсотка заповідності щонайменше до 8–11 % від загальної площі області (при нинішньому 1,45 %). Цією програмою передбачається (Оксамитний та ін., 2009) створення двох національних природних парків орієнтовною площею 95,0 тис. га, розширення території природного заповідника – 4,5 тис. га, створення дев'яти регіональних ландшафтних парків – 121,0 тис. га, 24 заказників загальнодержавного значення – 74,0 тис. га, об'єктів інших категорій – на площі 70,0 тис. га.

У контексті наведених даних на особливу увагу заслуговує майбутній національний природний парк «Дніпровські пороги» (байрачно-балкова система колишньої порожистої частини р. Дніпро). За всю багаторічну історію спостережень комплексу вищих різновусих лускокрилих саме на цій території було зафіксовано такі рідкісні види, як *M. franconicum*, *T. dubia* та *E. pseudocomplanum*, відомі тільки з території АР Крим та Дніпропетровщини. Той факт, що на території області ці види скоріш за все утворюють найпівнічніші популяції в країні, ще раз доводить необхідність особливого ставлення до цих екосистем. А серія *E. neogena* з п'яти екземплярів, зібраних в околицях с. Військове (Солонянського р-ну) 14.08.1961 р. В. О. Барсовим, взагалі є єдиною достовірною знахідкою цього виду в межах України.

ПІСЛЯМОВА

Шановні читачі! Ви ознайомилися з шостим виданням із серії книжок, присвячених біорізноманіттю Дніпропетровської області. Це третя книга, присвячена світу безхребетних тварин області. У ній ідеться про природні умови та сучасний екологічний стан Дніпропетровщини, різноманіття одних із найбільш еволюційно розвинених лускокрилих – *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* та, частково, *Noctuoidea*. Уперше детально проаналізовано стан і поширення кожного виду комплексу в області. Розглянуто перспективи охорони та зроблено спробу висвітлити екологічні особливості видів на території області.

Як і кожна книга, ця має свої недоліки. Насамперед, можуть бути пропущені місця існування окремих видів, які тут не відображені, адже декільком фахівцям неможливо побувати в кожній конкретній точці регіону.

Ми звертаємося до любителів природи, до колекціонерів-аматорів, до вчителів і всіх, хто любить природу, з проханням: якщо ви маєте інформацію про той чи інший вид метеликів, який не описаний або недостатньо відображений на нашій карті-схемі чи в кадастровій характеристиці, сповістіть про це кафедру зоології та екології Дніпропетровського національного університету ім. Олесея Гончара: (E-mail: goloborodko@ua.fm, або за телефоном 056-776-82-53).

Сподіваємося, що ця книга та наступні випуски даної серії про фауну та флору Дніпропетровщини стануть цінним надбанням у роботі фахівців сільського та лісового господарства, працівників природоохоронних установ, районних відділів Державного управління екології та природних ресурсів, учителів шкіл і викладачів ентомології та екології вищих навчальних закладів, юних натуралістів і екологів, любителів природи.

Автори

SUMMARY

Chapter 1. Physiographic environment. Characteristic of physiographic conditions of the Dnipropetrovsk province is described. Features of geological structure, the basic traits of relief, climatic factors, hydrology and soils are characterized. The basic regularities of plant associations' formation are considered. The vertebrate and invertebrate fauna of the region is outlined.

Chapter 2. List of taxa and brief description of moths' morphology (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially)).

Modern list of taxa of superfamilies *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially) found in the Dnipropetrovsk province is presented. Superfamily *Noctuoidea* represented in the book by families *Notodontidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae* and *Syntomidae*.

Traits of morphology of all the developmental stages are considered in the monograph. General features of the imago morphology, details of the nervuration, and examples of the males' genitals structure are examined. Morphology of an egg, caterpillar and pupa are described.

Chapter 3. Background and biodiversity of moths (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially)) in the Dnipropetrovsk province.

Subchapter 3.1. Background and general description of biodiversity of the complex *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially) in the Dnipropetrovsk province.

Study of lepidopterans in the territory of modern Ukraine began exactly in the territory of modern Dnipropetrovsk province. Russian zoologist I. De Böber conducted first research at the end of XVIII century (1793) He coursed from Ekaterinoslav (at present it is Dnipropetrovsk) to the Crimea. In XIX century entomologists A. Czernay (1854) and V. A. Jaroshevsky (1880) studied the butterfly fauna in the region. K. L. Bramson gathered permanent complex collections in the end of XIX century. He published the results of his research in a series of monographs (1881, 1883, 1894, and 1896) devoted to agricultural pest species.

In the beginning of XX century (1918) Dnipropetrovsk University was founded. Further relevant research of the region and adjacent areas were carried out by scientists of the Department of Invertebrate Zoology under scientific supervision of Prof. M. P. Akimov. In 1941 L. A. Shelyuzhko (Zoological Museum of Shevchenko Kyiv University) published the sole faunistic list of the complex *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* of Ukraine. He specified 56 species for the Dnipropetrovsk province. During the Second World War (1941-1943) B. Alberty and J. Soffner collected the butterflies. They gave a list of seven species in the province territory (Alberty, Soffner, 1962).

Unfortunately, in post-war years special faunistic research of butterflies was not conducted. Collection was carried out by complex expeditions for studying natural and artificial steppe forests of Ukraine and Moldavia (1949–1954). Results of those expeditions were published (Akimov, 1950, 1953, 1955; Akimov, Topchiev, 1960; Topchiev, 1950, 1955, 1955a; Kharakoz 1950, 1955; Bochenko, 1952, 1954, 1955).

Noted Ukrainian lepidopterologist Viktor Barsov began his active work in the late 1960s. He is a founder of the Collection of *Lepidoptera* of Oles' Gonchar Dnipropetrovsk National University. Dr. V. Barsov studied butterflies in the steppe zone of Ukraine over 45 years. Results of his work are presented in more than 100 publications, and the collection gathered by him totals more than 100,000 specimens. In 1970s V. Barsov published the basic faunistic papers (Barsov, 1968, 1975, 1977). Last 20 years of XX century he studied problems of protection of endangered *Lepidoptera* species (Barsov, 1983, 1991, 1997). The next decade V. Barsov devoted to the research of lepidopteran fauna of newly founded Dnieprovsko-Orelysky nature reserve (Antonets, Barsov, 1998, 2000).

Last 10 years *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* in the Dnipropetrovsk province were investigated within the framework of the project devoted to studying biodiversity. Monitoring research has embraced all basic natural and transformed ecosystems of the region. As a result, first specialized monograph devoted to the regional complex of *Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* has been published (Goloborod'ko et al, 2009).

Subchapter 3.2. Biodiversity.

Currently, 135 species of the moth complex (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea*, *Noctuoidea*: *Notodontidae*, *Lymantriidae*, *Arctiidae* and *Syntomiidae*) are found at the studied territory. Those are 80 % of 168 species found in Ukraine. The greatest number of species, as it was for whole Palaearctic region, belongs to the family *Arctiidae*. 39 species of *Arctiidae* are registered in the province. However, it is necessary to note, that among 135 species found: three species (*Furcula interrupta* (Christoph, 1867), *Drymonia velitaris* (Hufnagel, 1766) and *Phalera bucephaloides* (Ochsenheimer, 1810)) are considered as doubtful because we have no collected specimens and modern finds. The sole reason for their inclusions in the list of regional fauna was certain published data. In the future, detailed research could make possible a discovery of nine species known from the adjacent regions:

Lasiocampidae:

1. *Eriogaster rimicola* ([Denis et Schiffermüller], 1775)
2. *E. catax* (Linnaeus, 1758)
3. *Cosmotriche lobulina* ([Denis et Schiffermüller], 1775)

Sphingidae:

4. *Sphingonaepiopsis gorgoniades* (Hübner, [1819])
5. *Hemaris croatica* (Esper, [1800])

Notodontidae:

6. *Drymonia obliterated* (Esper, 1785)

Lymantriidae:

7. *Gynaephora selenitica* (Esper, 1783)
8. *Calliteara abietis* ([Denis et Schiffermüller], 1775)
9. *Penthopthera morio* (Linnaeus, 1767)

Subchapter 3.3. Zoogeographical analysis

Zoogeographical analysis was carried out on the basis of classification of areas (geographic ranges) suggested by K. B. Gorodkov (1984). He interprets the area of *Lepidoptera* as a three-dimensional structure. The area is characterized by three

constituents: latitudinal – distribution from North to South, longitudinal – from West to East and altitudinal one – vertical distribution.

It was found that almost one third the complex species has transeurasian areas. And 42 % of those species are *Notodontidae*. Obviously that fact may be explained by physiographic factors of the province territory. Almost all species with that area are polyphages related to primary trees, which have transcontinental distribution.

According to its number the species of western Palaearctic areas make up the second group. The third group is formed by species of Euro-Siberian areas. Other groups have less than 10 % each. Particular type of distribution is a Holarctic one. Species delivered by man from Eurasia to North America (*O. antiqua*, *E. similis*, *E. chrysorrhoea*, *L. salicis*, *P. plantaginis*, and *A. carya*) and vice versa (*H. cunea*) belong to that type. Two species (*L. dispar* and *P. fuliginosa*) succeeded in distributing at the territory of all the middle latitudes, and nowadays their distribution is considered as Panholarctic. All noted species are broad polyphages. But *O. antiqua*, *E. chrysorrhoea*, *L. dispar* and *H. cunea* are able to generate catastrophic populations outbreaks. Owing to that fact those are considered as dangerous for agriculture and forestry. *H. cunea* should be especially noted. Its distribution in some areas of Eurasia is considered as a pandemic. For the last two decades this species has been distributed almost throughout Ukraine and has got the status of a quarantine pest.

Subchapter 3.4. Ecological complexes.

Ecological classification of biotopes for the rhopalocerous lepidopterans (*Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea*) are well developed. One of the first universally recognized one was the classification (Blab, Kudrna, 1982) made by colligation of typical ecologic factors, which are common for European rhopalocera. Determined factors were combined by authors into “ecological formations” according to the nature of living space use. Then, classification was supplemented and changed (Denis, 1992; Die Schmetterlinge..., 1993; Reinhardt, Thust, 1993; Die Tagfalter..., 1999; Motýli České..., 2002). Over the 20 years several approaches have been developed. Ecology–floristic (Die Schmetterlinge..., 1993) and ecology–morphological (Denis, 1992; Motýli České..., 2002) ones are best developed.

Special ecological classification of biotopes of higher nocturnal lepidopterans (*Heterocera*) was not developed. However, there is an experience of adaptation of such rhopalocera classification (Motýli ..., 2007), which arranges species of Dnipropetrovsk province into six ecological alignments.

Analysis of the ecological classification argues that 75 % of species of the higher nocturnal lepidopterans occupy azonal biotopes that undoubtedly influences on both the state of their populations and on the possibility for spreading throughout the province. All those species are trophically related to lignose and shrubs, therefore they are under conditions of environmental inadequacy in the steppe zone. That is why the populations of some species are potentially endangered. On the other hand, 25 % of species inhabited zonal biotopes are in danger of extinction greatly, because the virgin steppe ecosystems almost disappeared for the last two centuries of intensive exploitation. Thus, the complex of higher nocturnal lepidopterans is mostly endangered insects in the Dnipropetrovsk province.

Subchapter 3.5. Modern state.

Assessment of the modern state of higher nocturnal lepidopterans complex is a complicated but important task for the annual decrease of natural biotopes that may be lead to disappearing of many species.

135 species of the higher nocturnal lepidopterans complex were registered in the province as of 2009. This book is devoted to them. Three species (*D. velitaris*,

F. interrupta, *P. bucephaloides*) are known only from the literature data (Apostolov, 1981), but we have no the collected specimens. Taking into account their presence in some regions of Ukraine those species may inhabit the Dnipropetrovsk province.

Special research of the nocturnal lepidopterans was conducted in the province over 50 years. During these years permanent monitoring has been realised in the greatest natural forest of the province – Samarsky Bor. Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University founded two research stations there: O. Belgard International Biosphere Prysamarsky Station and Biological Station of the University. Annual scientific expeditions cover almost all the territory of the Dnipropetrovsk province. Despite the great deal of conducted research the issues to be studied remain. Eight species (*M. franconicum*, *G. populifolia*, *E. versicolora*, *A. tau*, *L. taraxaci*, *T. processionea*, *F. aeruginosa*, *L. coenosa*) are known for the territory of the province only by one specimen. Certainly, their existence at the studied region doesn't give rise to doubt, but it is desirable to vindicate this fact by new findings, especially as because three species are included in the Red Data Book of Ukraine (1994).

We propose to consider features of the species distribution according to the chronological periods for the adequate representation of their allocation. Investigation of all collections of the University's Department of Zoology and Ecology allows marking out three periods: 1) up to 1970; 2) 1970–1975 and 3) present findings.

Chapter 4. Cadastre description of the moths (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially)) of the Dnipropetrovsk province.

Cadastre description of each lepidopteran species describes following information:

- Name of the species (in Latin);
- Name of the species (in Ukrainian, if it exists);
- Name of the species (in Russian).

If the widely used synonyms exist, they are presented after the modern name.

Taxonomy description has the data on the number of species in the genus in Ukraine and in the province and on the subspecies as well.

Distribution. The type of the species geographic range is characterised briefly; allocation of the species in Ukraine and in the world is described.

Habitats. Main biotopes, ecosystems and landscapes inhabited by the species in the Dnipropetrovsk province are characterised. Peculiarities of spatial distribution of the species throughout the province are specified.

Morphological features. Short description of imago and preimaginal stages is presented. The imago is described by average dimensions of both sexes separately, and by main constituents of the superior and inferior colouration of the metalae and alae. Short description of the preimaginal stages is presented by caterpillar and pupa colouration and (but only for some species) by the features of chorion.

Biological peculiarities. Number of generations during the year, temporal limits of the imago existence, imago feeding, caterpillar feeding and trophic relations to certain plants taxa, oviposition place on the plant and the eggs number, features of the caterpillar life, wintering stage, pupation circumstances and place of pupa staying are described.

Protection measures. Measures for the certain species protection are pointed out. Species preservation at the protection territories and urgent necessity of new reservations with further conservation and expansion are especially emphasized.

Economic importance. Economic importance of potential pests of truck, field and orchard crops, and woods is described substantially.

Chapter 5. Ecological features of the moth complex (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially)) in the Dnipropetrovsk province.

Subchapter 5.1. Composition and structure of topical groupings.

Groups of biotopes are marked out on the base of the steppe forest typology (Belgard, 1950) and according to the description of the lepidopteran distribution in steppe woods proposed by V. Barsov (1968a). On the basis of those developments the detailed analysis of rhopalocerous lepidopteran fauna in the province was carried out (Goloborod'ko, Pakhomov, 2007). However, biotopic distribution of the higher nocturnal lepidopteran was not studied before. So, if the higher lepidopteran are the main subject for the regionalization of the Dnipropetrovsk province territory the biotopes can be separated into following groups:

- 1) zonal steppe plots of the right bank of the Dnieper river;
- 2) zonal steppe plots of the left bank of the Dnieper river;
- 3) zonal steppe plots of the right bank of the Samara river;
- 4) ravine forests of the right bank of the Samara river;
- 5) ravine forests of the Dnieper river part full of rapids formerly;
- 6) sandy terrace forests;
- 7) short-flooded bottomland forests;
- 8) long-flooded bottomland forests;
- 9) biotopes under intensive anthropogenic pressure.

The last ones are all the landscapes of the Dnipropetrovsk province transformed by man: forest belts, parks, gardens, etc.

Due to its unique physiographic location the Dnipropetrovsk province has rich and interesting fauna of higher nocturnal lepidopteran. Altogether 135 species were found in the province. The most of them were detected in the biotopes of short-flooded bottomland forests. Literature and collection data analysis allowed revealing the features of landscape and biotopic distribution of the species.

Subchapter 5.2. Phenological structure.

In steppe zone of Ukraine (Barsov, 1977; Goloborod'ko, 2004) and neighbouring countries (Dobrovolsky, 1969; Falkovich, 1979; Nesina, 1994; Bolshakov, 2000; Kulak, 2003 and others) some research on phenology of definite groups of lepidopteran were conducted.

Creation of certain colligations of phenological observations made in different years with highly variable climatic factors is universally recognized to be nonsimple (Nesina, 1994; Kulak, 2003). But V. Barsov (1977) and M. Falkovich (1979) supposed that seasonal dynamics of lepidopteran communities corresponds to changes of phenological periods revealed by plant communities' studies.

We adhere to M. Falkovich's conception (1979): each phenological period is characterised by certain number of monovoltine species which imagoes are confined to the periods. Such attitude is argued by the fact that the basic period of most species' flight is closed to separate phenological period which lasts for about a month in the steppe zone. 66 % of species of the higher nocturnal lepidopteran have only one generation under conditions of Dnipropetrovsk province. For example, all species of *Lasiocampidae*, *Endromididae*, *Saturniidae*, *Lemoniidae*, *Thaumetopoeidae* and *Syntomiidae* are monovoltine. That, of course, influences on its number and vulnerability. According to its number, bivoltine species form the second group which makes up 31 % of the regional fauna. Mostly those are *Sphingidae* and *Notodontidae*. The third group is polyvoltine species (three and more generations) – only 3 %. *M. stellatarum* has the most number of generations in the region. It may have up to four generations per annum.

Flight of imagoes of all the moth species occurs from the beginning of March to the end of November. Certain permanent phenological groups were separated on the basis of the peculiarities of the moths' development, number of imagoes at a moment in a particular ecosystem (Falkovich, 1979; Nesina, 1994, 1997). According to this conception the moth species of the region may be divided into the following phenological groupings:

- vernal (species, which imagoes develop in spring – from March to May);
- vernal-aestival (species, which imagoes are observed in spring and in June);
- aestival (species, which flight of imagoes occurs, as a rule, only from June to August);
- aestival-autumnal (species, which imagoes are observed from the middle or the end of July to Autumn);
- autumnal (species, which imagoes are observed only in Autumn);
- transseasonal (species, which develop in three or more generations, and which imagoes are observed from March to November).

It was found that most species of the moth in the Dnipropetrovsk province are vernal-aestival. It being known that the imagoes' flight peak occurs in June, when maximum number of species is registered. The largest taxon is *Notodontidae*: 24 species from 36 of regional fauna are at the imago stage during this time. Almost all species winter as a pupa, and some species may sustain two and more winters.

Subchapter 5.3. Trophic relations.

5.3.1. Features of imago feeding.

Important role in the evolution of insects has played their relations with plants, initially as feeding on pollen, then on nectar. This process was very important also for the plants (angiosperms), because most insects executed cross-pollination (Grinfeld, 1962).

Obviously, evolution of mouthparts in lepidopterans passed from protomorphic, initially orthopteroid mouthparts with well developed maxillae (but without a proboscis), to the higher one with reduced maxillae and developed proboscis. Primary mouthparts of lepidopterans are believed to be jaws without proboscis. At that stage they fed flowers' pollen on. Subsequently moths began to feed on liquid with the following reduction of maxillae and development of proboscis. All species of the moths inhabited the Dnipropetrovsk province have the suctorial mouthparts with long thin proboscis used in feeding on nectar. Reduction or underdevelopment of proboscis in the families *Lasiocampidae*, *Saturniidae*, *Lymatriidae* and in some species of *Sphingidae* is a secondary phenomenon. It came into existence in connection with aphagia.

Active pollinators among moths are exclusively species of *Arctiidae*, *Syntomiidae* and *Sphingidae* partially. The rest of the species doesn't feed at the imago stage. That is why almost complete reduction of the mouthparts takes place. According to the time of feeding moth-pollinators may be divided into two groups: 1) diurnal and crepuscular feeding, and 2) nocturnal feeding. All species of *Syntomiidae* and some species of *Arctiidae* (*T. jacobaea*), and *Sphingidae* (*M. stellatarum* and *Hemaris* species) belong to the first group. Most of active anthophilous moths belong to the second one. However, it is necessary to mark that under certain circumstances the time limits of the beginning of imago feeding may be changed.

5.3.2. Features of the caterpillar feeding.

Almost taxa of lepidopterans are characterised by essential differentiation in dietary habits between imago and caterpillar. This fact is explained by existence of certain balance in the uptake of producers' resources (matter and energy) by consumers in an ecosystem. But several species of *Sphingidae* are able to pollinate as an imago stage and to feed as a caterpillar on the same plant species. Such double food relations were

determined for *A. atropos* and *A. convolvuli*. They have food relations with *Nicotiana* and *Convolvulus* species respectively.

We studied the moths' caterpillar trophic relations and worked through recognized literature sources (Die Schmetterlinge Baden-Württemberg, 1997; Leraut, 2006; Motýli a..., 2007), including the regional specific characters (Efetov, Budashkin, 1990; Red Data Book, 1994; Plyushch, Sheshurak, 1997). It was found that most moth species of the Dnipropetrovsk province are polyphages.

Trophic relations of moths with plant species of 41 arboreal and 60 herbaceous genera were determined. Then, there appear to be sufficient reasons for the evaluation of trophic relations of different moths' genera.

Among 16 species of *Lasiocampidae* of the Dnipropetrovsk province 10 species are dendrophages and dendrotamnophages, 3 – dendrothamnochortophages and thamnochortophages (L. Bolshakov (2000) supposed that the chortophagy, in this case, should be considered as facultative and intrinsic to younger ages), and 2 – chortophages. Traits of feeding of *E. neogena* are described by L. Apostolov (1981). He found this species on robinia *Robinia pseudoacacia* and Siberian pea shrub *Caragana arborescens*.

It is probable that 11 species are more or less broad polyphages, 3 – oligophages, and only *D. pini* is a monophage. List of forage plants includes 37 genera, 25 of which are shrubs and trees, and 12 genera are grasses. Moths show preference to the genus *Quercus*, 9 species feed on it. The genus *Populus* is the least attractive. Among herbaceous plants two genera – *Rumex* and *Plantago* – have relations to two moth species. The rest of the herbs are fed by only one species of *Lasiocampidae*.

Family *Saturniidae* has no many species, but has broad spectrum of trophic relations with 22 genera of plants. Four species are registered on the *Prunus*, *Quercus*, *Betula*, *Carpinus*, *Malus*, *Rosa*, *Frangula*, *Rhamnus* and *Salix* are visited by two species. 12 genera of plants have trophic relations only to one species of *Saturniidae*. Two species (*A. tau* and *E. pavonia*) are polyphages and two ones (*S. pyri* and *E. spini*) are oligophages. Dendrophagy of oligophages is most likely facultative in the steppe zone, especially for *S. pyri*.

Only for *L. dumi* of three registered species of *Lemoniidae* and *Endromididae* the features of feeding is known. Two other species are known only by single findings of imagoes. *Lemoniidae* species are oligochortophages, but *E. versicolora* is a polydendrophage. Though its feeding spectrum in the region is not known, its trophic relations to *Tilia*, *Carpinus*, *Salix*, *Alnus*, *Corylus* and *Betula* are reported for Ukrainian populations.

19 species of *Sphingidae* have trophic relations to 41 genera of plants, and among them 19 genera are arboreal and 22 genera are grassy. Among sphinx moths most species (11) are chortophages, and 7 of which are related to the plants of genus *Galium*. 6 species are dendrophages and dendrotamnophages, two species of *Sphingidae* have been trophic relations to genera *Lonicera*, *Malus*, *Salix*, *Populus* and *Quercus* each. One species (*H. fuciformis*) is a tamnophage. Most probably, 11 species are oligophages, 5 species – polyphages and 2 species – monophages.

The only taxon of higher nocturnal lepidopterans of the Dnipropetrovsk region related trophically to the trees is exclusively *Notodontidae*. The most number of species of this family are related to species of *Populus*. One less species was registered on plants *Betula*, but their low number in the province makes, probably, their trophic relations occasional. The majority, 17 species are oligophages, 8 species are polyphages (most related to the species of *Populus* and *Salix*). Among all the complex of moths the *Notodontidae* is characterised by the most number of monophages (6 species), and most of which feed on the species of *Quercus* exclusively.

Among species of the family *Lymantriidae* only three species (*L. coenosa*, *T. antiquoides*, and *T. dubia*) are chortophages, the rest 10 – dendrophages and dendrothamnophages, but four of which are dendrochortophages (it is likely that their chortophagy may be considered as facultative). Most of dendrophages feed on *Salix*, and less on *Populus* and *Quercus*. 10 species of broad polyphages are found among 13 species of *Lymantriidae* in the region.

Family *Arctiidae* is characterised by specific trophic relations primarily due to dietary habits of subfamily *Lithosiinae*. It is deemed that most species are developed on lichen (Koch, 1984; Schmidt, 1991; Bolshakov, 2000, Motýli ..., 2007). 10 species of lichenophages were registered in the Dnipropetrovsk province. Two species are able to feed on dead and even decaying leaves (lichenodetritophages), but *L. quadra* can eat lichens, leaves and needles of a conifer (lichenodendrothamnophage). Three species (*T. senex*, *C. mesomella*, *P. obtusa*) are considered as bryolichenophages, their trophic relations to liverworts *Jungermannia*.

5.3.3. Agricultural pests.

Outbreak of phytophagous insects in the Dnipropetrovsk province attracted the attention of scientists from the end of XIX century (Bramson, 1883). But complex research on that problem began only in late 1940s with the organisation of expeditions on study of natural and artificial woods of steppe zone of Ukraine and Moldavia. In those times most regional reports on problems of forestry harmful species including moths were published (Akimov, Topchiev, 1960; Apostolov, 1961, 1962, 1968, 1970, 1976; Barsov, 1973; Apostolov, Barsov, 1977). Results of that research of thirty years (1947–1977) were presented in the monograph published by Apostolov in 1981. It was devoted to issues of interaction of phytophages and plants of forests in the central Dnieper region.

The Dnipropetrovsk province is situated in the steppe zone of Ukraine, for which 20 species of harmful moths were detected (Savkovsky, 1976, 1983, 1990). But permanent observations of forty years revealed the outbreak of only 9 species of the moths. However, it is known (Apostolov, Barsov, 1977; Belokon, 1988) that under certain circumstances small populations can damage plants and even species which was not registered as a dietary object before.

Only two species (*M. neustrium* and *E. lanestris*) of the family *Lasiocampidae* had dangerous outbreaks. It is known from classical publication of K. Bramson (1883). The second species was found only in the ravine forests and on plants *Pyrus*, *Malus*, *Crataegus*, *Prunus* and *Rosa*. But the Lackey moth (*M. neustrium*) does permanent harm to young and middle-aged artificial wood plantations throughout the province. Besides wood plantations high number of the Lackey moth was observed on *Fraxinus*, *Populus*, *Salix* and *Crataegus* in natural valley and ravine forests, which caused their defoliation.

Only one species of the family *Notodontidae* is able to cause damage in the province. That is *P. bucephala*. In the natural forest ecosystems the most frequent outbreaks were registered on *Quercus* and *Ulmus* in the ravine forests along the Dnieper River's valley, which was formerly a part full of rapids. But the analysis of data of several years' standing argues that this species has a propensity for the man-made wood plantations and forest belts. Considerable damage is registered on the south, where trees are suppressed, and on the north, where the man-made wood plantations are suffered from.

Almost a half of moth species, which are dangerous for forestry, landscape architecture and garden sector, belongs to the family *Lymantriidae*. First of all it is necessary to mark *L. dispar*, which outbreaks were observed in all types of natural and man-made forest ecosystems. Its populations contributed 14.9 % of the total leaf-eating insects' outbreaks in the region (Meshkova, 2000). Especial damage was found in bright

Quercus plantations of dry ecotopes. In the Dnieprovsko-Orelysky nature reserve the outbreaks of *L. dispar* are registered every two-three years from 1993 (Antonets, Barsov, 1998). As a result more than 400 ha of the flood-plain forest were damaged. *Quercus*, *Populus*, *Salix* and *Ulmus* are suffered by defoliation to a considerable degree.

E. chrysorrhoea is inferior to the preceding species by the caused detriment. The percentage of that species in the detriments caused by the leaf-eating insects averages 35 % (Meshkova, 2000). In 1973 V. Barsov defended a thesis devoted the features of bioecology and feeding of *E. chrysorrhoea* in south-east Ukraine. He vindicated the risk of *E. chrysorrhoea* outbreaks for woods ecosystems of all the province territory. Besides the wood ecosystems, when that species strikes mostly ravine forests, *E. chrysorrhoea* demonstrates the outbreaks in shrubby aggregations of *Prunus*, *Rosa* and *Frangula*.

Long-term monitoring (1976-1988) of the man-made wood and shrub plantations developed for the forest rehabilitation at the Western Donets Basin provided interesting results. It was found (Belokon, 1984; Belokon, Solodovnikova, 1986; Belokon, 1988) that under formation of phytophagous complex on afforested lands *L. salicis* produced outbreaks and did harm to *Populus bolleana* Louche, *P. nigra* Linnaeus and *Salix alba* Linnaeus. As this took place the damage in natural forests of the Dnipropetrovsk region was not registered, despite the available literature data asserted the contrary. So, K. Bramson (1883) wrote that in the Tavriiska province *L. salicis* affected fruit trees and, sometimes woods ecosystems.

According to the literature data (Apostolov, Barsov, 1977; Apostolov, 1981; Belokon, 1986) it is known that *O. antiqua* gave rise to outbreaks in oaks' communities of forest ecosystems and mostly in ravines along the Dnieper River's valley, which was formerly a part full of rapids. This species was also considered to be dangerous for man-made wood plantations on the rehabilitated plots at the Western Donets Basin. But for the last decade in no case was an outbreak of *O. antiqua*.

Only two species of the family may be considered as harmful for the economy of the Dnipropetrovsk region. First of all, that is *H. cunea* – new species for the regional fauna that is observed there from 1970-1975 approximately. First outbreaks were registered in the outskirts of the Dnipropetrovsk city in 1990s. So, in 1992 *H. cunea* feeding led to the almost total defoliation of the planted ash-leaved maples (*Acer negundo* Linnaeus) (Antonets, Barsov, 1998).

According to the data of the State Plant Quarantine Inspection of Ukraine (<http://golovderzhkarantyn.gov.ua>) in 2005 *H. cunea* populates more than 43950 ha in the Dnipropetrovsk region, when the expansion rate averages + 76.8 %. Data are as of 2008, *H. cunea*'s outbreaks of different intensity were registered in Dnipropetrovsk, Pavlograd, Novomoskovsk, Mezheva, Vasylkivka and Solone districts of the province.

Formerly scanty populations of certain species are able, in specific situations, do harm. Just that very case is the impairment of man-made plantations of the oaks and robinias by *A. caja* (Apostolov, 1960). Though, the trophic relation of *A. caja* to robinia was not known for the region before. It is agreed that transition to feeding on uncharacteristic plant species is not a rarity (Apostolov, Barsov, 1977; Apostolov, 1981). It is even possible in species of narrow alimentary specialization, but such observations are often short-term or casual.

Chapter 6. Protection of moth (*Lasiocampoidea*, *Bombicoidea* and *Noctuoidea* (partially)) in the Dnipropetrovsk province.

The guard of biological variety begins from saving of gene pool of living organisms of planet. Saving must touch all of living creatures of planet. There are approximately 45 thousand types of animals on territory of Ukraine. A key role is played

by saving of vegetable cover which conducts the primary synthesis of organic matters and is a meal for animals. Without saving of plants and vegetation it is impossible to save the types of animals.

Presently all more ideas are expressed concerning that organization of guard of separate types of insects can be carried out within the framework of guard of whole complexes within the limits of guard of separate ekosistem. Such direction is predefined that legal approach to the guard of separate kinds in many countries of the world sometimes does not give the desired results. Often at declared about the testament of some kind interest rises to him, a commercial price is increased, it is begun them all anymore to take interest collectors. The organs of guard of nature are often unable to control vilov of kinds which are guarded on all of territory of country. Even during organization of ideal guard the quantity of these kinds often diminishes due to other reasons. But taking separate kinds under an individual guard is necessary. One of reliable forms which provide the guard of separate kinds and groups of insects there is storage of them in separate coenosys – reserves and other nature protection territories.

Among 135 species of higher nocturnal lepidopterans known in the Dnipropetrovsk province, 16 species are included in the Red Lists of different levels: 13 – in the Red Data Book of Ukraine, 3 – in the IUCN Red List, 3 – in the European Red List of endangered animals and plants.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Акимов М. П.* Основные закономерности распространения животного населения // Растительный и животный мир юго-востока УССР, Ч. 2. Животный мир. Вып. 4. – Днепропетровск : ДГУ, 1948. – С. 3–8.
- Акимов М. П.* Главнейшие насекомые – вредители лесонасаждений Старо-Бердянской и Алтагирской лесных дач // Научные записки Днепропетр. гос. ун-та. Т. 37. Сб. раб. биол. ф-та. Мат. исслед. искусств. лесов в р-не р. Молочной и Молочного лимана. – К. : Изд-во КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1953. – С. 73–76.
- Акимов М. П., Диомидова Т. А.* К зооэкологической характеристике насаждений Велико-Анадольского массива // Велико-Анадольский лес. Мат. работ комплекс. экспед. ДГУ. – Харьков : Изд-во ХГУ им. А. М. Горького, 1955. – С. 141–150.
- Акимов М. П., Топчиев А. Г.* Некоторые данные о вредной энтомофауне кроны основных древесных пород искусственных лесов степной зоны Украины // Искусств. леса степ. зоны Укр. – Харьков : Изд-во ХГУ им. А. М. Горького, 1960. – С. 259–296.
- Аникин В. В.* Булавоусые чешуекрылые города Саратова // Успехи энтомологии в СССР: насекомые перепончатокрылые и чешуекрылые. Мат. X съезда Всесоюзн. энтомол. о-ва. – Л. : Зоологич. ин-т АН СССР, 1990. – С. 140–141.
- Аникин В. В.* Экологический обзор чешуекрылых (*Lepidoptera*) Нижнего Поволжья. I // Энтомологическое обозрение. – 1997. – Т. 76, № 2. – С. 309–317.
- Антонец Н. В., Барсов В. А.* Лесопатологическое обследование насаждений Днепроовско-Орельского заповедника // Заповідна справа в Україні. – 1998. – Т. 4, вип. 2. – С. 56–64.
- Антонец Н. В., Барсов В. А.* Краснокнижные виды насекомых Днепроовско-Орельского природного заповедника // Вестник зоологии, 2000. – Т. 34, № 1–2. – С. 84.
- Антонец Н. В., Смирнов М. Э.* К фауне насекомых Днепроовско-Орельского заповедника // Пробл. сохр. разнобр. природы степ. и лесн. регионов. – М. : КМК Scientific press LTD, 1995. – С. 117.
- Апостолов Л. Г.* Медведица кая в степных лесонасаждениях // Защита леса от вредителей и болезней, 1960 – № 7. – С. 15.
- Апостолов Л. Г.* Состав вредной энтомофауны листвы дуба в лесонасаждениях юго-восточной Украины и ее зависимость от лесотипологических факторов // Мат. к науч.-итог. конф. Днепропетр. гос. ун-та. – Днепропетровск, 1961. – С. 45–49.
- Апостолов Л. Г.* Условия образования очагов размножения листогрызущих вредителей дуба в лесах юго-восточной Украины // Науч. докл. высш. шк. Вып. 1, 1962. – С. 18–20.
- Апостолов Л. Г.* Златогузка в лесах юго-восточной Украины и ее естественные враги // Вопр. лесозащиты: Матер. 2-й межвуз. конф. по защите леса. – М., 1963. – С. 7–10.

Апостолов Л. Г. Некоторые вопросы структуры энтомокомплексов лесных биогеоценозов в условиях степи юго-восточной Украины // Вопр. степ. лесовед. Вып. 1. – Днепропетровск : ДГУ, 1968. – С. 110–122.

Апостолов Л. Г. Эколого-зоогеографические особенности вредной дендрофильной энтомофауны лесных биогеоценозов юго-восточной Украины // Вопр. степ. лесовед. Вып. 1. – Днепропетровск : ДГУ, 1968а. – С. 123–130.

Апостолов Л. Г. Роль вредных насекомых в степных лесах и перспективы их дальнейшего изучения // Бюл. ВАСХНИЛ, Вып. 12, 1976. – С. 15–21.

Апостолов Л. Г. Вредная энтомофауна лесных биогеоценозов Центрального Приднепровья. – К. : Вища школа, 1981. – 232 с.

Апостолов Л. Г., Барсов В. А. Редкие виды насекомых юго-восточной Украины и пути их охраны // Об охр. насекомых. Тез. докл. III Совещ. – Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1976. – С. 11–14.

Апостолов Л. Г., Барсов В. А. Насекомые вредители кроны лесов Присамарья и меры борьбы с ними // Вопр. степ. лесовед. и охр. природы. – Днепропетровск : ДГУ, Вып. 8, 1977. – С. 108–115.

Апостолов Л. Г., Барсов В. А., Пилипенко А. Ф. Влияние хозяйственной деятельности человека на энтомофауну лесных биогеоценозов степной зоны Украины // VII Междунар. симпоз. по энтомофауне Ср. Европы. Ленинград, 19–24 сентября 1977 г. Тез. докл. – Наука, 1977. – С. 9–10.

Апостолов Л. Г., Дабкевич В. Ф. Влияние корма на развитие златогузки // Мат. к науч.-итог. конф. ДГУ. – Донецк, 1961. – С. 7–9.

Арнольди К. В. О некоторых закономерностях сложения энтомокомплексов биоценозов при степном лесоразведении // Зоолог. журн., 1951, Т. 30, Вып. 4. – С. 289–292.

Арнольди К. В. К выяснению зональных закономерностей образования новых группировок насекомых и заселения лесопосадок ксерофильными видами при степном лесоразведении // Зоологический журнал, 1952, Т. 31, вып. 3. – С. 329–346.

Арнольди К. В. О лесостепных источниках и характере проникновения в степь лесных насекомых при степном лесоразведении // Зоологический журнал, 1953, Т. 32, вып. 2. – С. 175–194.

Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР. – М. : ГУГК, 1978. – 183 с.

Ахундова Л. М., Эфенди Р. Э. Волнянки (*Lepidoptera, Orgyidae*), вредящие декоративно-парковым и плодовым насаждениям. // Научн. труды. Серия биол. наук. Т. 4. Баку : Узд-во Азерб. ГУ, 1979. – С. 23–26.

Барановский Б. А. Растительность руслового водохранилища (на примере Запорожского (Днепровского) водохранилища). – Днепропетровск : Изд-во Днепротетр. ун-та, 2000. – 172 с.

Баранчиков Ю. Н. Сходство функциональной роли насекомых-филофагов в лесных биогеоценозах планеты // Тез. докл. II Всесоюз. совещ. “Общие проблемы биогеоценологии”. – М. : АН СССР, 1986. – С. 252–253.

Баранчиков Ю. Н. Трофическая специализация чешуекрылых. – Красноярск : ИЛИД СО РАН СССР, 1987. – 170 с.

Баранчиков Ю. Н. Экологические механизмы эволюционной стратегии популяций непарного шелкопряда в Северной Евразии / Непарный шелкопряд: итоги и перспективы исследований. Мат. по проекту 2-й Советской нац. программы “Человек и биосфера” (МАБ) (ред. Баранчиков Ю. Н.). – Красноярск : Институт леса и древесины СО АН СССР, 1988. – 52 с.

Барг І. М. Нариси геологічної історії Дніпропетровщини. – Дніпропетровськ : ТзОВ «Альфа» – НМОП, 1997. – 150 с.

Барсов В. А. Некоторые данные о фауне чешуекрылых байрачных лесов порожистой части Днепра // *Вопр. степ. лесовед.* Вып. 1. – Днепропетровск : ДГУ, 1968. – С. 174–176.

Барсов В. А. Биоэкология и питание златогузки (*Euproctis chrysorrhoea* L.: Lep., *Liparidae*) в условиях юго-восточной Украины: Автореф. дисс. ... канд. биол. наук. – Днепропетровск : ДГУ, 1973. – 16 с.

Барсов В. А. К фауне чешуекрылых степей юго-востока Украины // *Вопр. степ. лесовед. и охр. природы.* Вып. 5. – Днепропетровск : ДГУ, 1975. – С. 205–211.

Барсов В. А. К фенологии комплексов весенних чешуекрылых в лесных биогеоценозах юго-восточной Украины. // *Вопр. степ. лесовед. и охр. природы.* – Днепропетровск : ДГУ, 1977. – Вып. 7. – С. 102–108.

Барсов В. А. Охрана открытых ландшафтов, их растительности и энтомофауны в условиях степного Приднепровья // *Исчезающие и редкие растения, животные и ландшафты Днепропетровщины.* – Днепропетровск : ДГУ, 1983. – С. 103–110.

Барсов В. А. Материалы к кадастровой характеристике наземной энтомофауны степных участков Присамарья // *Кадастровые исследования степных биогеоценозов Присамарья Днепропетровского, их антропогенная динамика и охрана.* – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1991. – С. 86–97.

Барсов В. А. Состояние генофонда энтомофауны Днепропетровской области // *Франція та Україна, наук.-практ. досвід у контексті діалогу нац. культур: тези доп. IV Міжнар. конф.* – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1997. – Т 2, ч.2. – С. 5–6.

Барсов В. А., Белоконь А. С. Некоторые вопросы формирования фауны кронных беспозвоночных в посадке вяза мелколистного на рекультивированных землях Западного Донбасса // *Биогеоценолит. аспекты лес. рекультивац. наруш. земель Запад. Донбасса.* – Днепропетровск : ДГУ, 1980. – С. 138–154.

Барсов В. А., Выщипан Л. Л. Использование байрачных лесов степной зоны Украины для комплексной охраны редких растений и животных // *Охр., воспроизвод. и рац. исползов. почвенно-растит. и охот. ресурсов Укр. ССР.* – К. : Изд-во Укр. НИИ НТИ Вып. 1, 1977. – С. 70–71.

Барсов В. А., Выщипан Л. Л. Редкие насекомые-ксилофаги юго-восточной Украины и пути их охраны // *Охр. природы и рац. исползов. природ. ресурсов юга Украины.* – Симферополь : Изд-во обл.НТО, 1977. – С. 156.

Барсов В. А., Кисенко Т. И., Кульбачко Ю. Л., Жуков А. В. Проблемы охраны энтомофауны ландшафтов Днепропетровщины, находящихся под угрозой исчезновения // *IV Міжнар. конф. “Франція та Україна, наук.-практ. досвід у контексті діалогу нац. культур”:* Тези доп. У 2 томах, 5 част.: Мат. – *Еколог. культура та пробл. охор. навколиш. середовища.* – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1997. – Т.2, част. 2. – С. 6–7.

Безхребетні тварини України під охороною Бернської конвенції / Під ред. І. Загороднюка. – К. : Омега-Л, 1999. – 60 с.

Бей-Биенко Г. Я. Общая энтомология. – М. : Высшая школа, 1966. – 496 с.

Беклемишев В. Н. О классификации биогеоценологических (симфизиологических) связей // *Бюл. МОИП.* – 1951. – Т. 55, № 5. – С. 3–30.

Белова Н. А. Экология, микроморфология, антропогенез лесных почв степной зоны Украины. – Днепропетровск : Изд-во ДНУ, 1997. – 264 с.

Белова Н. А., Травлев А. П. Естественные леса и степные почвы. – Днепропетровск : ДГУ, 1999. – 348 с.

Белоконь А. С. К вопросу формирования кронной энтомофауны на участке лесной рекультивации в условиях Западного Донбасса // Тез. докл. 9-го съезда Всесоюз. энтомолог. о-ва. – К., 1984, Ч.1. – С. 50.

Белоконь А. С. Эколого-фаунистическая характеристика пауков и насекомых в лесных насаждениях на рекультивируемых землях Западного Донбасса: автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Днепропетровск : ДГУ, 1988. – 17 с.

Белоконь А. С., Солодовникова В. С. Формирование кронной энтомофауны в условиях лесомелиоративной рекультивации земель Западного Донбасса (1976–1985) // Вопр. степ. лесовед. и лес. рекульт. земель. – Днепропетровск : ДГУ, 1986 – С. 136–140.

Бельгард А. Л. Геоботаничний нарис Новомосковського бору. – Дніпропетровськ : ДГУ, 1938. – 57 с.

Бельгард А. Л. Лесная растительность юго-востока УССР. – К. : КГУ, 1950. – 257 с.

Бельгард А. Л. Степное лесоведение. – М. : Лесная пром-сть, 1971. – 336 с.

Бельгард А. Л., Травлев А. П. Путеводитель по основным биогеоценозам Присамарья. – Днепропетровск : ДГУ, 1981. – 99 с.

Бенкевич В. И. К прогнозу массового появления непарного шелкопряда *Ocneria dispar* (Lepidoptera, Liparidae) // Энтомологическое обозрение, т. 41, вып. 1, 1962. – С. 40–49.

Бенкевич В. И. К прогнозу массовых появлений кольчатого шелкопряда (*Malacosoma neustria* L.). / Биол. науки. Науч. докл. высшей школы, № 2. М. : Высшая школа, 1960. – С. 15–19.

Бенкевич В. И. Вспышка массового размножения непарного шелкопряда *Ocneria dispar* (Lepidoptera, Liparidae) в Европейской части СССР в связи с колебаниями солнечной активности, циркуляционными преобразованиями атмосферы, климатом и погодой. // Эколог. и системат. животных. Тр. Орехово-Зуевского пед. ин-та (ред. Е. Н. Дерим Оглу), 1966. – С. 3–41.

Бенкевич В. И. К биологии и экологии гусеничной фазы непарного шелкопряда *Ocneria dispar* (Lepidoptera, Liparidae) // Эколог. и системат. животных. Тр. Орехово-Зуевского пед. ин-та (ред. Е. Н. Дерим Оглу), 1966. – С. 42–66.

Бенкевич В. И. Этюды по биологии непарного шелкопряда *Ocneria dispar* (Lepidoptera, Liparidae) // Эколог. и системат. животных. Тр. Орехово-Зуевского пед. ин-та (ред. Е. Н. Дерим Оглу), 1966. – С. 67–80.

Білевич П. М., Колісниченко В. С. Американський білий метелик. – К. : Урожай, 1969. – 45 с.

Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Круглороті (*Cyclostomata*). Риби (*Pisces*) // В. Л. Булахов, Р. О. Новицький, О. Є. Пахомов, О. О. Христов / За заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2008. – 304 с.

Блеккер Г., Кавригин В. *Lepidoptera* // Зоол. иссл. лесн. департ., Тр. Эксп. лесн. департ., науч. отд., 1898. – Т. 5, Вып. 2, прилож.: 30–38.

Большаков Л. В. Разноусые чешуекрылые Тульской области (*Lepidoptera: Sphingidae, Saturniidae, Endromidae, Lemoniidae, Lasiocampidae, Arctiidae*): Региональный хоролого-экологический и созобиологический анализ (с привлечением данных по соседним областям). – Тула: «Гриф и К^о», 2000. – 72 с.

Борьба с вредителями // Отчет Екатеринославской уездной земской управы за 1913 г., по агрономическому отделу. – Екатеринослав : типогр. К. А. Андрущенко, 1914. – С. 111–116.

Боченко В. Е. Формирование энтомофауны вредителей кроны дуба в искусственных лесопосадках Криворожья. Автореф. дисс. ... канд. биол. наук. – Харьков, 1952. – 7 с.

Боченко В. Е. Пути возникновения очагов вредителей древесно-кустарниковой растительности г. Кривого Рога // Тез. докл. III Всесоюз. эколог. конф. Т. 4., 1954. – С. 55.

Боченко В. Е. Экологический анализ видового состава энтомовредителей дуба Криворожья // Зоолог. журн. – Т. 34, вып. 3, 1955. – С. 542–544.

Булыгинская М. А., Шамшиев И. В. Семейство *Arctiidae* // Насекомые и клещи – вредители сельскохозяйственных культур (ред. Кузнецов В. И.). – Т. 3, ч. 2. Чешуекрылые. – СПб. : Наука, 1999. – С. 320–331.

Булахов В. Л., Гассо В. Я., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Земноводні та плазуни (*Amphibia et Reptilia*) / За заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2007. – 420 с.

Булахов В. Л., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (*Mammalia*) / За заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2006. – 356 с.

Брамсон К. Л. Вредные насекомые и меры борьбы с ними. Часть 2, – Екатеринослав : Типография Я. М. Чауссаго, 1883. – 360 с.

Брамсон К. Л. Вредные насекомые и меры борьбы с ними. Часть 2., отдел 3. Насекомые вредные для лесоводства, садоводства и виноградарства. Изд. 2 – Екатеринослав : Печатня С. П. Яковлева, 1896. – 360 с.

Васильев В. П., Лившиц И. З. Вредители плодовых культур. – М. : Колос, 1984. – 399 с.

Витковский Н. Обзор вредителей сельского хозяйства, наблюдавшихся в 1914 г. – Екатеринослав : тип. губ. земства, 1915. – 68 с.

Воронов А. Г. Роль консорциев в биогеоценозе // Бюлл. МОИП. Отд. биологии. – 1973. – Т. 78, № 3. – С. 157–159.

Воронов А. Г. Биогеография с основами экологии. – М. : МГУ, 1987. – 262 с.

Воронцов А. И. Лесная энтомология. – М. : Высшая школа, 1982. – 384 с.

Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные. – 2-е изд., испр. и доп. / Под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стывчатого. – К. : Урожай, 1988. – 576 с.

Географія України. Атлас. – К. : Інст. передов. технол., 2000. – 48 с.

Герасимов А. М. Насекомые чешуекрылые. Гусеницы. Часть 1 // Фауна СССР. – М.-Л., 1952, Т. 1, вып. 2. – 338 с.

Голобородько К. К. Фенологічна структура *Lycaenidae* (*Lepidoptera*) степової зони України // Пит. біоіндик. та екол. – Запоріжжя : ЗДУ, 2004. – Вип. 9, № 2, – С. 182–190.

Голобородько К. К., Бригадиренко В. В., Пахомов О. Є. Історія організації та поповнення фондової ентомологічної колекції Дніпропетровського національного університету // Изв. Муз. фонда им. А. А. Браунера. – Одесса, Т. IV, № 2–3, 2007. – С. 26.

Голобородько К. К., Пахомов О. Є. Біорізноманіття та еколого-фауністичний огляд синявців (*Lepidoptera*, *Lycaenidae*) Дніпропетровської області // Екол. та ноосферолог. – 2005. – Вип. 16, № 1–2, – С. 68–73.

Голобородько К. К., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Булавовусі лускокрилі (*Lepidoptera: Hesperioidea, Papilionoidea*) / За заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2007. – 302 с.

Голобородько К. К., Плющ І. Г., Пахомов О. Є. Сучасний стан поширення видів надродина *Bombicoidea* (*Lepidoptera*) у Степовому Придніпров'ї // Зоолог. наука у сучасному сусп.: Мат. Всеукр. наук. конф., присв. 175-річчю засн. каф. зоології. – К. : Фітосоціоцентр, 2009. – С. 125–127.

Горб А. С., Дук Н. М. Клімат Дніпропетровської області. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2006. – 204 с.

Горбунов П. Ю., Ольшванг В. Н. Бабочки Среднего Урала: справочник-определитель. – Екатеринбург : Сократ, 2007. – 352 с.

Горностаев Г. Н. Проблемы охраны исчезающих насекомых // Итоги науки и техн. Сер. Энтомология. Т. 6, – М. : ВИНТИ. – С. 116–204.

Городков К. Б. Типы ареалов насекомых тундры и лесных зон Европейской части СССР / Ареалы насекомых. Европ. части СССР. Атлас. Карты 179–221. Л. : Наука, 1984. – С. 3–20.

Гримальский В. И. Американская белая бабочка (*Huphantria cunea* Drury) как вредитель леса // Зоолог. журн. – 1956. – Т. 35. – С. 10.

Гринфельд Э. К. Происхождение антофилии у насекомых. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1962. – 178 с.

Гринфельд Э. К. Происхождение и развитие антофилии у насекомых. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. – 193 с.

Грицан Ю. І. Екологічні основи перетворюючого впливу лісової рослинності на степове середовище. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2000. – 300 с.

Губкин А. А. К анализу орнитологических комплексов байрачных и пойменных лесов Приднепровья // Вопр. степ. лесовед. и охр. природы. – Днепропетровск : ДГУ, 1972. – Вып. 2. – С. 85–88.

Данилевский А. С. Фотопериодизм и сезонное развитие насекомых. – Л. : ЛГУ, 1961. – 241 с.

Державец Ю. А. Обзор системы бражников (*Lepidoptera, Sphingidae*) со списком видов фауны СССР // Энтомолог. обозр. – 1984, Т. 63, вып. 3. – С. 604–620.

Добровольский Б. В. Фенология насекомых вредителей сельского хозяйства. – М. : Совет. наука, 1954. – 90 с.

Добровольский Б. В. Фенология насекомых. – М. : Высшая школа, 1969. – 223 с.

Доклады и журналы совещания по организационным вопросам Екатеринославской областной сельскохозяйственной опытной станции. – Екатеринослав : тип.-цинк. и переплет Г. Берс, 1916. – 206 с.

Дубатов В. В. Высшие медведицы (*Lepidoptera, Arctiidae: Arctiinae*) гор Южной Сибири // Фауна Сибири. Членистоногие и гельминты // Сб. научн. тр. – Новосибирск : Наука, 1990. – С. 139–185.

Дубатов В. В., Золотаренко Г. С. К фауне медведицеобразных чешуекрылых (*Lepidoptera: Nolidae, Arctiinae*) Западно-Сибирской равнины. Фауна Сибири. Членистоногие и гельминты // Сб. научн. тр. – Новосибирск : Наука, 1990. – С. 122–139.

Егоров Н. Н. Соложенкина Т. Н. Дубовая хохлатка и борьба с ней в Воронежской области // Науч. зап. Воронеж. лесотехн. ин-та. – 1960. – Т. 21. – С. 23–35.

Екологічний атлас Дніпропетровської області. – К. – Дніпропетровськ : Мапа ЛТД, 1995. – 24 с.

Емельянов А. Ф. Предложение по классификации и номенклатуре ареалов // Энтомолог. обозр., 1974. – № 3. – С. 497–522.

Ефетов К. А., Будашкин Ю. И. Бабочки Крыма (Высшие разноусые чешуекрылые). – Симферополь : Таврия, 1990. – 112 с.

Жемчужина А. А., Стенина Н. П. Защита сада и огорода от вредителей и болезней (практик. руковод.). – СПб. : МиМ-Дельта, 2001. – 608 с.

- Животный мир СССР*. Т. 3. Зона степей. – М. – Л. : АН СССР, 1950. – 672 с.
- Жуков О. В., Пахомов О. Є., Кунах О. М. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Дошові черв'яки (*Lumbricidae*) / За заг. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2007. – 371 с.
- Заповедники СССР: Заповедники Украины и Молдавии*. – М. : Мысль, 1987. – 271 с.
- Заповідна природа Дніпропетровщини. Методично-довідковий посібник*. – Дніпропетровськ, 2000. – 64 с.
- Заповідники і національні природні парки України. Мінкобезпеки України*. – К. : Вища школа, 1999. – 230 с.
- Зелинская Л. М. Непарный шелкопряд и дубовая листовертка в лесах Нижнего Приднепровья: Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.09 / Ин-т зоологии. – К., 1964. – 19 с.
- Злобин Ю. А. Основы экологии. – К. : Лібра, 1998. – 248 с.
- Знамеровский В. Б. Развитие садоводства в среде крестьянского населения // Труды 6 совещания агрономов при Екатеринославской Губернской Земской Управе. – Екатеринослав : типогр. губерн. земства, 1911. – С. 157–168.
- Золотаренко Г. С., Петрова В. П., Ширяев В. В. Бражники (*Lepidoptera, Sphingidae*) Западной Сибири. // Членистоногие Сибири. – Новосибирск, 1978. – С. 192–224.
- Золотухин В. В. К систематическому положению коконопрядов рода *Phyllodesma* Hbn. (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) Сибири // Вестн. Ленинград. ун-та. – 1991., Сер. 3. Биология, вып. 3. – С. 126–129.
- Золотухин В. В. Новые и малоизвестные коконопряды рода *Phyllodesma* Hbn. (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) // Энтомолог. обозр. – 1994, Т. 73, вып. 1. – С. 136–143.
- Золотухин В. В. Желтые шелкопряды (*Lepidoptera, Lemoniidae*) Кавказа // Зоолог. журн. – 1994а, Т. 73, вып. 2. – С. 94–101.
- Ижевский С. С. Особенности развития соснового шелкопряда в разных типах леса // Вопр. защиты леса. – М. : МЛТИ, 1967. – Вып. 15. – С. 48–55.
- Ижевский С. С. О возможности вывода американской белой бабочки *Hypanthria cunea* Drury (*Lepidoptera: Arctiidae*) из числа карантинных объектов. // Защита и карантин растений. – 2002, – № 12. – С. 14–17.
- Ильинский А. И. Определитель вредителей леса. – М. : Изд-во с.-х. лит. журн. и плакат., 1962. – 390 с.
- Кадастровая характеристика населения беспозвоночных животных основных биогеоценологических катен степной зоны Украины (Присамарье). Природно-балочный ландшафт* / В. А. Барсов, А. М. Кораблев, Ю. Л. Кульбачко, А. Ф. Пилипенко, Ю. Б. Смирнов // Вопр. степ. лесовед. и лесной рекультив. земель. – Днепропетровск : ДГУ, 1996. – С. 132–142.
- Канарський Ю. В. Екологічна класифікація денних лускокрилих (*Lepidoptera: Papilionoidea*) // Наук. основи збереж. біотичної різноманітності. – Вип. 5, 2003. – Львів : Ліга-Прес, 2004. – С. 232–237.
- Канарський Ю. В. Класифікація біотопів денних лускокрилих (*Lepidoptera, Diurna*) та оцінка репрезентативності їх видового складу // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2004. – 19. – С. 139–148.
- Канарський Ю. В. Оцінка рівня еколого-біогеографічної спеціалізації угруповання денних метеликів (*Lepidoptera, Diurna*) у лучних екосистемах Розточчя // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – Сер. Біологія. – 2005. – № 17. – С. 28–33.
- Каталог чешуекрылых (Lepidoptera) России* / Под ред. С. Ю. Синева. – СПб., М. : Тов. науч. изд. КМК, 2008. – 424 с.

Кафедра зоології та екології: минуле та сьогодення (до 85-річчя з дня заснування Дніпропетровського національного університету) / В. Л. Булахов, О. Є. Пахомов, В. В. Бригадиренко, В. Я. Гасо. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – 32 с.

Киреева И. М. Экология и физиология непарного шелкопряда. – К. : Наукова думка, 1983. – 128 с.

Ключко З. Ф., Плющ И. Г. К изучению высших чешуекрылых (*Macrolepidoptera*) заповедника «Денежкин Камень» и его окрестностей (Урал, Россия) // Евразият. энтомолог. журн., 2005, вып. 4, № 2. – С. 167–170.

Кожанчиков И. В. Волнянки (*Orgyidae*). Фауна СССР. Насекомые чешуекрылые. – М.-Л. : Изд-во АН СССР. – 1950. – Т. 12. – 582 с.

Кожанчиков И. В., Данилевский А. С., Дьяконов А. М. Отряд *Lepidoptera* – Чешуекрылые, или бабочки // Вредители леса. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1955. – Т. 1. – С. 35–285.

Кожанчиков И. В. Методы исследования экологии насекомых. – М. : Высшая школа, 1961. – 286 с.

Козакевич З. М., Плющ И. Г. Хохлатки – *Notodontidae* / Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные / под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стовбчастого. – К. : Урожай, 1988. – С. 315–317.

Козакевич З. М., Плющ И. Г. Походные шелкопряды – *Eupterotidae* / Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные / под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стовбчастого. – К. : Урожай, 1988. – С. 317.

Коломиец Н. Г., Артамонов С. Д. Чешуекрылые – вредители березовых лесов. – Новосибирск : Наука, 1985. – 127 с.

Красная книга Белгородской области. Редкие и исчезающие растения, грибы, лишайники и животные / Общ. ред. А. В. Присного. – Белгород, 2004. – 532 с.

Красная книга Республики Беларусь. Животные. Изд. 2-е. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя, 2006. – 308 с.

Крыжановский О. Л. Состав и распространение энтомофаун земного шара. – М. : Т-во науч. изданий КМК, 2002. – 237 с.

Кузнецов В. И. Семейство Коконопряды // Насекомые и клещи – вредители сельскохозяйственных культур. – Т. 3, ч. 2. Чешуекрылые. – СПб. : Наука, 1999. – С. 185–200.

Кузнецов В. И. Семейство *Lymantriidae* (*Liparidae*, *Orgyidae*) – Волнянки // Насекомые и клещи – вредители сельскохозяйственных культур. Т. 3, ч. 2. Чешуекрылые. – СПб. : Наука, 1999. – С. 279–320.

Кулак А. В. Проблема выделения фенологических групп среди насекомых. // VI з'їзд Укр. ентомолог. т-ва. Тези доп. – Біла Церква, 2003. – С. 58.

Кумаков А. П., Коршунов Ю. П. Чешуекрылые Саратовской области. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1979. – 240 с.

Кучеревський В. В. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Дніпропетровщини. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 360 с.

Кучеревський В. В. Конспект флори Правобережного степового Придніпров'я – Дніпропетровськ : Проспект, 2004. – 292 с.

Лавренко Е. М. Степи СССР // Растительность СССР. – М. : АН СССР, 1940. – Т.2, – 265 с.

Лавренко Е. М. Степи Европейской степной области, их география, динамика и история // Вопр. ботаники. – М.– Л. : АН СССР, 1954. – С.157–173.

Ламперт К. Атлас бабочек и гусениц Европы и отчасти Русско-Азиатских владений. – СПб., 1913. – 486 с.

Литвинов Б. М. Кольчатый шелкопряд и меры борьбы с ним в Харьковской области // Динамика числен. вредит. с.-х. культур и меры борьбы с ними. – К. : Урожай, 1969. – С. 68–72.

Лозинский В. А. Лунка серебристая – вредитель лесов и меры борьбы с ней. – К., 1954. – 25 с.

Лозинский В. А., Загайкевич И. К. Дубовая хохлатка – массовый вредитель дуба на Украине // Борьба с вредит. и болезн. лесн. насажд. – К., 1955. – С. 71–79.

Мальшев Д. С. О продолжительности генерации соснового шелкопряда *Dendrolimus pini* L. (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) // Энтомолог. обозр. – 1987. – Т. 66, № 4. – С. 710–714.

Марков В. А. Биология, экология, вредоносность шелкопряда-монашенки в лесах Центра Европейской части СССР и методы выявления и локализации ее очагов: Автореф. дис. ... канд. биол. наук: 03.00.09 / МЛТИ. – М., 1989. – 21 с.

Массовые хвое- и листогрызущие вредители леса / Гамаюнова С. Г., Новак Л. В., Войтенко Ю. В., Харченко А. Е. – Харьков, 1999. – 172 с.

Медведев С. И. Материалы к экологическому анализу фауны насекомых искусственных насаждений Велико-Анадольского леса // Учен. зап. ХГУ, Т. 14–15. Тр. НИИ биол. Харьков. гос. ун-та им. А. М. Горького, 1950. – С. 33–45.

Медведев С. И. К вопросу о происхождении энтомофауны парков Аскании-Нова // Учен. зап. ХГУ, Т. 14–15. Тр. НИИ биол. Харьков. гос. ун-та им. А. М. Горького, 1950а – С. 67–88.

Медведев С. И., Божко М. П., Шапиро Д. С. О происхождении и формировании энтомофауны полесзащитных полос в степной зоне УССР // Зоолог. журн. – 1951. – Т. 30, № 4, – С. 306–318.

Медведев С. И., Божко М. П., Шапиро Д. С. О влиянии орошения на энтомофауну в районе строительства Каховской ГЭС и Южно-украинского канала // Зоолог. журн. – 1952. – Т. 31, № 3, – С. 347–368.

Медведев С. И. Некоторые черты фауны насекомых искусственных насаждений в степях Восточной Украины // Учен. зап. ХГУ, Т. 18. Тр. НИИ биол. Харьков. гос. ун-та им. А. М. Горького, 1953 – С. 63–112.

Медведев С. И. Основные черты энтомофауны района строительства Каховской ГЭС // Зоолог. журн. – 1953а. – Т. 32, № 6, – С. 1126–1140.

Медведев С. И. Особенности распространения некоторых экологических форм насекомых в различных ландшафтно-географических зонах Украины // Зоолог. журн. – 1954. – Т. 33, № 6, – С. 1245–1263.

Методические указания к изучению темы "Редкие и исчезающие беспозвоночные Приднепровья" / Состав. В. А. Барсов и др. – Днепропетровск : ДГУ, 1984. – 43 с.

Методичні рекомендації щодо розробки положень про територію та об'єкти природно-заповідного фонду України // Збереж. біорізном. й заповід. справа в Україні. Інформ. бюл. – 2000. – № 9. – С. 4–6.

Мешкова В. Л. Історія і географія масових розмножень комах-хвоєлистогризів. – Харків : Майдан, 2002. – 244 с.

Мешкова В. Л. Сезонное развитие хвоелистогрызущих насекомых. – Харьков : Планета-принт, 2009. – 396 с.

Некрутенко Ю. П. Семейство волнянки – *Lymantriidae* // Вредители с.-х. культур и лес. насад. Членистоногие. Т. 2. – К. : Урожай, 1974. – С. 354–357.

Некрутенко Ю. П. Семейство коконопряды – *Lasiocampidae* // Вредители с.-х. культур и лес. насажд. Членистоногие. Т. 2. – К. : Урожай, 1974. – С. 354–357.

Некрутенко Ю. П., Плющ И. Г. Волнянки – *Lymantriidae* / Вредители с.-х. культур и лес. насажд. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные / Под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стовбчастого. – К. : Урожай, 1988. – С. 330–333.

Некрутенко Ю. П., Плющ И. Г. Коконопряды – *Lasiocampidae* / Вредители с.-х. культур и лес. насажд. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные / Под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стовбчастого. – К. : Урожай, 1988. – С. 326–330.

Некрутенко Ю. П., Плющ И. Г. Медведицы – *Arctiidae* / Вредители с.-х. культур и лес. насажд. Т. 2. Вредные членистоногие, позвоночные / Под ред. В. Г. Долина, В. Н. Стовбчастого. – К. : Урожай, 1988. – С. 381–383.

Несина М. В. Новый подход к классификации фенологических данных на примере пядениц (*Lepidoptera, Geometridae*) лесостепной дубравы “Лес на Ворскле” (Белгород. обл.) // Энтомолог. обзор. – 1994. – Т. 73, № 3. – С. 603–615.

Несина М. В. Фенологические группы пядениц (*Lepidoptera, Geometridae*) // Энтомолог. обзор. – 1997. – Т. 76, № 4. – С. 737–747.

Никитенко Н. М. Ведмедіці (*Arctiidae*) як компоненти степових біоценозів півдня України // Біогеоценоз. дослід. на Україні. – Львів : Вільна Україна, 1975. – С. 149–151.

Никитенко Г. Н. Хорологическая структура нижнеднепровской популяции крестовниковой краснушки (*Lepidoptera, Arctiidae*) // Биологический, антропоген. измен. растит. покрова и их прогноз. – Днепропетровск, 1978. – С. 120–121.

Никитина С. И. Биология лунки серебристой (*Lepidoptera: Notodontidae*) на юге Западной Сибири // Фауна, эколог. и зоогеограф. позвоноч. и членистоног. – Новосибирск, 1989. – С. 161–167.

Номоконов Л. И. Общая биологическая. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. – 456 с.

Образцов М. С. Видова диференціація в групі *phegea* L. підроду *Syntomis* O. європейської фауни // Труд. зоолог. муз., Т. 1. – К. : Вид. Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1941. – С. 103–163.

Образцов М. С. Каталог роду *Desaixes* Hb. палеарктичної фауни // Труд. зоолог. муз., Т. 1. – К. : Вид. Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1941а. – С. 165–167.

Оксамитний О. Ф., Обухова К. М., Папученко М. П. Природно-заповідний фонд Дніпропетровщини // Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах. Мат. V Міжнарод. наук. конф. – Дніпропетровськ : Ліра, 2009. – С. 18–19.

Павлик Г. Н. О кормовых связях гусениц семейства медведиц (*Arctiidae*) // Вестник зоологии. – 1974, № 3. – С. 60–63.

Пахомов А. Е. Биологическая роль млекопитающих в почвообразовательных процессах степных лесов Украины. Кн. 1: Механич. тип воздейст. – Днепропетровск : ДНУ, 1998. – 232 с.

Пахомов А. Е. Биологическая роль млекопитающих в почвообразовательных процессах степных лесов Украины. Кн. 2: Трофич. тип воздейст. Биотехнолог. процесс станов. экологич. устойчив. эдафотоп. – Днепропетровск : ДНУ, 1998. – 216 с.

Пащенко В. М. Степова фізико-географічна зона // Географ. енцикл. України. – К. : Укр. рад. енцикл., 1989. – Т. 3. – С. 235.

Пащенко В. М. Степові ландшафти // Географ. енцикл. України. – К. : Укр. рад. енцикл., 1989. – Т. 3. – С. 235–236.

Плющ И. Г. Проблемы и перспективы охраны насекомых в СССР. – К. : Препр. / АН УССР. Ин-т зоологии, 1989. – 26 с.

Плющ И. Г. Вопросы охраны булавоусых чешуекрылых и их индикационное значение. В кн: Успехи энтомологии в СССР: насекомые перепончатокрылые и

чешуекрылые / Мат. X съезда Всесоюз. энтомолог. о-ва 11–15 сентября 1989 г. – Л., 1990. – С. 190–192.

Плющ І. Г. Булавоусые чешуекрылые урбанизированных территорий Украинской ССР. В кн: Успехи энтомологии в СССР: насекомые перепончатокрылые и чешуекрылые / Мат. X съезда Всесоюз. энтомолог. о-ва 11–15 сентября 1989 г. – Л., 1990а. – С. 192–194.

Плющ І. Г., Грамма В. М. Глава «Охорона комах». В кн.: «Охорона тваринного світу» / Под ред. В. Е. Борейко. – К. : Урожай, 1992. – С. 57–71.

Плющ І. Г., Шешурак П. Н. Разноусые чешуекрылые Черниговской области Украины. Ч. 2. – К. : ООО «Международное финансовое агентство». – 126 с.

Покозий І. Т. Златогузка и ее вредоносность в лесных полосах. // Вопр. с.-х. энтомолог. и зоолог. Тр. Харьков. СХИ. Т. 36 (73). – Харьков, 1962. – С. 116–148.

Половина І. П. Фізична географія Європи: навч. посіб. для студ. географ. спец. вищ. навч. закл. – К. : АртЕк, 1998. – 272 с.

Природа Украинской ССР. Животный мир. – К. : Наукова думка, 1985. – 240 с.

Природа Украинской ССР. Климат / К. Т. Логвинов, М. И. Щербань – К. : Наукова думка, 1984. – 228 с.

Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко – К. : Наукова думка, 1985. – 224 с.

Природа Украинской ССР. Растительный мир / Ю. Р. Шеляг-Сосонко – К. : Наукова думка, 1985. – 203 с.

Природоохоронні території Української РСР – К. : Урожай, 1983. – 176 с.

Прозоров С. С., Кориунова Л. М., Земкова Р. И. Античная волнянка (*Orgyia antiqua* L.) – вредитель лиственницы сибирской // Защита лесов Сибири от насекомых-вредителей. – М. : АН СССР, 1963. – С. 5–30.

Радкевич В. А., Роменко Т. М. Вьживаемость и плодовитость дубового, кольчатого и непарного шелкопрядов на различных по физиологическому состоянию кормовых растениях // Живот. мир Белорус. Поозерья. Вып. 2. – Минск : БГУ им. В. И. Ленина, 1972. – С. 59–76.

Радкевич В. А., Роменко Т. М. Кольчатый шелкопряд // Некот. вопр. биолог. и связь с кормов. растен. – Минск : Высшая школа, 1970. – 144 с.

Рафес П. М. Биогеоэкологические исследования растительноядных лесных насекомых. – М. : Наука, 1980. – 168 с.

Рева А. Д. История биолого-экологического факультета Днепропетровского государственного факультета. – Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. ун-та, 1998. – 166 с.

Редкие насекомые / Под ред. С. А. Мирзояна. – М. : Лесн. пром., 1982. – 165 с.

Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях Державного природознавчого музею / В. Б. Різун, І. Б. Коновалова, Т. П. Яницький. – Львів, 2000. – 71 с.

Розанов А. Г. До лепідоптерофауни Артемівщини // Зап. Миколаїв. ін-ту народн. освіти. Кн. 2. Рік 1928–1929. – Миколаїв, 1930. – С. 99–104.

Савковский П. П. Сатурния грушевая // Защита растений, 1981, № 10, – С. 62.

Савковский П. П. Атлас вредителей плодовых и ягодных культур. – 5-е изд. – К. : Урожай, 1990. – 96 с.

Сельскохозяйственная энтомология / Под ред. А. А. Мигулина. – М. : Колос, 1983. – С. 71–72.

Сельскохозяйственная энтомология / Под ред. В. Н. Щеголева. – М.-Л. : Гос. изд. с.-х. лит., 1955. – 616 с.

Сергеев А. И., Золотухин В. В. О таксономическом объеме вида *Lasiocampa quercus* (Linnaeus, 1758) (*Lepidoptera: Lasiocampidae*) // Эверсмания. Энтомолог. исслед. в России и соседних регионах. Вып. 13–14. – Тула : Гриф и К, 2008. – С. 5–17.

Соколов А. М. Наблюдения над кольчатым шелкопрядом в центральной полосе европейской части СССР // Зоолог. журн., 1955, 34(2). – С. 329–333.

Справочник по защите растений / В. А. Захаренко, А. Ф. Ченкин, В. А. Черкасов и др. – М. : Агропромиздат, 1985. – 415 с.

Степанова Р. К. Анализ смертности кольчатого шелкопряда в период депрессии численности / Насекомые – вредители лесов Башкирии. – Уфа : БФАН СССР, 1977. – С. 86–92.

Стрельцов И. И. Главнейшие вредители сельско-хозяйственных растений в 1927 г. // Мат. по изучен. вредных насекомых восточно-степной области Украины (результ. работ отд. за 1927 год). Вост.-степн. обл. с.-х. оп. ст. им. И. Е. Клименко, отд. с.-х. энтомологии, № 44. – Днепропетровск, 1928. – С. 6-9.

Тарасов В. В. Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини. Біолого-екологічна характеристика видів. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2005. – 276 с.

Татаринов А. Г., Долгин М. М. Видовое разнообразие булавоусых чешуекрылых на европейском Северо-Востоке России. – СПб. : Наука, 2001. – 244 с.

Татаринов А. Г., Седых К. Ф., Долгин М. М. Фауна европейского Северо-Востока России. Высшие разноусые чешуекрылые. – СПб : Наука, 2003. – 223 с.

Топчиев А. Г. Некоторые данные по распространению беспозвоночных животных в мертвом покрове Велико-Анадольского леса // Велико-Анадольский лес. Мат. работ комплекс. экспед. ДГУ. – Харьков : Изд-во ХГУ им. А. М. Горького, 1955. – С. 169–175.

Травлев Л. П., Травлев А. П. Спутник геоботаника по почвоведению и гидрологии: Учеб. пособ. – Днепропетровск : ДГУ, 1979. – 81 с.

Указатель научных, учебных и методических работ кафедры зоологии и экологии / Состав. В. Л. Булахов и др. – Днепропетровск : ДГУ, 1990. – 122 с.

Фалькович М. И. Сезонное развитие пустынных чешуекрылых (*Lepidoptera*) Средней Азии и его историко-фаунистический анализ // Энтомолог. обозр. – 1979. – Т. 58, № 2, – С. 260–281.

Фегри К., ван дер Пэйл Л. Основы экологии опыления. – М. : Мир, 1982. – 375 с.

Физическая география Днепропетровской области: Учеб. пособ. – Днепропетровск : ДГУ, 1988. – 76 с.

Фізична та економічна географія Дніпропетровської області: Посіб. для вчит. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1992. – 188 с.

Филиппьев И. Н. Семейство *Sphingidae* – бражники // Определ. насекомых. Отряд *Lepidoptera* – чешуекрылые, или бабочки. – Л. : Ленсельхозгиз, 1948. – С. 725–728.

Харакоз А. В. Энтомофауна травянистого покрова Велико-Анадольского леса // Велико-Анадольский лес. Мат. работ комплекс. экспед. ДГУ. – Харьков : Изд-во ХГУ им. А. М. Горького, 1955. – С. 151–164.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. М. М. Щербака. – К. : Українська енциклопедія, 1994. – 457 с.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. А. І. Акімова. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

Чистяков Ю. А Семейство коконопряды – *Lasiocampidae* / Бабочки – вредители сельского хозяйства Дальнего Востока. Определитель. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1988. – С. 153–165.

Чистяков Ю. А. Семейство волнянки – *Lymantriidae* / Бабочки – вредители сельского хозяйства Дальнего Востока. Определитель. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1988. – С. 189–209.

Чистяков Ю. А. Семейство *Lasiocampidae*. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 2. – Владивосток : Дальнаука, 1999. – С. 586–617.

Чистяков Ю. А. Семейство *Endromiidae*. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 2. – Владивосток : Дальнаука, 1999. – С. 631–633.

Чистяков Ю. А. Семейство *Lemoniidae*. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 2. – Владивосток : Дальнаука, 1999. – С. 637–638.

Чистяков Ю. А. Семейство *Saturniidae*. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 2. – Владивосток : Дальнаука, 1999. – С. 618–628.

Чистяков Ю. А. Семейства *Sphingidae* и *Notodontidae*. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 3. – Владивосток : Дальнаука, 2001. – С. 487–589.

Чистяков Ю. А. Семейство *Lymantriidae* – волнянки. Определитель насекомых Дальнего Востока России. Т. 5. Ручейники и чешуекрылые, ч. 4. – Владивосток : Дальнаука, 2003. – С. 603–636.

Чистяков Ю. А., Золотухин В. В. Коконопряды рода *Poesiocampa* Stephens, 1828 (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) России и сопредельных территорий // Энтомолог. обозр. – 1994, Т. 73, вып. 2. – С. 321–330.

Шванвич Б. Н. Курс общей энтомологии. М.– Л., 1949. – 900 с.

Шевырев И. Вредные лесные насекомые южной России: наблюдения 1891 г. Вып. 2. Гусеницы, листогрызы и листоеды степных лесов. – СПб. : Тип. В. Демакова, 1892. – 98 с.

Шевырев И. Я. Описание вредных насекомых степных лесничеств и способ борьбы с ними. – СПб., 1893. – 147 с.

Шелюшко Л. А. Матеріали до лепідоптерофауни Київщини, *Bombyces* і *Sphinges* // Тр. зоол. музею, Т. 1. – К. : Вид. Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1941. – С. 1–101.

Щербаков В. В. Шкідники плодово-ягідних культур півдня України. – Запоріжжя : Запорізьке кн.-газ. вид-во. 1960. – 85 с.

Экологические основы природопользования // Н. П. Грицан, Н. В. Шпак, Г. Г. Шматков и др. / Под ред. Н. П. Грицан. – Днепропетровск : ИППЭ НАН Украины, 1998. – 409 с.

Ярошевский В. А. К сведениям о фауне чешуекрылых насекомых (*Lepidoptera*) Харькова и его окрестностей // Тр. о-ва испыт. прир. при Импер. Харьк. ун-те. – 1879 (1880). – Т. 13. – С. 69–88.

Alberty B., Soffner J. Zur Kenntnis der Lepidopteren-Fauna Süd- und Südostrusslands // Mitteilungen der Münchener Entomologischen Gesellschaft. – 1962. – S. 154–190.

Albrecht M., Nässig W. A. Eichelhäher und Kleiber als Fressfeinde von Imagines des Nagelflecks *Agria tau* (*Lepidoptera: Saturniidae, Agriinae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2006, Jahrgang 27, Heft 1–2. – S. 58.

Anikin V. V., Sachkov S. A., Zolotuhin, V. V. “Fauna lepidopterologica Volgo-Uralensis” 150 years later: changes and additions. Part 2. *Bombyces* and *Sphinges* (*Insecta, Lepidoptera*). 2000. – Atalanta 31 (1/2): 265–292.

Beeke M., Brosch U., Lampe R. E. J. Nässig W. A. Beobachtungen zur Biologie von *Agria tau* (Linnaeus, 1758) im Finland (*Lepidoptera: Saturniidae, Agriinae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2000, Jahrgang 21, Heft 1. – S. 11–18.

Bělin V. Noční motýli České a Slovenské republiky. – Zlín: Nakladatelství Kabourek, 2003. – 260 p.

Beneš J. Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I, II / J. Beneš, M. Konvička, J. Dvořák, Z. Fric, Z. Havelda, A. Pavlíčko, V. Vrabc, Z. Weidenhoffer – Praha: SOM, 2002. – 857 p.

Bergmann A. Die Grossschmetterlinge Mitteldeutschlands. Band 3. Spinner und Schwärmer. Verbreitung, Formen und Lebensweisen – Jena: Urania, 1953. – 603 S.

Blab J., Kudrna O. Hilfsprogram für Schmetterlinge. Ökologie und Schutz von Tagfalter und Widderchen // Naturschutz aktuell. – 1982. – Bd. 6. – S. 1-135.

Bramson K. L. Die Tagfalter (*Rhopalocera*) Europa's und des Caucasus. Analytisch bearbeitet. – Kiew: Selbstverlag, 1890. – 149 S.

Bolz R., Tannert R. *Eilema caniola* (Hübner, [1808]) (Weissgraues Flechtenbärchen) in Nordbayern: Umstände, mögliche Ursachen und Bedeutung für die Landesfauna dieses Erstfundes (*Lepidoptera, Arctiidae, Lithosiinae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2009, Jahrgang 30, Heft 1-2. – S. 19-21.

Böber R. Ueber einige entomologische Merkwürdigkeiten von Taurien // Magazine des Thierreichs, 1793. – 1: 135-140.

Butterflies of Europe. Vol. 8 Aspects of the Conservation of Butterflies in Europe. / ed. O. Kudrna. – Wiesbaden: AULA-Verlag, 1986. – 325 p.

Carter D. J., Hargreaves B. Caterpillars of butterflies and moths in Britain and Europe. – London: COLLINS, 1986 – 296 p.

Carter D. J., Hargreaves B. Raupen und Schmetterlinge Europas und ihre Futterpflanzen. – Gamburg-Berlin, 1987. – 292 S.

Czernay A. Verzeichniss der Lepidopteren des Charkowschen, Poltawschen und Ekaterinoslawschen Gouvernements // Bull. Soc. Natur. Moscou. – 1854. – Vol. 27. – S. 212-225.

Daniel F., Witt T. Beiträge zur Lepidopterenfauna Marokkos – Bombyces et Sphinges. – Z. Arb.-Gem. öst. Ent., 1974. – B. 26, N 1 – S. 15.

Danner F., Eitschberger U., Surholt B. Die Schwammer der westlichen Palaearktic. Bausteine zu einer Revision (*Lepidoptera; Sphingidae*). Textband // Herbiopoliana. Buchreihe zur Lepidopterologie, Bd. 4/1. – Marktleuthen, 1998. – 368 S.

Danner F., Eitschberger U., Surholt B. Die Schwammer der westlichen Palaearktic. Bausteine zu einer Revision (*Lepidoptera; Sphingidae*). Tafelband // Herbiopoliana. Buchreihe zur Lepidopterologie, Bd. 4/2. – Marktleuthen, 1998. – 720 S.

Dennis R. L. H. The ecology of butterflies in Britain. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 265 p.

Dolinskaya I. V., Pljushch I. G. Surface structure of the eggshell of some Vapourer moths (*Lepidoptera, Lymantriidae*) // Lambillionea, 1999, XCIX, № 4. – P. 489-502.

Dolinskaya I. V., Pljushch I. G. External morphology of the eggs of some Lappet Moths (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) // Вестник зоологии, 2000, № 3. – С. 49-60.

Dolinskaya I. V., Pljushch I. G. Review of the main morphological characters of the palaearctic notodontid larvae (*Lepidoptera, Notodontidae*) // Lambillionea, 2003, C III, № 4. – P. 607-624.

Dubatolov V. V. Tiger-moths (*Lepidoptera, Arctiidae: Arctiinae*) of the former USSR: the distribution throughout countries and regions // Actias. Russian J. Sci. Lepidopterology. – 1994, Vol. 1, N 1. – P. 11-17.

Dubatolov V. V., Zolotuhin V. V. A list of the *Lasiocampidae* from the territory of the former USSR (*Insecta, Lepidoptera*) // Atalanta, Marktleuthen 23, № 3/4, 1992. – P. 531-548.

Dubatolov V. V., Tshistjakov Y. A., Viidalepp J. A list of the *Lithosiinae* of the territory of the former USSR (*Lepidoptera, Arctiidae*) // Atalanta, 1993, Vol. 24, № 1-2. – P. 165-175.

- Ebert G. Saturniidae* / in Ebert G. (Hrsg.): Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 4. – Stuttgart: Ulmer, 1994. – S. 104-117.
- Ebert G.* Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Bd. 5. Nachtfalter III. /ed. G. Ebert. – Stuttgart: Ulmer, 1997. – 569 S.
- Eckstein K.* Die Schmetterlinge. Das Naturreich / Hrsg. von B. Schmid. – Wiesbaden: Pestalozzi Verlag-Anstalt, 1922. – 263 S.
- Emmet A. M.* The moth and butterflies of Great Britain and Ireland. – London, 1991. – Vol. 7, Pt. 2. – 400 p.
- Eversmann, E.* Fauna Lepidopterologica Volgo-Uralensis. – Casani Typis Universitatis. 1844 – 633 p.
- Fajčík J., Slamka F.* Motýle strednej Európy. Sväzok 1. Určovanie, rozšírenie, stanovište, bionómia. – Bratislava, 1996. – 113 p.
- Falkenhahn H. J.* Ein gemeinsames Larvalhabitat von *Aricia agestis* ([D. & S.], 1775) und *Eilema lurideola* (Zincken, 1817) im Dill-Westerwald mit Beobachtungen zur Ökologie (*Lepidoptera: Lycaenidae, Arctiidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2002, Jahrgang 23, Heft 1-2. – S. 81-82.
- Forster W., Wohlfahrt T. A.* Die Schmetterlinge Mitteleuropas. Band 3. Spinner und Schwärmer – Stuttgart (Franckh), 1956. – 239 S.
- Freina J.* Beitrag zur systematischen Erfassung der Bombyces- und Sphinges-Fauna Kleinasiens. Neue Kenntnisse über Artenspektrum, Systematik und Nomenklatur sowie Beschreibungen neuer Taxa (*Lepidoptera*). – Mitt. münch. ent. Ges. – 1982. – Band 72, N 57. – S. 127.
- Freina J., Witt T. J.* Die Bombyces und Sphinges der Westpaläarktis. Band I-II. – München: Forschung & Wissenschaft Verlag GmbH, 1987. – 708 S.
- Füldner K.* Anmerkungen zur Biologie und zum Verhalten des Nagelflecks *Agria tau* (Linnaeus, 1758) (*Lepidoptera: Saturniidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2000, Jahrgang 20, Heft 3-4, inklusive Supplement 18. – S. 311-319.
- Füldner K., Damm M.* Die Makrolepidopterenfauna der Zitterpappel (*Populus tremula* L.) in Waldmantelgesellschaften in Südniedersachsen (*Lepidoptera*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2002, Jahrgang 23, Heft 1-2. – S. 89-96.
- Gaede M.* Schmetterlinge oder Lepidoptera. II: Nachtfalter (*Heterocera*): *Macrolepidoptera* / Die Tierwelt Deutschlands und der angrenzenden Meeresteile. Teil 14 / Hrsg. von F. Dahl. – Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1929. – 333 S.
- Grünberg K.* 7 Familie: *Lasiocampidae* in Seitz A. (Hrsg.) (1909-1913) Die Gross-Schmetterlinge der Erde. Eine systematische Bearbeitung der bis jetztbekannten Gross-Schmetterlinge, Band 2 Die paläarktischen Spinner und Schwärmer. – Stuttgart: A. Kernen, 1909-1913. – S. 147-180.
- Hering M.* Die Schmetterlinge nach ihren Arten dargestellt / Die Tierwelt Mitteleuropas / Hrsg. von P. Brohmer, P. Ehrmann, G. Ulmer. – Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer, 1932. – 546 S.
- Hulme P. D.* *Saturnia pavonia* (L.) on *Potentilla palustris* (L.) Scop. – Entomol. Res. J., 1981, Var. 93. – S. 153.
- Karsholt O., Razowski J.* The *Lepidoptera* of Europe. A distributional Check-list. – Stenstrup: Apollo Books, 1996. – 380 p.
- Koch W.* Wir bestimmen Schmetterlinge. – Leipzig: Neuman Verlag, 1988. – 792 p.
- Laštůvka Z.* Seznam motýlů a Slovenské republiky. – Brno: Konvoj, 1998. – 118 p.
- Leraut P.* Papillons de nuit d'Europe. Volume 1. Bombyx, Sphinx, Écailles. – Verrères le Buisson: N.A.P. Editions, 2006 – 387 p.

Lewandowski S., Fischer H. Revision der Artengruppen von *L. trifolii* und *L. serrile* der Gattung *Lasiocampa* von Paula Schrank, 1802 (*Lepidoptera: Lasiocampidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2005, Jahrgang 26, Heft 4. – S. 183-196.

Macek J. Motýli a housenky střední Evropy. Vol. 1. Noční motýli / J. Macek, et al. – Praha: Academia, 2007. – 376 S.

Murzin V. The tiger moths of the former Soviet union (*Insecta: Lepidoptera: Arctiidae*) – Sofia-Moscow, 2003. – 243 p.

Nardelli U., Giandolfo B. Biologische und ethologische Angaben über eine der am wenigsten bekannten Lymantriiden von Sizilien: *Orgyia dubia arcerii* Ragusa, 1923 (*Lepidoptera: Lymantriidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2000, Jahrgang 21, Heft 2. – S. 123-128.

Nässig W. A. *Thaumetopoea processionea* (Linnaeus, 1758) in weiterer Ausbreitung in Südhessen: jetzt auch im Kreis Offenbach am Main (*Lepidoptera: Notodontidae, Thaumetopoeinae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2000, Jahrgang 21, Heft 3. – S. 185.

Nesina M. V. Statistical analysis of the phenological communities // Proceedings of International Meeting „Ecology and Statistical Methods”. Niort., 1994. – P. 34-36.

Novák I., Severa F. Motýli. – Praha: Aventinum, 2002. – 367 p.

Obraztsov N. S. Die palaearktischen *Amata*-Arten (*Lepidoptera, Ctenuchidae*) // Veröffentlichungen der Zoologischen Staatssammlung München. – München, Band 10, 1966. – S. 1-383.

Pittaway A. R. An annotated checklist of the Western Palearctic *Sphingidae* (*Lepidoptera*) // Ent. Gaz. 1983. – Vol. 34, N 2. – P. 67-85.

Pittaway A. R. The Hawkmoths of the Western Palearctic. – London: Colchester, 1993. – 240 p.

Pljushch I. G., Dolinskaya I. V. Eggshell fine structure of the some species of *Lithosiinae* (*Arctiidae*) of Far East Russia // Nota lepid., 2000, Vol. 23, № 1. – P. 50-63.

Pljushch I. G., Dolinskaya I. V. External morphology of the eggs of some Tiger-moths (*Lepidoptera, Arctiidae*) // Lambillionea, 2000, C, № 1. – P. 33-41.

Pljushch I. G., Dolinskaya I. V. The features of chorionic surface structures of the some species of *Saturniidae, Brahmaeidae* and *Sphingidae* of the Far East Russia (*Lepidoptera, Bombycoidea*) // Lambillionea, 2001, C I, № 1. – P. 11-22.

Porter K. On foodplants of *Saturnia pavonia* L. – Entomol. Res. J., 1980, Var. 92. – P. 175.

Raineri V., Zangheri S., Zilli A. *Lepidoptera Thyridoidea, Lasiocampoidea, Bombycoidea*. / Minelli A., Ruffo S., La Posta S. (eds.). Checklist delle specie della fauna italiana, Calderini. – Bologna, 1995. – Vol.88, N 1. – P. 6.

Read R. W. J. *Saturnia pavonia* (L.) in association with *Potentilla palustris* (L.) Scop. in west Cumbria – Entomol. Res. J., 1983, Var. 95. – S. 117.

Reinhardt R., Thust R. Zur Entwicklung der Tagfalterfauna 1981-1990 in den ost-deutschen Ländern mit einer Bibliographie der Tagfalterliteratur 1949-1990 (*Lepidoptera, Diurna*). // Neue Entomologische Nachrichten, 1993. – Bd. 43, – S. 1-285.

Riotte J. C. E. Die Gattung *Teia* Walker (*Lepidoptera: Lymantriidae*). – Ent. Z., 1982. – Vol. 92, N 11. – P. 15.

Rougeot P. C., Viette P. Die Nachtfalter Europas und Nordafrikas. Teil 1. Schwärmer und Spinner (*Bombycoidea, Notodontoidea, Sphingidae, Ctenuchidae*). – Keltern: Bauer, 1983 – 281 S.

Sauer F. Die schönsten Raupen nach Farbfotos erkannt. – Karlsfeld: Fauna-Verl., 1992. – 300 S.

- Sauer F. Heimische Nachtfalter nach Farbfotos erkannt. – Karlsfeld: Fauna-Verl., 1993. – 300 S.
- Sbordoni V. Notizie su *Laelia coenosa* Hüb. e rinvenimento della specie in Italia // Bol. Soc. Entom. It., 1965. – Vol. 95, N 82. – P. 86.
- Schintlmeister A. Zum Status einiger fernöstlicher Taxa Notodontiden–Studien I. // Zeitschrift der Arbeitsgemeins. österreichischen Entomol., 1984. – B. 35, N 106. – S. 112.
- Schintlmeister A. Notes on some asiatic *Furcula* Lamarck, 1816 (*Lepidoptera, Notodontidae*) // Entomofauna. Zeitschr. für entomol., 1998 – Bd. 19, Heft 5. – S. 77-108.
- Schintlmeister A. Die Gattung *Stauropus* Germar 1812 (*Lepidoptera: Notodontidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2003, Jahrgang 24, Heft 3. – S. 97-118.
- Schintlmeister A. Palaearctic Macrolepidoptera. Volume 1. *Notodontidae*. – Stenstrup: Apollo Books, 2008. – 482 p.
- Schmitt T. Anmerkungen zur Biologie von *Saturnia pavonia* (Linnaeus, 1761) im südwestlichen Hunsrück (*Lepidoptera: Saturniidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2000, Jahrgang 21, Heft 3. – S. 173-176.
- Seitz A. Die Gross-Schmetterlinge der Erde. Eine systematische Bearbeitung der bis jetztbekannten Gross-Schmetterlinge, Band 2. Die palaearktischen Spinner und Schwärmer. – Stuttgart: A. Kernen, 1909-1913. – 479 S.
- Settele J., Feldmann R., Reinhardt R. Die Tagfalter Deutschland. – Stuttgart: Verlag Eugen Ulman, 1999. – 256 p.
- Skell J. Biologische Beobachtungen und Zucht von *Lasiocampa quercus* L. // Entomologische Nachrichtung, 1975, Band 19, N. 9. – S. 133-137.
- Spuler A. Die Raupen der Schmetterlinge Europas. – Stuttgart, 1904. – 318 p.
- Tarmann G. M. Book review: Lafranchis T. 2004. Butterflies of Europe. New Field Guide and Key. – DIATHEO, Paris. 351 pp. – Nota lepidopterologica. – 2009. – Vol. 32. – № 1. – P. 11-12.
- Thiele V., Thiele M. Zum Verhalten von Eichenspinnerraupe (*Lasiocampa quercus* L.) im Teufelsmoor bei Sanitz (Mecklenburg-Vorpommern) (*Lepidoptera: Lasiocampidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2002, Jahrgang 23, Heft 1-2. – S. 71-76.
- Zolotuhin V. V. An annotated checklist of the *Lasiocampidae* of Kazakhstan and Middle Asia (*Lepidoptera*). // Atalanta (Markt-leuthen/Wurzburg). 1995. Voll. 26(1/2): 273-290.
- Zolotuhin V. V. Further synonymic notes in the *Lasiocampidae* with the description of a new *Euthrix*-species (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) // Entomofauna. – 1998, Vol. 19, N 4. – P. 53-74.
- Zolotuhin V. V. An annotated distributional check-list of the genus *Trichiura* Stephens, 1828 with discription of six new taxa, especially from Asia Minor (*Lepidoptera: Lasiocampidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2007, Jahrgang 28, Supplement 19. – S. 37-48
- Weiss M. Zwei Generationen nord spanischer *Euthrix potatoria* (Linnaeus, 1758) unter Bedingungen einer Zimmerzucht (*Lepidoptera, Lasiocampidae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2007, Jahrgang 28, Heft 1-2. – S. 85-87.
- Weyh R. W. Erste Beobachtungen des Weissgrauen Flechtenbärchens (*Eilema caniola* (Hübner, 1808)) im hessischen Rhein-Mein-Gebit und der nördlichen Oberrheinebene (*Lepidoptera, Arctiidae, Lithosiinae*) // Nachrichten des Entomologischen Vereins Apollo, 2009, Jahrgang 30, Heft 1-2. – S. 23-27.
- Wolff M., Krauß A. Die forstlichen Lepidopteren. – Jena: Verlag Gustav Fischer, 1922. – 337.
- <http://www.golovderzhkarantin.kiev.ua>
<http://www.redlist.org>

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ МЕТЕЛИКІВ

Американський білий метелик – 192

Березові шовкопряди – 65

Бомбікоїдні лускокрилі – 65

Бражник березковий – 81

Бражник бузковий – 82

Бражник дубовий – 87

Бражник жимолостевий – 101

Бражник ліворнський – 96

Бражник липовий – 86

Бражник малий винний – 98

Бражник мертва голова – 79

Бражник молочайний – 94

Бражник обліпиховий – 92

Бражник олеандровий – 89

Бражник очкастий – 85

Бражник підмаренниковий – 95

Бражник середній винний – 97

Бражник скабіозовий – 100

Бражник сосновий – 83

Бражник тополевий – 88

Бражники – 79

Ведмедиці – 171

Ведмедиця бура – 198

Ведмедиця буро-жовта – 177

Ведмедиця велика – 183

Ведмедиця Геба – 182

Ведмедиця Гера – 172

Ведмедиця жовта – 197

Ведмедиця Кая – 178

Ведмедиця крапчаста – 194

Ведмедиця кривава – 173

Ведмедиця кропивна – 196

Ведмедиця лучна – 186

Ведмедиця плямиста – 184

Ведмедиця пурпурова – 188

Ведмедиця сільська – 180

Ведмедиця сітчаста – 175

Ведмедиця смугаста – 174

Ведмедиця чорна – 199

Вилохвіст буковий – 146

Гарпія березова – 131

Гарпія біла – 137

Гарпія велика – 136

Гарпія вербова – 128

Гарпія тополева – 130

Глуфізія крената – 127

Дрімонія додоная – 112

Дрімонія рудовуса – 114

Жовтогуз – 163

Золотогуз – 161

Зубниці – 102

Зубниця Березова – 118

Зубниця вільхова – 109

Зубниця горбата – 122

Зубниця гостроголова – 119

Зубниця двокольорова – 120

Зубниця дубова – 142

Зубниця зигзаг – 111

Зубниця-кармелітка – 125

Зубниця кленова – 124

Зубниця Мільгаузера – 145

Зубниця осикова – 116

Зубниця перистовуса – 126

Зубниця світло-сіра – 110

Зубниця сіра – 108

Зубниця срібляста – 144

Китичник малий – 106

Китичник тополевий – 107

Коконопряд верболистий – 61

Коконопряд глодовий – 43

Коконопряд дубовий – 55

Коконопряд дуболистий – 58

Коконопряд кільчастий – 46

Коконопряд коношиновий – 54

Коконопряд малиновий – 56

Коконопряд молочайний – 48

Коконопряд осиковолистий – 60

Коконопряд пирійний – 49

Коконопряд пухнастий – 50
 Коконопряд сливовий – 64
 Коконопряд сосновий – 62
 Коконопряд тополевий – 45
 Коконопряд тополеволистий – 59
 Коконопряд трав'яний – 57
 Крушинниця

Липайниці – 200
 Липайниця блідо лоба – 215
 Липайниця жовтувата – 212
 Липайниця золотиста – 216
 Липайниця молеподібна димчаста – 218
 Липайниця молеподібна жовта – 217
 Липайниця несправжньотополева – 214
 Липайниця плоска – 209
 Липайниця рожева – 201
 Липайниця свинцево-сіра – 211
 Липайниця сірвата – 210
 Липайниця тополева – 208
 Липайниця червоношия – 205
 Липайниця чотирьохплямиста – 206
 Лунка срібляста – 139

Монашка – 167

Недопарка – 169
 Непарний шовкопряд – 169
 Несправжня строкарка крапчаста – 222
 Несправжня строкарка липайникова – 221
 Несправжня строкарка нігрікорніс – 219
 Несправжня строкарка фегея – 220
 Ногохвіст ільмовий – 138

Осінні шовкопряди – 75

Павиноочка руда – 67
 Павиноочки – 67
 Пелозія жовта – 204
 Пелозія сіра – 203

Сатурнія грушева – 69
 Сатурнія мала – 71
 Сатурнія середня – 73
 Совкоподібні лускокрилі – 102

Хвилівки – 148
 Хвилівка антична – 153
 Хвилівка вербова – 165
 Хвилівка вересова – 157
 Хвилівка ель-чорне – 164
 Хвилівка очеретяна – 152
 Хвилівка плямиста – 155
 Хвилівка сумнівна – 158
 Хвостатка дубова
 Хвостатка сливова
 Хвостатка тернова
 Хвостатка w-біле
 Хвостатки

Червонохвіст – 150

Шовкопряд березовий – 65
 Шовкопряд кульбабовий – 77
 Шовкопряд похідний дубовий – 102
 Шовкопряд салатний – 75
 Шовкопряди похідні – 102

Язикан звичайний – 99

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК РОСІЙСЬКИХ НАЗВ МЕТЕЛИКІВ

Американская белая бабочка – 192

Большой ночной павлиний глаз – 69

Бражник бирючинный – 82

Бражник выюнковый – 81

Бражник глазчатый – 85

Бражник дубовый – 87

Бражник жимолостевый – 101

Бражник ливорнский – 96

Бражник липовый – 86

Бражник малый винный – 98

Бражник мертвая голова – 79

Бражник молочайный – 94

Бражник облепиховый – 92

Бражник олеандровый – 89

Бражник подмаренниковый – 95

Бражник Прозерпина – 91

Бражник сиреневый – 82

Бражник сосновый – 83

Бражник средний винный – 97

Бражник тополевый – 88

Бражник шмелевидный – 101

Бражники – 79

Вилохвост березовый – 131

Вилохвост буковый – 146

Вилохвост ивовый – 128, 136

Вилохвост тополевый – 130

Волнянка ивовая – 165

Волнянка тростниковая – 152

Волнянка эль-черное – 164

Гарпия белая – 137

Гарпия большая – 136

Дримония додоная – 112

Дримония рыжеусая – 114

Желтогузка – 163

Златогузка – 161

Кистехвост античный – 153

Кистехвост вересковый – 157

Кистехвост пятнистый – 155

Кистехвост сомнительный – 158

Кисточница малая – 106

Кисточница медлительная – 106

Кисточница отшельница – 105

Кисточница тополевая – 107

Кисточница хвостатая – 104

Коконопряд боярышниковый – 43

Коконопряд выямчатокрылый серый – 61

Коконопряд дубовый – 55

Коконопряд дуболистный – 58

Коконопряд клеверный – 54

Коконопряд кольчатый – 46

Коконопряд малиновый – 56

Коконопряд молочайный – 48

Коконопряд осиноволистный – 60

Коконопряд пушистый – 50

Коконопряд пырейный – 49

Коконопряд сливовый – 64

Коконопряд сосновый – 62

Коконопряд тополеволистный – 59

Коконопряд тополевый – 45

Коконопряд травяной – 57

Кольчатый шелкопряд – 46

Краснохвост – 150

Лжепестрянка лишайниковая – 221

Лжепестрянка нигрикорнис – 219

Лжепестрянка точечная – 222

Лжепестрянка фегея – 220

Лишайница бледнолобая – 215

Лишайница желтоватая – 212, 216
 Лишайница земляная – 213
 Лишайница золотистая – 216
 Лишайница красивая – 202
 Лишайница красношейная – 205
 Лишайница молеподобная желтая – 217
 Лишайница молеподобная дымчатая – 218
 Лишайница печеночница – 200
 Лишайница плоская – 209
 Лишайница псевдотопольная – 214
 Лишайница розовая – 201
 Лишайница свинцово-серая – 211
 Лишайница сероватая – 210
 Лишайница топольная – 208
 Лишайница четырехточечная – 206
 Лунка серебристая – 139

Малый ночной павлиний глаз – 71
 Медведица большая – 183
 Медведица бурая – 198
 Медведица буро-желтая – 177
 Медведица Геба – 182
 Медведица Гера – 172
 Медведица госпожа – 171
 Медведица желтая – 197
 Медведица Кая – 178
 Медведица крапивная – 196
 Медведица крапчатая – 194
 Медведица крестовниковая – 173
 Медведица кровавая – 173
 Медведица луговая – 186
 медведица мятная – 194
 Медведица нищенка – 190
 Медведица подорожниковая – 176
 Медведица полосатая белая – 175
 Медведица полосатая желтая – 174
 Медведица пурпурная – 188
 Медведица пятнистая – 184
 Медведица сельская – 180
 Медведица хозяйка – 183
 Медведица цезарская – 199
 Медведица черная – 199
 Монашенка – 167

Ногохвост ильмовый – 138

Павлиноглазка грушевая – 69
 Павлиноглазка малая – 71
 Павлиноглазка рыжая – 67
 Павлиноглазка терновая – 73
 Пелозия желтая – 204
 Пелозия серая – 203
 Прозерпина – 91

Сатурния-аглия – 67

Хохлатка березовая – 118
 Хохлатка горбатая – 122
 Хохлатка двухцветная – 120
 Хохлатка дубовая – 142
 Хохлатка зигзаг – 111
 Хохлатка-кармелитка – 125
 Хохлатка кленовая – 124
 Хохлатка липовая – 122
 Хохлатка Мильгаузера – 145
 Хохлатка ольховая – 109
 Хохлатка осиновая – 116
 Хохлатка остроголовая – 119
 Хохлатка перистоусая – 126
 Хохлатка светло-бурая – 108
 Хохлатка светло-серая – 110
 Хохлатка серая – 108
 Хохлатка серебристая – 144
 Хохлатка темно-серая волнистая – 127
 Хохлатка Феба – 110

Шелкопряд березовый – 65
 Шелкопряд одуванчиковый – 77
 Шелкопряд непарный – 169
 Шелкопряд походный дубовый – 102
 Шелкопряд салатный – 75
 Шелкопряд сосновый – 62
 Шерстолапка летняя – 148
 Шерстолапка садовая – 150
 Шерстолапка стыдливая – 150
 Шмелевидка скабиозовая – 100

Языкян обыкновенный – 99

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ МЕТЕЛИКІВ

- Acherontia* – 15, 78
Acherontia atropos – 15, 38, 40, 79, 80, 224, 225, 234, 243, 245
Aglia – 15, 67
Aglia tau – 15, 26, 40, 67, 225, 228, 234, 243, 247
Aglinae – 15, 67
Agrius – 15, 81
Agrius convolvuli – 15, 40, 81, 225, 234
Arctia – 18, 22, 178
Arctia caja – 18, 38, 178, 227, 240
Arctiidae – 3, 18, 22, 23, 26, 32, 33, 39, 171, 227, 237
Arctiinae – 18, 171, 238
Arctornis – 17, 164
Arctornis l-nigrum – 17, 39, 164, 227, 229
Atolmis – 19, 205
Atolmis rubricollis – 19, 39, 205, 227
- Bombicoidea** – 3, 15, 32, 65
- Callimorpha* – 18, 171
Callimorpha dominula – 18, 37, 171, 227, 243
Calliteara – 17, 150
Calliteara abietis – 33
Calliteara pudibunda – 17, 150, 227
Cerura – 17, 136
Cerura erminea – 17, 137, 226
Cerura vimula – 17, 136, 226
Chelis – 18, 184
Chelis maculosa – 18, 37, 40, 41, 184, 224, 227, 247
Choerocampa – 16, 98
Choerocampa porcellus – 16, 98, 226
Clostera – 16, 104
Clostera anachoreta – 16, 105, 226
Clostera anastomosis – 16, 41, 107, 226
Clostera curtula – 16, 39, 104, 226
Clostera pigra – 16, 39, 106, 226
Coscinia – 18, 175
Coscinia cribraria – 18, 175, 227
Cosmotriche lobulina – 33
- Cybosia* – 19, 202
Cybosia mesomella – 19, 202, 227, 235
- Daphnis* – 15, 89
Daphnis nerii – 15, 89, 90, 225, 243
Deilephila – 16, 97
Deilephila elpenor – 16, 39, 97, 226
Dendrolimus – 15, 21, 62
Dendrolimus pini – 15, 37, 62, 225, 228, 234
Diacrisia – 18, 186
Diacrisia sannio – 18, 40, 186, 227
Diaphora – 18, 190
Diaphora mendica – 18, 38, 190, 191, 227
Dicallomera – 17, 148
Dicallomera fascelina – 17, 39, 148, 149, 227
Dicramura – 17, 138
Dicranura ulmi – 17, 37, 39, 138, 226, 229
Drymonia – 16, 112
Drymonia dodonaea – 16, 38, 39, 112, 226
Drymonia querna – 16, 113, 226
Drymonia oblitterata – 33
Drymonia ruficornis – 16, 114, 226
Drymonia velitaris – 16, 32, 40, 115, 226, 247
Dysauxes – 19, 221
Dysauxes ancilla – 19, 39, 221, 228
Dysauxes punctata – 19, 39, 222, 228
- Eilema* – 19, 208
Eilema complanum – 19, 37, 208, 227, 238
Eilema deplanum – 19, 209, 227, 238
Eilema griseolum – 19, 210, 227, 238
Eilema lurideolum – 19, 211, 227, 238
Eilema lutarellum – 19, 212, 227, 238
Eilema palliatellum – 19, 213, 227
Eilema pseudocomplanum – 19, 214, 224, 227, 248
Eilema pygmaeolum – 19, 215, 227
Eilema sororculum – 19, 216, 227, 229, 238
Eligmodonta – 16, 111
Eligmodonta ziczac – 16, 39, 111, 226
Endromididae – 3, 15, 21, 33, 65, 225, 243

- Endromidinae* – 15, 65
Endromis – 15, 21, 65
Endromis versicolora – 15, 40, 41, 65, 225, 231, 235, 243
Epatolmis – 18, 199
Epatolmis caesarea – 18, 31, 199, 227
Epicalia – 18, 180
Epicalia villica – 18, 40, 180, 227
Eriogaster – 14, 50
Eriogaster catax – 33
Eriogaster lanestris – 14, 38, 41, 50, 225, 231, 238
Eriogaster neogena – 14, 40, 52, 53, 225, 228, 248
Eriogaster rimicola – 33
Eucharia – 18, 182
Eucharia festiva – 18, 38, 182, 227
Eudia – 15, 21, 71
Eudia pavonia – 15, 40, 71, 225, 228, 234, 243, 245
Eudia spini – 15, 30, 38, 40, 73, 225, 228, 234, 243
Euplagia – 18, 172
Euplagia quadripunctaria – 18, 37, 172, 227, 229, 243, 245
Euproctis – 17, 161
Euproctis chrysorrhoea – 17, 31, 38, 161, 227, 239, 240
Euproctis similes – 17, 38, 163, 227, 228
Euthrix – 14, 57
Euthrix potatoria – 14, 25, 39, 57, 225
- Furcula* – 17, 128
Furcula aeruginosa – 17, 40, 41, 134, 135, 226
Furcula bicuspis – 17, 131, 135, 226
Furcula bifida – 17, 38, 39, 130, 135, 226
Furcula furcula – 17, 128, 226
Furcula interrupta – 17, 32, 40, 133, 135, 226
- Gastropacha* – 14, 21, 58
Gastropacha quercifolia – 14, 39, 58, 225, 247
Gastropacha populifolia – 14, 39, 40, 58, 225, 247
Gluphisia – 17, 127
Gluphisia crenata – 17, 127, 226
Gynaephora selenitica – 33
- Harpyia* – 17, 145
Harpyia milhauseri – 17, 37, 145, 226, 247
Hemaris – 16, 100
Hemaris croatica – 33
Hemaris fuciformis – 16, 101, 226, 235
Hemaris tityus – 16, 100, 226, 243, 246
- Heterocampinae* – 17, 144
Hiphoraia – 18, 177
Hiphoraia calica – 18, 38, 177, 227, 229
Hyles – 16, 22, 92
Hyles euphorbiae – 16, 38, 40, 94, 225
Hyles galii – 16, 39, 95, 225
Hyles hyppophaes – 16, 92, 225, 242, 243, 245
Hyles livornica – 16, 96, 224, 225, 245
Hyloicus – 15, 83
Hyloicus pinastri – 15, 38, 83, 225, 228
Hyphantria – 18, 192
Hyphantria cunea – 18, 38, 192, 227, 238, 240
- Laelia* – 17, 152
Laelia coenosa – 17, 40, 152, 224, 227, 246
Laothoe – 15, 88
Laothoe populi – 15, 37, 88, 225
Lasiocampidae – 3, 14, 20, 21, 23, 26, 29, 33, 43, 225, 236, 243
Lasiocampoidea – 3, 14, 43
Lasiocampinae – 14, 50
Lasiocampa – 14, 54
Lasiocampa quercus – 14, 38, 54, 225
Lasiocampa trifolii – 14, 38, 54, 225
LEMONIIDAE – 3, 15, 21, 33, 75, 225
Lemonia – 15, 21, 75
Lemonia dumii – 15, 24, 38, 41, 75, 225, 228
Lemonia taraxaci – 15, 41, 77, 225, 228, 243, 247
Leucodonta – 16, 120
Leucodonta bicoloria – 16, 120, 226
Leucoma – 17, 22, 165
Leucoma salicis – 17, 38, 39, 165, 227, 229, 239
Lithosia – 19, 206
Lithosia quadra – 19, 39, 206, 227, 235
Lithosiinae – 18, 200
Lymantria – 18, 167
Lymantria dispar – 18, 38, 169, 227, 239, 240
Lymantria monacha – 18, 24, 39, 167, 227
Lymantriidae – 3, 17, 20, 22, 23, 26, 29, 33, 148, 227, 236
Lymantriinae – 17, 164
- Macroglossinae* – 15, 89
Macroglossum – 16, 99
Macroglossum stellatarum – 16, 99, 226, 230
Macrothylacia – 14, 56
Macrothylacia rubi – 14, 39, 56, 225
Malacosominae – 14, 46
Malacosoma – 14, 46

- Malacosoma neustrium* – 14, 46, 48, 225, 238, 240
Malacosoma castrensis – 14, 38, 48, 224, 225
Malacosoma franconicum – 14, 38, 49, 224, 225, 248
Marumba – 15, 87
Marumba quercus – 15, 31, 38, 87, 225, 229, 243, 247
Micrarctini – 184
Miltochrista – 19, 201
Miltochrista miniata – 19, 39, 201, 227
Mimas – 15, 86
Mimas tiliae – 15, 38, 39, 86, 225
- Noctuoidea* – 3, 16, 32, 102
Notodonta – 16, 21, 108
Notodonta dromedarius – 16, 39, 109, 226
Notodonta torva – 16, 108, 226, 246
Notodonta tritophus – 16, 110, 226
Notodontidae – 3, 16, 21, 29, 33, 102, 226, 236
Notodontinae – 16, 108
- Odonestis* – 15, 64
Odonestis pruni – 15, 39, 64, 225
Odontosia – 16, 125
Odontosia carmelita – 16, 38, 125, 226, 228
Orgyia – 17, 153
Orgyia antiqua – 17, 25, 38, 153, 160, 227, 239
Orgyinae – 17, 148
- Parasemia* – 18, 176
Parasemia plantaginis – 18, 38, 39, 41, 176, 227
Pelosia – 19, 203
Pelosia muscerda – 19, 39, 203, 227, 238
Pelosia obtusa – 19, 204, 227, 235, 238
Penthopthera morio – 33
Pericallia – 18, 183
Pericallia matronula – 18, 39, 183, 227, 243, 245
Peridea – 17, 142
Peridea anceps – 17, 37, 142, 246
Phalera – 17, 139
Phalera bucephala – 17, 139, 226, 239, 240
Phalera bucephaloides – 17, 32, 40, 141, 226, 228
Phalerinae – 17, 139
Pheosia – 16, 116
Pheosia gnoma – 16, 118, 226, 246
Pheosia tremula – 16, 116, 226
- Phragmatobia* – 18, 198
Phragmatobia fuliginosa – 18, 198, 227
Phyllodesma – 15, 60
Phyllodesma tremulifolium – 15, 38, 60, 225
Phyllodesma ilicifolium – 15, 61, 225, 243
Pinarinae – 14, 57
Poecilocampinae – 14, 43
Poecilocampa – 14, 45
Poecilocampa populi – 14, 24, 39, 45, 225, 229, 231
Proserpinus – 15, 91
Proserpinus proserpina – 15, 38, 91, 225, 242, 243, 245
Pterostoma – 16, 119
Pterostoma palpina – 16, 24, 119
Ptilodon – 16, 122
Ptilodon capucina – 16, 122, 226
Ptilodon cucullina – 16, 37, 124, 226
Ptilophora – 16, 126
Ptilophora plumigera – 17, 39, 126, 226, 231
Pygaerinae – 16, 104
- Rhyparia* – 18, 88
Rhyparia purpurata – 18, 188, 227
- Saturniidae* – 3, 15, 20, 21, 23, 26, 29, 33, 67, 225, 243
Saturniinae – 15, 69
Saturnia – 15, 21, 69
Saturnia pyri – 15, 25, 38, 69, 225, 234, 243, 245
Setina – 19, 217
Setina irrorella – 19, 217, 227, 238
Setina roscida – 19, 37, 218, 228, 238
Smerinthinae – 15, 85
Smerinthus – 15, 85
Smerinthus ocellatus – 15, 38, 39, 85, 225
Spatalia – 17, 144
Spatalia argentina – 17, 144, 226
Sphingidae – 3, 15, 20, 22, 23, 26, 29, 33, 79, 225, 237, 243
Sphinginae – 15, 79
Sphingonaepiopsis gorgoniades – 33
Sphinx – 15, 22, 82
Sphinx ligustri – 15, 39, 82, 225
Spilarctia – 18, 197
Spilarctia lutea – 18, 197, 227
Spilosoma – 18, 22, 194
Spilosoma lubricipedum – 18, 194, 227
Spilosoma urticae – 18, 196, 227
Spiris – 18, 174
Spiris striata – 18, 38, 174, 227
Stauropus – 17, 146
Stauropus fagi – 17, 25, 146, 226

Syntomidae – 3, 19, 29, 32, 33, 219, 228

Syntomis – 19, 219

Syntomis nigricornis – 19, 219, 228

Syntomis phegea – 19, 220, 228

Teia – 17, 155

Teia antiquiodes – 17, 157, 160, 227

Teia dubia – 17, 31, 38, 41, 158, 160, 224,
227, 245, 248

Teia recens – 17, 23, 155, 160, 227

Thaumetopoea – 16, 102

Thaumetopoea processionea – 16, 37, 41,
102, 226, 228

Thaumetopoeidae – 16, 102, 226

Thumatha – 18, 200

Thumatha senex – 18, 39, 200, 227, 238

Trichiura – 14, 43

Trichiura crataegi – 14, 38, 41, 43, 225, 247

Tyria – 18, 173

Tyria jacobaea – 18, 37, 173, 227, 233, 238

ДОДАТКИ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНИХ УМОВ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	4
1.1. Географічне положення.....	4
1.2. Геологічна будова	5
1.3. Рельєф.....	6
1.4. Клімат	6
1.5. Гідрологія.....	8
1.6. Ґрунти	9
1.7. Рослинний покрив.....	10
1.8. Тваринне населення.....	11
2. СПИСОК ТАКСОНІВ ТА КОРОТКИЙ НАРИС ОСОБЛИВОСТЕЙ БУДОВИ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ.....	14
2.1. Список таксонів.....	14
2.2. Особливості будови.....	19
3. ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БІОРІЗНОМАНІТТЯ КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	28
3.1. Історія досліджень	28
3.2. Біорізноманіття	32
3.3. Зоогеографічний аналіз	33
3.4. Екологічні комплекси.....	38
3.5. Сучасний стан популяцій.....	40
4. КАДАСТРОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	42
4.1. <i>Lasiocampoidae</i> – Коконопрядоподібні лускокрилі.....	43
<i>Trichiura crataegi</i> (Linnaeus, 1758)	43
<i>Poecilocampa populi</i> (Linnaeus, 1758)	45
<i>Malacosoma neustrium</i> (Linnaeus, 1758)	46
<i>M. castrensis</i> (Linnaeus, 1758)	48
<i>M. franconicum</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	49
<i>Eriogaster lanestris</i> (Linnaeus, 1758).....	50
<i>E. neogena</i> (Fischer von Waldheim, 1824)	52
<i>Lasiocampa trifolii</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	55

<i>L. quercus</i> (Linnaeus, 1758).....	54
<i>Macrothylacia rubi</i> (Linnaeus, 1758).....	56
<i>Euthrix potatoria</i> (Linnaeus, 1758).....	57
<i>Gastropacha quercifolia</i> (Linnaeus, 1758).....	58
<i>G. populifolia</i> (Esper, 1784).....	59
<i>Phyllodesma tremulifolium</i> (Hübner, 1810).....	60
<i>P. ilicifolium</i> (Linnaeus, 1758).....	61
<i>Dendrolimus pini</i> (Linnaeus, 1758).....	63
<i>Odonestis pruni</i> (Linnaeus, 1758).....	64
4.2. <i>Bombicoidea</i> – Бомбікоїдні лускокрилі.....	65
4.2.1. <i>Endromididae</i> – Шовкопряди березові.....	65
<i>Endromis versicolora</i> (Linnaeus, 1758).....	65
4.2.2. <i>Saturniidae</i> – Павиноочки.....	67
<i>Aglia tau</i> (Linnaeus, 1758).....	67
<i>Saturnia pyri</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	69
<i>Eudia pavonia</i> (Linnaeus, 1758).....	71
<i>E. spini</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	73
4.2.3. <i>Lemoniidae</i> – Шовкопряди осінні.....	75
<i>Lemonia dumii</i> (Linnaeus, 1761).....	75
<i>L. taraxaci</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	77
4.2.4. <i>Sphingidae</i> – Бражники.....	79
<i>Acherontia atropos</i> (Linnaeus, 1758).....	79
<i>Agrius convolvuli</i> (Linnaeus, 1758).....	81
<i>Sphinx ligustri</i> Linnaeus, 1758.....	82
<i>Hyloicus pinastri</i> (Linnaeus, 1758).....	83
<i>Smerinthus ocellatus</i> (Linnaeus, 1758).....	85
<i>Mimas tiliae</i> (Linnaeus, 1758).....	86
<i>Marumba quercus</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	87
<i>Laothoe populi</i> (Linnaeus, 1758).....	88
<i>Daphnis nerii</i> (Linnaeus, 1758).....	89
<i>Proserpinus proserpina</i> (Pallas, 1772).....	91
<i>Hyles hyppophaes</i> (Esper, [1793]).....	92
<i>H. euphorbiae</i> (Linnaeus, 1758).....	94
<i>H. galii</i> (Rottemburg, 1775).....	95
<i>H. livornica</i> (Esper, [1780]).....	96
<i>Deilephia elpenor</i> (Linnaeus, 1758).....	97
<i>Choerocampa porcellus</i> (Linnaeus, 1758).....	98
<i>Macroglossum stellatarum</i> (Linnaeus, 1758).....	99
<i>Hemaris tityus</i> (Linnaeus, 1758).....	100
<i>H. fuciformis</i> (Linnaeus, 1758).....	101
4.3. <i>Noctuoidea</i> – Совкоподібні лускокрилі.....	102
4.3.1. <i>Notodontidae</i> – Зубниці.....	102
<i>Thaumetopoea processionea</i> (Linnaeus, 1758).....	102
<i>Clostera curtula</i> (Linnaeus, 1758).....	104
<i>C. anachoreta</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	105
<i>C. pygra</i> (Hufnagel, 1766).....	106
<i>C. anastomosis</i> (Linnaeus, 1758).....	107
<i>Notodonta torva</i> (Hübner, [1803]).....	108
<i>N. dromedarius</i> (Linnaeus, 1767).....	109
<i>N. tritophus</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	110

<i>Eligmodonta ziczac</i> (Linnaeus, 1758).....	111
<i>Drymonia dodonaea</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	112
<i>D. querna</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	113
<i>D. ruficornis</i> (Hufnagel, 1766).....	114
<i>D. velitaris</i> (Hufnagel, 1766).....	115
<i>Pheosia tremula</i> (Clerck, 1759).....	116
<i>P. gnoma</i> (Fabricius, 1776).....	118
<i>Pterostoma palpina</i> (Clerck, 1759).....	119
<i>Leucodonta bicoloria</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	120
<i>Ptilodon capucina</i> (Linnaeus, 1758).....	122
<i>P. cucullina</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	124
<i>Odontosia carmelita</i> (Esper, 1799).....	125
<i>Ptilophora plumigera</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	126
<i>Glyphisia crenata</i> (Esper, 1758).....	127
<i>Furcula furcula</i> (Clerck, 1759).....	128
<i>F. bifida</i> (Brahm, 1787).....	130
<i>F. bicuspis</i> (Brokhausen, 1790).....	131
<i>F. interrupta</i> (Christoph, 1867).....	133
<i>F. aeruginosa</i> (Christoph, 1873).....	134
<i>Cerura vinula</i> (Linnaeus, 1758).....	136
<i>C. erminea</i> (Esper, 1783).....	137
<i>Dicranura ulmi</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	138
<i>Phalera bucephala</i> (Linnaeus, 1758).....	139
<i>P. bucephaloides</i> (Ochsenheimer, 1810).....	141
<i>Peridea anceps</i> (Goeze, 1781).....	142
<i>Spatalia argentina</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	144
<i>Harpyia milhauseri</i> (Fabricius, 1775).....	145
<i>Stauropus fagi</i> (Linnaeus, 1758).....	146
4.3.2. <i>Lymantriidae</i> – Хвилівки.....	148
<i>Dicallomera fascelina</i> (Linnaeus, 1758).....	148
<i>Calliteara pudibunda</i> (Linnaeus, 1758).....	150
<i>Laelia coenosa</i> (Hübner, [1808]).....	152
<i>Orgyia antiqua</i> (Linnaeus, 1758).....	153
<i>Teia recens</i> (Hübner, [1819]).....	155
<i>T. antiquiodes</i> (Hübner, [1822]).....	157
<i>T. dubia</i> (Tauscher, 1806).....	158
<i>Euproctis chrysorrhoea</i> (Linnaeus, 1758).....	161
<i>E. similis</i> (Fuessly, 1775).....	163
<i>Arctornis l-nigrum</i> (Müller, 1754).....	164
<i>Leucoma salicis</i> (Linnaeus, 1758).....	165
<i>Lymantria monacha</i> (Linnaeus, 1758).....	167
<i>L. dispar</i> (Linnaeus, 1758).....	169
4.3.3. <i>Arctiidae</i> – Ведмедичі.....	171
<i>Callimorpha dominula</i> (Linnaeus, 1758).....	171
<i>Euplagia quadripunctaria</i> (Poda, 1761).....	172
<i>Tyria jacobaea</i> (Linnaeus, 1758).....	173
<i>Spiris striata</i> (Linnaeus, 1758).....	174
<i>Coscinia cribraria</i> (Linnaeus, 1758).....	175
<i>Parasemia plantaginis</i> (Linnaeus, 1758).....	176
<i>Hiphoraia aulica</i> (Linnaeus, 1758).....	177

<i>Arctia caja</i> (Linnaeus, 1758).....	178
<i>Epicallia villica</i> (Linnaeus, 1758).....	180
<i>Eucharia festiva</i> (Hufnagel, 1766).....	182
<i>Pericallia matronula</i> (Linnaeus, 1758).....	183
<i>Chelis maculosa</i> (Gerning, 1780).....	184
<i>Diacrisia sannio</i> (Linnaeus, 1758).....	186
<i>Rhyparia purpurata</i> (Linnaeus, 1758).....	188
<i>Diaphora mendica</i> (Clerck, 1759).....	190
<i>Hyphantria cunea</i> (Drury, 1773).....	192
<i>Spilosoma lubricipedum</i> (Linnaeus, 1758).....	194
<i>S. urticae</i> (Esper, 1789).....	196
<i>Spilarctia lutea</i> (Hufnagel, 1766).....	197
<i>Phragmatobia fuliginosa</i> (Linnaeus, 1758).....	198
<i>Epatolmis caesarea</i> (Goeze, 1781).....	199
<i>Thumatha senex</i> (Hübner, [1808]).....	200
<i>Miltochrista miniata</i> (Forster, 1771).....	201
<i>Cybosia mesomella</i> (Linnaeus, 1758).....	202
<i>Pelosia muscerda</i> (Hufnagel, 1766).....	203
<i>P. obtusa</i> (Herrich-Schaffer, 1847).....	204
<i>Atolmis rubricollis</i> (Linnaeus, 1758).....	205
<i>Lithosia quadra</i> (Linnaeus, 1758).....	206
<i>Eilema complanum</i> (Linnaeus, 1758).....	208
<i>E. deplanum</i> (Esper, 1787).....	209
<i>E. griseolum</i> (Hübner, [1803]).....	210
<i>E. lurideolum</i> ([Zincken], 1817).....	211
<i>E. lutarellum</i> (Linnaeus, 1758).....	212
<i>E. palliatellum</i> (Scopoli, 1763).....	213
<i>E. pseudocomplanum</i> (Daniel, 1939).....	214
<i>E. pygmaeolum</i> (Doubleday, 1847).....	215
<i>E. sororculum</i> (Hufnagel, 1766).....	216
<i>Setina irrorella</i> (Linnaeus, 1758).....	217
<i>S. roscida</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775).....	218
4.3.4. <i>Syntomidae</i> – Несправжні строкарки.....	219
<i>Syntomis nigricornis</i> Alphéraky, 1883.....	219
<i>S. phegea</i> (Linnaeus, 1758).....	220
<i>Dysauxes ancilla</i> (Linnaeus, 1767).....	221
<i>D. punctata</i> (Fabricius, 1781).....	222
5. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЇ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	223
5.1. Склад і структура топічних угруповань.....	223
5.2. Фенологічна структура.....	229
5.3. Трофічні зв'язки.....	232
5.3.1. Особливості живлення імаго.....	232
5.3.2. Особливості живлення гусені.....	233
5.3.3. Небезпечні для сільського господарства види.....	238
6. ОХОРОНА КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	241

6.1. Сучасний статус та категорії охорони.....	242
6.2. Аналіз стану охорони у природоохоронних територіях	244
ПІСЛЯМОВА	249
SUMMARY	250
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	260
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ ЛУСКОКРИЛИХ	277
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК РОСІЙСЬКИХ НАЗВ ЛУСКОКРИЛИХ	279
АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ ЛУСКОКРИЛИХ	281
ДОДАТОК 1. ФЕНОЛОГІЧНИЙ КАЛЕНДАР ЛЬОТУ ІМАГО КОМПЛЕКСУ ВИЩИХ РІЗНОВУСИХ ЛУСКОКРИЛИХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ... ..	284

Наукове видання

Голобородько Кирило Костянтинович
Плющ Ігор Георгійович
Пахомов Олександр Євгенійович

**БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ.
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ.
ВИЩІ РІЗНОВУСІ ЛУСКОКРИЛІ. ЧАСТИНА 1
(*Lepidoptera: Lasiocampoidea, Bombicoidea,
Noctuoidea* (частина)).**

Монографія

Редактор В. Д. Маловик
Технічний редактор В. А. Усенко
Коректор В. Д. Маловик
Оригінал-макет виготовив К. К. Голобородько

Підписано до друку __. __. 2010. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський. Друк плоский.
Ум. друк. арк. 25,55. Ум. фарбовідб. 26,25. Обл.-вид. арк. 27,5. Тираж 300 пр. Вид. № 14,33.
Зам. № ____.

Свідоцтво державної реєстрації № ДК 289 від 21.12.2000 р.

Видавництво Дніпропетровського національного університету,
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010
Друкарня ДНУ, вул. Наукова, 5, м. Дніпропетровськ, 49050

